

T.C.
AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE'DE CUMHURİYETİN İLK YILLARINDAKİ
ARKEOLOJİK KAZILAR

Latif GÖKALP

YÜKSEK LİSANS TEZİ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

KIRŞEHİR
MAYIS 2013

T.C.
AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE'DE CUMHURİYETİN İLK YILLARINDAKİ
ARKEOLOJİK KAZILAR

Latif GÖKALP

YÜKSEK LİSANS TEZİ
ARKEOLOJİ
ANABİLİM DALI

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Işık ADAK ADIBELLİ

KIRŞEHİR
MAYIS 2013

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Bu çalışma jürimiz tarafından ...*Arkeoloji*.....Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ / DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan *Yrd. Doç. Dr. Erik Adak Adıgelli*

Akademik Unvanı, Adı-Soyadı

Üye *Yrd. Doç. Dr. Vali Ünsal* (İmza)

Akademik Unvanı, Adı-Soyadı

Üye *Yrd. Doç. Dr. Boris Salıman* (İmza)

Akademik Unvanı, Adı-Soyadı

Üye.....(İmza)

Akademik Unvanı, Adı-Soyadı

Üye.....(İmza)

Akademik Unvanı, Adı-Soyadı

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../20..

(İmza Yeri)
Akademik Unvan, Adı-Soyadı
Enstitü Müdürü

ÖZET

TÜRKİYE’DE CUMHURİYETİN İLK YILLARINDAKİ ARKEOLOJİK KAZILAR

Latif GÖKALP

Yüksek Lisans Tezi, Arkeoloji Anabilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Işık Adak ADIBELLİ

Mayıs 2013, 16+288 Sayfa

Bu çalışmada Atatürk’ün Arkeoloji disiplinine katkıları ve Cumhuriyet’in ilk yıllarında, başlamış arkeolojik kazılar incelenmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti, Türk milletinin İstiklal Harbi’ndeki başarısının ürünüdür. Atatürk; dış kurtuluşun, iç zaferle pekiştirilmesi gerektiğini, zaman olgusu içinde yalnız atalarının ve tarihinin şuuruna sahip bir milletin hayatını devam edebileceğini görerek, milletin tarih ve kültürünün araştırılması gerektiğine inanmıştır. Bu düşüncelerle ilmi çalışmaları destekleyip, tarih ve arkeoloji araştırmalarıyla geçmişin ortaya çıkarılması için ciddi bir heyecanla çalışmıştır. Arkeoloji eğitimi veren kurumlar açılmış, yurt dışına arkeoloji eğitimi almaları için öğrenciler gönderilmiştir. Türk Tarih Kurumu’nun açılması da çok önemli bir iştir. TTK’nın, Ahlatlıbel, Karaoğlan ve Trakya’da yaptırdığı kazılar, geçmişimize ışık tutmuştur. Alacahöyük’te MÖ 3000 yıllara ait kültür meydana çıkarılmıştır. Atatürk, kazıları yürüten Türk hafirleri desteklediği gibi yabancı hafirleri de koruyup, desteklemiştir.

Yukarıda zikredilen höyüklerden başka; Çankırı Kapı, Gavurkale, Alışar, Boğazköy, Tilkitepe, Yumuktepe, Göllüdağ, Etiyokuşu, Karalar, Demircihöyük, Babaköy, Kusura, Troia, Tell El Cüdeyde, Tell Açıana, Tell Tayinat, Arslantepe, Pazarlı, Gözlükule gibi birçok yerde kazılar yapıp bilgi edinilmiştir. Bu kazılarda birçok çağa ait buluntular ele geçmiştir. Çağdaş olan medeniyetlerin birbirleriyle ilişkileri ortaya çıkmıştır. Bu ilişkilerin yalnız Anadolu'yla sınırlı kalmayıp diğer bölgelerle de olduğu saptanmıştır.

Bütün bunlar dönem politikalarının arkeolojik çalışmaları nasıl tetikleyip yönlendirdiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Höyük, Arkeolojik Kazılar, Tabakalanma, Kalkolitik Çağ, Tunç Çağı.

ABSTRACT

THE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS CARRIED IN THE EARLY YEARS OF TURKISH REPUBLIC

Latif GÖKALP

Postgraduate Thesis, Department of Archeology

Consultant: Assistant Professor Doctor Işık ADAK ADIBELLİ

May 2013, 16+288 Page

In this study, Atatürk's contributions to archeology discipline and the archeologic excavations started in republic's first years are examined.

Turkish Republic is the product of Turkish nation's success in war of independence. Atatürk believed that outer liberation should be strenghtened with inner victories, in the time phenomenon only the nation who has their ancestors' and history's consciousness will go on so he believed that his nation's history and culture should be examined. With this ideas, he supported scholarly studies and he worked with excitement to reveal the past. The instituons that gave archeology education were opened and students were sent to abroad to undergo archeological educations. The opening of Turkish National society was an important work. The excavations being done by TTK in Ahlatlıbel, Karaoğlan and Trakya sat light to our past. In Alacahöyük the culture belonged to 3000 B.C was revealed. Atatürk not only supported Turkish excavator people but also foreigners.

Apart from the mounds pointed above in ankırı Kapı, Gavurkale, Alişar, Boğazköy, Tilkitepe, Yumuktepe, Göllüdağ, Etiyokuşu, Karalar, Demircihöyük, Babaköy, Kusura, Troia, Tell El Cüdeyde, Tell Aana, Tell Tayinat, Arslantepe, Pazarlı, Gözlükule excavations were done and informations were taken. In these excavations a lot of findings were captured. The contemporary civilizations' relations with each other were revealed. It was stated that these relations were not only within Anatolia also other regions.

All of these shows that how the period's politics induced and directed the archeologic studies.

Key Words: Atatürk, Hüyük, Archeologic Excavations, Stratification, Chalcolithic Age, Bronze Age

ÖNSÖZ

Dünyanın en büyük açık hava müzelerinden biri olma özelliğini taşıyan Türkiye, çağlar boyu birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Böylece meydana gelen kültür mozağı günümüzden binlerce yıl önce bu topraklara yerleşen insanlar tarafından oluşturulmaya başlanmıştır. Türkiye'nin bulunduğu coğrafi konumun, buradaki medeniyetlerin oluşumunda ve gelişiminde çok büyük etkisi olmuştur. Bu durum ise tarihin onlara tanıdığı çok büyük bir şans olarak nitelendirilebilir.

Bu tezde; Trakya ve Anadolu'da yüzyıllarca hüküm sürmüş olan Türk milletinin, "İstiklal Mücadelesi" vererek kurduğu Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında başlatılan arkeolojik kazılar ele alınıp incelenmiştir.

"Türkiye'de Cumhuriyet'in İlk Yıllarındaki Arkeolojik Kazılar" isimli tezimde danışmanlığımı üstlenen ve çalışmalarım sırasında bana zaman ayıran değerli hocam, Yrd. Doç. Dr. Işık Adak ADIBELLİ'ye; kişisel kütüphanesinden yararlandığım değerli hocam, Yrd. Doç. Dr. Gülçin İlgezdi BERTRAM'a; bilgilerinden faydalandığım diğer kıymetli hocalarım Yrd. Doç. Dr. Barış SALMAN, Yrd. Doç. Dr. Kimiyoshi MATSAMURA ile Prof. Dr. Neşe ATİK'e çok teşekkür ederim.

Ayrıca lisans eğitimim sırasında kendisini tanıma şerefine nail olduğum ve her türlü konuda fikirleriyle bana ışık tutan çok değerli hocam Prof. Dr. Salim CÖHCE'ye teşekkür etmek istiyorum.

Son olarak manevi desteklerini her an hissettiğim aileme, özellikle de ağabeyim İsmet GÖKALP'a en samimi duygularıyla teşekkür ederim.

Latif GÖKALP

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	v
KISALTMALAR.....	xii
TABLO ve GRAFİK LİSTESİ.....	xiii
EKLER LİSTESİ.....	xiv

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ATATÜRK ve TÜRKİYE'DE ARKEOLOJİ.....	4
---	---

İKİNCİ BÖLÜM

2. YAPILAN KAZILARIN BÖLGELERE GÖRE DAĞILIMI.....	21
2.1. ORTA ANADOLU BÖLGESİ'NDEKİ KAZILAR.....	21
2.1.1. Ahlatlıbel.....	21
2.1.1.1. Coğrafi konumu.....	21
2.1.1.2. Kazı çalışmaları.....	22
2.1.1.3. Tabakalanma ve buluntular.....	23
2.1.1.4. Değerlendirme.....	28
2.1.2. Alacahöyük.....	29
2.1.2.1. Coğrafi konumu.....	29
2.1.2.2. Kazı çalışmaları.....	29
2.1.2.3. Tabakalanma ve buluntular.....	31
2.1.2.4. Değerlendirme.....	37
2.1.3. Alishar.....	38
2.1.3.1. Coğrafi konumu.....	38
2.1.3.2. Kazı çalışmaları.....	38
2.1.3.3. Tabakalanma ve buluntular.....	40
2.1.3.4. Değerlendirme.....	47
2.1.4. Boğazköy.....	47

2.1.4.1. Coğrafi konumu.....	47
2.1.4.2. Kazı çalışmaları.....	49
2.1.4.3. Tabakalanma ve buluntular	51
2.1.4.4. Değerlendirme	56
2.1.5. Çankırıkapı	57
2.1.5.1. Coğrafi konumu.....	57
2.1.5.2. Kazı çalışmaları.....	57
2.1.5.3. Tabakalanma ve buluntular	58
2.1.5.4. Değerlendirme	60
2.1.6. Etiyokuşu.....	61
2.1.6.1. Coğrafi konumu.....	61
2.1.6.2. Kazı çalışmaları.....	61
2.1.6.3. Tabakalanma ve buluntular	62
2.1.6.4. Değerlendirme	67
2.1.7. Gavurkale	68
2.1.7.1. Coğrafi konumu.....	68
2.1.7.2. Kazı çalışmaları.....	68
2.1.7.3. Tabakalanma ve buluntular	70
2.1.7.4. Değerlendirme	72
2.1.8. Göllüdağ	72
2.1.8.1. Coğrafi konumu.....	72
2.1.8.2. Kazı çalışmaları.....	73
2.1.8.3. Tabakalanma ve buluntular	74
2.1.8.4. Değerlendirme	79
2.1.9. Karalar	80
2.1.9.1. Coğrafi konumu.....	80

2.1.9.2. Kazı çalışmaları.....	80
2.1.9.3. Tabakalanma ve buluntular.....	81
2.1.9.4. Değerlendirme.....	91
2.1.10. Karaoğlan	93
2.1.10.1. Coğrafi konumu.....	93
2.1.10.2. Kazı çalışmaları.....	94
2.1.10.3. Tabakalanma ve buluntular.....	95
2.1.10.4. Değerlendirme.....	104
2.1.11. Kültepe/ Kaniş-Karum	105
2.1.11.1. Coğrafi konumu.....	106
2.1.11.2. Kazı çalışmaları.....	107
2.1.11.3. Tabakalanma ve buluntular.....	109
2.1.11.4. Değerlendirme.....	122
2.1.12. Pazarlı.....	123
2.1.12.1. Coğrafi konumu.....	123
2.1.12.2. Kazı çalışmaları.....	124
2.1.12.3. Tabakalanma ve buluntular.....	124
2.1.12.4. Değerlendirme.....	129
2.2. MARMARA BÖLGESİ'NDEKİ KAZILAR.....	130
2.2.1. Babaköy.....	130
2.2.1.1. Coğrafi konumu.....	130
2.2.1.3. Tabakalanma ve buluntular.....	131
2.2.1.4. Değerlendirme.....	134
2.2.2. Demircihöyük	135
2.2.2.1. Coğrafi konumu.....	135
2.2.2.2. Kazı çalışmaları.....	135

2.2.2.3. Tabakalanma ve buluntular	135
2.2.2.4. Değerlendirme	138
2.2.3. Trakya (Alpullu, Vize ve Kırklareli) Kazıları	139
2.2.3.1. Coğrafi konumu.....	139
2.2.3.2. Kazı alışmaları.....	139
2.2.3.3. Tabakalanma ve buluntular	139
2.2.3.4. Değerlendirme	142
2.2.4. Troia	142
2.2.4.1. Coğrafi konumu.....	142
2.2.4.2. Kazı alışmaları.....	143
2.2.4.3. Tabakalanma ve buluntular	144
2.2.4.4. Değerlendirme	162
2.3. EGE BÖLGESİ'NDEKİ KAZILAR.....	163
2.3.1. Kusura	163
2.3.1.1. Coğrafi konumu.....	163
2.3.1.2. Kazı alışmaları.....	164
2.3.1.3. Tabakalanma ve buluntular	164
2.3.1.4. Değerlendirme	171
2.4. AKDENİZ BÖLGESİ'NDEKİ KAZILAR.....	171
2.4.1. Gözlükule	171
2.4.1.1. Coğrafi konumu.....	171
2.4.1.2. Kazı alışmaları.....	172
2.4.1.3. Tabakalanma ve buluntular	173
2.4.1.4. Değerlendirme	179
2.4.2. Tell Açana	180
2.4.2.1. Coğrafi konumu.....	180

2.4.2.2. Kazı çalışmaları.....	180
2.4.2.3. Tabakalanma ve buluntular.....	180
2.4.2.4. Değerlendirme.....	182
2.4.3. Tell El Cüdeyde	183
2.4.3.1. Coğrafi konumu.....	183
2.4.3.2. Kazı çalışmaları.....	183
2.4.3.3. Tabakalanma ve buluntular.....	184
2.4.3.4. Değerlendirme.....	186
2.4.4. Tell – Tayinat.....	187
2.4.4.1. Coğrafi konumu.....	187
2.4.4.2. Kazı çalışmaları.....	187
2.4.4.3. Tabakalanma ve buluntular.....	188
2.4.4.4. Değerlendirme.....	191
2.4.5. Yumuktepe	192
2.4.5.1. Coğrafi konumu.....	192
2.4.5.2. Kazı çalışmaları.....	192
2.4.5.3. Tabakalanma ve buluntular.....	193
2.4.5.4. Değerlendirme.....	198
2.5. DOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDEKİ KAZILAR.....	198
2.5.1. Arslantepe.....	198
2.5.1.1. Coğrafi konumu.....	198
2.5.1.2. Kazı çalışmaları.....	199
2.5.1.3. Tabakalanma ve buluntular.....	201
2.5.1.4. Değerlendirme.....	209
2.5.2. Tilkitepe	210
2.5.2.1. Coğrafi konumu.....	210

2.5.2.2. Kazı çalışmaları.....	211
2.5.2.3. Tabakalanma ve buluntular.....	211
2.5.2.4. Değerlendirme.....	215
SONUÇ ve DEğERLENDİRME	217
KAYNAKÇA	230
EKLER	245

KISALTMALAR

bkz.	: Bakınız
cm.	: Santimetre
DÇ	: Demir Çağı
DTCF	: Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi
GTC	: Geç Tunç Çağı
İmp.	: İmparator/İmparatorluğu
İTÇ	: İlk Tunç Çağı
km.	: Kilometre
lev.	: Levha
m.	: Metre
MÖ	: Milattan Önce
OTÇ	: Orta Tunç Çağı
Passim	: Eserin tamamı
s.	: Sayfa
S.	: Seri
ss.	: Sayfalar
ş.	: Şekil
TAY	: Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri
TTAED	: Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TTKY	: Türk Tarih Kurumu Yayınları
vd.	: Ve devamı
yy.	:Yüzyıl

TABLO ve GRAFİK LİSTESİ

Tablo 1:	Remzi Oğuz Arık'ın Alacahöyük Tabakalanması.....	32
Tablo 2:	MÖ II. Binyıla ait Boğazköy Tabakalanması.....	52
Tablo 3:	Etiyokuşu, Graviye Kesiti.....	63
Tablo 4:	Höyük ve Karum Yerleşmesinin Tabakalanması.....	109
Tablo 5:	Blegen Kazıları Kronolojisi.....	145
Tablo 6:	Gözlükule Höyüğü'nün Tabakalanması.....	173
Tablo 7:	Türkiye'de 1930-1940 Yılları Arasındaki Arkeolojik Kazılar.....	217
Tablo 8:	Cumhuriyet Dönemi kazı yerlerinin dönemlerine göre dağılımı.....	222
Grafik 1:	Yapılan kazıların bölgelere göre dağılımı.....	220
Grafik 2:	1930-40 yılları arasında yapılan kazılarda tespit edilen dönemler.....	222

EKLER LİSTESİ

EK 1- RESİM 1	245
EK 2-HARİTA 1	246
EK 3-RESİM 2	246
EK 4-RESİM 3	247
EK 5-RESİM 4	247
EK 6-RESİM 5	248
EK 7-RESİM 6	248
EK 8-HARİTA 2	249
EK 9-RESİM 7	249
EK 10-RESİM 8	250
EK 11-RESİM 9	250
EK 12-RESİM 10	251
EK 13-RESİM 11	251
EK 14-HARİTA 3	252
EK 15-PLAN 1	252
EK 16-RESİM 12	253
EK 17-RESİM 13	253
EK 18-RESİM 14-15	254
EK 19-HARİTA 4	255
EK 20-RESİM 16	255
EK 21- RESİM 17-18	256
EK 22- HARİTA 5	257
EK 23-RESİM 19	257
EK 24-RESİM 20	258
EK 25-HARİTA 6	258
EK 26- RESİM 21	259
EK 27-RESİM 22	260
EK 28-RESİM 23	260
EK 29- PLAN 2	261
EK 30- PLAN 3	261
EK 31-RESİM 24	262
EK 32-RESİM 25	262

EK 33-HARİTA 7	263
EK 34-PLAN 4	263
EK 35-RESİM 36-37	264
EK 36-RESİM 28	265
EK 37-RESİM 29	265
EK 38-PLAN 5	266
EK 39-RESİM 30	267
EK 40-RESİM 31	268
EK 41-HARİTA 8	269
EK 42-PLAN 6	269
EK 43-RESİM 32	270
EK 44-RESİM 33	270
EK 45-RESİM 34	271
EK 46-HARİTA 9	271
EK 47-RESİM 35	272
EK 48-RESİM 36	272
EK 49-PLAN 7	273
EK 50-RESİM 37	273
EK 51-PLAN 8	274
EK 52-RESİM 38	275
EK 53-RESİM 39	276
EK 54-RESİM 40	276
EK 55-RESİM 41	277
EK 56-RESİM 42	277
EK 57-PLAN 8	278
EK 58-RESİM 43	279
EK 59-RESİM 44	279
EK 60-RESİM 45	280
EK 61-RESİM 46	280
EK 62-PLAN 9	281
EK 63-RESİM 47-50	282
EK 64-HARİTA 10	283

EK 65-HARİTA 11	283
EK 66-HARİTA 12	284
EK 67-PLAN 10.....	284
EK 68-RESİM 51-53.....	285
EK 69-HARİTA 13	286
EK 70-RESİM 54	287
EK 71-RESİM 55	288
EK 72-RESİM 56.....	288

GİRİŞ

Bu çalışma, “Türkiye’de Cumhuriyetin İlk Yıllarındaki Arkeolojik Kazılar” başlığı altında sunulmuştur.

Öncelikle tez başlığında yer alan “Cumhuriyetin İlk Yılları” ifadesine açıklık getirmekte yarar vardır. Çalışmada söz konusu dönemin sınırlandırılmasına gidilerek 1930-1940 yılları arasında başlatılan arkeolojik kazılar ele alınıp incelenmiştir. Bununla birlikte ilk defa bu dönemde başlatılan kazılar olduğu gibi – Ahlatlıbel, Etiyokuşu, Pazarlı, Karaoğlan, Demircihöyük, Göllüdağ vs. – daha önce çalışmalara başlanıp bu dönemde de devam etmiş – Alishar gibi – kazılar olmuştur. Bu gibi çalışmaların yanında bu dönemden önce kazı çalışmaları yapıp çeşitli nedenlerle ara verildikten – Boğazköy, Alacahöyük vs. – sonra tekrar 1930’lu yıllarda başlamış olan kazılar da bulunmaktadır. Bütün bu kazıların yanında incelediğimiz dönemde kazılmamış – 1930-40 öncesinde ve sonrasında kazılmış olan - bir höyük de vardır. Bahse konu olan höyük, Kültepe /Kaniş-Karum’dur. Bu höyüğe taşıdığı birçok özellikten dolayı çalışmada yer verilmiştir. Örneğin, başka şehirlerde çözülmesi gereken arkeolojik sorunların çoğu, Kültepe’nin ışığı altında aydınlığa kavuşma imkânı bulmuş, katları muğlak görünen birçok höyüğün buluntuları, Kültepe kazıları sayesinde bir düzene konulmuştur. Ayrıca bulunduğu konum itibarıyla birçok bölgeyle ilişkileri olmuştur. Kültepe, bu gibi nedenlerle çalışmamıza ayrı bir katkı sağlamıştır.

Tezde; özellikle 1930-1940 yılları arasında gerçekleştirilen kazıların hangi bölgede yoğunlaştığı, kazıların hazırlık aşamaları ve yürütülmesi, kazılarla hedeflenen amaçların neler olduğu, kazılar sonucu ulaşılan sonuçların yayınlarda

nasıl yorumlandığı ve değerlendirildiği araştırılmıştır. Bu çalışmalar ışığında dönem politikalarının arkeolojik çalışmaları nasıl tetikleyip, yönlendirdiği incelenerek, değerlendirilmiştir.

Bu amaçlar gözetilerek çalışma, genel itibariyle iki bölüm olarak plandı. İlk bölüm; Atatürk ve Arkeoloji olarak ele alınmıştır. Çünkü O'nun tüm bilim dallarına olduğu gibi "Arkeoloji" disiplinine de olan katkıları tartışmasız ortadadır.

İkinci bölüm ise söz konusu höyüklere ayrılmıştır. Genel olarak höyüklerin coğrafi bölgelere göre dağılımı dikkate alınmıştır. Tez çalışmasında, "İç Anadolu Bölgesi" yerine "Orta Anadolu Bölgesi" ifadesi kullanılmıştır. Çünkü genel olarak yapılan incelemelerde birçok arkeolojik makale ve kitapta Orta Anadolu Bölgesi ifadesi daha çok kullanılmıştır. Ayrıca coğrafik olarak Karadeniz Bölgesi sınırları içinde yer alan Çorum ilinde bulunan höyükler Orta Anadolu Bölgesi höyükleri içerisinde değerlendirilmiştir. Çünkü ilin gösterdiği coğrafi şartlardan ziyade öteden beri burada yaşayan medeniyetlerin kültürel özellikleri ve diğer bölgelerle ilişkisi göz önüne alındığında Orta Anadolu Bölgesi içinde ele alınıp incelenmesinin daha doğru olacağı düşünülmüştür.

Ayrıca incelediğimiz dönemde – 1930-1940 – kazı sonuçlarını rapor eden gerek hafirler olsun gerekse diğer bilim insanları çalışmalarında daha çok Hitit Dönemi için "Eti"; "Kalkolitik Dönem" için ise "Bakır Çağı" terimlerini kullanmışlardır. Bu çalışmada ise günümüz terminolojisine uygun olarak daha çok "Hitit dönemi" ve "Kalkolitik dönem" terimleri kullanılmaya özen gösterilmiştir.

1930-1940 yılları arasında çeşitli bölgelerde yapılan kazılardan ele geçen buluntuların hafirleri tarafından yayınladıkları görülmekle beraber bunların çok

olmadığı dikkate değer bir konudur. Ayrıca ifade etme ihtiyacı duyulan bir diğer konu ise 1930-1940 yılları arasında yapılan kazı sonuçlarının özellikle Almanca, İngilizce ve Fransızca olarak yazılmış olmalarıdır. Türkçe yayınlarda Türk Tarih Kurumu'nun çok büyük etkisi olmuştur. Özellikle Belleten, Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi ile Türk Tarih Kongrelerinin önemli katkıları göz ardı edilemez niteliktedir.

Bu tezin hazırlanmasında kullanılan kaynaklar genel olarak: Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü'nden, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nden, Milli Kütüphane'den, Ankara Üniversitesi Dil, Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi'nden, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphanesi'nden; Kayseri, Malatya, Diyarbakır Müze Kütüphaneleri ve Halk Kütüphaneleri ile Batman Halk Kütüphanesi'nden temin edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ATATÜRK ve TÜRKİYE'DE ARKEOLOJİ

Türkiye'de, Cumhuriyet ile birlikte - özellikle Atatürk'ün devlet başkanlığı döneminde - bilimin çeşitli dallarında büyük aşamalar kaydedilmiştir. Atatürk'ün yakından ilgilendiği "Arkeoloji" de bu dönemde filizlenip gelişen bilim dallarından biri olmuştur.

İfade edildiği gibi Atatürk'ün aktif rol aldığı dönemde arkeolojinin kavuştuğu düzeyin gerçek manasını algılayabilmek için tarihe, bir başka deyimle geçmişe göz atmak gerekmektedir. Söz konusu durumu daha iyi açıklayabilmek için Türkiye'de arkeolojinin tarihi gelişimini kısaca ortaya koymakta yarar vardır.

Türkiye'de, öncelikle arkeolojinin gelişim sürecini müze ve müzecilikle birlikte ele alıp; Atatürk ve Cumhuriyet'le ilişkilendirmek gerekmektedir.¹

Avrupa'da, özellikle İtalya'da 14. yüzyılda başlayıp 16. yüzyıla kadar devam eden süreçte eski tarihe, eski sanat ve kültür eserlerine, eski kent yıkıntısına, mermer yapı, heykel, kabartma ve yazıtlara, mozaik ve fresklere, pişmiş topraktan resimli-resimsiz olmak üzere çeşitli seramiklere aşırı yoğun bir ilgi, hayranlık ve sevgi doğmuştur. İşte bu merak, sanatta yeniden doğuşu, yeniden biçimlenişi ortaya çıkarmıştır. 17 ve 18. yüzyılda ise Avrupa bütünüyle aydınlanma çağını yaşamıştır. Batıda gezilerin, eski eserlerin incelemeleri, arkeolojik ve define kazıları, büyük

¹ Tahsin, Özgüç, Atatürk ve Arkeoloji, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1975, s. 109

koleksiyonların oluşturulması, büyük müzelerin kurulması bu dönemde, bu heyecan sonunda gerçekleşmiştir.²

Batılıların geçmişe yönelmeleri, anıtsal yapılarla karşı karşıya kalmalarını sağlamış; böylece Batılılarda geçmişte büyük işler yapmış bir ulus oldukları düşüncesi oluşmuştur. Örneğin, İtalya bu sebepten dolayı gözlerini geçmişe dikmiştir. Geçmişe duyulan ilgi arkeolojik eserleri popüler hale getirmiştir.³ Bu uyanmaya milliyetçilik duyguları sebep olmuş dolayısıyla Arkeoloji, ilkin bir ideolojik hamle olarak doğmuştur.⁴ Batılılar tarihlerini araştırırken; dikkat, ilgi ve istekleri üstüne çeken bu büyük coğrafyanın asıl sahibinin de Osmanlı İmparatorluğu olduğunu görmüşlerdir.

Bu bağlamda Osmanlı topraklarında çalışan Batılı diplomatların asıl amacı, bulunan güzel eserlere sahip çıkmak, bunları kendi ülkelerinde toplamak ve her şeyden önce kendi vatandaşlarının hizmetine sunmak olmuştur. Bu anlayış, 1840 ve sonraki süreçte daha çok yaygınlaşmıştır.⁵

Batıda bu gelişmeler yaşanırken bizde, çok daha sonraları bir Sanayii Nefise (Güzel Sanatlar Okulu) Mektebi açılabilmiştir. Ancak Güzel Sanatlar Okulu, tarih ve arkeolojiden çok uzak kalmış ve arkeolojiyi içine alamadığından, arkeolojinin gelişmesine de önemli bir katkı sağlayamamıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında arkeolojiye ve eski esere karşı duyulan ilgi ve sevginin artmasını sağlayan bazı önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelerden sadece biri, Troia'da Schliemann

² Hasan Tahsin, Uçankuş, Bir İnsan ve Uygarlık Bilimi Arkeoloji, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, s. 889

³ Özgüç, aynı yer

⁴ Remzi Oğuz, Arık, "Arkeoloji Enstitüsü'nün Dünü, Bugünü, Yarını Hakkında", *Arkeoloji Araştırmaları (1940-1941)*, İstanbul, Cumhuriyet Matbaası, 1941, s. 833

⁵ Özgüç, a.g.e., s. 110

tarafından yapılan kazılar sonucu zengin ve fevkalade değerli buluntuların ortaya çıkarıldığı, yabancıların buluntuları kaçırap kendi ülkelerine götürdükleri ve eserlerin müzelerimize getirilmediği gerçeğinin anlaşılması ve bu haberin vatandaşlarımız arasında konuşulmaya başlanması olmuştur.⁶ Yaşanan gelişmeler, aydınlarımızı derinden etkilemiş, kültür mirasına sahip çıkmanın zorunlu bir hale geldiği gerçeği, ilerleyen zamanla daha iyi anlaşılmıştır.

Bu gelişmeler yaşanırken Osman Hamdi Bey 1881-82'de müze müdürlüğüne getirilmiş, bu gelişme arkeolojinin memleketimize yerleşmesi, yayılması bakımından apayrı, bir devre meydana getirmiştir.⁷ Osman Hamdi Bey, Batıların topraklarımızda yaptıkları kazıları dikkatle izlemiş bizim de bu işi yapmamız gerektiğini düşünmüştür.

O tarihlerde, Türkiye'de, sadece Müze-i Hümayun adıyla anılan bugünkü İstanbul Arkeoloji Müzeleri ile Türk İslâm Eserleri Müzesi ve İzmir'de arkeolojik eserler için küçük bir müze ve bazı şehirlerde depoların olduğu bilinmektedir. Müze-i Hümayun Müzesi müdürü Osman Hamdi Bey, 1886-87 yılları arasında Arslantaş ile Finike kıyılarındaki Sidon'da ilk Türk arkeoloji araştırma ve kazılarını yapmıştır. Buralarda kabartmalar ve özellikle zengin lâhitler ele geçmiştir. Bu buluntuların müzeye uluslararası ün kazandırdığını ifade etmek yanlış olmaz. İlerleyen zamanlarda çıkarılan bir kanunla, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içindeki kazılardan ortaya çıkarılan buluntuların, müzeye getirilmesi sağlanmıştır. Böylece imparatorluğun sınırları içinde yer alan Mezopotamya, Suriye, Filistin, Kıbrıs, Ege adaları ve Balkanlardan getirilen eserlerle, müze, çeşitli buluntulara ev sahipliği

⁶ Özgüç, a.g.e., s. 111

⁷ Arık, a.g.e., s. 836

yapmıştır. Müze-i Hümayun Müzesi tarafından, 20. yüzyılın başında Boğazköy’de (Hattuşaş) kazı çalışmaları başlatılmıştır. Kazıda ele geçen eserler ve tabletler de müzeye getirilmiştir. Artık söz konusu müze; arkeolojik eserleri, 74.000 çivi yazılı tabletleri ve zengin kitaplığı ile araştırmacılar için önemli bir kaynak merkezi haline gelmiştir.⁸

Tabletlerin müzelerimize getirilmesi batılı çivi yazısı uzmanlarının-filologlarının buralarda görev almasını sağlamıştır. Bugün, İstanbul müzeleri; çivi yazılı belgeler bakımından, British Museum’dan sonra dünyada en zengin müzelerdir. Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzeleri de birlikte düşünüldüğünde, dünyanın en zengin çivi yazılı tablet koleksiyonlarının ülkemizde yer aldığı gerçeği gün yüzüne çıkmaktadır.⁹

Bütün bu başarılı çalışmalar, arkeolojik kazı ve araştırmalar, müzelerimizin, tüm memlekete, millete mal edilmesini, yayılmasını arzu edilen ölçüde sağlayamamıştır. Bu dönemde çoğu arkeolojik çalışmaların, yabancıların elinde olması nedeniyle yayınlar yabancı dilde yapılmış vatandaşlarımız bu yayınlardan yeterince faydalanamamıştır.¹⁰

Fakat söz edilen bu olumsuzlukların yanında arkeoloji ve müzecilik için çok önemli olan üç girişim, yani bir Güzel Sanatlar Okulu’nun açılması düşüncesi, Batıdaki yayınların Müze’de toplanması kararı ve yabancı uzmanların Müze’de görevlendirilmesi düşüncesinin uygulanmasına 1910’dan sonra da devam edildiği görülmüştür. Söz konusu bu kararlar, müzeciliği ve beraberinde arkeolojiyi bir

⁸ Muazzez İlmiye, Çığ, Mustafa Kemal Atatürk ve Türkiye’de Arkeoloji, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara, 1996, s. 623

⁹ Özgüç, a.g.e., s. 113

¹⁰ a.g.e, s. 112

meslek haline getirmenin en önemli adımları olarak karşımıza çıkmaktadır. Müzeciliğimiz ve arkeolojik çalışmalar için çok önemli diyebileceğimiz diğer bir aşama, 1910 yılında Halil Ethem Bey'in - Osman Hamdi Bey'in kardeşi - Müzeler Müdürlüğü'ne getirilmesidir. Bu şartların, girişim ve çabaların Cumhuriyet'e kadar sürdüğü görülmüştür. Bu geçen zaman zarfında, iki kardeşin - Osman Hamdi Bey ve Halil Ethem Bey - çok büyük katkılarıyla İstanbul müzelerine çok değerli sanat ve arkeoloji eserleri kazandırılmıştır.¹¹

Atatürk'ün; tarih ve arkeolojiye olan ilgisi ve bu ilimlere verdiği değer sayesinde yapılan çalışmalar sonuç vermiş, böylece günümüz Türkiye'si bir arkeoloji laboratuvarı halini almıştır.

Bilindiği gibi Atatürk, 1923 yılında Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte cumhurbaşkanı olmuştur. Sıra devlet başkanı sıfatıyla ülkenin siyasi, sosyal ve ekonomik hayatında gelişmiş medeniyetlere uygun birçok reform yapmaya gelmiştir. Nitekim öyle de olmuştur. Söz konusu reformlar arasında en önemlilerinden biri de eğitim reformudur.¹² Atatürk, "En önemli ve verimli vazifelerimiz milli eğitim işleridir. Milli eğitim işlerinde kesinlikle zafere ulaşmak lazımdır. Bir milletin gerçek kurtuluşu ancak bu şekilde olur." demiştir.¹³ Bunun için günün şartlarına uygun birçok okul açılmıştır. Aslında Atatürk'le başlayan bu yeni devreyi karakterlendirmek gerekirse: Bu devir; müze, arkeolojik ve sanatsal faaliyetlerin tesadüfe bırakılmamaya başlandığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁴

¹¹ a.g.e., s. 113

¹² M. İ. Çığ, a.g.e., s. 621

¹³ Hasan, Günel, <http://www.yenimakale.com>Erişim Tarihi (18.02.2012)

¹⁴ Arık, a.g.e., s. 840

Atatürk, eğitim reformu gerçekleştirirken Türk tarihi ve kültürü araştırmalarını ön planda tutmuştur. Atatürk'ün, özellikle Türk tarihi ve dilleriyle ilgilendiği, kütüphanesindeki kitaplardan ve onların içindeki notlardan bilinmektedir.

Atatürk'e çok yakın olan Afet İnan; Atatürk'ün tarih tezi üzerindeki ilk çalışmalarını şöyle ifade etmektedir: “1928 yılında, Fransızca coğrafya kitaplarının birinde, Türk ırkının sarı ırka mensup olduğu ve Avrupa zihniyetine göre ikinci “secondaire” tipi bir insan tipi olduğu yazılıydı. Kendisine gösterdim. Bu böyle midir? Dedim. ”Hayır, olamaz, bunu araştıralım. Sen çalış.” Dediler. Türkler bir aşiret olarak Anadolu’da imparatorluk kuramaz. Bunun başka türlü bir açıklamasının olması gerekir. Tarih bilimi bunu meydana çıkarmalıdır” diyordu. Hititler Anadolu’da devlet kuran en eski medeniyetlerden biri olduğundan Atatürk’ü en çok düşündüren konulardan olmuştur. Acaba, Akdeniz’in kaybolmuş ve yaşamış olan eski medeniyeti ile Türklerin ilgisinin ne olduğu sorusunu sık sık inceleme yapmaya teşvik etmiştir.¹⁵

Yeri gelmişken, tarihe olan ilgisi ve katkılarından dolayı, 19 Eylül 1923’te İstanbul Üniversitesi’nin Atatürk’ü “Tarih Profesörü” unvanına layık görmesi dikkate değer bir konudur.¹⁶

Osmanlı Devleti zamanında Eski Türk Tarihi ile ilgili, çalışma ve araştırmalar bulunmamaktaydı. Atatürk’ün okuduğu Batı’da kaleme alınmış bazı kitaplarda Türkleri küçük düşürücü ifadeler kullanılmıştır. Atatürk, hem bu düşünceleri çürütmek, hem de Türk gençliğine atalarının ve bugün üzerinde yaşadıkları toprağın

¹⁵ Afet, İnan, “Atatürk ve Tarih Tezi” *Belleten*, C. III., TTKY, Ankara, 1939, s. 244-245

¹⁶ Şemsettin, Günaltay, “Atatürk’ün Tarihçiliği, Profesörlüğü Hakkında Bir Hatıra”, *Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi*, C. 3, S. 29, Ankara, 1963, s. 144-145

tarihini ve kültürünü araştırarak, öğreterek Türk ruhunu yeniden canlandırmak gerektiğine inanmıştır. Atatürk'ün: “Bir vatanın sahibi olmanın yolu, o topraklarda yaşanmış tarihi olayları bilmek, doğmuş uygarlıkları tanıma ve sahip olmaktan geçer.”¹⁷ Şeklindeki ifadesi de bu durumu özetler niteliktedir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında, yabancı arkeologların, tarihöncesi dönem üzerinde uzmanlaşmış Türklerle birlikte çalıştıkları, Anadolu'da belli başlı yerleşmelerin stratigrafik incelemelerinin yapıldığı, gelişmelerin kanıtlanıp, bulunanların yeni düzenlenmiş kronolojiye uygun konumlarına yerleştirildiği görülmektedir. Çanak çömleğin ve diğer küçük nesnelere tipolojisi belirlenip birbirini izleyen dönemlerin adı geçici olarak konulmuştur. Daha sonra yerleşmelerde arkeolojik yüzey araştırmaları düzenli olarak yapılmıştır. Ele geçen eserler arasında bölgesel farklılıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Böylece değişik “kültürel bölgelerin” olduğu gerçeği ortaya çıkmıştır. Söz konusu bütün çalışmalar Anadolu'nun tarihöncesinin yeniden kurulabileceği düşüncesinin oluşmasını sağlamıştır.¹⁸

Bunun için Atatürk yurdun araştırılmasına, ilk kaynaktan başlanması gerektiğini ön görmüştür. Yurdun sahibi olmak, onu tanımakla mümkündür; orada ömrünü tamamlamış uygarlıkların en eskisinden günümüze kadar süre gelen zincirin halkalarını, birbirine bağlantılı olarak, araştırmak gerekir.¹⁹ İnsanlığın ve hele kendi insanlığımızın ne olduğu, bize neler bıraktığı konusu, bunun üzerinde duran ve araştıranların mutlaka ele almaya çalışacağı önemli bir konudur. Frazer'in

¹⁷ Ali, Güneygül, <http://www.arkeolojidunyasi.com> Erişim Tarihi (21.02.2012)

¹⁸ Seton, Lloyd, Türkiye'nin Tarihi (Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları), Tübitak Popüler Bilim Kitapları, 2007, s. 17

¹⁹ Özgüç, a.g.e., s. 116

arkeolojiyi “ölümün ve yaşamının sırlarını çözmek isteyenlere, kısaca: yaşamının manasını arayanlara, en ciddi, en gerçekçi yardımı yapan laboratuvar”²⁰ gibi alması, ne kadar haklıdır. Bu gibi sebeplerle arkeoloji, geniş bir sanat tarihi olarak, kültür terbiyemizin başında gelmelidir.

Türklerin; çok eski çağlarda yaşadıkları vatanları yani Orta Asya’da, olumsuz iklim değişiklikleri nedeniyle vatanlarını terk ederek farklı bölgelere göç ettikleri bilinmekteydi. Söz konusu göçler ne zaman başlamıştır? Göçler nerelere yapılmıştır? Türkiye Cumhuriyeti topraklarında yaşamış en eski halk kimlerdi? Bu bölgeye ilk uygarlık nasıl ve kimler tarafından getirilmiştir? Söz konusu uygarlığın Eski Türklerle bir bağlantısı var mıydı? Türklerin cihan tarihinde ve medeniyetinde yeri, İslâm tarihinde rolleri nelerdi? Bu gibi soruları çoğaltmak bir yana, aynı zamanda bunların yanıtlanması da gerekmiştir. Ancak Atatürk, ırk konusu üzerinde durmadan, bu soruların araştırılmasını istemiştir. O, “Ecdadımız büyük imparatorluk kurmuş, uygarlıklar yaratmış. Bizim görevimiz bunları aramak, incelemek, kendi milletimize ve dünyaya tanıtmaktır.” demiştir. İstenilen yanıtlara ulaşmak için kaynak bulunması, bu kaynakları değerlendirecek Türk uzmanlarının yetiştirilmesi ve bu uzmanların çalışmalarında her türlü desteğin sağlanması gerekmiştir.²¹

Atatürk, tarihe kaynak olacak belgelerin müzeler, kütüphaneler ve arşivlerde toplanması gerektiğini düşünmüştür. Bu amaçla 1920 yılında ilk açılan TBMM programında yer aldırıldığı bir kültür müdürlüğünü Ankara’da kurdurtmuştur. Söz konusu müdürlüğün görevi, her türlü kültür eserlerinin, belgelerinin toplattırılması, müze, kütüphane ve arşivlerde korunmaya alınması, bunların bilimsel yönden

²⁰ J. G. Frazer, Mythes sur l’Origine du feu, 1931, s. 7

²¹ M. İ. Çığ, a.g.e., s. 622

incelenip değerlendirilmesi, elde bulunan arkeolojik eserler için yeni müzelerin açtırılması, eski müzelerin ise çağdaştırılması için gerekli çalışmaların yapılması olarak belirlenmiştir.²² Cumhuriyetin ilanından 6 ay gibi kısa bir süre sonra, Topkapı Sarayı'nın²³ müze yapılmasını emretmiş ve İstanbul'a her gelişinde yapılan çalışmaları bizzat yerinde izlemek amacıyla Topkapı Sarayı'na gitmiştir.²⁴

Atatürk'ün, yüzyıllardan beri cami olarak kullanılan Ayasofya'yı tamir ve restore ettirip Bizans eserleri müzesi olarak açtırması kültürel olarak büyük bir anlam ifade etmektedir. Söz konusu camii müze olarak açılışından üç gün sonra da Atatürk tarafından ziyaret edilmiştir. Ayasofya Müzesi günümüzde en çok gezilip ziyaret edilen müzeler arasında ilk sıralarda yer almaktadır.

Yine Atatürk'ün direktif ve çalışmalarıyla çeşitli bölgelere dağılmış sanat eserlerinin bir araya toplanması amacıyla İstanbul'da Resim ve Heykel Müzesi, Ankara'da Etnografya Müzesi, bugün Anadolu Medeniyetleri Müzesi adını alan Hitit Müzesi gibi müzeler açılmıştır.

“Tarih araştırmalarında arkeoloji ve antropoloji başta gelir, tarih bu bilimlerin çıkardığı belgelere dayandıkça sağlam temelli olur. Çağdaş uygarlığı anlayabilmek, kavrayabilmek, dünyadaki eski uygarlıkları, insanlığın ilk uygarlıklarını doğru tanıyabilmekle mümkündür.” diyen Atatürk, tarih biliminin gelişiminde arkeolojinin ne derece önemli bir kaynak olduğunu, vatanımız olan Türkiye topraklarının arkeoloji için eşi benzeri bulunmayan bir hazine niteliğinde kaynak olduğunu

²² Uçankuş, a.g.e., s. 897

²³ Halil, Ethem, “Müzelerimiz” *Birinci Türk Tarih Kongresi*, 1932, s. 534

²⁴ Kemal, Çığ, “Topkapı Sarayı Müzesi”, *Türkiyemiz 50. Yıl Özel Sayısı*, Aylık Sanat Dergisi, İstanbul, 1972, ss. 21–29

öngörmüştür.²⁵ Atatürk arkeolojiyi tarihin yanında, ona paralel olarak ele almış ve arkeolojiyi tarihin laboratuvarı olarak kabul etmiştir. Atatürk, arkeolojiyi TTK'nın tarih araştırmalarından hiçbir zaman ayırmamış, beraber yürütülmesi için daima uyarılarda bulunmuştur. Bunu daha iyi bir şekilde sağlayabilmek amacıyla Atatürk, TTK'nın tüzüğüne, "Türk tarihini aydınlatmaya yarayacak belgeler ve malzemeyi elde etmek için gereken yerlere araştırma, hafir ve keşif heyetleri göndermek" hükmünü eklettirmiştir. Bununla TTK'ya tarih araştırmaları yanında, kazı yapma görevi de bizzat Atatürk tarafından verilmiştir.²⁶

Atatürk'ün, 21 Şubat 1931 tarihindeki Konya gezisinde dönemin başbakanı İsmet İnönü'ye çektiği telgrafın orijinal metninde şu ifadeler yer almıştır:

"Son tetkik seyahatlerimde muhtelif yerlerdeki müzeleri ve eski sanat ve medeniyet eserlerini de gözden geçirdim. İstanbul'dan başka Bursa, İzmir, Antalya, Adana ve Konya'da mevcut müzeleri gördüm. Bunlarda şimdiye kadar bulunabilen bazı eserler muhafaza olunmakta ve kısmen de ecnebi mütehassısların yardımıyla tasnif edilmektedir. Ancak memleketimizin hemen her tarafında emsalsiz defineler halinde yatmakta olan kadim medeniyet eserlerinin ilerde tarafımızdan meydana çıkarılarak ilmi bir surette muhafaza ve tasnifleri ve geçen devirlerin sürekli ihmali yüzünden pek harap bir hale gelmiş olan abidelerin muhafazaları için Müze Müdürlüklerine ve hafriyat işlerinde kullanılmak üzere (Arkeoloji) mütehassıslarına kat'i lüzum vardır. Bunun için Maarifçe harice tahsile gönderilecek talebeden bir kısmının bu şubeye tahsisi muvafık olacağı fikrindeyim. Konya'da asırlarca devam etmiş ihmaller sebebiyle büyük bir harabi içinde bulunmalarına rağmen sekiz asır

²⁵ M. İ. Çığ, a.g.e., s. 624

²⁶ Özgüç, a.g.e., s. 114

evvelki Türk medeniyetinin hakiki mimari şaheserleri sayılacak kıymette bazı mebani vardır. Bunlardan bilhassa Karatay Medresesi, Alâeddin Câmii, Sahip Ata Medrese Camii ve Türbesi, Sırçalı Mescit ve İnce Minareli Cami derhal ve müstacelen tamire muhtaç bir haldedirler. Bu tâmirin gecikmesi ve abidelerin kâmilen indirasını mucip olacağından evvelâ asker işgalinde bulunanların tahliyesinin ve kâffesinin mütehasıs zevat nezaretiyle tamirinin temin buyurulmasını rica ederim.”²⁷ ifadesini kullanmıştır. Kazı bir uzmanlık işi olduğuna göre, bunu idare edecek hâfirleri de yetiştirmek gerekmiştir. Bu ihtiyaç, gereken çalışmaları yürütecek uzmanların bilim kurumlarından yetişmesi düşüncesinin Atatürk’te oluşmasını sağlamıştır.

Bu Atatürk’ün arkeolojiyi ve arkeolojik kazıların, bilimsel, metotlu anlamda başlatılması arzusunun, kesin olarak, uygulanmaya konulması ile sonuçlanmıştır. Atatürk; bu işlerin bir meslek haline dönüşebilmesi için uzman yetiştirilmesini, bilim kurumlarının kurulmasını zorunlu görmüştür. Söz konusu telgrafta da anlaşıldığı gibi Atatürk, arkeoloji konusunda devletin biran evvel görev almasını, özellikle yurt dışına gönderilecek olan öğrencilerden bir kısmının bu alanda eğitim görmelerini istemiştir. Avrupa’ya arkeoloji eğitimi alması için sadece bir öğrenci gönderilmiştir. Bu sayı çok az olmakla beraber, yürünecek yolun kesin olarak çizildiğini göstermiştir. Yurt dışına gönderilen bu devlet öğrencisi 1931’de Türkiye’ye dönmüştür. Fransa’ya, devlet adına giden bu öğrenciden başka yine 1925 yılında Alman Arkeoloji Enstitüsü adına bir öğrenci de Almanya’ya gitmiştir. Devletin

²⁷ <http://www.harbiforum.org> Erişim Tarihi (20.02.2012)

seçtiği müzeler müdürü de bu sahada yetişmiş, öğrenimini Avrupa’da tamamlamıştır.²⁸

Türkiye’de arkeoloji alanında yetişmiş eleman olmadığı için devlet bursuyla yurt dışına öğrenciler gönderilmesi, ülkenin o günkü şartları içinde bu büyük bir fedakârlıktır. Bu gönderilen öğrenciler de üstlerine düşen görevi layıkıyla yerine getirmişlerdir. Ekrem Akurgal, Sedat Alp, Arif Müfit Mansel, Halet Çambel bu dönemin burslu öğrencileri geleceğin ünlü bilim insanlarıdır.

Atatürk, 1935’te Afet İnan ve TTK Başkanı Hasan Cemil Çambel’e (Prof. Dr. Halet Çambel’in babası)²⁹, TTK’nın çalışmalarını hızlandırmak için tarihçilerin yanında devletin, aydınların ve halkın yardımcı olabileceğini düşünmüş ve bir program hazırlatmıştır.

Atatürk, tarih araştırmalarında arkeolojiyi önemli bir kaynak olarak kabul etmiş, eski eserleri korumada, ortaya çıkarmada TTK’yla birlikte devletin, halkın ve diğer kurumların hep birlikte çalışmasını amaçlamıştır. Atatürk, bütün bunların yanında, ölümünden sonra araştırmaların ve kazıların devam edebilmesi için bankadaki varlığının önemli bir kısmını TTK’ya bırakmıştır.³⁰

TTK, Anadolu’da arkeoloji araştırma, kazı ve yayın görevini üstlenmiş, bunu uzun yıllar başarıyla yürütmüştür. TTK, üniversitelerle, bilim adamlarıyla işbirliği yaparak; onları destekleyerek, tarihi, arkeolojik, antropolojik, etnografik, epigrafik ve filolojik araştırmalar, kazılar yaptırmış ve bunları kitaplar ve dergiler halinde yayınlamıştır. TTK’nın Belleten Dergisi, Kongre Zabıtları, V. ve VI. Seri Kazı

²⁸ Arık, a.g.e., s. 843

²⁹ Güneygül, aynı yer

³⁰ M. İ. Çığ, a.g.e., s. 625

Raporları bu araştırma ve çalışmaların en zengin, en önemli kaynakları olarak karşımıza çıkmaktadır. TTK yaptırdığı, desteklediği tarihi ve arkeolojik araştırma ve kazıların sonuçlarını, dört yılda bir düzenlediği kongrelerde bildirimler halinde sunulmasını sağlayıp, bunları kitaplar, raporlar biçiminde yayınlama görevini de layıkıyla yapmıştır. Kurumun kütüphanesi; arkeoloji araştırmaları, uzmanları ve öğrencileri için, en zengin yerli başvuru merkezi olma özelliğini taşımaktadır. Bunun yanında, DTCF Arkeoloji Bölümü Kütüphanesi, İstanbul Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Kütüphanesi, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi, Alman Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanesi, Fransız Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanesi, İngiliz Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanesi ile bazı yabancı Kültür Merkezlerinin kütüphaneleri başlıca başvuru merkezleri olmuştur. Ayrıca 1930 ve 1940'lı Milli Eğitim-Kültür Bakanlıklarının, yerli-yabancı yayın seferberliği, çeviri etkinliği içinde, arkeolojik eserlerin, müze kılavuzlarının ve arkeoloji, etnografya dergilerinin önemli bir yerinin olduğu da söyleyenebilir.³¹ Bu dönemdeki emekler paraya dönüştürüldüğü zaman; Milli Eğitim-Kültür Bakanlıklarının 10 yıldadoğrudan doğruya arkeoloji, sanat, müze çalışmalarına harcadığı para bir milyondan fazladır.³²

1933 yılında başlayan süreçte Nazi Almanya'sından baskı gören bilim insanlarını Atatürk, Türkiye'ye davet ederek İstanbul Üniversitesi'nde ve Ankara'da açılan DTCF'nde ve yüksekokullara öğretim görevlisi yapmıştır. Böylece Türkiye'de başlatılmış olan eğitim seferberliğindebu ünlü bilim insanlarından yararlanılmıştır.³³ Bu gelişmelerle, hem arkeolojik çalışmalar için olanaklar

³¹ Uçankuş, a.g.e., ss. 899–900

³² Arık, a.g.e., s. 846

³³ M. İ. Çığ, a.g.e., ss. 621–622

hazırlanmış hem de bu alanda Türk uzmanların yetişmesi için gerekli eğitimin temelleri atılmıştır.

Atatürk'ü geçmişten ayıran en önemli nokta, Anadolu'nun arkeoloji öğrenimi görmüş meslek adamları tarafından metotlu bir şekilde araştırılmasını sağlayacak ortamı hazırlamış olmasıdır. Bunda öncülüğü, TTK yapmıştır. Onu üniversitemiz ve Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü izlemiştir. Atatürk, Anadolu'da araştırmalar, kazılar yapmakta olan yabancı arkeologlarla ilgilenmiş, kazılarını görmüş, bu işlerin uzmanlarımız tarafından da yürütülmesi özlemini yaşamıştır.³⁴

Atatürk, her gittiği yerde, ören yerlerini, varsa müzeleri ziyaret etmiştir. Antalya'da Aspendos Tiyatrosu'na gittiğinde, tiyatronun restore edilerek aynı amaçla kullanılmasını istemesi, tarihin gerçeklerine ne kadar değer verdiğini göstermektedir. Dünyaca ünlü iki Konsül'ün toplandığı İznik (Nikala) şehri surlarında, daha sonra çıkarılan, dördüncü bir kapının olması gerektiğini; Türklere ait eserlerin restorasyonu konuşulduğunda, asıl şehrin toprak altında olduğunu söyleyerek kazı önermesi de önemli bir bilim insanı olduğunu kanıtlar niteliktedir. Bütün bunların yanında Bergama'da Almanların yürüttüğü kazıya büyük bir heyetle giderek, ele geçen eserleri ve ortaya çıkarılan Asklepion'u büyük bir ilgiyle incelemesi, Atatürk'ün eski eserlere ve arkeolojiye verdiği önemin başka bir kanıtıdır.

Atatürk, bu çaba ve çalışmalarının ürünlerini, Türk Tarih Kurumu'nun ekonomik desteğiyle Türk arkeologları Remzi Oğuz Arık ve Hamit Zübeyir Koşay tarafından 1935-36 yıllarında Alacahöyük ve Ahlatlıbel kazıları ile görmüştür.³⁵ Yeri gelmişken bir gerçeği ifade etmekte fayda var. Başlangıçta Ahlatlıbel yerine

³⁴ Özgüç, a.g.e., s. 115

³⁵ M. İ. Çığ, a.g.e., s. 626

daha kuzeydeki bir alanda kazıya başlanmıştır. Atatürk, daha ilk günde söz konusu bölgenin eski bir yerleşme alanı olmadığını görmüş, bölgenin iskâna en uygun yerinin etrafa hâkim tepedeki ahlat ağacının bulunduğu çevrede aranması gerektiğini ifade etmiştir. Gerçekten orası yollara hâkim, sulak ve yapı malzemesi kolay temin edilebilir bir durumdadır. Atatürk'ün tavsiyesi üzerine kazıya başlanan bu yerde, arkeologların çok iyi tanıdığı İlk Tunç Çağı yerleşimi olan Ahlatlıbel keşfedilmiştir³⁶ (Ek 1- Resim 1). Türkiye'de o günkü koşullarda, Atatürk'ün ifadesiyle küçük çapta olan kazılar, zengin buluntuları ile Anadolu, hatta Yakın Doğu kültür tarihine ışık tutmuştur.

Kutlu Emre, XVIII. Uluslararası Çorum Hitit Festivali”ndeki konuşmasında: “Alacahöyük kazılarının asıl önemi cumhuriyet dönemi bilim politikalarına ışık tutmasıdır. Bilindiği gibi Atatürk, cumhuriyetin ilanından hemen sonra her alanda olduğu gibi arkeolojide de gelişmiş medeniyetlerin düzeyinde olmayı hedef göstermiştir. Alacahöyük kazıları Atatürk'ün kişisel desteğiyle başlamıştır. Atatürk, TTK'yı kurdurarak Alacahöyük kazılarının en iyi şartlarda yapılmasını sağladı. Bu kazılar daha onun sağlığında verdiği parlak sonuçlar ile Türkiye Cumhuriyeti isminin bilim dünyasında yerini almasını sağlamıştır. O, bu sonuçlara o kadar önem vermiştir ki Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılış konuşmasında bu kazılar üzerinde önemle durmuş, İstanbul'da toplanan Uluslararası Tarih Kongresi'ne katılarak, dünya bilim adamlarının değerlendirmelerinden ülkesi adına gurur duyduğunu açıklamıştır.”³⁷

³⁶ Özgüç, aynı yer

³⁷ Arkeoloji Bir Deryadır, <http://deryarkeoloji.blogspot.com> Erişim Tarihi (21.02.2012)

Atatürk, 1936'da Trakya'da araştırma ve kazı yapılmasını emretmiş, Arif Müfit Mansel'in yönetiminde yapılan araştırma ve kazılarda da çok değerli eserler bulunmuştur. Ne yazık ki Atatürk işlerinin yoğunluğu nedeniyle çok istemesine rağmen buraya gidememiş ancak Ahlatlıbel'e ve Von der Osten tarafından kazı yapılan Gâvurkale'ye gidebilmiştir. Ayrıca diğer bölgelere gönderdiği kişilerden kapsamlı bilgiler almıştır.³⁸

1938 yılı sonbaharında, Vize'deki kazıdan ortaya çıkarılan buluntulardan bir kısmı, Atatürk'ün isteği üzerine, hasta yatmakta olduğu Dolmabahçe Sarayına götürülerek kendisine gösterilmiştir. Onları büyük bir zevkle inceledikten sonra Atatürk, Arif Müfit Mansel'e, "Kazılara devam ediniz, memleketimizin kültür zenginliklerini daha çok bulacaksınız."³⁹ ifadesini kullanmıştır. Yaşamının son günlerindeki bu olay O'nun arkeolojiye olan ilgisini ve verdiği değer ne derece büyük olduğunu göstermektedir.⁴⁰

Atatürk'ün öncülüğünde 1930'larda yapılan kazılar, insanı şaşırtacak sonuçlar vermiştir. Eskiçağın belirli zaman dilimleri hesaplanmış, insanların günlük yaşamı, dinsel törenleri ya da olağanüstü toplumsal durumlar gün yüzüne çıkartılmıştır. Buluşların sonuçları, artık müzede sergilenmekle sınırlı değildir. Bulguların, antropolojik olarak da incelenmesiyle, bize iletmek istenilen bilgi mantıklı yorum ve resimli kurguyla ifade edilmiştir.⁴¹

Cumhuriyetin ilanından sonra, Anadolu'nun tarih öncesine, kültürüne ve sakinlerine dair ilginç derecede çok belge elimizde bulunuyorsa, bunu şüphesiz

³⁸ M. İ. Çığ, aynı yer

³⁹ İnan, a.g.m., s. 243

⁴⁰ M. İ. Çığ, a.g.e., s. 627

⁴¹ Lloyd, a.g.e., ss. 17-18

Atatürk'ün, geçmişin eserlerine karşı saygı ve anlayış uyandırmak hususundaki yorulmaz ve heyecanlı gayretlerine borçluyuz.⁴²

Arkeoloji ve sanat eserleri insanlığın ortak mirası olduğundan gereken önem verilmeli, korunmalıdır. Ayrıca arkeolojinin geliştirilmesi ve öğretilmesi adına gereken çalışmalar yapılmalıdır.⁴³

⁴²Kurt, Bittel, "Atatürk ve İlköz Tarih Araştırmaları" *Belleten*, C. III., TTKY, Ankara, 1939, s. 205

⁴³Özgül, a.g.e., s. 117

İKİNCİ BÖLÜM

2. YAPILAN KAZILARIN BÖLGELERE GÖRE DAĞILIMI

2.1. ORTA ANADOLU BÖLGESİ'NDEKİ KAZILAR

2.1.1. Ahlatlıbel

2.1.1.1. Coğrafi konumu

Ankara il merkezinin 14 km güneybatısında⁴⁴ olup, Yalıncağ Köyü'nün güney-güneybatısında, bu köy ile Taşpınar Köyü arasında yer almaktadır. Ankara'dan Taşpınar, Hacılar, Gavurkalesi, Haymana'ya devam eden yolun üzerinde bulunmaktadır.⁴⁵ Kepekliboğaz ve Gölbaşından geçerek Kırşehir'e giden büyük şose ile yukarıda zikri geçen yolun oluşturduğu çatalın arasındaki ayrılmış üçgende bulunan Ahlatlıbel, Sarıkaya Öreni, Kepekliboğaz Öreni, Ankara'ya giden yolların önemini temin eden birer istihkâm halindedirler. (EK 2- Harita 1)

Harmankaya, Ahlatlıbel isminin yerel isim olduğunu ve Ahlat ağaçlarının bulunduğu bu bölgeye söz konusu bu isimden dolayı Ahlatlıbel adının verilmiş olduğunu dile getirmektedir.

Kale olarak tanımlanan kalıntılar; yumuşak eğimli tepelerle kaplı olan geniş vadiye bakan bir sırtın üstünde; güneydoğudan esen rüzgârlardan biraz korunabilecek bir yerde bulunmaktadır. 500 m kuzeybatısında bulunan kayanın altından çıkan Giyim Pınarı isimli pınar, büyük ihtimal bu yerde oturanların su ihtiyacını

⁴⁴ Hamit Zübeyr, Koşay, "Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaletince Yapılan Ahlatlıbel Hafriyatı", *Türk Tarih, Arkeolojya ve Etnografya Dergisi, S. II*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s. 3; Jak, Yakar, *The Later Prehistory of Anatolia: The Late Chalcolithic and Early Bronze Age*, BAR International Series: 268/1, Oxford, 1985, s. 194; Savaş, Harmankaya, "Ahlatlıbel", *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri*, <http://tayproject.org> Erişim Tarihi (08.03.2012)

⁴⁵ Koşay, a.g.m., s. 4; Kurt, Bittel, "Beiträge Zur Kleinasiatichen Archäologie", *Archiv Für Orientforschung Internationale Zeitschrift Für Die Wissenschaft Vom Vorderen Orient*, (Ed. Ernst F. Weidner), Berlin, 1936-1937, s. 38

karşlamak için kullanılmıştır.⁴⁶ Harmankaya'ya göre burasının konumundan dolayı bir bey şatosu olma ihtimali çok yüksektir. Bittel, Ahlatlıbel yerleşim yerinin, iki tarafta küçük oyuklar vasıtasıyla korunan bir plato çıkıntısı üzerinde bulunduğunu ifade etmektedir.⁴⁷ Ayrıca bazı yayınlarda “Tepe üstü yerleşim yeri” olarak tanımlandığı da bilinmektedir.

2.1.1.2. Kazı çalışmaları

Ankara ve çevresinde eski zamana ait eserler, köklü medeniyet merkezleri üzerinde yapılan çalışma ve araştırmalar sırasında – Mayıs 1933 - Ahlatlıbel'deki büyük küçük on beş kadar tümülüsü andıran yığıntılar dikkatleri çekmiştir. Burada, bir araştırma yaptırılmasının faydalı olabileceğine karar verilmiştir.⁴⁸

Yapılan sondajda bulunan Roma devrine ait çanak kırıkları, paslanmış demir aletler devrin tespiti konusunda önemli birer örnek sayılabilir. Atatürk, taş ocaklarının çevresinde Ankara'ya yakın alanlarda eski iskân yerleşim yerlerinin bulunup bulunmadığının da araştırılmasını emretmiştir. Söz konusu ocaklardan 200 m mesafede toprak üzerinde çanak çömlek kırıntıları elde edilmiştir. Ayrıca ele geçen bir saksı parçasının Kalkolitik Devri'ne ait olması ve yapılan birkaç sondaj ile toprağın yüzünden itibaren Kalkolitik devre ait prehistorik bir yerleşme yerinin üzerinde bulunduğunu kesin ortaya koymuştur. Ele geçen bulgular Atatürk'le paylaşılmış ve O'nun uygun görüşü üzerine burada esaslı ve sistemli kazı çalışmalarına başlanmıştır.

Mayıs ayının ilk haftasında Hamit Zübeyr Koşay'ın başkanlığında yirmi kadar işçi ile 4 metre derinliğinde bir sondaj çalışması yapılmıştır.

⁴⁶ Koşay, a.g.m., s. 6

⁴⁷ Kurt, Bittel, Prähistorische Forschung in Kelinasiem, İstanbul, 1934, s. 61

⁴⁸ Koşay, a.g.m., s. 3

Kazının ikinci aşaması 28 Mayıs 1933'ten 23 Temmuz 1933'e kadar sürmüştür. Plânları İnşaat Mektebi Resim Muallimi Nejat Bey, resimleri Gazi Enstitüsü Resim ve Elişleri Şubesinde Ferit Bey ile Ressam Mahmut Bey hazırlamış, Ankara Müze Muhafızı Vecdi Bey ise kayıt işlerine bakmıştır. İskeletler ele geçince bunları incelemek amacıyla antropolog Şevket Aziz Kansu İstanbul'dan çağırılmıştır.⁴⁹

Ahlatlıbel'deki kale en yüksek yere inşa edilmemiştir. Kuvvetli kale doğu ve güney tarafından kısmen zayıf ikinci bir dış duvarla çevrilmiştir. Kazılarla bu dış duvarın da birinci tabakayı oluşturan Kalkolitik Devir kalesi ile yaşıt olduğu anlaşılmıştır.

Ahlatlıbel prehistorik yerleşiminin üstünde höyüğün oluşmaması kazıların çok az masrafla ve kolay yapılmasını sağlamıştır. Alishar'da Kalkolitik Devri'ne ulaşmak için 12 metreye kadar inmek gerekmiştir. Prehistorik devir uzmanı K. Bittel'in, Ahlatlıbel kazısına Anadolu'da doğrudan doğruya prehistorik yerleşme bölgesinde yapılan ilk hafriyat olarak bakması yerleşme yerinin önemini ortaya koymaya yeterlidir.⁵⁰

2.1.1.3. Tabakalanma ve buluntular

Kültür dolgusu en fazla 4 m kalınlığındadır. Koşay, yerleşme yerinde üç yapı evresinin olduğu dile getirilmektedir.⁵¹ Planı gösterilen üst yapının temellerinin, birkaç metre altında farklı yönlere yönelen temellerin varlığına ve kalenin batısındaki bir mekân içinde üç tabanın⁵² olmasına dayanılarak bu yorum yapılmaktadır. Yakar

⁴⁹ Koşay, a.g.m., s. 4

⁵⁰ a.g.m., s. 6

⁵¹ a.g.m., s. 12

⁵² a.g.m., s. 5

ise; Orthmann'ın⁵³ eserinde söylediklerinden yola çıkarak MÖ 3. bine ait bu yerleşimin iki mimari safhasının olduğunu kaydetmektedir.⁵⁴ Gülçin İlgezdi Bertram ve Jan-K. Bertram son yıllarda bölgede yüzey araştırması yapmışlardır. Gülçin İlgezdi Bertram, Ahlatlıbel'in bir İlk Tunç Çağı yerleşkesi olduğunu rapor etmiştir.⁵⁵ Yakar, mimari bulgular bölgenin sürekli bir şekilde yerleşim olarak kullanılmadığını, esas yerleşim süresinin İTÇ IIB-İTÇ IIIA arasını kapsayabileceğini aktarmaktadır.⁵⁶ Yine Yakar, tamamıyla yerel bir hükümdarın yerleşim yeri olan bu bölgenin İTÇ III dönemine uzanan zengin metal el yapımı işleri de kapsayan bir maddi kültür oluşturduğunu, yerleşimin İTÇ II'nin kapanış aşamalarında kurulmuş olabileceğini ve çömlekçiliğin çoğunluğu ve metal bulguların tamamıyla İTÇ II'ye uzanacağından şüphe duyduğunu belirtmektedir.⁵⁷

Ahlatlıbel prehistorik yerleşim yerinde asıl kazı kalede yapılmıştır. Taş duvarların üstünde ayrıca 3–4 metre yüksekliğinde kerpiç veya toprak duvar bulunmaktadır.⁵⁸

Koşay'a göre, yapıların büyüklük ve sağlamlığı, içinde bulunan zengin eserler ve silahlar burada büyük rütbeli birinin kalabalık maiyetiyle yaşadığını göstermektedir.⁵⁹ Bittel de burasının büyük olasılıkla, sıradan bir köy olmadığını, belki de belli bir siyasi güce sahip bir yer olduğunu dile getirmektedir.⁶⁰ Ele geçen çanak çömlekler ve bulunan diğer eserlere bakılınca burasının Alişar'ın I. devrine

⁵³ W., Orthmann, Die Keramik der Frühen Bronzezeit aus Inneranatolien, Gebr. Mann, Berlin, 1963, ss. 24-27

⁵⁴ Yakar, a.g.e., s. 195

⁵⁵ Gülçin, İlgezdi Bertram; Jan-K. Bertram, "İlk Tunç Çağı Ankara Bölgesi Araştırmaları (ODTÜ Yüzey Araştırması 2008 ve Ahlatlıbel Buluntuları)", 27. Araştırma Sonuçları Toplantısı, C. 3, Ankara, 2010, s. 387

⁵⁶ Yakar, aynı yer

⁵⁷ Jak, Yakar, "Regional and Local Schools of Metalwork in Early Bronze Age Anatolia, Part II", *Anatolian Studies*, Vol. XXXV, Ankara, 1985, s. 33

⁵⁸ Koşay, a.g.m., s. 6

⁵⁹ a.g.m., s. 8

⁶⁰ Bittel, 1936-1937, s. 40

denk gelen Kalkolitik Devrinde parlak günlerini yaşamıştır. Yalnız yapılara bakarak da Ahlatlıbel’de birbirinden az çok farklı üç devrin yaşanmış olduğu ifade edilmiştir.⁶¹

Ahlatlıbel’de, Kalkolitik Devri çanak - çömleklerinin çok sayıda ele geçmesinden hareketle bu devirde burada yoğun olarak yerleşildiği kanaatine varılmıştır. Ahlatlıbel’de Alishar ile yapılan karşılaştırmaya göre Kalkolitik Devirden sayılması gereken eserler de bulunmaktadır. Doğrudan doğruya Eski Hitit Devri olarak tanınan eserler Kalkolitik Devrin uzantısı gibi ifade edilmiştir. Ahlatlıbel’de bulunan çanak çömleklerin (EK 3-Resim 2) birçoğunun Yortan, Troia’nın II. tabakasında ele geçen eserlerle ayrıca Alishar ve Hashöyük ile olan benzerlikleri dile getirilmiştir.⁶²

Küçük çanaklar genel olarak büyük, orta ve küçük örnekler olmak üzere üç gruba ayrılmışlardır. Bu çanaklar kazı alanının hemen her derinliğinde ele geçmiştir.⁶³ El yapımı; saman veya ot katkılı ince hamurlu; içi dışı kırmızı veya siyah; içi kırmızı dışı siyah ya da tersi ve alacalı yüzey renkli astarlı; ağırlık çok sayıda parça ve tüm kap ele geçmiştir. Ahlatlıbel’deki çanak - çömleklerin odunla pişirilmeyip samanla pişirildikleri iyi pişmemiş olmalarından anlaşılmaktadır.⁶⁴

Bittel’e göre çanak çömlekleri renk olarak parlak kırmızı ve parlak siyah olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Kırmızı eşyalar Alishar 1’deki kulp ve kulp kabukları ile aynı hatta biraz kalın bir ağız kenarı ile aynı küçük kase ve bardaklar

⁶¹ Koşay, a.g.m., ss. 7-12

⁶² a.g.m., s. 12

⁶³ a.g.m., ss. 13-16

⁶⁴ a.g.m., s. 20; Harmankaya, aynı yer

yerden çıkan seramiklerle çok yakın ilişkilidir.⁶⁵ Kırmızı çanakları daha ziyade Orta Anadolu'ya, siyah çanakları Batı Anadolu'ya özgü olarak görenler vardır.⁶⁶

Bazı kırmızı çanaklar Alişar II ile karşılaştırılınca bunların Eski Hitit Devri'ne ait olduklarını ifade edilmiştir. Genel kanaate göre bu çanaklar da Kalkolitik Dönem çanaklarının daha gelişmiş şeklidir.⁶⁷

Orthmann, Etiyokuşu'nda ele geçen çok sayıda çanak çömleğin Ahlatlıbel seramiğine benzediğini ifade etmektedir. Ayrıca Alacahöyük buluntularına benzeyen birçok parçadan da söz etmektedir.⁶⁸

Ahlatlıbel'de çok sayıda emzikli⁶⁹, emziksiz testiler⁷⁰, kulpsuz⁷¹, kulplu çanaklar, pithos ve zahire küpleri⁷², ocak⁷³, muhtemelen sivri kapların oturtulmasına yarayan kaide⁷⁴, kırmızı küçük çanaklar,⁷⁵ siyah çizgili çanaklar⁷⁶, siyah çizgi bezekli çömlekler⁷⁷, siyah çanakçıklar⁷⁸ ele geçmiştir. Ayrıca yontma çakmak safhaları, cilalı topuz taşları ve ezme, öğütme taşları,⁷⁹ küre şeklinde cilalı topuz taşları, taş baltalar⁸⁰ da bulunan ürünler arasındadır.

Taş ağırşaklar, Ahlatlıbel'de bulunan ağırşakları özellikle Alişar'ın Kalkolitik Devri ve Troia ağırşakları ile karşılaştırılabilir.⁸¹

⁶⁵ Bittel, a.g.e, s. 41

⁶⁶ Koşay, a.g.m., s. 21; Bittel, a.g.e., s. 46

⁶⁷ Koşay, a.g.m., s. 26

⁶⁸ Orthmann, aynı yer

⁶⁹ Koşay, a.g.m., ss. 28-32

⁷⁰ a.g.m., ss. 33-35

⁷¹ a.g.m., ss. 36-39

⁷² a.g.m., ss. 37-40

⁷³ a.g.m., s. 41

⁷⁴ aynı yer

⁷⁵ a.g.m., ss. 41-43

⁷⁶ a.g.m., s. 50

⁷⁷ a.g.m., s. 51

⁷⁸ a.g.m., ss. 53-54

⁷⁹ a.g.m., s. 55

⁸⁰ Bittel, aynı yer

⁸¹ Erich F., Schmidt, Researches in Anatolia 5. The Alishar Hüyük Season of 1928 and 1929, Part 2, Oriental Institute Publications 20, The University of Chicago Press, 1933, ss. 48 - 51

Mühürler, pişmiş topraktan koni düğme şeklindedirler. İçlerinde bazıları işlenmeden kalmıştır.⁸² Alişar mühürleriyle ilişkili olanları da vardır.⁸³ Çeşitli şekilde olanlar bulunmuştur⁸⁴ (EK 4-Resim 3).

Kemik⁸⁵ (EK 5-Resim 4) ve madeni eserler de ele geçen ürünler arasında yer almıştır (EK 6-Resim 5). Alacahöyük ve Alişar'da olduğu gibi burada da arsenik-kalay ve bakırın üçlü alaşımının kullanılmadığı iki farklı madenciliğin birlikte bulunması ile yorumlanmıştır.⁸⁶ Kamalar⁸⁷, Alişar'da ve Troia'nın ikinci tabakasında yalnız bakırdan değil gümüşten olanlar bile ele geçmiştir.⁸⁸ Ayrıca bakır bilezikler, bakır halhal, bakır iğneler, bakır bizler, hakkâk kalemi ve bakır kap parçaları bulunan bakır ürünler arasındadır.⁸⁹ Altın ve kurşun eserler de bulunmuştur.⁹⁰

Birçok idol⁹¹ ve heykelcik⁹² de Ahlatlıbel'de ele geçen eserler arasında yer almıştır.

Ahlatlıbel kazısında ortaya çıkarılan iskeletlerin ayrı bir önemi vardır. Bulunan 18 adet mezar;⁹³ yerleşme içi mezarlık geleneğinin olduğunu ortaya koymaktadır. Mezar tipi olarak küp mezar; taş sanduka/sandık mezar görülmektedir. Bu mezarlar genelde mekânların içlerinde; taban altında; köşelerde ve mekân yanlarında bulunmuştur. Saptanan 8 küp mezarın 7 adedi odaların içindedir.

⁸² Koşay, a.g.m., s. 69

⁸³ Schmidt, a.g.e., s. 56; Bittel, aynı yer

⁸⁴ Koşay, a.g.m., s. 70

⁸⁵ a.g.m., s. 73

⁸⁶ Yakar, a.g.m., s. 34; Prentiss S., De Jesus, The development of prehistoric mining and metallurgy in Anatolia, B.A.R. Series, Oxford, 1980, s. 125

⁸⁷ Koşay, a.g.m., s. 75

⁸⁸ Schmidt, a.g.e., ss. 56, 153, 155

⁸⁹ Koşay, a.g.m., ss. 76-77

⁹⁰ a.g.m., s. 78

⁹¹ a.g.m., ss. 79-81

⁹² a.g.m., ss. 86-87

⁹³ Bittel, aynı yer

Ölülerin tümü hocker biçiminde gömülmüştür. Başlar batıya; bacakları doğuya doğru çevrilmiş olan iskeletler nedense çok bozuk durumda günümüze ulaşmıştır. 1, 2, 3, 8, 9, 10, 13, 18 numaralı iskeletlerde dizler çeneye geldiği halde 12 numaralı iskelette (EK 7-Resim 6) but kemiği vücut yönünde yalnız dizden aşağısı arkaya doğru kıvrık durumdadır. 1, 2, 4 a, 11, 13, 17 numaralı iskeletler küp içinde diğerleri muntazam veya basit bir tarzda etrafı taşla çevrilmiş mezarlar içinde bulunmuştur. Harmankaya; mezarları, yerleşimin tarihlenmesine paralel bir şekilde İlk Tunç Çağı II. evreye tarihlendirmektedir.⁹⁴ Koşay, çalışmasında ortaya çıkarılmış olan iskeletlerin duruş ve konumlarını ayrıntılı olarak ele almıştır.⁹⁵

2.1.1.4. Değerlendirme

Ahlatlıbel, K. Bittel'in de ifade ettiği gibi Anadolu'da doğrudan doğruya prehistorik yerleşme bölgesinde yapılan ilk kazı olması bakımından ayrı bir önem arz etmektedir. Yapılan çalışmalar neticesinde, yerleşme yerinde üç yapı evresinin olduğu saptanmıştır. Yerli ve yabancı bilim insanlarının çalışmaları, Ahlatlıbel'in bir İTÇ yerleşim yeri olduğunu göstermektedir.

Ahlatlıbel Kalkolitik Devri'nin Alişar I. Devrine denk geldiği de 1933 yılı kazılarının ortaya koyduğu başka bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Ahlatlıbel için üzerinde durulması gereken diğer bir konu ise iskeletlerdir. Ortaya çıkarılmış çok sayıdaki mezar; yerleşme içi mezarlık anlayışının Ahlatlıbel sakinlerinde olduğunu ortaya koymaktadır.

⁹⁴ Harmankaya, aynı yer

⁹⁵ Koşay, a.g.m., ss. 88-100

2.1.2. Alacahöyük

2.1.2.1. Coğrafi konumu

Ankara'nın 160 km doğusunda,⁹⁶ Çorum il merkezinin güneyinde,⁹⁷ Alaca İlçesi'nin batı-kuzeybatısında, Alacahöyük Beldesi'nde,⁹⁸ Boğazköy-Hattuş'ın 25 km kuzeydoğusunda⁹⁹ bulunmaktadır (EK 8- Harita 2)

Höyük, yaklaşık 13-15 m yüksekliğinde, 310x275 m boyutlarında oval biçimli tepedir. Tepenin güney ve kuzeydoğusundaki yükseltiler ve bu tepeler arasındaki boyun kısmı ile çift höyük görünümündedir. Höyük'ün yanından geçen ve çeşmelerin suyu ile çoğalan Horam özü, biraz ilerde Karakaya Özü'ne karışmakta, daha sonra da Sungurlu yakınlarında, Boğazköy'den inen Budak Özü ile birleşerek Sungurlu'ya varmaktadır. Ondan sonra da Kızılırmak'a karışırlar. Klâsik çağlarda batı-doğu ve kuzey-güney ticaret yollarının buradan geçtiğini gösteren kayıtlar, izler çoktur. Alaca kasabası ile herhangi bir ilişkisi olmadığı halde; 1930-35'li yıllarda Höyük Köyü'ne giden tek karayolu Alaca kasabasından geçtiği için höyüğe Alacahöyük adının verildiği bilinmektedir.¹⁰⁰

2.1.2.2. Kazı çalışmaları

W. G. Hamilton Anadolu'da 1835'te yaptığı gezide Höyük'ten geçmiş; Sfenskli Kapıyı ayakta bulmuş; kabartmalarını not etmiştir. H. Barth 1858'de Üsküdar'dan Trabzon'a yaptığı büyük gezide ziyaret ederek 1859'da tanıtmıştır. 1869'da H. G. Van Lennep Anadolu'nun ortasındaki Höyükte araştırmalar yapmış;

⁹⁶ Remzi Oğuz, Arık, Alacahöyük Hafriyatının İlk Neticeleri, Devlet Basımevi, İstanbul, 1937, s. 3

⁹⁷ Harmankaya, <http://tayproject.org> Erişim Tarihi (08.03.2012)

⁹⁸ Fahriye, Bayram, Türkiye Arkeolojisi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2008, s. 23

⁹⁹ Remzi Oğuz, Arık, TTK Tarafından Yapılan Alacahöyük Hafriyatı, TTY, Ankara, 1937, ss. 2-4

¹⁰⁰ a.g.e., s. 5; Arık, İstanbul, 1937, s. 3

isfenskli kapı ile kabartmaların bir taslağını ortaya çıkarmıştır. G. Perrot 1861’de çalışmaları sırasında Alacahöyük’ü de ele almıştır. Kapının (prothyron’un) ve onun sağ ve solundaki dört köşe kulenin ilk plânını, “orthostates”ların kabartmalarından birini açığa çıkaran yine G. Perrot olmuştur.

W. Ramsey de Wilson ile birlikte 1881’de Höyük’ü ziyaret ederek incelemelerde bulunmuştur. Ernest Chantre, 1893’te Alacahöyük’e gelmiştir. Chantre sfenkslerin arkasındaki dört köşe dehlizi, onun gerisindeki ikinci kapıyı ve kapının yan söğelerini gün yüzüne çıkarmıştır. Chantre kabartmalara bakarak - tıpkı Perrot gibi - buranın bir saraydan ziyade bir mabedin kapısı olabileceğini düşünmüştür. Chantre 1894’te Höyük’e yine uğrayarak çalışmak istemişse de bazı kabartmaları alıp götürmek istemesi halkı gücendirdiğinden fazla kalamamıştır.

1906’da Boğazköy’de çalışan H. Winckler - Makridi Heyeti, Alacahöyük’te de çalışmayı kararlaştırmıştır. Bay Makridi 1907’de sfenksli kapıya gelmiş; on beş gün kadar çalışmıştır.¹⁰¹ H. H. Von der Osten de 1926-1927 gezisinde Alacahöyük’ü ziyaret etmiştir.¹⁰²

Sistemli kazılara 1935’de Türk Tarih Kurumu adına Hamit Zübeyr Koşay ve Remzi Oğuz Arık tarafından başlanmıştır. 1936’dan sonra Hamit Zübeyr Koşay, daha sonra Hamit Zübeyr Koşay ve Mahmut Akok,¹⁰³ son yıllarda da Mahmut Akok tarafından 1983’e kadar sürdürülmüştür.¹⁰⁴ Höyükte 1997 yılından bu yana höyükte çalışmaları Aykut Çınaroğlu yürütmektedir.¹⁰⁵

¹⁰¹ R. Oğuz, Arık, Türkiye’de 1935 Yılındaki Arkeoloji İşleri, Devlet Basımevi, İstanbul, 1936, s. 26

¹⁰² Arık, Ankara, 1937, ss. 1-2; Harmankaya, aynı yer

¹⁰³ Bayram, aynı yer

¹⁰⁴ Tahsin, Özgüç, “Alaca Höyük: İmparatorluğun Çekirdek Bölgesinde Bir Kült Merkezi”, *Hititler ve Hitit İmparatorluğu: 1000 Tanrılı Halk*, Bonn, 2002 b, s. 468

¹⁰⁵ Aykut, Çınaroğlu, - Genç, E., “Alaca Höyük 1998 Yılı Kazı Çalışmaları”, 21. Kazı Sonuçları Toplantısı (KST) 1, 2000, s. 327 vd; Aykut, Çınarlıoğlu - Genç, E., “Alaca Höyük 1999-2000 Yılı Kazı Çalışmaları”, 23. Kazı Sonuçları Toplantısı (KST) 1, 2002, s. 427 vd.

Türk Tarih Kurumu, 1935 yazı başında yaptığı toplantıda, Alacahöyük'te kazı yapmaya karar vermiştir. Üyelerinden Hamit Koşay ve Arkeolog Remzi Oğuz Arık'ın yönetiminde bir ekip hemen işe başlamıştır. Kazı çalışmaları 22 Ağustos 1935'ten 4 Kasım 1935'e kadar sürmüştür.¹⁰⁶

1936'da bulunan büyük Hitit mabedini tamamen açmak ve kral mezarlarını yeniden araştırmak 1938 yılı kazıların amaçlarını oluşturmuştur.

Hemen hemen dört ay kazı yapıldığı halde mabedin ancak bazı depolarıyla iç avlusu kısmen açılabilmiş, kazı alanının batısında ise istenilen tabakaya inilmiştir. Bulunan Hitit mabedinin sfenksten itibaren açılan kısmı yüz metre uzunluğundadır. Bu mikyas mabedin büyüklüğü hakkında bir fikir vermektedir. Sütun kaidelerinin birçoğu yerinde olmakla beraber Frigyalılar mabette birçok tahribat yapmışlardır. Mabedin doğusunda bulunan kale duvarı mabetle aynı dönemdedir. Hitit devrine ait bakırdan ve 0,35 m yükseklikte ve bir Hitit kilerinde Hitit kaplarıyla birlikte sifonlu kazan ele geçirilmiştir. Bunlardan başka yeni ve orijinal seramik tipleri ve mühürler ortaya çıkmıştır.¹⁰⁷

2.1.2.3. Tabakalanma ve buluntular

İlk Tunç ve Hitit Çağı'nda çok önemli bir kült ve sanat merkezi olan Alacahöyük'te dört kültür katının ortaya çıkarıldığı bilinmektedir.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Arık, 1936, s. 26; Arık, İstanbul, 1937, s. 3

¹⁰⁷ "Kazılar ve Haberler", *Bellekten*, C. II, Ankara, 1938, s. 491

¹⁰⁸ Özgüç, aynı yer; Afet, İnan, "Türk Tarih Kurumu'nun 1937'den 1943'e Kadar Arkeolojik Çalışmaları", *III. Türk Tarih Kongresi*, S. IX, No. 3, TTKY, Ankara, 1948, ss. 33-46; Arık, 1936, s. 27; R. Oğuz, Arık, Türkiye'de 1936 Yılındaki Arkeoloji İşleri, Kenan Basımevi, İstanbul, 1938, s. 3; R. Oğuz, Arık, 1936'da Yapılan Sondajlar, Maarif Matbaası, İstanbul, 1940, ss. 241-242; H. Zübeyr, Koşay, "Alacahöyük Hafriyatı'nın Son Safhası", *III. Türk Tarih Kongresi*, S. IX, No. 3, TTKY, Ankara, 1948, s. 173; Harmankaya, aynı yer; Bayram, aynı yer

Tablo 1: Remzi Oğuz Arık'ın Alacahöyük Tabakalanması¹⁰⁹

Derinlik	Dönem	Tarih (Tahmini)
1,45-2 m	I. Osmanlı, Selçuk, Bizans, Roma, Helenistik, Frigya, "Son Hitit".	MÖ XI. yüzyıldan zamanımıza kadar.
3,25-5,80 m	II. Boğazköy, Büyük Hitit İmparatorluğu, İlk Hitit Devleti.	MÖ 1600 - 1200 MÖ 2000 - 1700
6,50-9,57 m	III. Bakır Çağı B. M. } R. M. } mezarları T. M. } Ta } Ae }	MÖ III. bin yılın ilk yarısı, belki de IV. bin yılın sonlarından başlayarak MÖ 2000 yıllarına doğru.
10,70-13,81 m	IV. Kalkolitik Çağ Ana toprak	MÖ IV. bin yıl.

Alacahöyük'te I. kültür katı, 1,40 m kalınlıktadır. Bu çağ, çanak çömlekler ile sikkelerden elde edilen bilgilere göre, ilk mimari katları ve Hitit sonrasında itibaren (tahmini MÖ 11. yüzyıl) Osmanlılara kadar olan tarihi çağları (Hitit Sonrası-Frig-Frig sonrası) kapsamaktadır.¹¹⁰ Geç Frig Çağı'nda höyüğün her tarafına yerleşmiştir. Ele geçen seramik örneklerine bakıldığında, küçük evlerden meydana gelen bu katın MÖ 650'den daha eski olmadığı bildirilmiştir.¹¹¹

Höyüğün, ikinci kültür çağı yerleşme katının tahmini olarak kalınlığı 4,50 m'dir. Eski ve Hitit İmparatorluk devletleri ile ilgili olan bu kat; üç esaslı mimari tabakayı - 2'den 4'e kadar - kapsamaktadır.¹¹²

Eski Hitit Çağı mimari katı - 4. Kat- altında 0,75-1,00 m kalınlığında olduğu saptanan III. kültür katı, kısmen Alishar ve Ahlatlıbel (MÖ III. binin sonları)

¹⁰⁹ Arık, 1938, ss. 3-4

¹¹⁰ Hamit Zübeyr, Koşay, Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Hafriyatı, 1936'daki Çalışmalara Ait İlk Rapor, Ankara, 1938, s. 88

¹¹¹ Özgüç, aynı yer

¹¹² Koşay, a.g.e, s. 15

eserlerine denk geldiği bildirilmiştir. Bu kültür katında dört - 5, 6, 7 ve 8. katlar - yerleşme katının yer aldığı bilinmektedir. Bu katların içinde 5-7. katlar içinde barındırdıkları mezarlar itibariyle ayrı bir önem arz etmektedirler.¹¹³ Özgüç, bu mezarların Hitit kültürüne kaynaklık eden kültürlerin öncüsü olan yerli Hatti uygarlığının aydınlanmasında önemli işlev gördüklerini bildirmektedir.¹¹⁴

8. kattan sonra çanak çömleğin değiştiği görülmektedir. Bu tabakada ortaya çıkarılan buluntular, Alishar Höyüğü'nün Kalkolitik yerleşme katında da ele geçtiğinden dolayı Alacahöyük'ün IV. kültür katları da Kalkolitik döneme tarihlenmiştir.¹¹⁵

Höyüğün çevresinde yapılan çalışmalarda: Gölpınarda, bir su bendi; Köşkyeri denilen yerde, küçük bir Bizans kilisesi gün yüzüne çıkarılmıştır. Alacahöyük'ün birkaç kilometre kuzeyinde Toptepe adlı Prehistorik yeni bir höyük keşfedilmiş; burada çok önemli parçalar ele geçmiştir. Heyete getirilen, sabun taşının üstüne işlenen bir Hitit kabartmacığı vesilesiyle Yeniköy adlı köy ziyaret edilerek (EK 9-Resim 7), klâsik çağlardan kalma, yapı ve yol yerleri meydana çıkarılmıştır.¹¹⁶

Asıl kazı çalışmaları için seçilen sondaj alanı, höyüğün kuzey ve güneyindeki tömeltelerin hemen hemen arasında olup, 18X20 ölçülerindedir.¹¹⁷

Kazı çalışmaları 2,50 metreye kadar karmakarışık bir sahada sürmüştü ve Osmanlı, Bizans, Roma, Frig, son Hitit eserleri ele geçmiştir.¹¹⁸ 2,50 m'den 4 m'ye kadar, Hitit Dönemi'nin mimarlık çerçevesi başlamıştır. 3,60 m'ye kadar Hitit Dönemi'nin boya nakışlı çanak parçaları ortaya çıkarılmıştır. 2,50'den 4 metreye

¹¹³ Koşay, a.g.e., s. 69

¹¹⁴ Özgüç, a.g.m., 469

¹¹⁵ Koşay, a.g.e., s. 150

¹¹⁶ Arık, Ankara, 1937, ss. 9-24; Arık, İstanbul, 1937, s. 5

¹¹⁷ Arık, Ankara, 1937, ss. 26-28

¹¹⁸ a.g.e., s. 31

kadar toplanan çanak çömlekte tek renklilerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Tip ve teknik olarak Alişar ile Kültepe’de ele geçen Hitit kaplarıyla benzerlikleri dikkatleri çekmiştir.

Hititlerin ünlü “Hükümdar mührü” damgasının bazı çanak kırıkları üstünde yer aldığı görülmüştür. “Hematite”den yapılab “Cylindres – Sceaux”lara benzeyen bir mühür; hem konu, hem de biçim olarak “Ön Hitit” ve “Hitit” dönemleri arasındaki zaman dilimini göstermesi bakımından önemlidir.

4,10 m ile 4,20 metrenin tümünde birçok mimarlık kalıntıları gün yüzüne çıkarılmış; bunlar 5,50’ye kadar devam etmiştir. Hem kültür ve medeniyet eşyası hem de seramik örnekleri bu yeni tabakanın 4 metre ile 2,50 metre arasındaki devrenin ilk ve eski bir safhası olduğunu ortaya koymuştur.¹¹⁹ Çanak çömlekler; zarif biçimleri, süssüz yüzleriyle, “Ön Hitit = Proto – Hittite” geleneğini sürdürmüştür. Ağzları enli kuş gagasına benzemektedir (EK 10-Resim 8). Arık, ithal edilmiş kapların, Troia II’nin yayvan ve perdahsız tabakları tekniğine benzediğini dile getirmektedir.¹²⁰

6-9,80 metreye kadar süren yeni katın çanak çömleğini karakterlendiren en önemli özellik tek renkli olmalarıdır. Arık, bu çanak çömleği ikiye ayırmıştır. Birincisi yalnız elde yapılmış olup yüzleri perdahlı ve boya astarlıdır; pişimden sonra renk kırmızı ve bazen siyah ya da alacalı kalmaktadır. Cidarlar genelde ince olup, hamur kumlu ve çöplüdür (EK 11-Resim 9). Arık, bu kapların Ahlatlıbel, Alişar I¹²¹ kaplarıyla büyük bir benzerliğe dikkat çekmektedir.¹²² Bundan başka kapların

¹¹⁹ Arık, İstanbul, 1937, s. 5

¹²⁰ a.g.e., s. 6

¹²¹ Remzi Oğuz, Arık, “Anadolu Arkeologya Tarihinde Alişar Hafriyatı”, *TTAED*, S. I, Maarif Matbaası, İstanbul, 1933, s. 49, ş. 39

¹²² Arık, İstanbul, 1937, s. 6; Arık, Ankara, 1937, s. 47

arasında Mynien denen kaplara benzemekle beraber gerçekte Troia II’de çokça ele geçen bir çeşit ithalât eşyası da ortaya çıkarılmıştır.

İkinci gruba giren kaplar da tek renklidir. Büyük, yayvan, kulpsuz çanak biçimli kapların oranla çokluğuyla ve sonra tırnak ucuyla çizilmiş gibi görünen kertiklerden oluşan bir süs şekliyle ayrılırlar.

Sondaj, kazı alanında 10,20 metreyi bulmuş ve orada sızan sular, yağın yağmurlar, kazı çalışmalarının sonlandırılmasına sebep olmuştur.

5,50 m ile 8 metre arasında bulunan üç mezardan¹²³ birincisi (B. M.) doğudan batıya doğru uzanmış şekildedir. 6,35 m’de yapılmıştır.¹²⁴ Uzunluğu 5,25 m olup batıdan doğuya eğimli olarak yapılmıştır.¹²⁵ Mezarın tavanı dam şeklinde yapılmıştır. Ağaç direkler duvarların üzerine uzatılmış, onların üstü dal ve yaprakla, toprak ve kerpiçe, çakılla örtülmüştür.¹²⁶ Mezarın ayakucunda ve hemen üstünde, tekerlek plânlı “autel – foyer”ler keşfedilmiş; bunlar kurban ve hediye edilen şeyleri barındırmıştır. Mezarın her tarafında hayvan iskeletleri ortaya çıkarılmıştır.¹²⁷

B. M, mezarında birçok buluntu ele geçmiştir. Bunların çoğunun örneksiz olduğu kaydedilmiştir. İlk safta, altı güneş kursu, üç kanca ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca bunların yanında dört tane biz yahut mızrak ucu ve bir geyik heykelciği¹²⁸ bulunmuştur. Arık, bütün eşyanın gümüş, bakır belki de tunç olduğunu kaydetmektedir.¹²⁹ İskelet uzun boylu bir adama ait olup hocker durumundadır. Ölü mezarın ortasında olup, göğsünde birkaç gümüş kap bulunmaktadır. Altından yapılmış birçok eşya ölünün yanında görülmüştür. Küçük ve enli gaga ağızlı ibrik ile

¹²³ Arık, 1936, s. 27

¹²⁴ Arık, Ankara, 1937, s. 51

¹²⁵ Arık, İstanbul, 1937, s. 7

¹²⁶ Lloyd, a.g.e., s. 20; Yakar, a.g.m., s. 30

¹²⁷ Arık, Ankara, 1937, s. 45

¹²⁸ Ekrem, Akurgal, Anadolu Kültür Tarihi, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara, 2008, s. 28

¹²⁹ Arık, a.g.e., s. 59

şampanya kadehi, bir taç veya çelenk şeridi, bir topuz başı, bir iri toplu iğne; yüzlerce gerdanlık tanesi, bir çift küpe vardır.¹³⁰

R. M. Mezarı ise birincinin ayakucunda ortaya çıkarılmıştır. 6,75 – 6,90 metrede bulunmuştur.¹³¹ Arık, mezarın biçimini, B. M'dekinin aynı olduğunu düşünmektedir.¹³² Bu mezarda da kafanın üstü ve çevresi altından boncuk, küpe, birçok bakır toplu iğne, bakırdan ve enli gaga ağızlı toparlak gövdeli, memeciklerle süslü bir ibrik (EK 12-Resim 10), bakırdan ve gümüşten birer kâse, akikten haç biçimli bir put ve birkaç akik boncuk ele geçmiştir.¹³³

Üçüncü mezar T. M. olarak bilinmektedir. Kareye benzer bir şekildedir. Bunun da batıdan doğuya uzandığı görülmüştür. Bu mezarda iki aşamanın olduğu düşünülmektedir. Birinci aşamada, iri hayvan iskeletleri altında ve arasında; bakırdan veya tunçtan basit beş tane “güneş kursu” bir tane de büyük “güneş kursu” meydana çıkarılmıştır (EK 13-Resim 11). Çevrelerinde iki güzel kama ele geçmiştir. Altın kaplamalı bir gümüş kupa, altından diğer bir kupa param parça bir şekilde bulunmuştur. İlk iskelet bu eşya arasında, güney duvarı altında ortaya çıkarılmıştır.¹³⁴ Mezarın ikinci aşaması ise tahmini olarak 7,40 -7,50 m’de başlamaktadır. Arık, yüksek ihtimalle bu mezarın iki katlı olarak yapıldığını, belki de üst katın altındakinin bir çeşit saçağı olduğunu düşünmektedir.¹³⁵

Yakar, mezarlardaki Alacahöyük eserlerinin birkaç kategoriye ayrılabileceğini ifade etmektedir:¹³⁶ Dini önem taşıyan nesnelere, silahlar,

¹³⁰ Arık, İstanbul, 1937, s. 8

¹³¹ Arık, Ankara, 1937, s. 66

¹³² a.g.e., s. 69

¹³³ a.g.e., ss. 69-79

¹³⁴ Arık, İstanbul, 1937, s. 9

¹³⁵ a.g.e., s.10; Arık, Ankara, 1937, s. 97

¹³⁶ Yakar, aynı yer

mücevherat ve altından yapılmış ev eşyaları¹³⁷ kültürel nesnelere, güneş diskleri, heykelcikler ve sistralar yerel pazarlar için üretilirken, bölgesel endüstriler tarafından üretilen birçok çeşit hançer, uzun kılıçlar ve mızrak uçları, batıdaki ve güneydoğudaki yerleşimlere bolluk ve talebe göre ihraç edilmiştir.

2.1.2.4. Değerlendirme

Heyetin, Eti Çağı yani Hitit dönemi dediği derinlik – 5,50 m - Tunç Çağı'nın son evresine girmektedir. İTÇ'de Anadolu'nun güneyi ile batısı arasında ilişkilerin yoğun olduğunu Alacahöyük'te ele geçen eşya ve çanak çömlek göstermektedir.

Arık, ele geçen güneş kurslarının çok önem arz ettiğini kursu oluşturan unsurların öküz boynuzu, geyik ve güneşin ortak bir fikir oluşturduğunu, bunların Kuzey ve Orta Asya'yı hatırlattığını; kancalı haçların (Svastika), güneşi ve göksel ebdiyeti temsil ettiğini, bunların ise Mezopotamya ve Güney Asya'da en eski dönemlerde bile görüldüğünü ifade etmektedir. Gerçekleştirilen bu kazılarla Alacahöyük'ün bir taraftan Troia, Ahlatlıbel, Alishar, Kültepe, Boğazköy; diğer taraftan Kafkas, Güney Rusya ve Mezopotamya'nın çeşitli kültürleriyle ilişkisi ortaya çıkarılmıştır.¹³⁸

Akurgal, 1935 yılında başlatılan Alaca kazılarında bulunan sanat eserlerinin, Schliemann'nın Troia'da bulduğu altın kapları nicelik ve nitelik yönünden gölgede bıraktığını, Orta Tunç Çağı Anadolu'sunu dünya arkeoloji literatüründe ön sıraya geçirdiğini kaydetmektedir.¹³⁹

¹³⁷ Maxwell, Hyslop-K. R., *Western Asiatic Jewellery C. 3000-612 b. C.*, London, 1971, s. 42

¹³⁸ Arık, 1938, s. 4; Arık, Ankara, 1937, ss. 111-113; Arık, İstanbul, 1937, ss. 10-14; Koşay, a.g.m., s. 171

¹³⁹ Akurgal, aynı yer

2.1.3. Alishar

2.1.3.1. Coğrafi konumu

Alishar Höyüğü, Yozgat il merkezinin yaklaşık 45 km güneydoğusunda, 140 Sorgun ilçesinin güneyinde, Kadılı Köyü'nün güneybatısında, Alishar Köyü'nün 2,5 km kuzeyinde bulunmaktadır¹⁴¹ (EK 14-Harita 3).

Alishar Höyüğü, geniş bir ovanın ortasında yer almaktadır. Kuzey ve batısından Alishar Özü Çayı – Arık'ın Kaynak Özü dediği - geçmektedir. Höyük, ovadan 7-8 m yüksekliğinde bir teras ile başlayıp daha üstte ise 23-24 m yüksekliğe kadar uzanan sivri tepe kısmıyla bitmektedir. Höyük 520 m uzunluğu, 350 m genişliği¹⁴² ve 30 m yüksekliği ile Anadolu'nun büyük höyüklerinden biri olma özelliğini taşımaktadır.¹⁴³ Höyüğün çevresinde birçok tatlı su kaynağının bulunduğu da bilinmektedir.

2.1.3.2. Kazı çalışmaları

Höyüğün H. H. von der Osten ve diğer heyet üyeleri tarafından kazı yeri olarak seçilmesinde Hitit bölgesi içinde olması, birçok ana merkeze yakın bir konumda olması ve birçok ticaret yolunun ortasında bulunması rol oynamıştır.¹⁴⁴ Von Der Osten, gereken parayı bulup, kazı heyetini oluşturarak 1927'de Alishar Höyük'te asıl kazı çalışmalarına başlamıştır.¹⁴⁵

1927 kazıları heyet için bir tecrübe dönemi olmuştur. Çalışmalara başlamadan önce plan program yapmışlardır (EK 15- Plan 1). Önce derin ve ayrı yarmalar kazılırken sonraları höyüğün tepesiyle eteğini bağlayan yarmalar açılmıştır.

¹⁴⁰ Hans Henning von der Osten, Erich F. Schmidt, *Researches in Anatolia 2. The Alishar Hüyük Season of 1927, Part 1*, Oriental Institute Publications 6, The University of Chicago Press, 1930, s. 20

¹⁴¹ Harmanakaya, "Alishar", TAY, <http://www.tayproject.org> Erişim Tarihi (08.03.2012)

¹⁴² Osten ve Schmidt, a.g.e., s. 44

¹⁴³ Arık, 1933, s. 24

¹⁴⁴ a.g.e., ss. 22-23

¹⁴⁵ Arık, a.g.e., s. 24

Yüzeyden aşağı inildikçe birbirine karışmış birçok devre, halk kültür tabakalarına rastlanılmıştır. Bu tabakalar yıkılmadan, karıştırılmadan büyük titizlikle çalışılmıştır.¹⁴⁶ Her tabakanın fotoğrafı çekilmiş, plâni yapılmış, ölçüleri alınmış; böylece diğer tabakaya inilmiştir. Ele geçen buluntular üzerinde özenle çalışılmış, temizlenip, numaralandırılıp kaldırılmışlardır.¹⁴⁷

Arık, 1930'da Von Der Osten ile Schmidt'in kronoloji konusunda ortak bir düşünceye sahip olmadıklarını ifade etmiştir. Yalnız 1932 yılı sonunda heyet son kronolojiyi tespit edebilmiştir. Von Der Osten'in özellikle ısrar ettiği bu kronolojinin Tunç, Kalkolitik Devirleriyle Neolitik Devri kaydı heyetin diğer üyeleri tarafından uygun görülmemiştir.¹⁴⁸

1932'de kazı çalışmaları¹⁴⁹ Haziran'da başlamıştır. Bu çalışmalarda heyet Alişar Höyüğü'nün çeşitli kültür tabakalarına ait oldukça çok buluntu ele geçirmiştir. Höyüğün kronolojisi tespit edilmiştir. Heyet höyükte, Hititlerin ve Friglerin şehir ve istihkâm mimarisini ortaya çıkarmak, höyüğün iç kalesi üstünde açılan derin, büyük kare yarmayı genişleterek tabakalara ait bilgiye son şeklini verip, mümkünse höyüğün çevresindeki jeoloji, coğrafya ve arkeoloji durumunu araştırmayı planlamışlardır.

1932 yılı kazı heyetinde Von Der Osten'den başka Kurt Bittel, Kurt Stein, Mc. Ewan, Hainess, asıl kadroyu oluştururken M. A. Morrison, M. Karl Eugen, M. Schüler, M. J. Reifenmüller, Mr. Scharrer de bulunmaktadır.¹⁵⁰

¹⁴⁶ a.g.e., s. 25

¹⁴⁷ a.g.e., s. 26

¹⁴⁸ a.g.e., s. 28

¹⁴⁹ Bittel, 1934, s. 60

¹⁵⁰ Arık, a.g.e., s. 28

1927-1932 yılları arasında Chicago Üniversitesi Doğu Bilimleri Enstitüsü adına¹⁵¹ gerçekleştirilen kazı çalışmalarından sonra, 1993 yılından itibaren, Gorny başkanlığındaki bir ekibinin, Alishar'da tekrar çalışmaya başladığı bilinmektedir.¹⁵²

2.1.3.3. Tabakalanma ve buluntular

Alishar Höyük'ün tabakalanması genel olarak şöyledir: Höyüğün en üstünden itibaren Selçuklu ve Osmanlı, Bizans, Roma, Galat, Helenistik, Med, Frig, Hitit İmparatorluk, Eski Hitit Dönemi, İlk Tunç Çağı ve Kalkolitik Dönem kültürlerinin olduğu belirlenmiştir.¹⁵³

Önceleri höyük sekisinin doğu ve kuzey yönünde ile höyüğün iç kalesi üstünde olmak üzere kazı çalışmaları iki tarafta toplanmıştır. Buralarda önceden kısmen yapılan kazılarda Kalkolitik ve Hitit Devirlerine ait sur parçaları, bina kalıntıları meydana çıkartılmıştır.¹⁵⁴

Eski Hitit Devrine ait duvarlar Yeni Hitit Devrinin yıkıkları altında görülmüştür. Başka bir sur güney ve doğu taraflarında bulunmuştur. Böylece, höyük sekisi üstündeki istihkâmlarda Hititlerin üç mimari devri olduğu bilgisine ulaşılmıştır.¹⁵⁵ Boğazköy'dekilerle aynı tipte olan gizli yeraltı yolları da bulunmuştur.

1932 yılı çalışmalarında “Doğu kapısı” adı verilen büyük giriş en önemli buluntular arasında yerini almıştır.¹⁵⁶ Bir yangının burayı harabeye çevirdiği, çalışmalar sırasında tuğla haline geçmiş bulunan kerpiçler, küller, kömürleşmiş

¹⁵¹ Ronald L., Gorny, “Hittite Imperialism and Anti-Imperial resistance as viewed from Alishar Höyük”, *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* 299/300, 1995, s. 65 vd.

¹⁵² Ronald L., Gorny, - McMahon, S. et. al., “The Alishar Regional Project 1994”, *Anatolica* 21, 1995, s. 65 vd.

¹⁵³ Hans Henning von der Osten, *Researches in Anatolia 7. The Alishar Hüyük Seasons of 1930-1932, Part 1*, Oriental Institute Publications 28, The University of Chicago Press, 1937; Arık, a.g.e., s. 26; Harmankaya, aynı yer

¹⁵⁴ Arık, a.g.e., s. 28

¹⁵⁵ a.g.e., s. 29

¹⁵⁶ a.g.e., s. 30

kereste kalıntılarında anlaşılmıştır. Burada Frig ürünleri, Hititlerinki ile karışık bir şekilde ele geçmiştir.

Hititlerin İç kale üzerindeki sur ve istihkâmlarını bütünüyle meydana çıkarmak, I. ve II. Frig Devri istihkâmlarına ayrılan zaman yüzünden, mümkün olamamıştır. Ancak İç kalenin güney kapısına ait bilgi gün ışığına çıkarılmıştır.¹⁵⁷ Güney kapısının Frigler zamanında örüldüğü öğrenilmiştir.

MÖ 2200 yıllarından 1200 tarihlerine kadar uzayan ve Alishar Höyüğü'nün İç kalesi üstündeki izi 5 - 6 m'lik kalın bir tabaka oluşturan Hitit Devri'nin bütün Höyük çevresindeki savunma sistemi ve mimarisi, hemen bütün yönleriyle ortaya çıkarılmıştır.

Hititlerin sivil mimarisini, 1929'da Höyük sekisinin güneyinde bulunan büyük yapı ve ona yakın evler sistemi ortaya koymuştur. Boğazköy kapılarına benzeyen bir kapı bir yeraltı yolu ve bir sur köşesi ile bir kule 1931 yılında bulunmuştur. Bu alanda Kapadokya örneğindeki tabletler ortaya çıkarılmıştır. Burada sivil mimari taş temel, kerpiç duvarlarla kurulmuştur.¹⁵⁸

İç kalede açılan yarma: Osten, 1927'de Alishar Höyüğü üstünde bulduğu çanak çömlek parçalarından yola çıkarak burada Neolitik bir devre bulunacağını düşünmüştür.

1929'dan beri İç kalenin güneybatısına düşen alanda büyük bir derin yarma açılmıştır. Bu yarma heyetin kronolojisini oluşturmada oldukça önemli bir görev üstlenmiştir. Bu alan 1929 ve 1931 yıllarında 26,50 metre kazılmış, 24 metre aşağısında, ele geçen çanak çömleklerine ve hiç maden çıkmamasına bakılarak, Neolitik tabaka olduğu kabul edilmiştir.

¹⁵⁷ a.g.e., ss. 31-32

¹⁵⁸ a.g.e., ss. 33-34

1932 yılı, Ağustos ortalarından beri, söz konusu bu derin yarmada çalışılmıştır. K. Bittel'in yönetimindeki genişletilen kısmında 23,30 m'de ev temelleri ve bölümlerine mezarlara rastlanmıştır. Köşeli olan evlerin duvarları çamur parçalarının birbiri üstüne konulmasıyla yapılmışlardır.¹⁵⁹ Bu evlerin birisinde buğday dövülecek yer ve dibek ortaya çıkarılmıştır.¹⁶⁰ Değişik şekilli küplere konulmuş, büzülmüş ölümler mevcuttur. Ev ve duvar sınırları içinde ele geçen mezarların hep küçük yaştaki insanlara ait oldukları tespit edilmiştir.

27,50 metrede yeniden bakır eşya parçası ortaya çıkmıştır. 28 m'de bir iskelet, üç bakır eşya parçası ele geçmiştir. 26,30 metreden sonra yanmış buğdaylar, samanlar ve küçük obsidiyen bıçakları ve parçaları ortaya çıkarılmıştır. Yangın izleri, kül ve kömür tozu haline gelmiş kalıntılar tabaka oluşturmuşlardır. 30,50 m'de asıl toprak tabakasına, varıldığı kesin olarak anlaşılmıştır.¹⁶¹

Höyüğe ilk yerleşen insanlar Paleolitik döneme ait olmadıkları gibi tam bir Neolitik dönemde değillerdir. Bu Eneolitik kültür tabakası¹⁶² İç kalede, 26 m'de birçok yapı kalıntısı arasına sıkışmış olarak ortaya çıkarılmıştır. Ancak kazılan alanın küçük olması bu tabaka hakkında kesin bir hüküm vermeye engel olmuştur.¹⁶³

Höyük buraya ilk yerleşen halktan sonra birçok yerleşim görmüştür. Ele geçen buluntularla, bunların tarımı bildikleri; çok sayıda obsidian bıçak ve parçalarından da onların avcılıkları; avlarının kemiklerini ve obsidianı işleyecek kadar sanatı da bildikleri anlaşılmıştır. Bu insanların madeni kullandıkları 28 metrede, bakırdan yapılmış eşya parçaları ele geçtiğinde anlaşılmıştır. Böylece daha önceden ifade edilen 23,30 veya 23 metreden 30,50 m'ye kadar olan 7 metrelik kalın

¹⁵⁹ Bittel, a.g.e., s. 61

¹⁶⁰ Arık, a.g.e., s. 35

¹⁶¹ a.g.e., s. 36

¹⁶² Bittel, aynı yer

¹⁶³ Arık, a.g.e., s. 38

tabakanın Neolitik olmadığı Eneolitik daha doğrusu Kalkolitik dönem olduğu kabul edilerek Troia I'den biraz daha yukarıya, tahmini MÖ 3500'lere kadar çıkan bir kronoloji oluşturulmuştur. Kalkolitik devrenin çanak çömleğine ait çok güzel örnekler ele geçmiştir.¹⁶⁴ Arık, ele geçen parçanın orijinalliğini ve güzelliğini daha önce böyle bir eser ortaya çıkarılmamış şeklinde ifade etmiştir.¹⁶⁵

23,30 veya 23 metrede bu Kalkolitik kültürün değiştiği taş temelli ve köşeli bir mimarinin egemen olduğu görünmüştür. Bakırdan yapılmış süs, ev avadanlıkları gibi eserler bulunmuştur.

13 -14 metre kalınlıkta Kalkolitik Devri'nin ikinci bir safhası aynı kültürün çok ilerlediğini göstermiştir. Bu son dönemin buluntuları, asıl seki üstünde 6-7 metre derinlikte ortaya çıkarılmıştır. Bu eserler, İç kale ve çevresiyle ilgili bilgiler verdiğinden oldukça önemlidir.¹⁶⁶

Yakar, bu dönemde saf bakırdan yapılan nesnelerin çoğunlukta olduğunu ifade etmektedir.¹⁶⁷ Bulunan mühürlerin büyük kısmının bakırdan olduğu; pişmiş veya pişmemiş topraktan, taştan da olanların olduğu bilinmektedir. Ağırşaklar hem pişmiş topraktan, hem serpantin denen kara taştandır.¹⁶⁸ Kemikten yapılmış çuvaldızlar veya iğneler, el değirmeni, delikli, deliksiz taşlar, obsidiyen bıçakları, kurşun parçaları ele geçen buluntular arasındadır.

Çanak çömleğin tek renk¹⁶⁹ ve elde yapıldığı bilinmektedir. Hamuru kırılgan, kaba, iyi pişmiş, kısmen küçük el kapları çok olup, şekilleri güzel, dışı kırmızı

¹⁶⁴ Osten, a.g.e., ss. 52-77

¹⁶⁵ Arık, a.g.e., s. 39

¹⁶⁶ a.g.e., s. 40

¹⁶⁷ Yakar, a.g.m., s. 34

¹⁶⁸ Arık, a.g.e., s. 41

¹⁶⁹ Bittel, a.g.e., s. 72

boyadan astara batırılmış ve elle güzelce ovalanmıştır¹⁷⁰ (EK 16-Resim 12). Minik putlar, bereket ve üreme tanrılarının figürinleri pek çok ele geçmiştir.¹⁷¹

Kalkolitik Devri'nden sonra gelen tabakalar farklı düşünceleinin ileri sürülmesine sebep olmuştur. 1929'da E. F. Schmidt kazı çalışmalarıyla Höyük sekisinin doğusunda, "I. Devir" denilen Kalkolitik Devri'nden sonra gelen tabakada Kültepe'de bulunan Kapadokya biçimli tabletler ve o taraflar ile ilişkili kültür eşyası bulmuş ve bu tabakaya "II. Devir" ismini vermiştir. Schmidt, bu devrin insanların, I. ve III. Devrin sakinleri yanında yabancı olduğunu, MÖ 3000 sonuna doğru Alişar Höyüğü'ne yerleşmiş oldukları düşüncesindedir. Çanak çömleklerin el tornasında yapıldığı bilinmektedir. Osten 1930 ve 1931 yıllarındaki kazı sonuçlarına bakarak bu düşünceyi reddetmiştir. Osten'e göre II. Devir tabakası sadece Höyük sekisinin doğusunda olup I. ve IV. Devir tabakaları arasında görülmüş; diğer yerlerde III. Devir tabakası I. Devrin arkasından gelmektedir. Schmidt'in II. Devir dediği tabakanın çanak çömleğinin el tornasında, III. Devre dedikleri ise elle yapılmıştır.

Schmidt'in III. Devir dediği tabaka, Tunç Devrine aittir: I. Devre dediği Kalkolitik Devri ile çok açık ilişkiler göstermektedir. Ölü gömme töreninde de değişikliğin olmadığı bilinmektedir.

İç kalede, mimariye ait asıl örneklerin olduğu görülmektedir. Höyük tepesinin daha yükselip, özellikle batı tarafına doğru genişlediği ve bu bölgenin kuvvetli surlarla çevrildiği görülmüştür. 1931'deki kazı çalışmalarında bu alanın güney kapısı gün yüzüne çıkarılmıştır. İki yanında kuleler vardır.¹⁷² Burası bir istilâ

¹⁷⁰ Arık, a.g.e., s. 42

¹⁷¹ Osten, a.g.e., ss. 177-183

¹⁷² Arık, a.g.e., s. 43

ile yıkılmıştır. Troia I'in sonuna denk geldiği düşünölen bu istilâ MÖ 2200 - 2400 tarihlerine doğru olabilir. Böylece Anadolu'da Hitit dönemi başlamıştır.

Arık, Schmidt'in "Yabancılar Devri" dediği devrin gerçekte Hitit Devri'nin içinde paralel bir devir olduğunu düşünmektedir. Osten ise şöyle düşünmektedir: MÖ 2200'lerde Mezopotamya'dan gelip Kapadokya bölgesine yerleşen ve tabletleri Kültepe'de ele geçen yabancı tüccarlar Alishar'la da ilişki kurmuşlardır. Arık, bu zamana "İkinci Tunç Devri" demenin doğru olacağı düşüncesindedir. Osten'in düşüncesini, Bittel'in 1931'de Boğazköy'de gerçekleştirdiği kazı sonuçları doğrulamıştır. Burayı MÖ XIX. yüzyıla doğru başkent yaptıkları bilinen Hititlerin Büyük Kale'de bıraktıkları mimari, çanak, çömlek, mühürler, Alishar Höyüğü'nün II. Devresiyle aynıdır. Alishar'ın II. Devri, Hititlerin asıl istilâ ve yayılma devresiyle de aynıdır. Boğazköy ile benzerlik göze çarpmaktadır. Cenazeler duvar sınırının içine gömülmüşlerdir. Ölü hediyesinin çok ve çeşitli olduğu görölmektedir.¹⁷³

İlk Hitit Devri MÖ 1500 – 1400'lerde yeni bir safhaya girmiştir. Alishar Höyüğü'nün iç kalesi zapt edilmiştir. Tunç Devri'nden kalan istihkâmları yeniden sağlamlaştırılmıştır. Ölü ve gömme törenine dair yeni örnekler yoktur.¹⁷⁴

Çanak çömleklerin içinde hayvanların başı, gövdesi örnek olarak yapılanlar büyük bir topluluk olmuştur.¹⁷⁵ Rhyton'lardan başka pişmiş topraktan figürinler ve kabartmalar da ele geçmiştir. Mühürler çeşitli olup taştan, madenden, pişmiş topraktan yapılanları meydana çıkarılmıştır.¹⁷⁶ Kemikten de birçok ürün ele geçmiştir (EK 17-Resim 13). Demirin kullanılmaya başlaması çok önemli bir

¹⁷³ a.g.e., s. 44

¹⁷⁴ a.g.e., s. 45

¹⁷⁵ a.g.e., ss. 48-49

¹⁷⁶ a.g.e., s. 50

durumdur.¹⁷⁷ Frigler, Anadolu'daki Hitit İmparatorluğu'nun ikinci safhasını kapatan bir istilâyla karşımıza çıkmaktadırlar.

İki Frig Devri saptanmıştır. Bunların en eskisi MÖ 1200-1100'den 900 tarihlerine; yenisi de 900'den 600 - 500 tarihine kadar devam etmiştir. 1200 tarihinden başlayan devreye Post Hittite denilmiş, bir bakıma kısa intikal devresi olarak hüküm sürmüştür. Asıl devrenin 1100 - 1000 tarihlerine doğrudur. Burada ilk Frig buluntuları heyetin karşısına çıkmıştır (EK 18-Resim 14-15).

Yeni bir istilâ dalgasının höyüğü yaktığı ortaya çıkmıştır; ikinci Frig devresinin başladığı, tabakalarda kömürleşmiş ağaç ve kül yığınlarının görülmesiyle anlaşılmıştır. Yeni bir sur iç kaleyi daraltmıştır.¹⁷⁸ Bu devirde de kerpiç ön plandadır. Höyük sekisinin üstünde, kuzey tarafında yapılan kazı çalışmaları Friglerin mimarisi hakkında heyete baya bilgi vermiştir. Bu devre ile Alişar Höyüğü son istihkâmlarını görmüş, bundan sonra Roma Devrine kadar esaslı hiçbir siper ve yapı görmeyecektir.

Frig Devrinin kültür eşyası önemli hususiyetlerle meydana çıkmıştır. Kap kacağın yapıldığı toprak ince, çok iyi elenmiş, sarı renktedir. Kapların duvarları çok incelmıştır. Hepsi el çarkında yapılmıştır. Nakşin çok sık yapıldığı bilinmektedir. İnsan, hayvan ve nebat motiflerinin kullanıldığı açıkça ortadadır. Bütün madenlerin kullanıldığı görülmektedir. Demir, sadece süs olarak değil, silâhlar, aletler, balta ve düğmelerin yapımında kullanılmıştır. Tunçtan eserler de ele geçmiştir.¹⁷⁹

Friglerden sonra birçok istila yaşanmıştır. Çimmeriensler, Büyük İskender'in Yunanlılarına, Galateslar ait izler bulunmaktadır. Romalılara ait evlere, eşyaya çok

¹⁷⁷ a.g.e., s. 51

¹⁷⁸ a.g.e., ss. 52-53

¹⁷⁹ a.g.e., s. 54

sık rastlanılmıştır. Bizans döneminde höyük önem kazanmıştır. Bizans kilisesi, 1931’de gün yüzüne çıkarılmıştır.¹⁸⁰ Selçuklular ve Osmanlılar zamanında Alishar Höyüğü, İç kalesindeki istihkâma ve askerî önemine yeniden kavuşmuştur: Heyetin 1927’de Höyük üstünde ilk bulduğu eser, bu devrin kalesi olmuştur. Osmanlılara ait evler, mezar, çiftlikler ise 1929’dan beri ortaya çıkarılmıştır.

2.1.3.4. Değerlendirme

Alishar Höyüğü’nün özellikle alt tabakaları; Orta Anadolu ile Kuzey Anadolu bölgeleri arasındaki sosyal ilişkileri ortaya koyması bakımından önemli sonuçlar vermiştir. Tarım ve hayvancılığın bilindiği bir gerçektir. MÖ 3. bin yıl içinde kentin güçlü savunma duvarı ile çevrelenmiş bir beylik merkezi olduğu mimari kalıntılarından anlaşılmaktadır. MÖ 3. bin yılın sonundaki geçiş dönemi kenti de yörenin en önemli kenti olmalıdır. MÖ 19. yüzyılda; daha sonra Hitit Devleti’nin kurucuları arasında sayılan kral Anitta tarafından fethedilmiş olan Kuşşar kentinin Alishar olabileceği ileri sürülmektedir. Tepede 6. yapı katındaki büyük yangını bununla ilişkilendirmek mümkündür.

“Alishar Höyüğü” kazılarında elde edilen kronoloji sayesinde, Anadolu’nun hemen her yerinde ele geçen eşyanın, yapılacak kazıların, çok az hatayla değerlendirilmesini yapma imkânı doğmuştur.

2.1.4. Boğazköy

2.1.4.1. Coğrafi konumu

Boğazköy Orta Anadolu’da, Ankara’nın yaklaşık 150 km doğusunda, Kapadokya Bölgesi’nin kuzey sınırına yakın bir alanda yer almaktadır (EK 19-Harita

¹⁸⁰ a.g.e., s. 60

4). Harmankaya ise Boğazköy'ün konumunu şöyle açıklamaktadır: Boğazköy, Çorum il merkezinin güneybatısında, Sungurlu'nun güneydoğusunda; Boğazkale ilçesinin hemen doğusunda bulunan çok büyük yerleşim merkezidir. Boğazköy/Büyükkaya'daki yerleşme de boğazın diğer tarafında olmasına karşın, ana yerleşmenin bir parçası gibi ele alınıp değerlendirilmiştir.¹⁸¹ Uçankuş ise çalışmasında Boğazköy'ün konumu hakkında şunları dile getirmektedir: “Kızılırmak ve Kırıkkale'den sonra Çerikli'ye varılır. Buradan sola sapılarak Sungurlu'nun 5 km ötesine kadar gidilir ve sağa sapan bir yoldan, doğru Boğazköy'e varılır. Ankara - Boğazköy arası 208 km'dir. Ankara-Sungurlu arasında otobüs işler, oradan öteye minibüs ya da taksiyle gidilir.”¹⁸²

Kent, sadece kuzeyinde tarıma uygun araziler olan, büyük bir ovanın sonunda, parçalanmış dik kayalık yamaçlar üzerinde bulunmaktadır. Şehri 6 km'lik bir sur çevrelemektedir. Aşağı Şehir ile Yukarı Şehrin en yüksek noktasının yer aldığı Yerkapı arasındaki yükseklik farkı, arada sadece 2 km bulunmasına rağmen, aşağı yukarı 300 m'dir.¹⁸³

Boğazköy, içinden Budaközü Deresi'nin güney-kuzey yönünde aktığı uzun ve oldukça geniş bir vadinin güney ucunda yer almaktadır. Bu alanda, en büyüğü Büyükkale olmak üzere çok sayıda kayalık tepe bulunmaktadır. Büyükkaya, Büyükkale'den aşağı yukarı 750 m uzakta olup, bu tepelerin en kuzeydoğusunda konumlanmıştır. Ana yerleşme ile bu iskân yerini Büyükkaya/Budaközü Deresi'nin

¹⁸¹ Savaş, Harmankaya, “Boğazköy”, Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri, [http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=458&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=458&html=ages_detail_t.html&layout=web) Erişim tarihi (08.03.2012)

¹⁸² Uçankuş, a.g.e., s. 407

¹⁸³ J., Seeher, “Hattusa-Boğazköy- Hauptstadt des Reiches: Die Entwicklung der Stadtanlage und ihr Ausbau zur Großreichsmetropole”, *Hititler ve Hitit İmparatorluğu: 1000 Tanrılı Halk, Bonn, 156-163*, 2002 a, s. 460

meydana getirdiği uçurum ayırmaktadır. Boğazköy'deki yerleşme alanı, Budaközü Deresi ile Kızlarkayası Deresi arasındaki üçgenimsi sahanın üzerinde yer almaktadır. Büyükkale derin uçurumlarıyla bir akropol özelliğine sahip olduğundan savunma açısından da zorluk yaşanmayacağı bir konuma sahiptir. İlk Tunç Çağı'nın son evresinde yerleşildiği tahmin edilen kent, Büyükkale ile burasının kuzeyinde bulunan, kuzeybatıya doğru çok düzenli olarak alçalan yamaca yakın düz alanda, Büyükkaya sırtlarında ve aşağı kentte yer almaktadır.¹⁸⁴ Kentteki; İTÇ III. evresi ile Asur Koloni Çağı yerleşmesinin, üstte bulunan Hitit Çağı kalıntılarıyla örtülmüş olduğu görülmektedir. Yerkapı'nın hemen yakınında ise İTÇ çanak çömlekleri ele geçmiştir.¹⁸⁵

2.1.4.2. Kazı çalışmaları

Boğazköy ya da Hattuşa'nın araştırma ve tarihi 1834'te Charles Texier'in Hattuşa kalıntılarını bulmasıyla başlar.¹⁸⁶ C. Texier şehir planıyla birlikte, bazı kalıntıların ve Yazılıkaya kabartmalarının krokisini çıkarmıştır.¹⁸⁷ Med şehri Pteria'yı bulduğunu sanmıştır. William J. Hamilton, 1836'da Hattuşa'ya gelip ve çizimler yapmıştır. 1 numaralı tapınağın planını da çizmiştir. Burayı Galat kenti Tavium sanmıştır. 1858'de Alman gezginleri A. D. Mordtmann ile Heinrich Barth 1 numaralı tapınağın üçüncü bir plan çeşitlemesini çizerek yayınlamıştır. 1861'de Georges Perrot, Edmond Guillaume ve Jules Delbet Yazılıkaya kabartmalarının daha özenli çizimlerini yapmış ve Yazılıkaya, Yenicekale ve Nişantaş yazıtının ilk

¹⁸⁴ Kurt, Bittel, Hattusha the Capital of the Hittites, Oxford University, New York, 1970, ş. 5a

¹⁸⁵ a.g.e., ş. 4'teki harita.

¹⁸⁶ Uçankuş, a.g.e., s. 397; Kurt, Bittel, Das Hethitische Felsheiligtum Yazilikaya, Berlin, 1975

¹⁸⁷ Charles, Texier, Historique et Archéologique des Provinces et des Villes de la Chersonnèse d'Asie (Typographie de Firmin Didot Frères, Fils et C., Editeurs de L'Institut de France), Paris, 1862, 1882

fotoğraflarını yayınlamışlardır.¹⁸⁸ 1864 yılında Henry J. Van Lennep Yazılıkaya'nın yeniden çizimlerini yapmışlardır. Karl Humann, 1882'de Yazılıkaya'daki birkaç kabartmanın ilk kalıplarını yani alçı kopyalarını çıkarmıştır. Bundan sonra, Boğazköy ören yerinin doğru ölçülere göre, ilk defa tam planını yapmayı başarmıştır.¹⁸⁹ 1893–1894 yıllarında Ernest Chantre Büyük Tapınak, Büyükkale ve Yazılıkaya'da çeşitli çalışmalar yapmıştır. Hattuşa'nın ilk çivi yazılı tabletlerini yayınlamıştır. 1906'da Hugo Winckler ve Theodor Makridi Büyükkale'de kazılar ve diğer yerlerde sondajlar yapmışlardır. Şunu da ifade edelim ki Kadeş Antlaşması Tableti de W. Winckler'in yönettiği kazılar sırasında ele geçmiştir. Artık Winckler, rastgele bir Hatti veya Hitit şehrinde kazı yapmadığını, Hatti İmparatorluğu'nun başkentinde bulunduğunu kesinlikle anlamıştır. Çünkü normal şartlarda, böyle önemli belgeler devlet arşivinde ve devlet arşivleri de çoğunlukla başkentte bulunurdu. Demek ki burası Hititlerin başkentiydi.¹⁹⁰ 1907'de Alman Arkeoloji Enstitüsü ile Alman Şark Cemiyeti'nin ilk kazı çalışmasında H. Winckler ve T. Makridi'den başka Puchstein başkanlığında bir grup çalışmaları sürdürmüştür. Ortaya çıkarılan kalıntılar çok sayıda plan ve fotoğraf ile birlikte eksiksiz olarak belgelenmiş ve arazinin daha doğru bir topografik haritası çıkartılmıştır. 1911–1912 yıllarında H. Winckler ve T. Makridi'nin kısa süreli kazı çalışmaları görülmektedir. Sonra da Birinci Dünya Savaşı başlamıştır. Arkeolojik araştırmalar ve kazılar birdenbire kesilmiştir. Genç bir bilim olan Hititoloji'ye yepyeni tarihsel ufuklar açacak çözümlene keşfi de 1915 yılında, genç Çekoslovak bilgini Bedrich Hrozny'ye nasip olmuştur. 1931–1939 ve 1952'den günümüze kadar ise Alman

¹⁸⁸ Kurt, Bittel, *Les Hittites (L'Univers des Formes)*, Paris, 1976

¹⁸⁹ Uçankuş, a.g.e., s. 398

¹⁹⁰ a.g.e., ss. 401–406

Arkeoloji Enstitüsü'nün, Alman Şark Cemiyeti'nin yıllardır süren ve başkanlığını Kurt Bittel (1977 yılına kadar), Peter Neve (1993 yılına kadar) ve Jürgen Seeher'in yaptıkları kazılar oluşturur.¹⁹¹ 2007 yılından sonra ise A. Schachner kazı çalışmalarını sürdürmektedir.

2.1.4.3. Tabakalanma ve buluntular

Uçankuş, dağınık ve çok az sayıda ele geçen bazı taş aletlere dayanarak, bu bölgede Paleolitik Çağ insanın da yaşamış olabileceğini düşünmektedir. Boğazköy'de gerçek bir yerleşmenin en eski bölgesi MÖ 3. binin birinci yarısına tarihlenmiştir. Söz konusu bu yerleşmelerin İTÇ'nin 2. ve 3. evrelerinde daha da sıklaştığı görülmektedir. Bu yerleşmenin önceleri doğudaki vadi yamaçlarına, Büyükkaya'da ve Yazılıkaya çevresinde toplandığı anlaşılıp; sonraları, İTÇ'nin 3. devresi ile Orta Tunç Çağı'na geçiş devresinde, yani MÖ 2000 dolaylarında, şehirde yerleşmenin toplandığı iki yer gösterilmektedir. Bunlardan biri, Büyükkale, diğeri de aşağı şehir terasının güneydoğu kenarıdır. 2 şehrin gerçek tarihi MÖ 1900'dan biraz sonra başlamaktadır. Asur metinlerindeki bilgilere göre, kentin ismi Hattuş'tur. Burası bir beyliğin merkezidir. 18. ve 19. yüzyıllarda Hitit öncesi, yani Hatti halkıyla birlikte bu kentte Asurlu tüccarlar yaşamıştır.¹⁹²

Harmankaya ise kentin MÖ 3. binyıl sonu MÖ 2. binyıl başı tabakalanmasını üç alanda elde edilen sonuçlara göre açıklamaktadır: Büyükkale kuzeybatı yamaçtaki ev civarı Aşağı Kent Dönem Vc-Vf 9-8c 5 İTÇ III-OTÇ I Geçiş Dönemi IVd-Vb 8a-8b 4 Asur Koloni Dönemi Büyükkaya'da ise üstte Hitit Dönemi, onun

¹⁹¹ Seeher, a.g.e., ss. 390-393

¹⁹² Uçankuş, a.g.e. s. 407

altında İTÇ bu yerleşimin altında ise Kalkolitik Çağ yerleşimi yer almaktadır. Büyükkaya'daki SKÇ yerleşimi kayalığın güneyindedir. Büyükkaya'daki üst plato İTÇ I evresinden itibaren yurt yeri olarak kullanılmıştır. Burada yerleşenlere ait yapı ve diğer kalıntılar 1,4 m kalınlığında bir birikinti meydana getirmiştir.¹⁹³ Kentin, Erken Demir Çağı ve Frig Dönemi tabakalanması Büyükkaya ve Büyükkale kazılarında elde edilen verilere dayandırılmaktadır. Büyükkale'nin Hitit sonrası yeniden iskânı IIa-b (Orta Demir Çağı-Erken Frig) ve Ia-b (Geç Demir Çağı-Geç Frig) tabakalarında olmuştur. II. tabaka ile alttaki Hitit tabakası arasında bir kesintinin olmadığı bir gerçektir. II. tabaka, doğrudan III. tabakanın üzerine kurulmuş Frig tabakasıdır. Büyükkaya'da belirlenen ve daha erken bir evreye uzanan iskân izi ile birlikte Boğazköy'de Frig yerleşmesinin üç evreli olduğu bilinmektedir.¹⁹⁴

Tablo 2: MÖ II. Binyıla ait Boğazköy Tabakalanması

DÖNEM/DEVİR/ÇAĞ	AŞAĞI KENT	BÜYÜKKALE
Büyük Hitit İmp.	1 a-b, 2	III-IV a-b
Eski Hitit	3	IV c
Asur Koloni	4-5	IV d

J. Seeher başkanlığındaki Büyükkaya kazılarında İTÇ I evresinde yerleşmenin üst platonun hemen her yerine yayıldığı açıklandıysa da önemli bir yapı

¹⁹³ Harmankaya, aynı yer

¹⁹⁴ Savaş, Harmankaya, "Boğazköy", Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri [http://www.tayproject.org/TAYages_fm\\$Retrieve?CagNo=8764&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages_fm$Retrieve?CagNo=8764&html=ages_detail_t.html&layout=web) Erişim Tarihi (08.03.2012)

ya da yapı kalıntılarında söz edilmemektedir. Harmankaya'ya göre muhtemelen MÖ 2. bin yerleşimi, bu kalıntıları süpürmüştür. İlk Tunç Çağı'ndan Orta Tunç Çağı'na geçiş döneminin en iyi mimari kalıntıları K. Bittel göre Vc yapı katı olarak tanımlanan katta Büyükkale'de meydana çıkarılan sekiz odalı bir eve aittir.¹⁹⁵

Boğazköy'ün çanak çömleği, kuzeybatı yamaçta L/18; c-d/9-10 karelerindeki kazıda ele geçen kaplar ve kırık parçalar, W. Orthmann tarafından ayrıntılı olarak incelenmiştir.¹⁹⁶ Bu dönem eserleri Kültepe Karumu'nun IV ve III tabakasında bulunanlara benzemektedir. Büyükkaya'da da kırmızı astarlı parçalar bulunmuştur. Orthmann bu ürünleri MÖ 3. bin yılın ortasına tarihlendirmektedir.¹⁹⁷

1935 yılı kazı çalışmalarındaki buluntular: Boğazköy'de, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan üçüncü dönem kazı durumunun asıl toplandığı yer örenin "Büyükkale" adını taşıyan akropolü olmuştur.

1935 yılı kazı çalışmalarında heyet, K. Bittel'in başkanlığında, Etiolog H. Güterbock, Mimar K. Krause, Mühendis Karnap, fotoğrafçı K. Schrickel, usta Kuhn ve desinatör Fekete'den oluşmuştur. Kazı heyeti 2 Eylül 1935'ten 27 Ekim 1935'e kadar çalışmalarını sürdürmüştür.¹⁹⁸ 1935 yılında, 1932 ve 1933'te meydana çıkarılan arşiv yapısının kuzey kısmında çalışılmış, (EK 20-Resim 16) arşiv boyunca az derinliklerde dağınık Frig yapı izleri, adi kaldırmalar, altlarında Hitit duvarları göze çarpmıştır.

¹⁹⁵ Bittel, 1970, ş. 6

¹⁹⁶ Winfried, Orthmann, Frühe Keramik von Boğazköy, Verlag Gebr Mann, Berlin, 1963

¹⁹⁷ Orthmann, Die Keramik..., s. 45

¹⁹⁸ Arık, İstanbul, 1936, s. 12

Yazılıkaya, Boğazköy surlarının kuzeydoğusunda bulunan, bir Hitit açık mabedidir. Heyet, burayı 1935'te esaslı kazmış, dört geniş ve büyük kademeli taraça ile koridora girilecek yerin iki yanında kayalar üstünde kapı izlerine rastlamışlardır. Arık, burada bir propyléesin bulunmasını muhtemel görmektedir. Böylece, klâsik çağdaki muhteşem propyléeslerin prototipi olacak bir eserle karşılaşmıştır.¹⁹⁹

1935 yılında Boğazköy surlarının tam güneyindeki Yerkapı'nın dışında, tarlalar arasında birçok ören izleri bulunmuştur. Kazı heyetinin dikkatini buraya çeken, bir köylünün, burada bulup getirdiği bir tablet olmuştur. Söz konusu bu tablet Kültepe tabletleriyle yaşıt görüldüğünden dikkatleri üzerine çekmiştir. Arık'a göre bu durumda burada Büyük Hitit İmparatorluğu'ndan önceki yerleşmelerin izleri elde edilmiştir. Ele geçen Çivi yazısı ile yazılmış Hitit hiyeroglifi ve mühürler hem sülâlelerin aydınlanmasına ve böylece kronolojinin daha doğru yapılmasına hem de – 1934'te olduğu gibi - Tarkondemos'a ait sanılan mühürlerin "Urhi Teşup" isimli Krala ait olduğunu kanıtlaması bakımından oldukça önemli buluntulardır²⁰⁰ (EK 21-Resim 17-18).

1936 yılı kazı çalışmalarındaki buluntular: Kazı heyeti K. Bittel'in başkanlığında, Etiolog Hans Ehelolf ve H. Otten, Mimar P. Stieger, fotoğrafçı K. Schrickel; preparatör R. Kuhn'dan oluşmuştur. Ayrıca H. Güterbock ve Dehn de çalışmalara katılmışlardır.²⁰¹ Kazı çalışmalarına 17 Ağustos 1936'da başlanmış, 17 Ekim 1936'da son verilmiştir. Kazı çalışmalarının merkezini Büyükkale oluşturmuş ve heyet kalenin kuzeybatı duvarı içinde M - E/13–16 dört köşesi üzerinde

¹⁹⁹ a.g.e., s. 13

²⁰⁰ a.g.e., s. 14

²⁰¹ Arık, 1940, s. 246

çalışmalarını sürdürmüştür. 1935'teki çalışmalar O-T/7-14 ve S-T/10-12 dört köşeleri üstünde ve arşiv bölmelerinde yapılmıştır.

1936 yılı kazı çalışmalarında ilk açılan mimari tabaka Helenistik Çağ'ın sonuna kadar bir devreyi kapsamıştır. Arık'a göre burada ele geçen boya nakışlı Frigya çanak çömlek kırıkları, bu göreneğin Helenistik Çağ'a kadar uzadığını göstermektedir.²⁰² Aynı Quadrata da varılan ikinci mimari tabakanın Frig Devrine ait olduğu anlaşılmıştır. Bu tabakanın, MÖ XI. yüzyıldan başladığı ifade edilmiştir. (a) ve (b) devresi diye ikiye ayrılan üçüncü tabakada, Frig mimarlığından çok ayrı yeni mimari katlar bulunmuştur. MÖ XIII ve XIV. yüzyıllara ait düşünülen (b) tabakasinda 6 bölmeli bir yapı ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu bu alanın bir ibadet yeri olduğu düşünülmüştür. Aynı bölmede pişmiş toprak üzerine 280 mühür baskısı ele geçmiştir. Bu mühürlerden 90 tanesi Kralların mühründen gelmektedir. Heyet bunların, İmparatorluk içindeki mühürlerin kontrolü için toplandığına inanmıştır.²⁰³ Daha eski olan (a) tabakasinda duvarlar kalıntı halindedir. Bu katın MÖ XV. yüzyıla ait olduğu düşünülmüştür. Önemli olan bir nokta bu katta Alişar III'ün çanak - çömleğinin ele geçmesidir.

Dördüncü mimari tabakasının MÖ XVI ve XVII – XVIII. yüzyıla ait olduğu kabul edilmiştir. Büyükkale'de 1933'te meydana çıkarılmış olan arşiv dairesinin altında bir ev meydana çıkarılmıştır. Bu evdeki özellikler Yeni ve Eski Hitit İmparatorluğu'na ait farkları da ortaya koymuştur. İlk defa Boğazköy'de, Eski Hitit İmparatorluğu'na ait bir yapı tam ve sağlam olarak ortaya çıkarılmıştır. Bu

²⁰² aynı yer

²⁰³ Arık, 1938, s. 9

tabakanın hem boya nakışlı, hem tek renk olan çanak çömleği, kuzey Mezopotamya'daki Hurri çanak çömlekleriyle büyük yakınlık göstermiş, Yeni Hitit İmparatorluğu'na ait III. mimari tabakanın (a) ve (b) katlarında da devam etmiştir.

Beşinci mimari tabaka yine bu arşiv alanında Quadrata ve IV. tabakanın altında ele geçmiştir. Çanak, çömleği Kültepe kaplarıyla karşılaştırılabilir. Çoğu enli gaga biçimli testiler ve çaydanlıklardır.

1936'da ele geçen binden fazla buluntunun çoğunluğu çivi yazılı tabletlerdir. Bunlar arasında Kadeş Savaşı'na ait olanla Hititlerin ölümlerini yaktığını gösteren ve sonra katalog = fişi mahiyetinde olan tabletler önem arz etmektedirler. Mühür baskıları arasında Urhi - Teşup (1298 – 1305), Muvatalli (1312–1325), Murşili (1325–1354), Şuppiluliuma (1355 – 1395) adına olanlar çok önemli buluntular arasındadır. IV. tabakada ele geçen madeni eşyanın sayısı 39'dur. İçinde demirden, tunçtan olanlar bulunmaktadır.²⁰⁴ Büyükkale ile Büyük Mabet arasında bulunan Pazarlık mevkiindeki temizlik, heyete 20 tablet parçası kazandırmıştır.²⁰⁵

2.1.4.4. Değerlendirme

Yapılan çalışmalarla, Boğazköy ve çevresindeki ilk yerleşim izlerinin Kalkolitik Çağ'a kadar uzandığı öğrenilmiştir. Bu çağdan sonra MÖ 3. bin yılında da Boğazköy'de ve civarında pek çok sayıda köy ve kasabanın kurulduğu bilinmektedir. Muhtemelen MÖ 3. bin yılın sonunda burada kurulan küçük kent Hatti beylerine yurt yeri olmuştur. Boğazköy'ün Hitit öncesi dönemde, MÖ 3. bin yılın son çeyreğindeki Hattuş kenti olduğu kesin bilgiler arasındadır. Kent, Asur

²⁰⁴ a.g.e., s. 10

²⁰⁵ Arık, 1940, s. 247

Koloni Dönemi'nde ve öncesinde de önemli bir yere sahiptir. Kentin, MÖ 3. Binlerde bir sur ile çevrelendiği saptanmıştır. Kral Anitta'nın MÖ 17. yüzyılda Hattuşa kentini almak için gösterdiği mücadele kentin önemini ortaya koyar niteliktedir.

2.1.5. Çankırıkapı

2.1.5.1. Coğrafi konumu

Ulus Meydanı'ndan Ziraat Enstitüsü'ne doğru asfalt yoldan giderken 500 – 600 metre ötede, solda, doğu, batı ve kuzeyine tamamen hâkim ve üzerinde klasik eserler taşıyan bir tepe bulunmaktadır. Ankara Kalesi ve mabedinin kuzeybatı yönünde yer almaktadır. Bu tepe doğudan batıya doğru uzanıp ve 250 metre çapına sahiptir.²⁰⁶

2.1.5.2. Kazı çalışmaları

Harmankaya; 1926 yılında Çankırıkapı yakınındaki Demirkapı bölgesinde, Maarif Vekâleti adına yaptığı kazıda Th. Makridi'nin, Bizans ve Roma tabakası altında, Frig Dönemi'ne ait çanak çömlek parçaları elde ettiğini dile getirmektedir.²⁰⁷

Afet İnan, Çankırıkapı kazı çalışmalarının 1937 – 43 yılları arası devam ettiğini kaydetmiştir.²⁰⁸

1937'de Ankara ve çevresinde tarihi araştırmalara başlanmış tepenin çeşitli yerlerinde yarmalar açılarak buranın kültür katları tesbit edilmiştir. Remzi Oğuz'un idaresindeki heyet en eski tabakayı Frig devri olarak tesbit etmiştir. Daha sonra 1938 ve 1939 yıllarında Hamit Zübeyr'in başkanlığında DTCTF arkeoloji öğrencisi bu

²⁰⁶ Necati, Dolunay, "Çankırıkapı Hafriyatı", III. Türk Tarih Kongresi, Seri IX, No. 3, TTKY, Ankara, 1948, s. 212

²⁰⁷ Harmankaya, "Çankırıkapı" TAY, <http://tayproject.org>, Erişim Tarihi (06.04.2012)

²⁰⁸ İnan, a.g.m, s. 34

tepede hafriyat usullerini görmek ve daha eski kültür tabakalarını araştırmak amacıyla iki mevsim çalışmıştır. 1938 yılı alışmaları TTK adına Ankara DTCT'nin Arkeoloji ğrencisi tarafından 18 Temmuz 1938'den 31 Ağustos 1938'e kadar, Profesör H. H. Von der Osten'in idaresi altında yapılmıştır.²⁰⁹ Bu alışmalar sonucunda Frig devrinden daha eski kültür tabakasına rastlanılmamıştır. Ancak büyük bir hamam olması muhtemel bir yapı izi görölmüştür. Hamit Zübeyr ve Necati Dolunay'ın idaresindeki heyet bu tepede 1943'e kadar dört mevsim daha çalışmıştır.

1937'deki küçük yarmalardan başka 1938'den 1943 yılına kadar tepe üzerinde, yamaçlarında ve hamam binası içinde dördü büyük olmak üzere tam on tane yarma yapılmış ve böylelikle tepenin mahiyeti inceden inceye araştırılmıştır.

Afet İnan, ankırıkapı kazı çalışmalarının 1937 – 43 yılları arası devam ettiğini kaydetmiştir.²¹⁰

2.1.5.3. Tabakalanma ve buluntular

İnan'ın tabakalanması Frigya ağı, Helenistik, Roma, Bizans, Selçuk, Osmanlı dönemi şeklinde-dir.²¹¹ Çankırıkapı tepesi çeşitli devirler görmüştür. Bu tepenin ilk sakinleri Frigler olmuştur. Helenistik ve Galat devirlerini de gören bu hâkim tepe Romalılar devrinde düzenlenmiş ve üzerine büyük bir hamam inşa edilmiştir. Bu bina bir süre sonra Bizanslılar tarafından değiştirilmiş ve tamir görmüştür. Bu hamam 9. yüzyılda terk edildikten sonra zamanla mezarlık ve daha sonraları süprüntülük olmuştur.²¹²

²⁰⁹ "Kazılar ve Haberler", *Belleten*, C. II, Ankara, 1938, s. 495

²¹⁰ İnan, a.g.m., s. 34

²¹¹ a.g.m., s. 42

²¹² Dolunay, a.g.m., s. 213

İlk yerleşim olan Frig devri mimari buluntuları bir fikir verebilecek kadar çoktur. Çanak çömlek ve diğer küçük buluntular Orta Anadolu Frig eşyasıyla aynı üslup ve tekniktir. Yalnız astarsız gri renk bir çanağın boyun kısmını çevreleyen kabartma bir süvari figürünü gösteren bir parça o güne kadar hiçbir hafriyat yerinde çıkmamıştır. Bu tepedeki Helenistik buluntuları birkaç parçaya özgü kalmıştır. Galat devri testileri hafriyatın önemli eserlerindedir. Roma ve Bizans mimari buluntuları ve küçük eşyası burada en çok ele geçmiştir. Çanak çömlek ve küçük buluntular da değişiktir. Bizans devri mimarisi de temeller üzerine bazen kum ve kireçten bazen de horasan harçla yapılmış duvarlardır. Nispeten daha geri bir yapı tarzıdır. Çanak çömlek ve küçük buluntular da çok değişiktir.²¹³ Selçuk ve Osmanlı devri buluntuları da çok karşımıza çıkmaktadır.

Klâsik hamam: B yarmasının genişletilmesiyle büyük bina kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Hamam doğudan batıya doğru uzanmakta ve bu yönde 250 metre ve kuzeyden güneye ise 132 metredir. Bu büyük hamam: Hizmet edenlere ait bölüm, oyun ve güreş bölümü (Palaestra) ile esas yıkanma bölümü olmak üzere başlıca üç büyük bölüme ayrılmıştır.²¹⁴

Bina kalıntıları tamamen meydana çıkarılmıştır. Hamamın çok fazla tahrip edildiği görülmektedir. Su dehlizleri bile yıkılmış ve içlerine ölümler gömülmüştür. Mezarlar buradan çıkarılmış taş ve tuğlalardan yapılmıştır. Hem yarmalarda ele geçen hem de hamamın içinde rastlanan çeşitli eşya ve ürünler tamamıyla Orta Anadolu buluntularının aynıdır. Süvari figürlü Frig çanak parçası ve Athena heykeli bu buluntular arasında yer almaktadır.²¹⁵

²¹³ a.g.m., s. 214

²¹⁴ a.g.m., s. 216

²¹⁵ a.g.m., s. 217

2000'den fazla sikke hamamın çeşitli kısımlarında bulunmuş ve temizletilmiştir. Necati Dolunay, hamamın içinde bulunan çeşitli mermer heykel ve parçalarından özellikle yılan baş ve gövde parçalarının fazla olmasını söz konusu yerin aynı zamanda bir şifa merkezi olarak da kullanılmış olmasına bağlamaktadır.

Necati Dolunay; buluntular hamamın 3. yüzyıldan 9. yüzyıla kadar kullanıldığını ifade ederken,²¹⁶ Afet İnan ise bulunan yüzlerce sikkenin tanıklığına göre bu hamamın II. yüzyıldan IX. yüzyıla kadar kullanılmış olduğunu söylemektedir.²¹⁷ Bu hamam, Anadolu'ya özgü bir üslup ve karakter göstermektedir.²¹⁸ Çankırıkapı klâsik hamamı Roma'da, Pompei'de, Almanya'da Trier'de, Tuna yakınlarında Ostmark'ın Carnuntum kasabasında ve Kuzey Afrika'da Timgat, Cherchel, Lambaesisve Leptis Magna'da olduğu gibi bir oyun ve güreş yeri olan simetrik hamam tiplerine aittir.²¹⁹

Hamamda ve birinci yarıktaki sikkeler de ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında, Anadolu'nun Roma ve Bizans devirlerinde kullanılan terra silligata ile bir grup altın para bulunmaktadır. Bundan başka, mühür taşı parçaları ve mühür taşından yapılmış yüzükler de elde edilmiştir; yüzükler arasında Leda ile Kubu Efsanesini canlandırmış olanı ayrı bir önem arz etmektedir. Ayrıca, çok miktarda kurşuni renkte Frig seramiği de ele geçen buluntular arasındadır.²²⁰

2.1.5.4. Değerlendirme

Çankırıkapı suni tepesi, ilk olarak Frigler tarafından takriben MÖ yedinci asırda iskân edilmiş ve devamlı olarak Helenistik, Galat, Roma, Bizans, Selçuk ve

²¹⁶ a.g.m., s. 218

²¹⁷ İnan, a.g.m., s. 43

²¹⁸ Belleten, 1938, s. 495

²¹⁹ Dolunay, aynı yer

²²⁰ Belleten, 1938, s. 496

Osmanlı devirlerini geçirmiştir. Romalılar devrinde tepenin tesviyesi ile üzerine inşa edilen eşsiz yapı, dünyanın en büyük hamamlarından biridir.²²¹

2.1.6. Etiyokuşu

2.1.6.1. Coğrafi konumu

Etiyokuşu, Ankara il merkezinin 5 km kuzeyinde,²²² Keçiören Köyü'nün güneydoğusunda, Solfasol Köyü'nün batısında, Ankara-Çubuk Barajı karayolunun Çubuksuyu ile kesiştiği yerin yakınında yer almaktadır. Yeni yapılan şose bu istasyonu ikiye bölmüştür.²²³ Harmankaya'ya göre dikkat ve ilgi çekici olan durum Etiyokuşu'nun İTÇ buluntuları yerine, hemen yakınındaki Çubuksuyu'nun kesitlerinden çıkarılan Paleolitik Çağ bulguları ile ünlenmiş olmasıdır.²²⁴ Buluntu yeri; günümüzde modern yerleşmelerin arasında kalmıştır (EK 22-Harita 5).

2.1.6.2. Kazı çalışmaları

1936–1937 yılında Ankara ve çevresinde meydana çıkarılan paleolitik endüstri belgeleri yalnız Ankara'nın prehistoryasını değil belki bütün Anadolu'nun ve özellikle Orta Anadolu'nun uzak devirlerini de ilgilendirmektedir. İnsanlığın ilk devirlerine ait olarak bütün Anadolu'da o güne kadar bulunan Paleolitik Çağa ait prehistorik yontulmuş taş aletleri buluş sayısı çok azdır.²²⁵ 1936'da tipik olarak 5 tane kazıcı alet şeklinde paleolitik yontulmuş çakmaktaşı parçası ve birçok da tipik olmayan çakmaktaşı parçaları ele geçmiştir.

²²¹ Dolunay, a.g.m., s. 217

²²² Yakar, Oxford, 1985, s. 197

²²³ Şevket Aziz, Kansu, Etiyokuşu Hafriyatı Raporu (1937), TTKY, Ankara, 1940, ss. 5-6

²²⁴ Savaş, Harmankaya, Oğuz Tanındı, "Etiyokuşu", Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri I, İstanbul, Ege Yayınları, Kasım 1997, (05/09/95)

²²⁵ Kansu, a.g.e., s. 1

5 Nisan 1937'de Ankara'dan Çubuk Barajı'na giden şose ve Çubuksuyu kenarında bir gezinti esnasında bulunan paleolitik çakmaktaşı aletleri bulunmuştur. Bu çakmaktaşı aletleri Çubuksuyu'nun alt dördüncü zamana ait (Pleistosen) graviyelerinden (çakıl ve kum tabakaları) çıkarılmıştır. Bu graviyelerin üstünde de Kalkolitik Çağ'a ait prehistorik yerleşim yeri ortaya çıkarılmıştır. Çubuksuyu graviyelerinde ortaya çıkarılan bu tipik ve alt paleolitik epoka ait Levolloiso Mousterien aletler Gavurkale'deki²²⁶ gibi yüzeyde bulunmamışlardır. Bunlar doğrudan doğruya çakıl ve kum tabakaları içinden çıkarılmıştır.²²⁷

2.1.6.3. Tabakalanma ve buluntular

İ. Kılıç Kökten, Etiyokuşu'nun jeolojik katlardan oluşmuş kesitlerinin sekiz seviye olduğunu rapor etmiştir. Bitkisel yani ilk yüzey ve Kalkolitik Çağ iskân seviyesi olarak gösterilen ilk üst iki kat 1,80 m ve alt seviye olarak işaretlenen, fakat derinliği Levolloiso-Mousterien aletlerin bulunduğu yere kadar tesbit edilen yataklarda 3,30 m kalınlıktadır. Tamamı 5,10 metre kalınlığı bulmuştur. Aletlerin kalınca iki verimsiz jeolojik yatak arasında kaldığı, aletlerin Keçiören sırtlarından ve Solfasol Köyü çevrelerinde tesbit edilen sileks yumru tarlalarından veya açık bir istasyon çevresinden sürüklenip indirilmiş olmalarının olası olduğu da ifade edilmiştir.²²⁸

Etiyokuşu hafriyatı; Paleolitik eserler, Kalkolitik Çağ eserleri, Klâsik (Roma-Bizans) eserleri olmak üzere üç bakımdan incelenebilir. Silexlerin meydana

²²⁶ H. H. Von Der, Osten, Gavurkale Kılavuzu, Devlet Basımevi, İstanbul, 1937

²²⁷ Kansu, a.g.e., s. 2

²²⁸ İ. Kılıç, Kökten, Anadolu'da Prehistorik Yerleşme Yerlerinin Dağılışı Üzerine Bir Araştırma, *A. Ü. Dil - Tarih ve Coğrafya Fak. Dergisi*, C. X, S. 3-4'ten Ayrınbasım, TTK Basımevi, Ankara, 1952, s. 183

çıkarıldığı graviyenin kesiti yukardan (toprak tabakasından) aşağıdaki tablo 3'te gösterilmiştir.²²⁹

Tablo 3: Etiyokuşu Graviye Kesiti

Tabaka	Derinlik (m)	Graviye
	0,30	Nebati toprak
	1,50	Höyük toprağı
I.	0,60	İnce çakıl ve kum
II.	0,80	Kalın çakıl ve kum
III.	0,30	İnce kum, çakıl, balçık
IV.	0,50	Kalın çakıl ve kum
V.	1,10	İnce çakıl ve kum (Levolloiso – Mousterien piyesler)
VI.		Çok büyük çakıl ve kum

Alt paleolitik buluntuları: Çubuksuyu graviyelerinde ve yüzeyden 3 m'den fazla bir derinlikte kum ve çakıl tabakaları içinden ortaya çıkarılan bu çakmak taşı aletleri kronoloji bakımından alt paleolitik Levolloiso-Mousterien perioda aittirler.²³⁰ Bir el baltası yine piyesler arasında uç, çakı ve kazıyıcılar ile nukleuslar bulunmaktadır.²³¹

Kalkolitik çağ prehistorik yerleşimi ve buluntuları: Bu prehistorik yer Çubuksuyu kenarında ve paleolitik aletlerin bulunduğu graviyelerin üzerine dayanmaktadır. Burası da 5 Nisan 1937'de²³² meydana çıkarılmıştır. Afet İnan da bu yerleşme yerlerinde Kalkolitik Çağ mimari katları ve çanak çömleği bulunduğunu çalışmasında dile getirmiştir.²³³

Etiyokuşu kazısı yalnız Kalkolitik Çağ istasyonu ile graviyenin bir kısmının sistematik araştırılmasına yönelik değildir. Roma-Bizans dönemine ait büyük bir

²²⁹ Kansu, a.g.e., s. 3

²³⁰ a.g.e., s. 4

²³¹ a.g.e., s. 5

²³² İnan, a.g.m., s. 45

²³³ a.g.m., s. 38

sarayın (şato) önemli bir bölümü de aynı kazı devresinde ortaya çıkarılmıştır. Kazı heyeti, MÖ 3000 yıl öncesine dayanan yerleşim yeriyle de ilgilenmiştir.

Höyük yaklaşık olarak 1,5 m yüksekliğinde; kuzey-güney yönünde 86 m, doğu-batı yönünde 22,5 m genişliğinde çok yayvan; oval biçimlidir.²³⁴ Bu yerleşim yerinde kazıya başlandığı zaman bu alan üç ocağa ayrılmıştır. Yakar, bu alanların İTÇ II-III yerleşimini gösterdiğini, bunların sık sık yeniden inşaa edilen İTÇ II yerleşiminin kalıntılarını gözler önüne serdiğini, kısa süreli bir terk edilişten sonra, alanın MÖ 3. Binin son dönemlerinde tekrardan yerleşim yeri olarak kullanıldığını ifade etmektedir.²³⁵ A Ocağı şose ile kum ocağı arasında kalan 22,70 X 27,40 çapında olan sınırlı parçadır. A Ocağının batısında ve höyüğün büyük bir alanını kapladığı zannedilen B Ocağı, 85 X 48 çapındadır. A Ocağının ve şosenin doğusunda ekin tarlalarının bulunduğu yerde uzanan C Ocağı ise 34 X 44 çapındadır. İlk olarak kazıya A sahasında başlanmıştır.²³⁶ Sırasıyla B ve C Ocağında çalışılmıştır. Etiyokuşu yerleşiminin dayandığı graviyenin şose üzerinde ölçülen temeli 174 m'dir. Höyük toprağından şose yüzüne kadar yüksekliği tahmini 9 m olarak ölçülmüştür.

Yakar, mimari kalıntıların çok iyi korunmadığını, esas olarak çamur tuğlalardan yapılmış, dikdörtgen biçiminde serbest bir şekilde ayakta duran evlerden oluştuğunu, açığa çıkarılan yapıların bazıları en azından plan olarak diğer Anadolu yapılarına – örneğin Norşuntepe – benzediğini ortaya koymaktadır. Ayrıca çanak (EK 23- Resim 19) şekillerinin de Ankara bölgesinin İTÇ II-III yerel

²³⁴ Harmankaya, TAY, <http://www.tayproject.org> Erişim Tarihi (08.03.2012) ve Kansu a.g.e., s. 6

²³⁵ Yakar, aynı yer

²³⁶ Kansu, a.g.e., s. 6

repertuarlarından bize tanıdık olanlara - örnek: Karaoğlan – benzediğini de eklemektedir.²³⁷

A Ocağı: Bu sahada ilk önce 5 X 10 m genişlikte kazı çalışmaları yapılmış, 0,30 cm derinlikte çanak, çömlek parçalarına ve ufak bir hayvan mezarına rastlanılmıştır. Birinci kültür tabakasında bir idol ortaya çıkarılmıştır. İdol; Ahlatlıbel, Alışar ve Alacahöyük idolleriyle karşılaştırılmıştır. Bu tabakada Kalkolitik Çağ'ı karakterize eden ağırşaklar, çeşitli tip ve renkte kâseler pişmiş topraktan fincanlar, çakmak taşından yapılmış küçük testere bıçaklar ele geçmiştir.²³⁸ Kalkolitik Çağ mimarisini yasıtan taştan temeller de ortaya çıkarılmıştır. Burada hububatların saklandığı ve sonradan hayvan kemikleri, seramik parçaları, kül ile dolmuş kuyuların ağızlarına rastlanılmıştır.²³⁹

Bundan sonra II. ve III. tabakalar üzerinde çalışılmıştır. Böylece A Ocağının 3 iskân tabakasına ait bir kesit yapılmıştır.²⁴⁰ Bu kesitte söz konusu tabakaların yüzeyden itibaren derinlikleri 0,0 m toprak, 0,30 m I. Tabaka, 0,70 m. II. Tabaka, 0,90 m. III. Tabaka ve 1,20 m Graviye olarak sıralanabilir.

II. yerleşme tabakasında Kalkolitik Çağ'a ait birçok seramik parçalarına, tam kâselere ve mesken olarak da iki tolosa rastlanılmıştır. III. tabakada büyük ve küçük odalı bir evin temelleri meydana çıkarılmıştır. Bu tabakada ikinci tabakada meydana çıkarılan kuyular temizlenmiştir. Kuyulardan ve tabakaları örten höyük toprağı içinde birçok domuz, koyun, geyik, öküz gibi hayvanların kemiklerine çok rastlanılmıştır. Kansu, bu kadar çok hayvan iskeleti bulunmasına rağmen A, B ve C

²³⁷ Yakar, aynı yer

²³⁸ Kansu, a.g.e., s. 7

²³⁹ a.g.e., s. 8

²⁴⁰ a.g.e., s. 9

Ocaklarının hiçbirinde insan iskeletine rastlanılmadığını ifade etmektedir.²⁴¹ Ocak A'nın ikinci tabakasında farklı ebatlarda iki mesken yeri meydana çıkarılmıştır.²⁴²

B Ocağı: A Ocağından sonra çalışmalar B Ocağına yöneltilmiştir.²⁴³ Burada önce 5X20 çapında bir alan kazılmıştır. I ve II yerleşme tabakası ortaya çıkarılmıştır. I. tabakada siyah taştan bir kırık balta bulunmuştur. B ocağının bir bölümde tolos temelleri bulunmuştur. Ocak B güzel kültür eşyası vermiştir (EK 24-Resim 20). Bu ocakta b I denilen alandan bakır bir iğne, küçük cilalı bir taş balta, mühürler, bir polissoire, birçok ağırşaklar, elle yapılmış testi, irili, ufaklı kâseler kemik bir iğne, bir idol ele geçmiştir. Ocak B'nin (b I) tabakasında höyüğün batı ucuna doğru büyük bir fırın bulunmuştur. Fırın 90 cm çapında ortası boş ve ağzı açık bir şekildedir.²⁴⁴

C Ocağı: Burası höyüğü güneyden kuzeye doğru yaran yeni asfalt şosenin doğusunda kalan alandır. Burada doğu – kuzeybatı - güney yönlerinde olmak üzere üç büyük sondaj yapılmıştır. 2 numaralı sondajdan büyük bir idol bulunmuştur. Bu sondajlarda birçok seramik parçaları, bir mühür ve kâseler ele geçmiştir.²⁴⁵ Ocak C'de kuzey - güney yönündeki duvarlar bir dizi büyük taşlardan doğu - batı yönündeki duvar ise iki dizi büyük taşlardan yapılmış olarak görülmüştür.²⁴⁶

Kansu'ya göre, Etiyokuşu Kalkolitik Çağ prehistorik yerleşimi, ortadan III ve kenarlara doğru gidildikçe I iskân tabakasına inen bir prehistorik köydür. En aşağı X yy sürmüş olması muhtemel olan bu çağda I. yani en yüzey iskân tabakasının daha sonra, II. tabakanın I'den daha eski ve III yani ilk iskân tabakasının da en eski bir iskân sahası olacağı anlaşılmıştır. Bu ilk iskân tabakasının Neolitik Çağla ilişkili

²⁴¹ a.g.e., s. 11

²⁴² a.g.e., s. 12

²⁴³ a.g.e., s. 13

²⁴⁴ a.g.e., s. 14

²⁴⁵ a.g.e., s. 15

²⁴⁶ a.g.e., s. 16

olabileceği de toplanılan bazı seramiklerin, ağırşakların, kemik ve çakmak taşı aletlerinin ve keza pişmiş topraktan bazı objelerin iptidai karakterlerine dayanarak düşünmek mümkündür.

Yine Kansu, Etiyokuşu Kalkolitik Çağ Prehistorik köyünde başlangıçtan sonlarına doğru sosyal hayatta değişiklikler olduğunu ifade etmektedir. İlk tabaka ile ikinci tabaka sakinlerinin daha ziyade pasifik bir çiftçi - çoban hayatı geçirdiklerini, son devir yani I. tabaka bireylerinin ise kendilerini savunmaya, mecbur bırakan bir dönemde yaşadıkları düşüncesindedir.²⁴⁷ Demek ki Kalkolitik Çağ'ın buradaki son sakinleri taarruzla karşı karşıya kalmışlardır. Güvenli bir şekilde yaşamak için bir kale, bir sur yapmaya mecbur kalmışlardır.²⁴⁸

2.1.6.4. Değerlendirme

Anadolu'da ilk olarak Etiyokuşu'nda stratigrafik bir yapıda eski paleolitik endüstri kalıntılarına rastlanılmıştır. Kansu, Anadolu'da eklâ endüstrisini Ankara yakınında, Etiyokuşu'nun yüksek graviyelerinde bulmuştur. Aletler Levalloisien tekniğiyle yapılmıştır. Fakat bazılarının şekilleri itibariyle Avrupa'nın Musteriyen kültürüne yakın oldukları görülmüştür.

Etiyokuşu kazısı Türk arkeologları tarafından gerçekleştirilen ilk kazılardan biri olma özelliğini taşımaktadır. Höyüğün; İlk Tunç Çağı II-III. evrelerinde köy niteliğini geçmeyen yerleşmelere ev sahipliği yaptığı anlaşılmıştır.

²⁴⁷ a.g.e., ss. 17-19

²⁴⁸ a.g.e., s. 20

2.1.7. Gavurkale

2.1.7.1. Coğrafi konumu

Ankara il merkezinin yaklaşık 54 km - Osten'e göre ise 60 km – güney, güneybatısında, Haymana İlçesi'nin 13–14 km kuzey-kuzeydoğusunda, Dereköy'ün yaklaşık 2–3 km kadar kuzeybatısında Gavurkale bulunmaktadır²⁴⁹ (EK 25-Harita 6).

Osten, söz konusu olan Gâvurkale'ye ulaşımı şöyle ifade etmektedir. Ankara'dan otomobille kolayca gidilebilir. İki yol vardır; ikisinin de kendine ait ilginç yerleri vardır. Bundan dolayı, iklim şartları el verdiği sürece bir yoldan gidip, diğer yoldan dönmek yararlıdır.²⁵⁰ Her mevsimde kullanılabilen yol biraz daha uzun olan Haymana yoludur.²⁵¹ Osten'in sadece kuru havalarda kullanılmasını tavsiye ettiği ikinci yol ise Ankara'dan öncelikle Ahlatlıbel'e²⁵² giden yoldur.²⁵³

2.1.7.2. Kazı çalışmaları

Bu harabeyi, tanınmış kâşiflerden Georges Perrot ve Ernest Guillaume, Galatya ve Kapadokya'da yaptıkları bir keşif seyahati sırasında 1861'de keşfetmişlerdir. Büyük bir duvarın kayayı kuşattığı görülmüş ve yaylanın diğer kısımlarında da bir sura ait olması muhtemel kalıntılar bulunmuştur.²⁵⁴ Ama en ilgi çekici keşif, kayanın dik olarak inen güney cephesinin doğu kısmına oldukça yüksek bir kabartma suretiyle oyulmuş, tabiiden daha büyük iki insan şeklidir. Bu keşiflerle beraber Gâvurkale hem Hitit meselesinde hem de Anadolu'nun genel tarihi coğrafyasında önemli bir yer almıştır. Gâvurkale hakkında 1930'a kadar çoğunlukla kabul edilen görüş, buranın ihtimal Hitit hâkimiyeti zamanında Anadolu'da inşa

²⁴⁹ Harmankaya, "Gavurkale", TAY, <http://tayproject.org> Erişim Tarihi (23.03.2012)

²⁵⁰ Osten, İstanbul, 1937, s. 12

²⁵¹ a.g.e., s. 13

²⁵² Bkz. Ahlatlıbel Höyüğü

²⁵³ Osten, a.g.e., s. 14

²⁵⁴ a.g.e., s. 3

edilmiş bir kale olduğudur. Perrot ve Guillaume iki büyük insan şeklinin bir Hitit kralı ile bunun oğlunu betimlediğini kabul etmiş olmakla beraber; John Garstang²⁵⁵ ve Eduard Meyer ise bunların kraldan çok ilâh betimlemeleri olduğunu kabul etmişlerdir.

Kayadaki kabartmaların ve duvar kalıntılarının tarihleri çoğunlukla MÖ 2. bin yılın ortası olarak tespit edilmektedir. Bu Hitit harabesinin büyük tasvirlerin elbiselerinden bunların Hitit eserleri olduğu anlaşılmıştır.²⁵⁶ Kızılırmak'ın batısında oluşu özellikle önemlidir. Çünkü bu yörede, bu gibi eserlerin oluşturduğu ve Anadolu'nun hemen hemen batı sahilinden Kızılırmak'a kadar uzanan hattın dışında, buna benzer başka eserler bulunmamaktadır.²⁵⁷

Von Der Osten, Paul Wiegand ve Emil Forrer ile birlikte 1926'da Gâvurkale'yi gezmiştir. Üzerinde seyrek ot bitmiş olan yamaç tırmanıldıktan sonra kaya cephenin güney kısmına gelmişlerdir.²⁵⁸ Güneş, cephenin ortasında oturmuş üçüncü bir insan kabartmasını ortaya çıkarmıştır. Varlıkları daha önce bilinen iki tasvir sanki bu ortadakine doğru ilerlemektedir.²⁵⁹

Osten, 1926'dan sonra bu harabeyi birçok kez daha gezmiştir. Burada bir kazı yapmayı çok istemiştir. Bundan dolayı, Atatürk burada bir kazı yapılmasını 1930'da isteyince, çok sevinmiştir. 19 Mayıs'ta başlanılan ilk küçük kazı 2 Haziran'a kadar devam etmiştir. 29 Mayıs'ta Atatürk burayı ziyaret etmiş, heyet ise bundan şeref duyduğunu dile getirmiştir²⁶⁰ (EK 26-Resim 21).

²⁵⁵ J., Garstang, The Land of the Hittites, London, 1910, s. 163 - 164 ve J., Garstang, The Hittite Empire, London, 1929, ss. 145 - 147

²⁵⁶ Osten, a.g.e., s. 4

²⁵⁷ Kızılırmak'ın batısında 1930'lara kadar bilinen bu türden bulunan abideler: Sipylos, Karabel, Beyköy, Eflatunpınar, Kölütoğluyayla, Fasiler, Emirgazi ve Mahalic olarak karşımıza çıkmaktadır.

²⁵⁸ Osten, 1927, s. 142

²⁵⁹ Osten, 1937, s. 5

²⁶⁰ Osten, 1933, ss. 56-90

2.1.7.3. Tabakalanma ve buluntular

Kısa süren 1930 yılındaki kazı, eşsiz duvar kalıntılarının Gâvurkale'nin en eski kültür tabakasını oluşturduğunu ve kesinlikle kaya üzerindeki kabartmalarla aynı dönemde meydana geldiğini göstermiştir. Bu sistem kutsal bir yerin bir kısmını oluştururdu ve buraya bir tören ile çıkılırdı. İkinci kültür tabakası Frig devrine aittir. Bu devirde, kutsal yerin üzerine özel bir bina inşa edilmiş ve bütün yayla bir surla çevrilmiştir. Burada, hiç olmazsa bir yerde, iki inşa tabakası gözlenebilmiştir. Roma - Bizans devrini oluşturan son kültür tabakasına ait örnekler birkaç çömlek parçası ile küçük buluntulardan ibarettir.²⁶¹

Hitit Devri İbadet Yeri: Gâvurkale'ye doğudan yaklaşıldığı zaman, kireç taşından yapılmış Frig surlarının kalıntıları bulunmaktadır. Bu duvar kalıntılarının 7 m daha aşağısında, Hititler zamanında ibadet yerine çıkan merasim caddesinden kalma taşlar bulunmaktadır.²⁶²

Eski ibadet yerinin merkezi doğu - batı yönünde ve yaylanın güney kısmını oluşturan 16 m yüksekliğindeki büyük kayadır. Bu cephenin ortasında oturmuş bir ilâh kabartması vardır. Mahruti bir başlık giymiş olan bu ilâh ileriye doğru uzatmış olduğu elinde şimdi ne olduğu bilinmeyen bir şey tutmaktadır (EK 27-Resim 22). Diğer iki ilâh bu oturmuş ilâha doğru doğu taraftan ilerlemektedirler. Öndeki sakalsız, arkadaki sakallıdır. İkisi de kısa bir eteklik giymişlerdir. Bellerinde uzun bir kılıç, başlarında sivri bir külâh bulunmaktadır (EK 28-Resim 23). Arkadaki ilâhın külâhında, Mısır'ın "Uraeus" yılanını andıran fakat bir boynuz olması daha muhtemel olan bir şey yer almaktadır.²⁶³

²⁶¹ Osten, 1937, s. 6

²⁶² a.g.e., s. 7

²⁶³ Boğazköy'de Kral Kapısında bulunan Tanrı'nın miğferindeki boynuzla mukayese ediniz.

Bu kayanın etrafına büyük bazalt taşlarından mükemmel bir duvar inşa edilmiştir.²⁶⁴ 2,50–3,00 m. kalınlığında olan duvar kısmen birbirine kenetlenmiş iki kuşaktan mevcuttur.

Kuzey taraftaki dayanma duvarı ilginçtir. Burada, mimari kalıntılara rastlanılmıştır.²⁶⁵ Burasının Hititlerin Anadolu'daki hâkimiyetleri zamanından kalma bir ibadet yeri olduğuna hiç şüphe yoktur. Asıl ibadet yerinin önündeki taraçalar, kabartmaların önünde basamak şeklindeki çıkıntı ise Yazılıkaya'yı anımsatmaktadır. Fakat Osten, Gâvurkale etrafının yine Hititler zamanında iskân edilmiş olduğunu düşünmemiştir. 1926'da tepenin etrafında kalıntıları tespit edilen meskûn yer daha sonraki devirlerden kalmış gibidir. Öyleyse eskiden burası ayrı bir ibadet yeridir. Fakat bilhassa Gâvurkale'nin kuzeyindeki mıntıkanın Hitit ve hatta Kalkolitik Devir'de iyi meskûn olduğunu buradaki çeşitli höyükler kanıtlamaktadır.²⁶⁶

Frig Devri Şatosu: Bu şatonun kapısı ihtimalle yaylanın kuzeydoğu ucunda yer almaktadır. Burada başlayan sur kule perde hattı - kule şeklinde yaklaşık 80 m kadar tam güney yönünde uzandıktan sonra güneybatıya kıvrılarak temelleri mevcut bir kulede son bulmaktadır.

Yapılan çalışmalarla tepenin etrafına sıralanmış olan birtakım odaların, Hitit taraçasına ait dayanma duvarının yaklaşık kuzeybatı köşesine bittiği görülmüştür. Burada daha eski bir inşa devrine ait izlere de rastlanmıştır. Oldukça basit evlere ait enkaz bulunmuştur. Beyin yerleşimine ait olan asıl bina eski taraçada inşa edilmiştir.

²⁶⁴ a.g.e., s. 8

²⁶⁵ a.g.e., s. 9

²⁶⁶ a.g.e., s. 10

Frig harabelerinin duvar ve surları Hitit inşaatı kadar büyük değildir. Bunlarda yalnız yerli kireç taşı kullanılmıştır.²⁶⁷ Hitit devrine ait duvarlar ise sadece büyük ve iyi işlenmiş bazalt kayalardan inşa edilmiştir. Keşfedilen eserler oldukça önemsizdir. Çoğu Frig devrine aittir. Yalnız kemik saplı bir çuvaldızla balta dökmek için bir kalıp önemlidir.

1936 yılında yapılan bir araştırma gezisi sırasında Gâvurkale'nin biraz doğusunda Paleolitik Devre ait bir çakmak nesne bulunmuştur. Şevket Aziz Kansu'nun idaresi altında yapılan diğer araştırmalarda burada ya bir Paleolitik yerleşimin ya da kuzeyi vadi eğiminin kaya yatağı çıkıntısından birinin eteğinde bir atölye bulunduğunu göstermiştir.²⁶⁸

2.1.7.4. Değerlendirme

Gavurkale için kaya kabartmaları çok büyük önem arz etmektedir. Bunlar hem Orta Anadolu tarihi ve Hitit tarihi hem de Anadolu'nun genel tarihi için belge niteliğindedirler. Kayadaki kabartmaların ve duvar kalıntılarının tarihleri MÖ 2. bin yılın ortası olarak belirlenmiştir. Bu Hitit harabesinin büyük betimlemelerin giysilerinden bunların Hitit eserleri olduğu ortaya çıkmıştır.

2.1.8. Göllüdağ

2.1.8.1. Coğrafi konumu

Niğde'ye 70 km uzaklıkta, Gölcük Bucağı Kömürcük Köyü yakınlarında, Göllüdağ üzerinde yer almaktadır.

Göllüdağ, güneyde Büyük Göllü Tepesi, doğuda Koyuncu Sırtı, Sarıkaya, kuzeyde Laleli, batıda Meydan Yaylası ile çevrili, doğudan batıya 1700 m uzunlukta,

²⁶⁷ a.g.e., s. 11

²⁶⁸ a.g.e., s. 12

kuzeyden güneye 100 m genişlikte olup batı kısmında bir krater gölü bulunmaktadır. Yağmur ve kar sularının getirdiği yığıntılarla etrafı dolarak göl küçülmüştür. Dört tarafı yüksek ve çıkılması güç bir konuma sahiptir. Doğu tarafta, surların altına isabet eden bölümün ise daha da sarp olduğu göze çarpmaktadır.²⁶⁹

2.1.8.2. Kazı çalışmaları

Hamit Koşay, 28 Ağustos 1933'ten itibaren dağın üstünde yaptığı küçük araştırmalarla Civan Ali denilen köylünün haber verdiği aslanları çıkarmış ve verdiği raporda Göllüdağ'ın önemli bir Hitit merkezi önünde bulunduğunu, yapılacak kazıların önemli sonuçlar vereceğini rapor etmiştir.

Asıl kazı işlerini yapacak heyet 17 Eylül 1934 tarihinde Ankara'dan ayrılmıştır. Kazı heyeti: Remzi Oğuz başkanlığında, Macit Rüştü, Nuh Bey, Haydar Ocakçı, Usta Seyit'ten oluşmuştur.²⁷⁰

25 Eylül 1934 sabahı erkenden dağa tırmanılmış güney ve güneybatısından, Göllüdağ'ın tepesine, Kartal Pınarı denilen yere çadır kurulmuştur. Yalnız çalışmayı düzene koymak değil, mevsimle, tabiatla, her türlü zorluk ve yoklukla da mücadele etmek gerekmiştir.²⁷¹

Birtakım güçlüklerden dolayı kazılara, 1968 yılına kadar ara verilmiştir. 1968-69 yıllarında Burhan Tezcan kazıları sürdürmüştür. 1992-94 yıllarında W. Schirmer yönetiminde daha önceki yıllarda gün yüzüne çıkartılan yapı kalıntıları çevresinde topografik ve elektromanyetik çalışmalar yapılmıştır.²⁷²

²⁶⁹ Harmankaya, "Göllüdağ", TAY, <http://tayproject.org> Erişim Tarihi (08.03.2012)

²⁷⁰ Remzi Oğuz, Arık, "Göllüdağ Hafriyatı Üstüne İlk Kısa Rapor", *TTAED*, S. III, Devlet Basımevi, İstanbul, 1936, s. 3

²⁷¹ a.g.m., s. 4

²⁷² Harmankaya, aynı yer

2.1.8.3. Tabakalanma ve buluntular

Harmanakaya; kazılarda yüzeyde MÖ 1. binin son yarısına ait kalıntı, çanak çömlek ve diğer buluntulara rastlanmadığı yerleşmede MÖ 1. binin ilk yarısını kapsayan iki evreli tek tabakanın kazıldığını ifade etmektedir. Böylece bu yerleşme yerinin yakılıp yıkıldıktan sonra yeniden iskân görmediği tahmin edilmektedir.²⁷³

Göllüdağ; en yüksek tepesi – askeri haritalara göre - 2142 rakımlı olup kuzeybatıdan güneydoğuya uzanan bir krater olma özelliğini taşımaktadır. Volkanın ağzından başka bir şey olmayan göl, kuzeybatıda, 1900 ve 1860 metredir. Dağın çevresini dolaşıp savunmaya yarayan bütün yükseklikleri içine alan ve yedi - sekiz kilometrelik bir dairelik alan meydana getiren dış sur mevcuttur. Dış suru yer yer kuvvetlendiren kuleler bulunmuş, bunlar dört geçidi beklemişlerdir. Bunlardan birisi güneydedir. İç şehrin kapısı, aslanlar ve asıl kalabalık mahalleler bu yanda görülmektedir.²⁷⁴

Gölün doğusuna doğru çıkarken iri kayalardan birinin üstünde iri bir lahit kapağı gibi yontulmuş bir taş; kapağın hazırlanmış yerine devrilmiştir. Yine doğuda, tam tepeye çıkınca büyük ve dikdörtgen iç sura benzeyen bir duvar dizgesi bulunmuştur. Heyet; çalışmaların yeni olmasından dolayı bu örene Akropol demiştir.²⁷⁵

Dış sur ile Akropol arasında yer yer mahalleler bulunmuştur. Güneydeki tepelerde daha çok mabedi hatırlatan yapılar görülmüştür.²⁷⁶ Dağın etekleri örenler, mağaralar, inler, mezarlar, mahzenlerle kaplıdır. Buralarda yapılan çalışmalarda mezarlar ve çok güzel, ince, kırmızı hamurdan bir Roma çanak parçası ele geçmiştir.

²⁷³ Harmanakaya, aynı yer

²⁷⁴ a.g.m., s. 4

²⁷⁵ Heyet tarafından söz konusu bu yerin, olasılıkla müstahkem bir saray olduğu da düşünülmüştür.

²⁷⁶ a.g.m., s. 5

Güney eteklerinde, bir mağara girişi bulunmuştur. Yontulmamış yassı, iri taşlarla ve çok özenilerek yapılan bu giriş Mikena'yı akla getirmiş, her tarafını kum kapatmıştır. Girişten sonra dar bir koridor başlamış, toloslu bir salona ilemiştir. Bu çeşitli yapılara açılmıştır. Bütün bu alanda, çanak ve çömlek kırıkları çok az olup hepsi Roma - Bizans devirlerini göstermiştir. Osmanlı devrine ait bulunanların ise pek yeni kap kırıkları olduğu anlaşılmıştır.

Dağın çevresinde yapılan araştırmalarda; geniş bir alanda, hele dağın üstünde ve yakın çevresinde "obsidian" madeninin çok olması dikkatleri çekmiştir. Anadolu'nun eski tarihinde "obsidian" madeninin oynadığı rol pek büyüktür. Ve bu madenin Anadolu'da, Niğde alanlarındaki varlığı, yalnız Göllüdağ kazısı sayesinde ortaya çıkmıştır.

Dağın bu alanlarda yüksekliklerin başlıcalarından olduğu; Kayseri - Nevşehir - Aksaray ve Konya yolu ile Nevşehir - Niğde - Ulukışla yolunun geçitlerine hâkim bulunduğu; dağın üstündeki örenin ululuk bakımından bütün bu çevrelerdekine üstün olduğunu bu araştırmalar meydana çıkarmıştır.²⁷⁷

Öncelikle örenin kuzeyinde bulunan kuleler arasında, bir alanda çalışmalar yaptırılmıştır. Akropol sanılan büyük yapıdaki asıl geçit, daha önce haber verilen aslanların kaidelerinden koparılıp alınmaları yüzünden altüst edilmiştir.

İlkin girişte çalışılmaya karar verilmiştir. Girişler bütün tahriplere maruz kaldığından bir stratification'a uygun gelmemişlerdir. Ama buradaki örenin bünyesi bakımından çalışmaya en uygun yerin burası olduğu düşünülmüştür. Zaten Göllüdağ'a gözleri çeken aslanlar ve kabartmalı yapılar burada ele geçtiğinden sağ tarafta yapacak araştırmalarla aslanların öteki eşininin de hemen ortaya çıkarılması

²⁷⁷ a.g.m., s. 7

düşünülmüştür. Aslanları taşımış bulunan yapının sağında, meydana hiçbir şey görünmemiştir.

Köylüler bu dikdörtgen yapıya örene, Kilise yeri; kamp kurulan yere de Kartal Pınarı demişlerdir.

Girişte ve girişin doğu yanında göçmüş, dağınık taşlar toplatılmıştır. Aslanların koparıldığı kaidenin sağında 11,60 X 18,50 ölçüsünde bir yarma açtırılmıştır. Bu geniş yarma hemen 11,60 X 8,95 ölçüsü ile tamamıyla sağ tarafa geçirilmiş ve buraya “Birinci ocak” denilmiştir. Bu alanda, daha meydanadaki taşlar toplatılırken, bakir kum tabakasından 0,95 m yükseklikte ve etekte iri taşlar görülmüştür. Kaldırılınca birisinin aslanbaş olduğu anlaşılmıştır. Alt çenesi ve boyun kökünün yarısı kırılmıştır. Diğeri de fark edilmeyecek hale girmiş bir kabartmadır.²⁷⁸

1,30 derinlikte bir boyalı, güzel Frig parçası çıkmıştır. Fakat bu yığıntı arasında, onun stratigraphique bir değeri olmamıştır. Çanak çömlek parçası ile başka kültür eşyasına rastlanılmamıştır. Daha sonra yangın izleri ve ardından Bizans dönemine ait çanak çömlek kırıkları ele geçmiştir. Aslanların koparıldığı alanın sağındaki taşlardan sola ve ileri doğru bir yarma açtırılmıştır. Bu yarma 12,90 X 12.60 ölçüsündedir. Burası heyetin B harfi ile gösterdiği taşların sağıdır. Bu ocakta da, kül tabakasına rastlanılmıştır. Tabanın solunda temel, duvarı yıkılmış bir kesit halinde görülmüştür. Aslanlar koparılırken göçürülmüştür. Aslanların yüksekliği 1,70 m’dir.²⁷⁹

²⁷⁸ a.g.m., s. 8

²⁷⁹ a.g.m., s. 9

Kazım ilerleyince, 2,50 m içerde ve 1,30 m derinlikte hamuru ince, pembe bir kulp bulunmuştur. Ele geçen yapı izleri ve diğer buluntular sayesinde burasının Hitit göreneğine göre yapılmış bir sağlam kapı complexe olduğu anlaşılmıştır.

I. ve II. ocaklar arasında toprak çökmüş gibi bir durumdadır. Bu çökük bölüm 3,80 m eninde bir giriş oluşturmuştur. Buraya ise III. ocak adı verilmiştir. Burada da yapı izlerine rastlanılmıştır. Girişteki kazıda kademeli tarzda yıkılmış veya döşenmiş bir zemin bulunmaktadır. Girişin ön solunda 0,60 X 1,00 ölçüsünde iri, yassı, işlenmiş bir blok bulunmuştur. Remzi Oğuz'un bu giriş dediği alan ve genel olarak temel duvarının önündeki toprak, bir rampa ile yükselmiştir. Burada da Hititlerin meşhur tekniği görülmüştür. Remzi Oğuz'a göre duvarın istili; Alışar'ın kuzey ve güney kapılarının iki tarafındaki düzenlemeler göz önünde alınırsa Hitit üslubuna benzemektedir.²⁸⁰

Geçitte bulunan yassı döşeme taşı ile geçidin eğimli durumu öteki potermelerin döşemesi olup; geçit ilk halinde değildir; fakat kalan şekli itibariyle Hitit göreneğinin dışında kalmamıştır. Remzi Oğuz yaptığı bütün karşılaştırmalarla, eldeki eserin aslanların çağından eski olamayacağı sonucuna varmıştır. V. ocak adı verilen bir chantier kurulmuştur. Burada yapılan çalışmalarda 0,75 m'de ele geçen bir kap parçası kalın, tornada yapılmış, kesiti pürüzlü ve kabadır; fakat o kadar değişikliğe uğramıştır ki, Bizans veya Roma çağından olan bu parçaya Neolitik Çağ işi görünüşü vermiştir.²⁸¹ Çalışmalar ilerledikçe Bizans, Romen, Helenistik ve Frig parçaları ele geçmiştir.

Daha sonra heyetin; RR duvarı - tahmini 7,70 m uzunluğunda - ve EE duvarı - tahmini 6 - 7 m uzunluğunda – adını veridiği yapılar üzerinde çalışılmıştır. Varılan

²⁸⁰ a.g.m., s. 10

²⁸¹ a.g.m., s. 11

zemin yıkılmış taşlardan, kerpiçlerden, yanmış ağaçların kül ve kömürlerinden fark edilmez şekilde ve hemen yeniden göçecek bir durum arz etmiştir. Remzi Oğuz; burada çıkan çanak çömlek parçalarının Alişar kazısında Frigya ve Post-Hittite denen çağların eseri şeklinde yorumlamıştır.²⁸²

Buradan sonra çalışmalar daha güneye indirilmiştir. K ile gösterilen alanda iri, kaba kerpiçlerden diziler vardır. RR duvarının diplerine giden ve o duvardan daha eski bir devreye ait başka bir yapının gerisi olarak kalan bu izler çok bulunmuştur. Bu alanda L ile gösterilen kül tabakaları vardır. D ile gösterilen ağaç çürükleri önemli belge niteliğindedir. Buralarda bol miktarda nakışlı ve nakışsız çanak çömlek parçaları bulunmuştur. Gerçekleştirilen çalışmalarla büyük bir kule meydana çıkmıştır.²⁸³ Remzi Oğuz, buradaki mimarlık belgelerinin hangi çağa ait olduğunu kesin olarak tespit etmenin kolay olmadığını dile getirmiştir. Burada bir kerpiçleri kullananların devri, bir onların yerine duvarları yapanların devri bir Frigya devri, bir Helenistik devri, bir Roma devri, bir Bizans devri, bir Osmanlı devri gelip geçmiştir. Ele geçen çanak çömlekler, (kronolojik bir stratification elde edilemediği için) ancak toptan bu imkânı vermiştir. Osmanlı devrinin pek geç ve geçici olduğu, hatta yalnız göçebelerin bıraktığı izlerle temsil edildiği düşünülmüştür.

Post-Hittit ve Frig devri eserleri olan burada ele geçen ürünler; çok ince pembemsi bir hamurdan yapılmış olup kalın duvarlıdır. Frig parçalarından düğmeli kulp cinsleri önemli ürünler arasında yer almıştır. Yine ele geçirilen bir güğüm (veya testi) süsleme bakımından dikkat çekici olup, zarif bir kulp süslü bir boyundan aşağı inmekte, genişçe karnının üstüne ilişmektedir.²⁸⁴

²⁸² a.g.m., s. 12

²⁸³ aynı yer

²⁸⁴ a.g.m., s. 13

Malatya’da, Aslantepe’de iki kazı mevsimi geçiren L. Delaporte’un ele geçirdiği çanak-çömlek arasında Göllüdağ parçalarına benzeyenler çoktur. L. Delaporte bu seramiği MÖ XII. yüzyıla VII. yüzyıl arasında sıralamaktadır. L. Delaporte’un elindeki criterium, daha çok Alishar kazısını sonuçlandırır sanılmıştır.²⁸⁵

2.1.8.4. Değerlendirme

Çalışmalarla Göllüdağ’ın yeri, topografyası hakkında esaslı bilgi sahibi olunmuştur. Göllüdağ’ın üstünde, hiç olmazsa son Hitit döneminden başlayarak Osmanlı dönemine kadar süren bir büyük ören bulunduğunu; bunun büyük bir dış sur ile bir Akropolden ve ikisi arasına, büyük bir intizamla, yer yer yerleşmiş mahallelerden meydana geldiği; eteklerinde ise hemen sınırlı da olsa klâsik çağların hâkimiyetini gösteren büyük ören yerlerinin bulunduğu tespit edilmiştir.

Remzi Oğuz; burada ele geçen en eski seramik belgeye bakılırsa, Göllüdağ’daki örenin büyük ve ikinci Hitit İmparatorluğundan daha eski bir ömrü olmaması gerektiğine inanmaktadır. Eldeki seramik, heyeti yapılan çalışmalar kadarıyla MÖ XII. yüzyıldan IX. yüzyıla kadar götürmüştür. Göllüdağ öreninin yaşı üzerine en canlı belgeyi, geçitte bulunan aslanlar vermiştir.²⁸⁶

Yerleşmenin bir olasılıkla Geç Hitit Krallıklarından Tyana’nın bir kalesi olduğunu düşünülmektedir. Yerleşmede ele geçen aslan ve sfenks kabartmaları, Geç Hitit krallıklarından Zincirli ve Sakçagözü’ndeki kabartmalara benzemektedir. Çift başlı aslan kabartmaları da benzer buluntular ışığında MÖ 8. yy’ın ikinci yarısına tarihlendirilmiştir. Çanak çömlek buluntuların önemli bir kısmını meydana getiren boya bezemeli örnekler de Burhan Tezcan tarafından, E. Akurgal’ın Erken Frig ve

²⁸⁵ a.g.m., s. 14

²⁸⁶ a.g.m., s. 15

Geçiş Stili²⁸⁷ olarak tasnif ettiği grup (MÖ 750-725) içinde değerlendirilmiştir. Kale ağır bir yangın geçirdikten sonra terkedilmiştir. B. Tezcan'a göre bu tahribatı Kimmerler gerçekleştirmiştir. Yerleşme MÖ 6. yy'ın ortasından sonra eski önemini yitirmiştir.²⁸⁸

2.1.9. Karalar

2.1.9.1. Coğrafi konumu

Karalar Köyüne, Ankara-İstanbul karayolunun 50 km'sinde yer alan Kazan Bucağı'ndan doğuya ayrılan ve Ova Çayı üstünde kurulan Zir Köprüsünden hemen sonra solda bulunan 9 km'lik bir yolla ulaşılmaktadır.²⁸⁹

Karalar, Ankara'nın 60 kilometre kuzeybatısında²⁹⁰ merkez kazasına bağlı "Bitik" bucağının bir köyüdür.²⁹¹ Bu eski bucak merkezi, bir alçak tepe üstündedir. Kızılca Hamam şosesi denen yol Zir Köprüsünden 20-21 kilometre ilerde de Emir Gazi'ye varmadan sola (batıya) ince bir kol halinde ayrılır. Cemşit Köyü'nden 5 km daha batıda Abdüsselâm Tepeleri ile Hızır Dağı'nın güneybatı uzantıları arasındaki vadi kenarında Karalar Köyü yer almaktadır.²⁹²

2.1.9.2. Kazı çalışmaları

1933 yılına kadar Karalar ile ilgili bilgi ve belgeler yok denecek kadar azdır.²⁹³ Karalar da gezintiler sayesinde bulunmuştur. Karalar (EK 29-Plan 2) kazısını gerçekleştirecek küçük heyet, 22 Ağustos 1933'te Ankara'dan ayrılmıştır.²⁹⁴

²⁸⁷ Ekrem, Akurgal, *Phrygische Kunst*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1955, s. 129

²⁸⁸ Harmanakaya, aynı yer

²⁸⁹ Tahsin, Saatçi, "Karalar Kazısı", *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1986 Yıllığı*, Ankara, 1987, s. 30

²⁹⁰ Remzi Oğuz, Arık, Coupry, Jacques, *Les Tumuli De Karalar Et La Sépulture Du Roi Deiotaros II*, Paris, Librairie Ernest Leroux, 1935, s. 133

²⁹¹ Remzi Oğuz, Arık, "Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaletince Yapılan Karalar Hafriyatı", *TTAED, S. II*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s. 102

²⁹² a.g.m., s. 103

²⁹³ a.g.m., s. 104

²⁹⁴ a.g.m., s. 102

Nekropol ve çevresi, köy içi, dere kenarındaki yığma ile ikiz tepeler denilen çifte yığmalar, kale ya da “Asar Kaya” olmak üzere Karalar’da kazı alanı dört sahaya ayrılmış ve çalışmalar buralarda gerçekleştirilmiştir.²⁹⁵

Karalar kazı çalışmaları üç ay sürmüştür. 1900’de Körte kardeşlerin yaptığı Gordion kazısından sonra tümülüsler tarihini aydınlatacak bu ikinci Türk kazısı olması bakımından önemlidir. İlkini Makridi Bey, 1926’da Ankara Tümülüslerinde gerçekleştirmiştir.²⁹⁶

2.1.9.3. Tabakalanma ve buluntular

Öncelikle Nekropol’ün çevresinde sondaj yapılmış fakat hiçbir ize rastlanılmamıştır. Nekropol’de (EK 30-Plan 3), aşağı yukarı 50 m² alanda 20 mezar açılmıştır. Mezarın çevresine genellikle dikdörtgen biçiminde, oldukça kaba yontulmuş adi taş bloklar dizilmiş ve harç kullanılmamıştır.²⁹⁷

Mezarların çirilçiplak oldukları göze çarpmıştır. Çalışmalarda Croix Latine denen haç ile süslü bir taş ele geçmiştir. Bazı mezarların üstünde klâsik mimari parçaları konulmuştur. Arık; bu mezarların, Bizans devrine ve klâsik mimari parçalarını kullanan, yani o devirden sonra gelmiş olan insanlara ait olduğunu dile getirmiştir. Nekropol’ün büyük bir çoğunlukla Osmanlı devrine ait olduğu; ancak daha önceki dönemlerde de kullanılmış olabileceği düşünülmüştür.²⁹⁸

Köyün tam ortasında görünen bir duvar ve çevresinde çalışılmıştır. Buradaki taşlar ilk anda akla Boğazköy’ü getirmiştir.

Sondaj 5X5 çapında bir alanda sürdürülmüştür. 65 cm’de tandırlar, taşlar; 1,37 m’de iki küp ve çini tabak parçası ile diğer bazı malzeme ele geçmiştir. Arık,

²⁹⁵ a.g.m., s. 105

²⁹⁶ a.g.m., s. 166

²⁹⁷ a.g.m., s. 105

²⁹⁸ a.g.m., s. 108

ele geçen bu malzemelerin Osmanlı devrinden kaldığını söylemektedir. Çalışmalarda yapı temelinin saf kaya üzerine kurulduğunun anlaşılmasıyla köyün bulunduğu alanın höyük olmadığı Osmanlı devrinde üzerinde oturulduğu bilgisine ulaşılmıştır.²⁹⁹

“A, tümülüsü veya T. A.” diye anılan yığma iki kuşaklı, iki hafif taraçalı, basık, üstünde bodur bozkır ağaçları bulunan yumurta biçimli bir tümsektir. Yüksekliği vadinin içinden 6,25 metre; küçük çapı (doğu - batı) tarla zemininde 35,40; büyük çapı, yine tarla zemininde, 45,90 metredir. Tümülüsün küçük çapı boyunca batıdan doğuya doğru bir yarma açtırılmıştır. Yarmanın genişliği 2,40 ile 2,50 m’dir.³⁰⁰ Çalışmaların başında tümülüsü çerçeveleyen, üç tane taş kemere rastlanılmıştır. 20-30 cm’den 1,50 cm’ye kadar sık sık mezar ve iskelet çıkmıştır. İçlerinde tek kültür eşyası çıkmamıştır. Ara sıra Bizans işi çanak çömlek kırıntıları ele geçmiştir. 2,10 m derinliğe inilince düğme veya kama kabzasındaki çivilere benzeyen bakır bir şey çıkmıştır. 2,30 m’de sarı, ince toprakla yapılmış kerpiçten bir zemin, görünmüştür.³⁰¹

Yeni sahalar açılırken seramik parçaları; kömürler, iskeletler de ele geçmiştir. 1,90 - 2 m genişliğindeki C yarması da açılmıştır. Tümülüste üç yönde çalışılmıştır.

30-45 cm aşağıda altın ve kıymetli taşlardan oluşan hazine çıkmaya başlamıştır. Altın çelenk parçaları, altın kaşlar içine oturtulmuş yakut, zümrüt gibi kıymetli taşların meydana getirdiği gerdanlık; aynı yerde kama, hançer, kılıç parçalarıyla, kemiklerle komşu ve karışık bir durumda ele geçmiştir. Sonra yavaş

²⁹⁹ a.g.m., s. 109

³⁰⁰ a.g.m., s. 110

³⁰¹ a.g.m., s. 112

yavaş ön kısmı çökmüş bir beşikleme tolos görülmüştür. Tolos mor taşlarla krem renkli taşlardan oluşmuştur.³⁰²

Taşların üst aralarında harç kullanılmıştır. Çalışmada kemikler, bir at başı iskeleti ile tunç fibula kemerin altında ele geçmiştir. Yapının ön tarafı görünmüştür. Batıya çifte tümülüsle doğru baktığı tespit edilmiştir. Mezarın “dromos”u ortaya çıkarılmıştır. Tümülüsü meydana getiren bütün tabakalar birbirine geçtiğinden ve kırıldığından tam bir “restitution” imkânı olmamıştır.³⁰³

Tolosun eşiği de çok bozulmuştur. İçerde ucu işlemeli “tore”lu ve “scotie”li üst söğe (kapının yerleştirildiği ana kasa, çerçeve) ortaya çıkarılmıştır. “Dromos” un ortasında ve sağ “krépis”e dayalı olarak, yıkılmış taş toprak arasında bulunan iri, tek parça taş olmuştur. Uzunluğu 2,20 metre, enliliği 1,15 metre kalınlığı 0,25 m olan bu taş olasılıkla “Dromos” un üst kapağını oluşturmaktadır. Altın çelengin önemli parçaları da burada ele geçmiştir. “Dromos” un eşik tarafından ve 3,50 m derinlikte, kötü gümüşten bir Osmanlı pensi bulunmuştur.³⁰⁴

Mezar; 2,70 X 2,25 boyutunda, yontma taşlarla döşenmiş ve birbirine kenetlerle tutturulmuş bir zemin üstüne kurulu bir iki “assises”lik ve “orthostates” üzerine yükselen, her kemer taşı birbirine kenetlendirilmiş 3,25 metre yüksekliğinde topraktan itibaren bir beşikleme tolosu ile “Dromos” ve dış tarafından bunları çepeçevre örtüp asıl tümülüsü yapan toprak ve taş tabakalardan oluşmuştur.

A Tümülüsünde ele geçen eşya, mimari kadar önemlidir. Bulunan altın süsleme parçaları büyük bir özellik göstermektedir. Tunç eşya hemen hemen bir kamyş kemiğine mahsus gibidir. Körte kardeşlerin Gordion’da, Hamit Zübeyr

³⁰² a.g.m., s. 113

³⁰³ a.g.m., s. 118

³⁰⁴ a.g.m., s. 119

Koşay'ın Gazi fidanlığı'nda,³⁰⁵ Kurt Bittel'in Boğazköy'de, Von der Osten'in Alişar'da benzerlerini ortaya çıkardığı Karalar fibulası, Anadolu'nun Frig devrinden belki daha önceden bildiği bir şekil ve eser olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁰⁶

B tümülüsü (veya T B) diğer C tümülüsü (veya T C) gibi köyün 20 dakika uzağında kuzeybatısında yer alan tepeler üstünde yer almaktadır.³⁰⁷ B tümülüsünde çalışmalara başlanmış, hiç çanak çömlek bulunamamıştır. Tümülüsün tepe zemininden itibaren yüksekliği 10,58 m büyük çapı 70,50; küçük çapı 50,80 m'dir. Önce batı tarafındaki yarmada çalışılmıştır. Genişliği üstte 10,35 altta 6 ve 7 m'den 5,50 m'ye kadar değişen yarma açılmıştır. Pek az, çanak-çömlek ele geçmiştir. Çalışmalarda çanak çömlek parçaları ile kemikler ele geçmiştir. Bu alanda, 2 m'de güzel hamurdan Helenistik devre ait çanak-çömlek parçaları çıkmaya başlamıştır. Batıdan açılan yarma kuzey yarmasına kavuşunca (8,60 m derinlikte) bir deliğe rastlanmıştır. Genişletince altta iri taşlar görünmüştür.³⁰⁸ Çalışmalarda tünel görünümüne sahip yerde çıra kömürü, bol is bulunmuştur. Tünel güneydoğuya ve tümülüsün tepesine doğru kıvrılıp çıkmıştır. Yere devrilmiş taşların ve bu tünel ağzının çevresi geniş bir dikdörtgen şeklinde açıldığı zaman bir çöküş taş çatı görülmüştür.

Çalışmalarda birçok kemik, çanak-çömlek kırıkları ele geçmiştir. Sonra işlenmiş yapı taşlardan kurulmuş bir odaya rastlanılmıştır. Taşlar iç tarafta hem "isodome" hem "Appareil trapézoidal-â-décroherent" düzeninde yerleştirilmiştir. Üst taraflarda düzensiz ve çok köşeli iri taşların dizildiği aralarının da taş kırıkları,

³⁰⁵ Hamit Zübeyr, Koşay, "Ankara Gazi Orman Fidanlığı'nda Bulunan Eserler", *TTAED*, S. I, İstanbul, 1933

³⁰⁶ Arık, 1934, s. 122

³⁰⁷ a.g.m., s. 123

³⁰⁸ a.g.m., s. 124

çakıl taşlarıyla doldurulduğu; bütün taşların yapının içine gelen yüzlerin işlendiği saptanmıştır.³⁰⁹

Tünel gibi delik temizlenirken ince altın tellerinin ufakları ortaya çıkmıştır. Çalışmalar devam ederken profili büyük bir T başını andıran güzelce işlenmiş bir masa ortaya çıkmıştır. Daha sonra kuzeyde küçük cephede bir kapı görünmüştür. 1,45 metre yüksekliğindedir. Dışarıdan kapanmıştır. Masanın çevresinde yukarda ve A tümülüsünde de bulunan ince altın tel ufakları ele geçmiştir.³¹⁰

Toprakların arasında tünelin ağzında bulunan çift katlı, arası altın yaldızlı yaprak ve çiçek süslemeleriyle süslenmiş çok sayıda cam vazo kırıkları bulunmuştur. Ele geçen parçaların eksik, düzensiz ve kırık oldukları görülmüştür.³¹¹

Altın yaldızlarla örtülü, tunçtan çiviler ve tunçtan sarmaşık yaprağı biçimli işlenmiş süs parçaları, yüzlerce küçük kemik parçaları, birçok da kömür parçası ele geçmiştir. Demir bıçak veya hançer parçalarıyla düğmeye benzeyen üstü yuvarlak ve kabarık eşya mezarda ortaya çıkarılmıştır. Mezarın dibi 1,70 m'de bulunmuştur. Uzunluğu dipte 3,20 m, eni ise 2,60 metredir. Kis denen kilisli yumuşak kaya, zemini oluşturmuştur.³¹²

T. B.'nin kuzey eteğinde görünen, yere gömülmüş irili ufaklı taşlar sahası, kuzey yarması ile birlikte açtırılmıştır. Mezarın kapısından yaklaşık olarak 25-26 m uzakta çalışmalara başlanılmıştır. 8 m'den başlayıp 16 m genişliği bulan bir yarmada kazılar sürdürülmüştür. Yaklaşık 1 m mermerden aslan başının dörtte üçü görünmüştür. Kazı sürdükçe aslanın gövdesine ait ayak, sağrı, gövde kemikleri; güzel bir klâsik yapının kanalitrav (architrave) parçaları ele geçmiştir.

³⁰⁹ a.g.m., s. 125

³¹⁰ Arık, 1935, s. 135

³¹¹ Arık, 1934, s. 128

³¹² a.g.m., s. 129

Tümülüs mezarının kapısından yaklaşık olarak 22,50 metre kuzeyde bir “Krépis” bulunmuştur. Krépis bilhassa solda (doğu yanında) beyaz mermerden bir “Tropaion”un ayrıntısı, dağınık ve parçalanmış bulunmuştur.³¹³

Çalışmalar sırasında Yunanca yazılmış bir kitabe bulunmuştur³¹⁴ (EK 31-Resim 24). Kitabe sekiz satırdır. Özenli yazılmıştır. Ortadaki büyük yarık ve sonucu olan eksiklerden başka üstünde özellikle satırların başladığı tarafta baya eksiklikler mevcuttur.³¹⁵

“Autel” denilen yapının kanaliasında, kuzey yarmasına doğru, sonra sağ ve sol taraflarında örtülü diğer üç toprak taraça bulunmuştur. Burada ele geçen “Trophée”, kitabe, buluntu ve kalıntılarla diğerlerinden burasının T. B. mezarındaki kral ve kraliçe için yapılmış bir Autel olduğu düşünülmüştür. B Tümülüsünde elde edilen bilgiler önem arz etmektedir. Arık, sadece Karalar için değil Galatya ve Galatlar’ın tarihi³¹⁶ için çok önemli olan bu kitabeden başka ele geçen diğer eserlerin de değerinden bahsetmektedir.

B tümülüsünde bulunan (Heroon) ve onun Auteli 2100 senenin sırrını vermişlerdir. Kitabede (Diotaros) olması hemen kesinlikle söylenebilecek olan Galat Kralının MÖ 1. yüzyılda yaşadığı gerçeğini ortaya çıkarmıştır.

T. C. diye isimlendirilmiş tümülüsün verdiği sonuçlar da çok önemlidir.³¹⁷ 3 m’den başlayıp, 5,70 metre ve daha sonra 10,50 metreye kadar genişletilen bir yarma açtırılmıştır. 25-40 cm’de yontulmuş yapı taşlar yığını görülmüştür.

Tümülüse doğru bu alanda çalışıldıkça T B’deki gibi düzensiz, büyük taşlarla örülmüş bir çeşit güven duvarı ortaya çıkarılmıştır.³¹⁸ Kazılar neticesinde burada da

³¹³ a.g.m., s. 130

³¹⁴ Arık, 1935, s. 135 ve 140

³¹⁵ Arık, 1934, s. 131

³¹⁶ Arık, 1935, s. 134

³¹⁷ a.g.e., ss. 136-137

bir “Autel” olduğu anlaşılmıştır. Yeni Autelein önünü kazıp derinleştirirken bir tarafı oyulmuş, kenarları “Scoties” ve “Tores”larla işlenmiş bir taş bulunmuştur. Bu eserin çevresinde klâsik bir sütun kuralının parçasıyla birçok “terrasigillata” parçaları, mermer kırıkları, bir demir parçası ortaya çıkarılmıştır. Çanak-çömlek kırıklarının yanında “tegula” denen kiremit kırıkları bulunmuştur.

Autelin üst ayaklılarından başlayarak üç aşama daha meydana çıkarılmıştır. “Assises”leri yukarıdakilerin aynıdır.³¹⁹ Autel’den birkaç metre ilerleyince topraklar arasında A tümülüsündeki gibi küçük yassı altın bölükleri ele geçmiştir. 4,60 m derinlikte iri kerpiç tabakasına rastlanılmıştır. 5,15 m derinlikte birçok kap parçası ele geçmiştir. Bu kırıklar bir büyük amfora aittir. İlerledikçe genişleyerek taşlar, yapı taşları, çürümüş odun parçaları gibi izlere rastlanılmıştır. Derinleştikçe kapıya benzer bir yer görünmüş, sürekli hayvan kemikleri, sırmalar, kulplar, kemer rokaları bulunmuştur. Autelin art kenarından 14 -15 metre uzaklıkta yer almaktadır.³²⁰

İlk bulunan kerpiç tabakanın kapı gibi yerin asıl girişi, olduğu anlaşılmıştır. Çalışmalarda bu yerin “dromos” olduğu ortaya çıkarılmıştır. Kapıdan 2,10 m uzakta vazolar ele geçmiştir. Kubbenin çevresi açtırılmış ve bir dört köşe üstüne oturduğu görülmüştür. Daha büyük bir kubbe de bulunmuştur. Bunun üst kapağı parçalanmıştır. Bir iki tane güzel altın süsleme parçası, bir kafatası, yanında kemikler, dişler ortaya çıkmıştır. Bazı kerpiç parçaları da bulunmuştur.³²¹ 1,70 m en, 2,10 m uzunluğunda, içerde 1,55 m yüksekliğinde bir dikdörtgen kasnak bir çeşit “orthosthates” yer almaktadır. Ön Asya’da o güne kadar eşi görülmemiş bu ilkel

³¹⁸ Arık, 1934, s. 134

³¹⁹ a.g.m., s. 135

³²⁰ a.g.m., s. 137

³²¹ a.g.m., s. 140

kubbenin bindirmeleri doğu, kuzey ve gúney kóşelerinde sıkışmış, karışık bir hal almıştır.

“Dromos”dan kubbeye girmek amacıyla kullanılan giriş, antrenin yüksekliği 1,25 m, uzunluğu Dromosa uzanan uçları eşikleri geçen yan assisesler boyunca 1 m, genişliği 0,80 m’dir. Bu giriş, antreden girilince, kapaktan kasnağın tabanına kadar yükseldiği 4,40 m, eni ve uzunluğu 3,20 m olan bir kare alana varır. Bu kubbenin zemininde çepeçevre yine kalkerden yontma taşlarla mezarlar hazırlandığı, saptanmıştır. Giriş, antreden girilince kare “plinthe = kasnağın” sağ ve sol ortasında birer derince hücre bulunmaktadır. Birinci kubbenin bir mezar mı, yoksa asıl mezarları içinde bulunduran bu büyük kubbenin bir “vestibüle” mi olduğu kesin ifade edilmemektedir.³²²

Yapılan alışmalar sonunda varılan sonuca göre burada en az dórt mezar bulunmaktadır. Arık, büyük kubbeye yer alan eşyayı olağanüstü olarak yorumlamaktadır. Çok güzel altın süsleme parçaları bulunmuştur. A tümüsündeki gibi ta veya gerdanlık ele geçmiştir. Toprak arasında bir demir zırhın birçok parçaları, deri parçaları ve ayakkabı altı (sandal?) bulunmuştur.³²³

Çürümüş birçok ağaç parçaları, üzerlerinde tunç veya bakırdan çiviler, minik vazo kırıkları ele geçirilmiştir. Ortaya ıkarılan tüm bu eşya altın süsleme, kemikler, mermerler, demirler, taşlar, kap parçaları, hep mor renge bulanmış bir şekilde bulunmuştur. A. ve B. tümüsleriyle C tümüsünün ortak noktalardan birisi de bu özelliktir.³²⁴

³²² a.g.m., s. 141

³²³ a.g.m., s. 144

³²⁴ a.g.m., s. 146

Kale, tek parça, muazzam bir kaya olup güneydoğudan kuzeybatıya doğru uzanmaktadır. Kuzeydoğusundaki tek kayaya Elekçi kayası, güneydoğusundaki meydana kalan kısma Kızlar Sekisi denilmiştir.

Kızlar Sekisi ve Elekçi Kayası'nın birer kule olduğu tahmin edilmiştir. Kalenin kuzeybatı köşesindeki kule zannedilen yerin aşağısında kayaya oyularak yapılmış bir merdiven inmiştir. Kalenin başka önemli bir tarafı ise derin kuyudur. Tek parça kayaya oyulmuş kuyunun kapısı 2 m yüksekliğinde, 2,20 m geliştiğinde bir "Arc-en-Plein-cintre"dir. Kalenin önü bir üçgen biçiminde yontulup hazırlanmıştır. Kuyu dışarıdan görülemeyecek kadar kapalıdır.³²⁵

Kuyunun ağzında sağda profili yine "Arc-en-Plein-cintre" olan bir küçük hücre mevcuttur. Kalenin batı tarafında hafriyata ayrılan üçgen, hemen kuyunun ağzına kadar bir taş karmakarışık haldedir.³²⁶

Öncelikle üçgen alandaki taş yığınları temizletilmiştir. Bu sırada güneybatı kulesinin dibinde bir yarma açtırılmıştır. Üçgen kısmın temizlenmesiyle beraber baştanbaşa her devre ait kültür eşyası ile karışık bir durumda görülmüştür. Bir grekoromen eski heykelciliğin sol ayak ve kuralı; çatı kiremitleri; kalın tuğlalar, kiremitler, su kümeleri ele geçmiştir. Kaba, kumlu ve çakıllı hamurdan yapılmış çok iyi küplerin irilikleri; üzerlerine kabartma ve simetrik helezonlar ya da çizilerek yapılmış iki zeytin dalı arasında göze benzeyen süslerle kalın çizgilerin üstüne tırtıklamaktan yapılmış süsler olan ve hepsi de kumlu, iyi pişmiş hamurdan olan adî, iri kap parçaları; minik vazolar gibi ürünler Bizans döneminden ileriye tarihlendirilememişlerdir.

³²⁵ a.g.m., s. 147

³²⁶ a.g.m., s. 150

Helenistik dönemin en güzel örnekleri de ortaya çıkarılmıştır. Kabartma üzüm salkımı parçaları olup bir kabın dışına süs gibi yapıştırılan bölümler; Frig devrinde görülen zarif kâse kulpları; kadeh kulpları; bir saz kamışı yaprağı, ya da bir Lotus yaprağı gibi cisim suretinde yontulmuş ve bir kabın dışına süs olarak yapıştırılmış parçalar; pul-pul kabartma süsler taşıyan; büyük zeytin dalı gibi kabartmalar bulunan parçalar bu dönemin bazı örnekleridir.³²⁷ (EK 32-Resim 25).

Ağırşakların içinde Alishar'ın ikinci Hitit devrinde tanınan, kesik koni biçimli, çukur yüzünde tek merkezli dairelerin kavislerinden çizilmiş süsler bulunan iki tanesi özellikle önem arz etmektedir. Gerek bunlar, gerekse yine İkinci Hitit devrini hatırlatacak surette sarı ince hamur üstüne doğrudan doğruya işlenmiş ya da bir deveboynu kaydedilen belgelerin yanında yer alacak, Karaların kronolojisi üzerine önemle etkili olacak eserlerdir.

Maden olarak pek çok eser ortaya çıkarılmıştır. Osmanlı dönemine ait çanlar, bakır kapların parçalanmış kısımları, çiviler, iri başlı mıhlar, birçok bıçak ve diğer parçalar sayılabilir. Bunların yanında bakır ve tunçtan 10 tane para da ele geçmiştir. Paraların farklı dönemlerden kalmış oldukları tespit edilmiştir.³²⁸

Demirden küçük halkalarla ok uçları da vardır. Bu maden eşya arasında bir Lotus yaprağı da yer almıştır. Bu parça heyete İskenderiye kıyılarına ait olabileceğini düşündürmüştür. Bir tunç kabın yarısı da burada ele geçmiştir. Karın ve boynuna bakılınca Frig devrini hatırlatmıştır.³²⁹

Bu alanda mimari yapıların da dağınık olduğu dikkatleri çekmiştir. Çok sayıda kemik, kiremit ve kâse kırıkları, çakıl taşları üzerine her yönde duvarlara

³²⁷ a.g.m., s. 152

³²⁸ a.g.m., s. 154

³²⁹ Koşay, a.g.m., s. 18, ş. 18

rastlanılmıştır. Bunlara bakıldığında aynı döneme ait oldukları kestirilmiştir. Bütün olasılıklara ve mevcut belgelere göre bunların Selçuk ve Bizans devrinden daha eski oldukları düşünülmüştür.³³⁰

Kale'deki kuyuda çalışmalara başlanmıştır. Daha sonra iklim şartları kazı çalışmalarına engel olmuştur.³³¹ Kuyunun ağzından son sahanlığa kadar 18,50 m derinlik meydana gelmiştir. Ak ve parlak daneli mermerden yapılmış bir yüksek kadın kabartması parmakları, bir heykelin meme ve göbek kısmı; kayışların çaprazlama kavuştuğu omuz tarafı; bir sütun başlığı parçası, kenger yaprağı parçaları, kayaç renginde bir masa ayağı ele geçen malzemeler arasında yer almıştır. Tunç kapların üzerindeki motifler Frig izi taşıdıklarını göstermiştir.

Kalenin batısında sondajlar yapılmıştır. Kuzebatıdaki Elekçi Kayası ve kuzeydoğudaki, Kızlar Sekisi'nde çalışmalar yapılmıştır. Burasının bir kule olduğu da öğrenilmiştir.

Elekçi Kayası, Kızlar Sekisi'nden aşağı yukarı 50 m kadar daha batıda yer almaktadır.³³² Yapılan çalışmalarda üst tarafta (yani kale ve vadi tarafında), bir duvarın gelip kuleye dayandığı, bu duvarın, eski malzeme ile örüldüğü, Bizans işine benzediği Remzi Oğuz tarafından ifade edilmiştir.

2.1.9.4. Değerlendirme

Arık, ele geçen eserlere bakılınca Karalar'ın simasının Helenistik olduğunu ifade etmektedir.³³³

Arık, Karalar'da ele geçen eşya ve yapıların ifade ettikleri önemden bahsetmektedir. Bu eşya içinde A tümülüsünde ele geçen vazo; B tümülüsünün

³³⁰ Arık, 1934, s. 156

³³¹ a.g.m., s. 158

³³² a.g.m., s. 159

³³³ a.g.m., s. 162

mezarında bulunan yaldızlı çiçeklerle işlenmiş çifte katlı cam vazo parçaları; her üç tümülüste ve hele hisarın her yanında bulunan Terra sigillata cinsinden kâse ve çanak çömlek parçaları, A ve C Tümülüslerinde ortaya çıkarılan, altından ve kıymetli taşlardan yapılmış süsleme parçaları, mesela A tümülüsündeki tolosun, Dromosun yapı tarzına kadar her şeyde, Helenistik dönemin izleri bulunmaktadır. Sayısı altı yediyi geçmeyen tunç paralar ise bu dönemin ve bu dönemde Mısır, Suriye ve Anadolu arasındaki geniş ticari ilişkilerin başka kanıtıdır.

Arık, Karalar'ın tarihini yalnız Helenistik döneme bağlamanın pek doğru olmadığı kanaatindedir. A tümülüsünde, bu eserin üstünü karışık örtü ile sıvamak geleneği tümülüsü yapanlar başka yerlerden almış ya da getirmişlerdir. O güne kadar Anadolu'da yapılan kazılar heyete bu sistemin autochtone olmayıp bazı göçmen kavimler tarafından getirildiğini göstermiştir. Kerpicin Anadolu'da Tunç Devri'nde kullanıldığı bilinmektedir. Fakat çamurun sıva gibi kullanılması, hele bu çamur sıva üstüne konan kerpiç, taş tabakaları ve bu taşların düzensiz, karışık büyüklüğü, Doğu'nun, hele Orta Asya'nın kurganlarını akla getirmiştir.³³⁴

B tümülüsünün mezarı oldukça önemlidir. Bir hükümdar mezarı olan bu yer, basit bir dikdörtgenden ibarettir. Bu dört köşenin üstündeki kapama sistemi ayrı bir öneme sahiptir. Özel amaçla yapılan, hazırlanan taşlardan kurulan çatı Helenistik dönem mimarları için akıl almaz bir gerilik sayılabilir.³³⁵

Bütün bunlar göz önüne alındığında Karaların tarihi, orada bulunan eserlerin genelini yapan Helenistik dönem belgelerden daha eskidir. Kızlar Sekisi'nde bulunan kale, tam bir Hitit geleneğinin izlerini taşımaktadır.³³⁶

³³⁴ Koşay, a.g.m., ss. 5-21

³³⁵ Arık, 1934, s. 163

³³⁶ a.g.m., s. 164

Karalar'ın bulunduğu bölgede Helenistik dönemde Galatlar egemendir. Fakat B tümülüsünün autelinde ele geçen Yunanca kitabe ile yöre ve dönem üzerine gün ışığı doğmuştur.

Böylece Galatlar'ın ruhani merkezi Galatarchie, en önemli tétrarchielerinden birisinin merkezi olarak Karalar'ı kabul etmek hata olmayacaktır. C tümülüsünde bulunan çifte kubbeler; heyetin bilgisine göre, kubbe sisteminin oluşmuş şeklinde Ön Asya'da ele geçen ilk belgedir.³³⁷

2.1.10. Karaoğlan

2.1.10.1. Coğrafi konumu

Höyük, Ankara'nın 25–27 kilometre güneyinde³³⁸ ve Karaoğlan ismini taşıyan köyün içinde yer almaktadır. Elma Dağları'nın eteğinde bulunan söz konusu höyük ve Ankara'yı bir yandan Konya'ya, diğer yandan Kayseri'ye ve Aksaray - Ulukışla yoluyla Tarsus'a bağlayan büyük yolun üstüne açılan vadinin ağzında bulunmaktadır. Ankara kuzeyindeki Bitik Höyüğü ile Etiyokuşu'ndaki Kalkolitik Çağ yerleşimi, Ahlatlıbel'deki diğer Kalkolitik Çağ karakolu, Gölbaşı noktasına kadar ayrı ve yakın vadilerden ve Kepek Boğazı'ndan geçen ve oradan Mogan Gölü kıyısından dolaşarak, yine ince vadiciklerden kolayca istifade eyleyen yollarla Karaoğlan'a, güney yollarına bağlanmaktadırlar³³⁹ (EK 33-Harita 7).

Höyüğün kuzeybatısında ve kuzeyinde Mogan ve Emir Gölleri uzamaktadır. Su ihtiyacı söz konusu bu Mogan Gölü'nden karşılanmıştır. Höyük 1000–1200 rakımlı yüksekliği ile çok güzel havalı bir yerleşim yeridir. Onun art arda

³³⁷ Arık, 1934, s. 165

³³⁸ Belleten, C. II, s. 491

³³⁹ Remzi Oğuz, Arık, "Anadolu'nun En Garp Eti İstasyonu Karaoğlan Höyüğü", Belleten, C. III., TTKY, Ankara, 1939, s. 27

medeniyetleri barındırması; büyük depremlerin tahribine rağmen en az 5000 yıl iskân gördüğü bilinmektedir.

Karaoğlan Höyüğü; yüzeyde 210–250 metre uzunlukta ve 160–180 metre genişlikte, 20 metre yükseklikte³⁴⁰ olup güneydoğudan kuzeybatıya doğru uzamaktadır.

2.1.10.2. Kazı çalışmaları

TTK'nın sistemli kazılarından önce höyük çok tahribe uğramıştır. Karaoğlan'ı kuranlar, buradaki kolay sökülen taşları aldığından höyüğün eteğinde ve tepesinde çukurlar oluşturmuştur. Kaçak kazılar da höyüğü yaralayan etkenler arasında yer almaktadır.³⁴¹

Afet İnan, 1937'de Ankara'nın çevresinde yapmış olduğu incelemelerde Karaoğlan Höyüğü'nü tespit etmiştir. Burada topladığı çanak çömleklerin ilk tipolojisi söz konusu höyükte art arda devam eden medeniyetlerin kalıntılarını barındıran bir yerleşim yerinin bulunduğunu kanıtlamıştır. Böylece TTK, 1937 sonbaharında höyükte kısa bir kazı yapmıştır. Bu çalışmalarda Kalkolitik Çağ'dan Osmanlı dönemine kadar süren yerleşme izleri tesbit edilmiştir. Haziran 1938'de ise, Remzi Oğuz Arık başkanlığında, Ömer Üçüncü, Herman Şüler ve Nuri Gökçe'den oluşan bir heyet, haziran başından ekim ortasına kadar kazı çalışmalarını sürdürmüştür. Hem İnan³⁴² hem de Arık,³⁴³ Karaoğlan kazılarının 1937 – 42 yılları arası ara verilmeden devam ettiğini ifade etmişlerdir.

³⁴⁰ Yakar, a.g.e., s. 195

³⁴¹ Arık, 1939, s. 28

³⁴² İnan, a.g.m., s. 33

³⁴³ Remzi Oğuz, Arık, "Karaoğlan Höyüğü Bakır Çağı Mimarlığındaki Özellikler", *III. Türk Tarih Kongresi, Seri IX, No. 3*, TTKY, Ankara, 1948, s. 47

2.1.10.3. Tabakalanma ve buluntular

Harmankaya'ya göre Karaoğlan'ın tabakalanması daha çok batı yamaçta açılan açmada belirlenmiştir. 5 tabaka saptanmıştır:³⁴⁴ I. tabaka: Klasik Dönem, II. tabaka: Demir Çağı, III. tabaka: Hitit, IV. tabaka: MÖ 3. binyıldan 2. binyıla geçiş, V; Va ve Vb tabakaları: İTÇ II. Evre, Vc tabaka: Kalkolitik Çağ'a tarihlenmektedir.³⁴⁵ W. Orthmann'ın tabakalanması da aynıdır.³⁴⁶ 9,4 m'den sonra asıl İTÇ tabakalarına girilmektedir (EK 34-Plan 4).

Yerin biçimine ve niteliğine göre 0,75 metreden 1,00 metreye kadar derinlik karışık bir tabaka meydana getirmektedir. Arık'a göre, bu tabakada Kalkolitik Çağ, Hitit, Frig, Helenistik ve Romen, Bizans ve Osmanlı çanak kırıklarına rastlanılmıştır (EK 35-Resim 26-27). Bu karışık tabakanın parçaları arasında Osmanlı ve Bizans çağı parçaları hiç yok denecek kadar az olup Helenistik çağ eseri olarak da nadir bir iki parça ele geçmiştir. Roma çağının az fakat pek özenilerek yapılmış bazı eserleri ithal edilmiş olabilir. Arık, bu ürünlerin sıradan insanların kullanmadığı ürünler olduğunu ifade etmektedir.³⁴⁷

İnan'ın tabakalanması da Arık'ın yaptığı tabakalanma ile aynıdır. TTK'nın 1937'den 1943'e kadar yaptığı arkeolojik çalışmaları değerlendirirken ele geçen buluntulara göre: Kalkolitik Çağ,³⁴⁸ Bakır Çağı,³⁴⁹ Hitit,³⁵⁰ Frig³⁵¹, Helenistik, Romen, Bizans ve Osmanlı³⁵² olmak üzere bu katların varlığına işaret etmiştir.

³⁴⁴Harmankaya, "Karaoğlan Höyüğü", TAY, <http://www.tayproject.org> Erişim Tarihi (08.04.2012)

³⁴⁵ Arık, 1948, s. 47

³⁴⁶ Orthmann, Die Keramik..., s. 23

³⁴⁷ Arık, 1939, s. 29

³⁴⁸ İnan, a.g.m., s. 36

³⁴⁹ a.g.m., s. 38

³⁵⁰ a.g.m., s. 41

³⁵¹ a.g.m., s. 42

³⁵² aynı yer

Yakar'a göre alt 4 seviye ile birlikte 5. seviye, İTÇ II-III yerleşimini göstermektedir. Vc, İTÇ II olarak düşünülür ve Vb-a-V MÖ 3. binin ikinci yarısına uzanır.³⁵³

Roma Çağı'ndan kalması muhtemel olan mimarlık belgeleri, pek az görülmüştür. Klâsik çağlara ait mimarlık belgelerinin olmayışının asıl sebebi, klâsik çağlarda höyüğün tam bir yerleşim yeri olmaktan çıkmasıdır.

1937'deki kazılar, höyüğün güney ve kuzeyinde yapılmıştır. Bu kazılar yirmi gün devam etmiştir. Açılan, küçük yarmalarda 4 m derinliğe inilmiş; çanak çömleklerle diğer buluntular büyük bir dikkatle toplanıp incelenmiştir.

1938'deki kazı çalışmaları ise özellikle kuzeyde, yapılmıştır. Kazı heyeti 43X43 m ölçülü bir alanda çalışmıştır. Kaçak kazı çukuru tamamıyla temizlenmiş ve yaklaşık 20X20 ölçülü bir alanda derinleşme kazısı yapılmıştır. Bundan başka, batıda 8,50 m kadar inen ve 10X10 m genişliğinde bulunan bir profil meydana getirmek suretiyle stratigrafiyi iyice kontrol imkânı elde edilmiştir.

Yakar, Ankara'nın diğer bölgelerinde bulunanlardan çok farklı olmayan bulgular arasında, siyah üzerine beyaz boyalı porselen gruplarının bu bölgeye özgü olduğunu, İTÇ III zemin tabakasında bulunduğu gibi orta periyotta da bulunduğunu ifade etmektedir.³⁵⁴

W. Orthmann, seramiğin iç kısmının kırmızı ya da siyah kaplama ile dışının ise kırmızı veya açık kahverengi kilden yapıldığını, sadece birkaç biçiminin olduğunu, Vb ve Va seramik katmanlarını farklı olmadığını, Vc katmanının oranla

³⁵³ Yakar, aynı yer

³⁵⁴ Yakar, aynı yer

çeşitli olduğunu dile getirmiştir. İTÇ çanak çömleği son katmanlarda ise daha zengindir.³⁵⁵

Bir metreye kadar ele geçen çanak çömlek parçaları içinde de mutlak denecek kadar çok olan Frig belgeleri bir metreden sonra yalnız Frig işlerine ait kalmakta ve yerine göre 1,40–1,60–2,00 m'ye kadar inmektedir. Arık'a göre bu durum höyüğün mimarlık bünyesinde asıl son devreyi Frig tabakası meydana getirmektedir; klâsik çağ orayı “tekrar kullanma” derecesinden ileri gitmemiştir.

Ele geçmiş buluntular arasında ilk yeri çanak çömlek tutmuştur. Bunları: “tek renk = monochrome”, “nakışlı = polychrome” ve “kabartmalı” olarak üç gruba ayırmak mümkündür. Birinci grupta yer alanlar ya esmer hamurdan ya da açık renk (kırmızı, pembe, sarı, krem renkli) hamurdan yapılmışlardır.³⁵⁶ Frig çömlekçisinin olağanüstü ustalığı, renk zevki bu “tek renk” kaplarda da mükemmel surette gözükmektedir. Esmer renklilerle açık renkliler Karaoğlan'da eşit çoklukta bulunmaktadır. Frig kaplarında kayıt edilecek önemli bir şey de, çoğunun vaktiyle tamir gördüğünü bildiren birçok deliklerle donanmış oluşudur. İkinci grubu meydana getiren “nakışlı = polychrome” çanak çömlek Karaoğlan'da çok değildir (EK 36-Resim 28). Renkler kırmızı, pembe, sepya, siyah, turuncudur. “Nakışlı” kaplar ve parçalar arasında birkaçı doğrudan doğruya Ege an'anesini nakleder (EK 37-Resim 29). Arık, bunların pek az olmasını, ithalât eşyası olduklarına bağlamaktadır.³⁵⁷ Üçüncü grubu oluşturan kapların, az ele geçtiği dile getirilmiştir. Bunlar açık renkli kaba hamurdan, kalın duvarlı küplerdir.

³⁵⁵ Orthmann, aynı yer

³⁵⁶ Arık, a.g.m., s. 30

³⁵⁷ a.g.m., s. 31

Frig kapları arasında çizgi ile süslenmiş olan bir grup daha ayırmak mümkündür. Hayvan başı şeklinde yapılmış kulplara bakarak bir zoomorfik grubun da eklenmesi gerekmektedir. Bu üç veya dört gruptaki kapların kenarları olağanüstü değişik profiller göstermektedir. Frig kaplarını karakterlendiren nitelik burada, hemen bütün kenarların çok dirsekli “moulures” olmasıdır. Yuvarlak biçim, harikulade bir uyum ve simetri, buradaki Frig kaplarının hepsinde bulunan özelliklerdir. Dipler, Frig kaplarında kısa bir ayak haline gelmiştir. Ağız ise bu çağın testilerinde yonca yaprağı biçimindedir.³⁵⁸

Frig seramiğinin Karaoğlan Höyüğü’ndeki belgeleri, daha önceki devirden pek az miras aldığını göstermektedir. Bu miras az olmakla beraber vardır; ancak çabuk benimsenmiştir. Meydana çıkan büyük ve tam bir ocak da dikkat çekicidir. Bunun da Frigler’den alındığı tespit edilmiştir.

Ağırşak, askı, tartı, bileği ve parlatma taşları, çekiç, topuz, çakmak taşından bıçaklar ele geçen ürünler arasındadır. Yine pişmemiş iri ağırşaklar ile delikli ve eham biçimli askı veya tartılar bulunmuştur. Kabartma süslü küplerle birlikte bulunan el değirmenleri, Klâsik Çağ’dan faydalandıklarını kanıtlar niteliktedir. Frig buluntuları arasında demirden yapılmış enli, büyük bir ok ucu, büyük bir mızrak ucu yer almaktadır. Fildişinden çok güzel, uzun bir tığ ile bazı kemik iğneleri; boynuzdan yapılmış bir sap ile benzeri Alişar’da, yine Frig tabakasında bulunan kemikten, dört köşe olarak hazırlanmış ve bir ucuna dört gedik açılarak toptan bir kuleye benzetilmiş eser de, önemli bir üründür.³⁵⁹

Figürinler, ritüel eşya arasında, ilk sırayı işgal etmektedir. Frig katında ortaya çıkarılan, kırmızı ve çakıllı hamurdan bir insan figürünü tamamıyla Hitit anlayışına

³⁵⁸ a.g.m., s. 32

³⁵⁹ a.g.m., s. 33

ve işçiliğine göre yapılmış ve eşleri, Alişar'da hep Hitit tabakasında çıkmış olduğundan karışmış bir eser olduğu düşünülmektedir. Diğer iki hayvan figürünü, tamamıyla Frig işine benzeyip ve heyete Çankırıkapı³⁶⁰ kazısında, Frig tabakalarında bulunan dört ayaklı, kalıptan çıkma hayvan figürinlerini hatırlatmıştır.

Frig figürünü olarak en iyi belgeyi pembemsi sarı hamurdan yapıp üstüne sarı astar sürülmüş ve iyice parlatılmış olan bir tavşan oluşturmuştur. Eser, nadir bir Frig belgesi meydana getirmektedir. Eser ancak 0,08 m uzunluğunda ve 0,03 metre çapındadır. 1,20 – 1,40 metre derinlikte ve kuzeydeki yarmada da çalışılmıştır. Kırmızı hamurdan, üstü krem renkli koyu bir astar ile kaplı minik bir çanak parçası üzerine basılan mührün dairevi olduğu; ortada bir gül, üstte ay ve güneş, yanlarda ve altta - çivi yazısını çok andıran - yedi küçük dal taşıdığı görülmektedir. Arık, bunun Frig tabakasında bulunmasına rağmen Hitit devrine ait olduğuna kesin gözüyle bakmaktadır. Yine Frig katına ait olan (1,40 – 1,60 m) bir bakır yüzük kaidesi de bulunmuştur.³⁶¹

Höyüğün her tarafında Frig döneminin, yerleşim izlerini görmek mümkündür. Çalışmalarla temelleri sağlam kalmış, bir sıra evlerin tümü ile kuzeyde bir sur duvarı parçasının, iki tarafındaki kuleleri ve giriş meydana çıkarılmıştır.

Sur duvarı akropolün kuzeyinde, güneybatıdan kuzeydoğuya doğru uzanmaktadır. Ele geçen ve 24,15 metre uzunluğunda bulunan bu parçanın doğu ve batısında birer kule uzanmaktadır. Ortaya doğru, yaklaşık 2,50 metre genişliğinde giriş bulunmaktadır. Hem duvar, hem de kuleler, iri ve düzensiz, yuvarlağa yakın taşlardan iki dizi ile yapılmıştır. Kulelerin büyüklüğü 4,70 X 4,90 m'dir. Kerpiç

³⁶⁰ Bkz. Çankırıkapı

³⁶¹ Arık, a.g.m., s. 34

temel zeminini ve “orthostates” biçiminde koyma tarzını, burada, bütün Frig mimarisinde bulmak mümkündür.

Kuzeyden güneye uzayan alanda açığa çıkarılan Frig yapıları, daima ayrı bir bölme halindedir. Bir veya iki girişi bulunmaktadır. Duvarların temeli “orthostates” biçimli taşlarla, daima kerpiç bir zemin üzerine örülmüştür.³⁶² Buradaki evlerin tahıl kuyusu, ocak, fırın, hatta el yıkayacak yeri gibi bütün teşkilatı kapsadığı; mutfaklarında, ocağın yanında, kapları koymak için, yassı ve ince taşlarla, kerpiç zemin üzerine bir çeşit raf yaptıklarını görmek mümkündür.

Frigler, kendilerinden önceki devirden ellerine sağlam geçen temelleri de kullanmışlar; fakat kendi kullandıkları yeri, kendi tarzlarıyla yapmışlardır. Böylece, bir iki devri birleştiren birçok temel izlerine rastlanmıştır. Frigyalılardan önce burayı işgal eden Hititlerin, yapılarının üst kısmını kerpiç yapıları, taş olan temellerini kısmen sağlam kalması hususunda büyük yardım etmiştir: Yıkılan kerpiçleri taş temelleri hemen örtmesi ve tahribe az imkân kalması gibi. Arık, bununla beraber, mimaride Hitit Devri ile Frig Devri arasında bir geçiş aşaması kabul etmenin gerekliliğine inanmaktadır. Bütün bunlar Frig devrinde höyüğün yoğun bir yerleşim gördüğünü kanıtlamaktadır.³⁶³

1938 yılı kazılarında Frig çağına ait olduğu zannedilen iskelet,³⁶⁴ Akropol ortasındaki yarmada ve yaklaşık 1,80 – 2,30 m’de derinlikte ortaya çıkarılmıştır. Burası Frig devrine ait olan çifte kuyuların ve büyük sur duvarının batı kulesi alanıdır. Arık’a göre söz konusu iskelet, deprem sonucu taşların arasında kalarak

³⁶² a.g.m., s. 35

³⁶³ a.g.m., s. 36

³⁶⁴ 1937 kazısında ve yine Frigya katında Remzi Oğuz Arık ve diğer heyet üyeleri tarafından bulunan iskelet Ankara Antropoloji Enstitüsüne verilmiştir. Kuzey tarafında, bir kuyu duvarı üstünde, kuzeydoğu, güneybatı istikametinde, dağınık ve noksan olarak aşağı yukarı 1,30 - 1,60 m derinlikte bulunmuştur. Yanında tunçtan bir delgi, ağırşak ve boz renkli Frigya kap parçaları toplanmıştır.

ölen birine aittir. Çünkü arasında bulunduğu duvarların çarpık çurpuk olması bu durumu kanıtlamaktadır. Bulunan iskeletten sonra toplanan çanak çömlek parçaları Frig ve Hitit devri olmak üzere karışıktır. Fakat bu karışıklık kazı heyeti tarafından daha çok Frig devri lehine yorumlanmıştır.

Yukardan aşağı üçüncü tabakayı ve höyüğün, gerçekte, ikinci stratigrafik tabakasını oluşturan Hitit tabakası, toprağın niteliğine göre ilkin 1,60 metreden 2,35 m derinliğe kadar bir tabakada başlamakta olup yapılan çalışmalarla 7 m'yi geçen bir derinliğe kadar inmiştir. Hitit tabakasını Frig devrinden, bir metreyi geçen kalınlıkta müthiş bir yangın katı ayırmaktadır.³⁶⁵

Bu devreye ait buluntular pek bol, çeşitli ve güzeldir. Çanak çömleğin de mimarlık kalıntıları gibi, kısa bir geçiş aşaması geçirdiği bilinmektedir. Fakat bu geçiş safhası pek kısadır. Hitit çanak çömlekleri, olağanüstü bolluk ve biçimlerinde güzel bir çeşitlilik ile karşımıza çıkmaktadır. Çoğunlukla erguvanı, tipik Hitit parçaları meydana getirmektedir. Bununla beraber devetüyü renginde olanlarla esmer renkte olanlar ve sadece soluk pembe renkte bulunanlar da hayli toplu durmaktadır.

Biçimlerin çok çeşitli olduğu göze çarpmakta olup enli gaga ağızlı kaplar büyük çoğunluktadır. Süzgeçlilerin çok bulunduğu ayrıca ifade edilebilir. İri kaplar arasında, biçim bakımından her devrede görülen genel tiplere rastlanabilir; fakat kenar, kulp, renk, daima Hitit özelliğini ısrarla koruyabilmiştir.³⁶⁶

Hitit kapları arasında diğer altı sınıf şöyle ifade edilebilir: İlki; Troia II'de yüzlerce bulunan ve "flaring – bowls" denilen cinsten tabak ye kâselerdir. Troia'ya

³⁶⁵ a.g.m., s. 37

³⁶⁶ a.g.m., s. 38

nazaran azca, Alacahöyük'e³⁶⁷ nazaran pek çok bulunmaktadır. İkinci sınıf: “nakışlı – polychrome” kaplardır. Bunlar Karaoğlan'da 1938 kazılarında yok denecek derecede az ele geçmiştir. Üçüncü sınıf, genelde Kalkolitik Çağ kabı olarak tanımlanan, kenardan fişkırın ve halka halinde yükselerek yahut kaba amut olarak uzanıp tekrar kenarın dibine yapışan kulplu, yayvan, dipleri hafifçe sivri olan ufak tabaklardır. Dördüncü sınıf esmer renkli veya parlak siyah renkli kaplardır. Bunların sayısı nispeten çoktur. Esmer riton ile pembe parlak siyah zemin üstüne çizilerek ve içleri beyaz bir madde ile doldurularak belirtilmiş bir göz ve kaşı taşıyan riton parçası da ele geçen ürünler arasındadır. Tam olan riton azıcık alacalı esmer renktedir. Beşinci bir sınıf olarak ayrılan kabartma süslü kaplardan ele çok az geçmiştir. Fakat altıncı sınıf olarak, yine Hitit Çağı'nda bir kısım kapları ayırmak mümkündür. Bunlar Troia V'de bulunan ve içerisinde beş kollu bir güneş, bir gül veya sadece beş enli şua nakşedilmiş olan tabaklardır. Karaoğlan'da bunlar çok değildir. W. Lamb'ın yönettiği Kusura³⁶⁸ kazısında da bunlardan ele geçmiştir. Kusura I'i kapayan, Kusura II'yi açan bir belirti olarak ele alınmıştır.³⁶⁹

Karaoğlan'da pişmiş topraktan yapılmış ağırşakların çeşitli, süslü ve güzel olduğu görülmektedir. Taştan olanlar da ele geçmiştir.

Maden eşya arasında toplu iğneleri önemli bir yer tutmaktadır. Hepsi de bakır veya tunçtur. Bunlar arasında en güzeli üççatal başlı olandır. Bu, Alacahöyük³⁷⁰ güneş kurslarından bir kısmını taşıyan üççatalı ayakları hatırlatmaktadır. Çuvaldız, keski, delgi gibi bakır veya tunçtan bazı eşyada büyük

³⁶⁷ Bkz. Alacahöyük

³⁶⁸ Bkz. Kusura

³⁶⁹ Arık, 1939, s. 39

³⁷⁰ Bkz. Alacahöyük

bir özellik yoktur. Fakat iki orak biçimli bıçak ele geçen ürünler arasında yerlerini almışlardır.

1938 yılı kazılarında bulunan idollerin sayısı iki ya da üçü geçmemekte olup tam da değillerdir. Pişmiş topraktan konik iki mühür de ele geçmiştir.

Bu katta ortaya çıkarılan iskelet; Akropol'un kuzeybatı yüzeyi yönünde, 3,60–3,90 metre derinlikte ele geçmiştir. Söz konusu iskeletin yanında enli gaga ağızlı kapların ve “flaring – bowls” tipinde tabakların parçaları ele geçmiştir.³⁷¹

Arık, 1938 yılında yeni sayılabilecek Karaoğlan kazısı için bakir toprağa varmaktan daha uzak olduklarını ve Hitit katını daha genişçe, Kalkolitik Çağını esasından incelemeye mecbur olduklarını ifade etmiştir.³⁷²

1939 kazı mevsiminde önemli sonuçlar alınmıştır. Yine Arık'ın idaresiyle ve hepsi de Tarih Kurumu'nun elemanları olan mimar ve asistanlarla ilerleyen çalışmalar, hemen yarı Akropolün ve Frig katının açılmasına imkân vermiş; özellikle höyüğün batı yüzünde toplanmıştır. Friglerin daha ziyade Akropolde, doğuda ve güneyde yerleştiğini; klasik çağ cemiyetlerinden Romalıların, Bizanslıların burada Frig katını istismar eden bir çeşit karakol kurduklarını bu yıl daha esaslı olarak tesbit eden kazı heyeti, Frig katının da yer yer üç dört defa yıkılıp yapıldığına dikkat etmiştir. Bu yıkılmaların yangınla birlikte olmadığı sanılmaktadır. Ele geçen seramik hemen tamamıyla “tek renk = monochrome” olup bunlardan koyu esmer, siyah ve pek perdahlı olanların epeyce bulunduğunu; “çok renk – polychrome” olanların pek az görüldüğünü kaydetmek gerektir.

Kazı heyeti, Frig devrinin yerine göre 1,80 m derinlikten 2,20 m derinliğe kadar indiğini görmüştür. Ondandır 4 m'den 4,50 m'ye kadar inen Hitit katının

³⁷¹ a.g.m., s. 40

³⁷² a.g.m., s. 41

da hiç olmazsa üç mimari aşama geçirdiğine dikkat etmiştir. Hitit katının bu mevsim en önemli ve en muhteşem çerçevesini, bir saray olduğu tahmin edilen mimari kalıntılar vermiştir. Sarayın büyük salonu, birçok taş setler veya peykelerle süslü kabul salonundan başka diğer birçok odaları da meydana çıkarılmıştır. Depremlerin pek müthiş bir etkiyle buraları ateşe boğduğu, çeşitli izlerden anlaşılmıştır. Bu devrin idolleri, topuz ve mühürleri, bugüne kadar bilinmeyen tipleriyle arkeolojiye yepyeni malzeme getirmiştir. Hitit katının altında altı metreye kadar inen devreyi “Proto Hitit” olarak ayırmanın gerektiği 1939 kazılarıyla ele geçen çanak çömlek ile iyice anlaşılmıştır.³⁷³ Ön Asya’da eşi görülmemiş nakışlı kapların bolluğu ve güzelliği dikkat çekmiştir.

“Proto Hitit” tabakasının altında, hiç olmazsa 8 – 10 m kalınlığında bir Kalkolitik Çağ tabakası belirmiştir. Kazı heyetinin yöntemli ve genişlemesine yapılan kazısı 1939 kazı mevsimi itibariyle 9 metreyi bulmuştur. Güneybatı eteği dibinde açılan sondajda ise 16,50 metre derinliğe kadar inilmiştir.³⁷⁴

2.1.10.4. Değerlendirme

Karaoğlan, hiç olmazsa beş medeniyeti bağlantılı olarak yansıtan, hele Hitit ve Frig katlarını bütün zenginliğiyle içine alan yegâne höyüktür. Bu bakımdan; en az Troia ve Kusura kadar önemli bir “Teste” teşkil edecektir.

Ankara’nın yakınında ve büyük güney yolu üstünde açılan ilk büyük höyük olmak bakımından da önemlidir. Hititlerin kökeni ve Anadolu’ya geliş istikametleri tartışılırken “gözlerini sürekli doğuya ve güneye çevirmiş” bulduklarına dikkat olunmuş, ancak orta ve güney Anadolu’daki yerleşme yerleri göz önünde tutularak

³⁷³ *Belleten, C. III, s. 462*

³⁷⁴ a.g.e., s. 463

hüküm verilmeye çalışılmıştır. Karaoğlan höyüğünde, iki ve üç safha - 1938 kazıları itibariyle - olarak göze çarpan büyük muhteşem yerleşme, o günden sonraki tartışmaların yönünü değiştirecek kadar önemlidir.

Frig seramiği, sivil ve askeri mimarlığı hakkında Gordion, Alishar, 1937 Çankırıkapı ve Pazarlı kazısından sonra Karaoğlan kazısıyla Frig medeniyeti, mimarlığı ve seramiği konusunda en geniş bilgileri edinmek mümkün olmuştur.³⁷⁵

2.1.11. Kültepe/ Kaniş-Karum

Kaniş, Kültepe'deki eski şehrin, eski Anadolu dillerindeki ismidir (EK 38-Plan 5). Bu şehrin, önce "Neşa" ismiyle anıldığı, sonradan gelişip devlet merkezi olduğu dönemlerde "Kanesa" şeklinde değiştirildiği bilinmektedir. Çünkü Kuşşara kralı Anitta'nın Hançeri burada bulunmuştur. Bu hançerde çivi yazısıyla, "Kral Anitta'nın Sarayı" ifadesi yazılıdır. Ayrıca burada ele geçmiş bir Anitta tabletinde de, Anitta'nın Devlet Merkezini Kuşşara'dan Neşa'ya taşıdığı yazılıdır.

Karum ise, Kültepe/Kaniş şehrinin kuzeydoğu eteğinde kurulmuş olan düz yerleşme alanının, buradaki eski pazar yerinin, eski Asur dilindeki ismidir.³⁷⁶

Karum bir höyük değil, düz bir yerleşme alanıdır. Höyükle Karum arasında bulunan boş alan uzaklığı 120 m kadardır. Bu düz yerleşme alanının bilinen uzunluğu 1000, genişliği 500, yüksekliği de 2,5 en fazla 4 m'dir.³⁷⁷

"Kültepe" olarak bilinen höyüğün bir diğer adı da "Karahöyük"tür.³⁷⁸ Kültepe höyüğünün rengi boz, toprağı küllü bir özelliğe sahiptir. Höyüğün küllü toprağı uzun yıllar köylüler tarafından tarlalara gübre olarak taşınmış ve

³⁷⁵ *Bulleten, C. II, s. 492*

³⁷⁶ U. Bahadır, Alkim, *Anatolie I, Archaeologia Mundi, Les Editions Nagel, Geneve-Paris, 1968, s. 83 vd.*

³⁷⁷ Füzurun, Kinal, *Eski Anadolu Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1962, s. 36 vd.*

³⁷⁸ Uçankuş, a.g.e., s. 333

kullanılmıştır. Durum böyle olunca sur duvarlarının ve içindeki birçok mimari yapının tahrip edilip karıştırıldığı, alandan çıkan taşların da köy evleri ve bahçe duvarlarının inşasında kullanıldığı görülmüştür.³⁷⁹

2.1.11.1. Coğrafi konumu

Kültepe, Kayseri'nin 20 km kuzeydoğusunda,³⁸⁰ hem antik çağlarda, hem de günümüzdeki doğu-batı, güney-kuzey yollarının kavşak noktasında³⁸¹ asfalta en yakın yerinden 2 km uzaklıkta, Gömeç tren ve benzin istasyonları karşısında; başka bir ifadeyle; Ankara'nın 320 km güneydoğusunda, Asur'un 1000 km kuzeybatısında, Hitit başkenti Hattuş'un 124 km, Alishar'ın (eski Ankuwa) 73 km güneyinde, Erciyes Dağı'nın eteğinde, bereketli, iyi sulanan ovanın ortasında, Sivas üzerinden gelen doğu-batı; Malatya ve Kahramanmaraş'tan gelen güneydoğu-batı ve güneyden kuzeye³⁸² ulaşan doğal ve tarihi anayollarının birleştiği noktada³⁸³ yer almaktadır. Söz konusu istasyonlar arasından sola, kuzeye ayrılan yol izlendiğinde Kültepe'ye gidilir. Bu yol Höyükle Karum yerleşme yeri arasından geçerek, Karahöyük Köyü'ne girmektedir.³⁸⁴

Kültepe, dairemsi biçimlidir. Kayseri ovasının en derin, noktasına kurulmuş olan Kültepe'nin, uzunluğu 550, yüksekliği de 20 m'dir.³⁸⁵ Genişliği ise 450 m'dir.³⁸⁶ Bu haliyle bu ovanın ve İç Anadolu'nun en büyük höyüklerinden biri olma özelliğini taşımaktadır.

³⁷⁹ Veli, Sevin, Anadolu Arkeolojisinin ABC'si, Simavi Yayınları, İstanbul, 1991, s. 35 vd.

³⁸⁰ Ekrem, Akurgal, Anadolu Uygarlıkları, Net Turistik Yayınları, İstanbul, 2007, s. 258

³⁸¹ Bayram, a.g.e., s. 156

³⁸² Tahsin, Özgüç, Kültepe Kazısı Raporu 1948, TTKY, 1950, s. 113 vd.

³⁸³ T. Özgüç, 2005, s. 8

³⁸⁴ Sevgi, Aktüre, Bronz Çağı Kentleri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994, s. 98 vd.

³⁸⁵ Akurgal, aynı yer

³⁸⁶ T., Özgüç, 1950, s. 11

Karahöyük Köyü, Kültepe'nin kuzeyinde yer almaktadır. Tepenin kuzeyinden geçen bu köy yolundan başka, güney ve batı etekleri de tarlalara ve harman yerine giren kağrı, araba ve kamyon yollarıyla kuşatılmış, düzleştirilmiştir. Bu biçim ve görünüşü ile Kültepe, bir aşağı şehri olan bir Akropolise de, tepesi bir koniyi andıran topluca, yüksek höyüklere de benzemez. Bu höyük bugüne kadar Anadolu'da kazılmış ve de kazıya başlanmış diğer höyük ve yerleşmelerden farklı bir biçimdedir.³⁸⁷

2.1.11.2. Kazı çalışmaları

Kültepe'nin toprağı evlerde dam üstünde ve duvarlarda sıva olarak kullanıldığı için höyük tahrip olmuştur. Kültepe'de ele geçmiş çanak, çömlek ve çivi yazılı tabletler, “Kapadokya Seramiği ve Tabletleri” olarak anılmış ve çok aranmıştır. Bu eserlerin Kültepe üzerine ilgiyi çektikleri ve ilk araştırmaların başlamasına neden oldukları söylenebilir.³⁸⁸

Aslında Kültepe adı, dünya müzelerine ve eski eser pazarlarına dağılan ve “Kapadokya tabletleri” olarak tanımlanan çivi yazılı belgelerin ilk ortaya çıktığı 1871 yılından bu yana bilinmektedir.³⁸⁹ Nimet Özgüç; Kültepe'nin önemini 1882 yılında, Th. G. Pinches'in³⁹⁰ buradan getirilen birkaç tableti incelemesi ve ortaya koymasıyla, anlaşıldığını söylemektedir.³⁹¹

Kültepe/Kaniş'te ilk kazı çalışmaları Ernest Chantre tarafından 1893/94 yıllarında gerçekleştirilmiştir. Sadece höyüğün doğusunda ve orta kısmında sondajlar açan Chantre, bazı mimarlık kalıntıları, taş, toprak ve madenden küçük

³⁸⁷ M. Ali, Dinçol, Anadolu Uygarlıkları, Görsel Tarih Ansiklopedisi, İstanbul, 1982, s. 15 vd.

³⁸⁸ Uçankuş, a.g.e., s. 334

³⁸⁹ Bayram, a.g.e., s. 157

³⁹⁰ Tahsin, Özgüç, Kültepe (Kaniş/Neša), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 8

³⁹¹ Nimet, Özgüç, “Kültepe-Kaniş'in Anadolu Arkeolojisindeki Yeri”, *Türk Tarih Kurumu Yıllık Konferansları I (Atatürk Konferansları)*, TTK Basımevi, Ankara, 1964, s. 179

eserler ortaya çıkarmıştır. 1906 yılında Kültepe’de Hugo Winckler’in çalışmıştır. Winckler,³⁹² Boğazköy’deki çalışmaları sırasında Kültepe’ye de gelmiştir. 8 günlük kısa bir çalışmayla, tepenin kenarlarında birkaç sondaj yapmış, önemli bir şey bulamadığı için, kazıya son vermiş ve ortaya çıkardıklarını da yayınlamamıştır. Aynı yıl, Kültepe’ye gelen H. Grothe, tepenin ortasında ve doğusunda olmak üzere iki çukur açmış, boyalı-boyasız, nakışlı-nakışsız III. Alishar (EK 39-Resim 30), Hitit ve Phryg çanak çömleği, su mermeri Alabastron’dan bir idol, mühürler ve mühür baskıları çıkarıp götürmüştür.³⁹³

Bedrich Hrozny, 1925 yılında Kültepe’de kazıya başlamıştır.³⁹⁴ Ortalama 100 işçiyle beş ay kadar çalışmış; höyüğün ortasına yakın bir tepeciği kazıp, saray-tapınak bileşimi denilebilecek büyük bir binayı gün yüzüne çıkarmıştır. Burada, bir kabartmanın bacak kısmını, bazı çanak çömleği, bazı önemsiz eşyayı ele geçirmiştir. Ama aradığı, çivi yazılı Asurca tabletlerden hiçbir parça bulamamıştır. Saray-Tapınak dediği büyük yapı şiddetli bir yangınla harap olmuştur. Bu mimari yapının Büyük Hitit dönemine ait olduğu anlaşılmıştır. Daha sonra çalışmalarda bol miktarda çanak çömlek, küçük eserler ve yazılı belge bulunmuştur. Böylece, Hrozny amacına erişmiş ve Karum’u da ilk defa keşfetmek şerefine nail olmuştur.³⁹⁵

Tahsin Özgüç; Temmuz 1948’de Kültepe’de kazıya başlayıp, bu kazıyı istikrar, sabır ve başarıyla sürdürmüştür.³⁹⁶ Tahsin Özgüç ve Nimet Özgüç’ün daha 1945’te başlattıkları sistemli kazılarla, Assyriolog Kemal Balkan’ın katkılarıyla

³⁹² H., Winckler, “Die im Sommer 1906 in Kleinasien ausgeführten Ausgrabungen”, *Orientalische Literaturzeitung (OLZ)* 9. Jahrgang, 15 December, No.12, Berlin, 1906, s. 634

³⁹³ Uçankuş, aynı yer

³⁹⁴ B., Hrozny, “Rapport preliminaire sur les fouilles tchecoslovaques de Kültepe (1925)”, *Syria* 8, 1927, ss. 2-5

³⁹⁵ Uçankuş, a.g.e., s. 335

³⁹⁶ a.g.e., s. 336

Anadolu'nun MÖ 2000–1700 dönemi aydınlanmıştır.³⁹⁷ Özgüç tarafından başlatılan kazılar 2005 yılında vefatına kadar sürdürülmüştür. 2006 yılından itibaren ise Kültepe kazıları Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu tarafından devam ettirilmektedir.

2.1.11.3. Tabakalanma ve buluntular

Kazılar sonucunda, MÖ 3. binyılın başından, Roma Dönemi'ne kadar iskân gördüğü bilgisine ulaşılmıştır. İçlerinde en önemli yerleşme, Asur Koloni Dönemi'nde bilinen adıyla “Kaniş” yazılı belgelere giren kent yerleşmesidir. Harmankaya, Höyüğün ve karum yerleşmesinin tabakalanmasını eskiden yeniye doğru şöyle yapmıştır:³⁹⁸

Yakar, 13–11 yapı katları (İTÇ IIIa-b-c) için, muhtemelen yerel bir hanedanın yerleşim yeri olduğunu ve bu bölgenin, Kapadokya EBA'sı ile ilgili çok fazla şey vaat ettiğini ve Mezopotamya/Suriye Krallıkları ile artan ticaret sonucu sosyo-politik, kültürel gelişim olduğunu ifade etmektedir.³⁹⁹

Tablo 4: Höyük ve Karum yerleşmesinin tabakalanması

18. yapı katı (Höyük):	İlk Tunç Çağı I
17–14. yapı katları:	İlk Tunç Çağı II. Evresi
13–11. yapı katları:	İlk Tunç Çağı III. Evresi
10–9. yapı katları/Karum 3–4:	İlk Tunç Çağı III-Orta Tunç Çağı'na Geçiş
8. yapı katı/Karum 2:	Asur Koloni Dönemi
7. yapı katı/Karum 1b:	Asur Koloni Dönemi
6–5. yapı katları/Karum 1a:	Asur Koloni ve Hitit Dönemi
4–3. yapı katları:	Demir Çağı
2–1. yapı katları:	Helenistik ve Roma Dönemi

³⁹⁷ Akurgal, 2008, s. 44

³⁹⁸ Harmankaya, “Kültepe”, TAY, <http://tayproject.org> Erişim Tarihi (05.03.2012)

³⁹⁹ Yakar, Ankara, 1985, s. 34

Kültepe, Ön Asya'da, MÖ II. binin ilk yarısını araştıranlar için adeta bir hazine niteliğine sahiptir. Başka şehirlerde çözülmesi gereken arkeolojik sorunların çoğu, Kültepe'nin ışığı altında aydınlığa kavuşma imkânı bulmuştur. Katları muğlak görünen Alishar eserleri, Kültepe kazıları sayesinde bir düzene konulmuş, ayrıca Achemhöyük kazısının, daha ilk çalışmalarında Koloni devrine ait tabakaları, kolay bir şekilde tespit edilmiştir. Habur kökenli kaplar ve Suriye üslubundaki mühürlerin yardımıyla Alalah, Tel-Brâk ve diğer Kuzey-Suriye şehirleriyle doğrudan doğruya ilişki kurulmuş ve iki bölge arasında çağdaşlık tesis edilmiştir. Bütün bunların yanında Kaniş Karumu'nun II. tabakasında ele geçen baltalar Filistin'de İlk Tunç Çağı'nın bitiş tarihinin tespiti olanağını sağlamıştır.⁴⁰⁰

Kaniş Karumu'nda, sonuncusu iki safhalı (Ia-b) olmak üzere, dört yapı-katı (Ia-b-IV) vardır.⁴⁰¹ Ana toprak üzerine kurulmuş olan IV. ve onun üstündeki III. yapı katları Orta Tunç Çağı'nın başına, MÖ 3. binin sonuna aittir (MÖ 2000 – 1950). Bu döneme ait yazılı belge yoktur. Ancak bu iki yapı katı döneminde de bütün Karum alanı iskân edilmiştir.

Kaniş Karumu'nun en parlak dönemini, Asur Kralı I. Erişum zamanında kurulmuş olan II (1945–1835) ve onu izleyen Ib (1800–1730) şehirleri temsil etmektedir. II. kat tahmini 1835 yıllarında, şiddetli bir yangınla tahrip edilmiştir. Bu olayın Asur Kralı II. Puzur-Aşşur zamanında olduğu düşünülürken, yeni bulunan yazılı belgelerden halefi Kral Naram-Sin zamanında olduğu anlaşılmıştır. Bu enkaz üzerine, en fazla bir nesillik bir aradan sonra (1835–1800), Ib şehri kurulmuştur.

⁴⁰⁰ N. Özgüç, a.g.m., s. 180

⁴⁰¹ T., Özgüç, 1950, s. 16

Akadça'nın Eski Asur lehçesinde yazılmış olan çivi yazılı tabletlerden 19.000'den fazlası II. katta, 520 tanesi ise Ib katında bulunmuştur.⁴⁰²

Alişar'da bulunmuş bir Kapadokya tableti ile Kültepe Karum'unda 1b tabakasında ele geçmiş bir tablet arasındaki benzerlik, Kültepe'nin bu yeniçağı için çeşitli bakımlardan bilhassa I b'nin tarihlenmesi bakımından çok önemlidir.⁴⁰³ 1 b tabletleri ile Alişar tabletleri aynı karakteristikleri taşımaktadır.⁴⁰⁴ Alişar tabletlerinde geçen Adad-bāni adlı lîmu'nun I. Şamşi-Adad zamanında Chagar Bazar ve Mari belgelerinde de geçtiğine göre, Alişar tabletlerini ve dolayısıyla da Kültepe'nin I b devri tabletlerini I. Şamşi-Adad devri içine tarihlemek mümkündür.⁴⁰⁵

Mesela Kaniş Karumu'nda II. yapı katında Prens I. Erişum'a ait aynı tabletin iki kopyası bulunmuştur. B. Landsberger ve K. Balkan'a göre, Eski Asur Çağı hakkında bu tablet kadar kapsamlı bilgi veren hiçbir metin bulunmamaktadır.⁴⁰⁶ Asur Ticaret Kolonilerinin en parlak devrinin, yani 2. tabakanın tarihlenmesi Eski Asur kralı Sargon'a ait olduğu söylenen mühür baskısına dayanmaktadır.⁴⁰⁷

Kaniş ve Karum'da genel itibariyle mimarideki malzeme, yapı tekniği ve plan aynıdır. Bu mimari, daha önceki Kalkolitik Çağ Orta Anadolu mimarisinin olgunlaşmış devamı niteliğinde olup, daha sonraki Hitit mimarisinin öncüsü olma özelliğini taşımaktadır.⁴⁰⁸

⁴⁰² T., Özgüç, 2005, s. 9

⁴⁰³ Kemal, Balkan, Kaniş Karum'unun Kronoloji Problemleri Hakkında Müşahedeler, TTK Basımevi, Ankara, 1955, s. 2

⁴⁰⁴ a.g.e., s. 3

⁴⁰⁵ a.g.e., s. 4

⁴⁰⁶ B. Landsberger ve K. Balkan, "Asur Kralı İrişum'un Kültepe'de 1948'de Bulunan Kitabesi" *Bulleten XIV/54*, 1950, s. 219 vd.

⁴⁰⁷ Balkan, 1955, s. 11

⁴⁰⁸ Uçankuş, a.g.e., s. 337

Kaniş'in etrafı surla çevrilidir. Höyük, köylülerce uzun süre tahrip edilmesine rağmen güney ve güneydoğuda açılmış olan çeşitli açma ve sondajlarla, surun asıl yapısı hakkında yeterli derecede bilgi toplanmıştır. Bunlar göz önüne alındığında Kültepe'nin; Protohistorik Çağ (IV. III. tabakalardan) başlayarak Tarihi Çağa girişte (II, Ib, Ia tabakalar) ve daha sonraki Frig hatta Roma Çağı'nda, büyük ya da küçük bütün yerleşmelerde, sürekli olarak bir kale, bir sur duvarıyla çevrili olduğu görülmüştür. Bu şehrin ve kale surlarının en büyük, en geniş zamanı (II ve Ib) çağlarıdır.

Açılan açmalar ve sondajlardan çıkan kalıntılardan, çok geniş ve düz bir yerleşme yeri olan Kaniş Karumu'nun etrafının da bir surla çevrili olduğu görülmüştür.

Daha önce Kaniş'te, güneyde merkeze yakın bir bölgede büyük bir bina ortaya çıkarılmış; bu binanın, Ib yapı katına ait bir Saray-Tapınak olabileceği fikri ileri sürülmüştür.

Kaniş'te bundan başka, II. yapı katına ait, iki saray kalıntısına daha rastlanmıştır. Bunlardan birinin Kral Anitta'nın sarayı olduğu anlaşılmıştır. Çünkü bu sarayın taban döşemesi üzerinde bulunan, çivi yazılı bir bronz hançerin ağız kenarında, uzunlamasına "Kral Anitta'nın Sarayı = gal A-ni-ta ru-ba-im" ifadesinin yazılı olduğu görülmüştür. Anitta Kuşşara Kralı'dır ve Pithana'nın oğludur. Anitta, diğer bazı şehirler gibi Nesa/Kanesa'yı da bir gece baskını sonunda, işgal ederek, ele geçirmiş ve burada bir süre oturmuştur. Ancak bu sarayın Anitta için mi yapıldığı, yoksa daha önceki krallara mı ait olduğu tam olarak anlaşılmamıştır.⁴⁰⁹

⁴⁰⁹ a.g.e., s.336

Diğer saray ise Anitta sarayının doğusuna, tepenin en alçak yeri, merkez sağa rastlayan, yüksekçe bir noktadaki çukurda ortaya çıkarılmıştır. Bunun bir kısmı 1925 yılında Çek bilgini B. Hrozny tarafından ortaya çıkarılmış, diğer kısmı ise Tahsin Özgüç ve heyeti tarafından kazılıp temizlenmiştir. Bu sarayın da, II. tabakaya ait Kral Warşama Sarayı olduğu zannedilmiştir. Çünkü bu sarayda da 1955 yılındaki kazıda, çağdaş Mama Kralı Anum-Hirbi'den Warşama'ya gönderilmiş bir mektup ele geçmiştir. Bu mektup, bir süredir Warşama ile Anum-Hirbi arasındaki anlaşmanın bozulmuş, siyasal ilişkilerin sekteye uğraması üzerine, yeniden dostluk ve anlaşma teklif eden Kaniş Kralı Warşama'nın gönderdiği mektuba, Anum-Hirbi'nin cevabıdır. Mektup 1957 yılında K. Balkan tarafından yayınlanmıştır.⁴¹⁰

Asur Ticaret Kolonilerinin en parlak devrini yaşadığı II. kat büyük bir yangınla sona erdiği için, kalıntıları en zengin olan kattır. Bu tabakada 60'dan fazla ev açığa çıkarılmıştır. Bunlardan kırkı arşivi ile birlikte ele geçmiştir.

1962 yılındaki kazılarda 2100 tablet ve zarf bulunmuştur. Bu arşivin bulunduğu saha höyüğe en yakın olan bir bölümdedir. 1948 yılında bulunan arşivde 1611, 1950'de bulunan da ise 1603 tabletin olduğu görülmüştür. Bu çivi yazılı tabletler Anadolu'nun ilk yazılı belgelerini temsil etmektedir. Nimet Özgüç; bunların memleketimizde tarih çağını açtığını ifade etmektedir. Bu çivi yazılı belgelerin en büyük önemi, Eski Anadolu - Mezopotamya ilişkileri, Eski Asur ticaret sistemi, Anadolu'nun o dönemdeki sosyal ve ekonomik şartları ile diğer birçok konu hakkında bilgi vermesidir.

Karum'un II. katı, Ib katının altında, bazı yerlerde toprağının altında büyük bir yangın enkazı arasında kalmış, tuğlalaşmış kerpiç duvarlarıyla temsil

⁴¹⁰ Kemal, Balkan, Mama Kralı Anum-Hirbi'nin Kaniş Kralı Warşama'ya Gönderdiği Mektup, Ankara, 1957

edilmektedir. Bu mimari yapıların içi yanmış, tuğlalaşmış kerpiç, sıva parçaları, kömürleşmiş ağaç bakiyeleri, ev eşyası ve tabletlerle doludur. II. kat evlerinin hepsinin temelleri taştandır. Karum'da Boğazköy ve Alacahöyük'te, daha geç asırlarda egemen olan, çok köşeli iri taşların kullanılmadığı görülmüştür.

Mimari yapıda, evler genellikle, dikdörtgen planlıdır. Odaların sayısı iki ve daha fazladır. 8-10 odalı evlerin sayısı az değildir.⁴¹¹ Çok odalılar Karum'un en zengin evlerini oluşturmaktadır.

Evlerin büyük odalarında veya avlularında fırınları bulunduğu gözlenmektedir. At nalı şeklinde zarif, ocaklar, Karum'un II. katının en tipik eserleridir. Hemen hemen her evde bulunur.

Karum'un I. ve II. katlarındaki sokak ve meydanları hakkında çok bilgi elde edilmiştir. Küçük evlerin büyük kısmı iki katlı olup, bu evlerin hepsi ise düz damlı olarak inşa edilmiştir. Tavan ve duvarların sıvalı olduğu gözlenmiştir. Evlerin bir kaçında fırından başka, iki ocak, bir tandır ve bir evin ihtiyacından daha çok çanak-çömlek ele geçmiştir.⁴¹²

Anadolu'nun, MÖ 3. ve 2. bin yılları sanatında çömlekçiliğin çok önemli bir yeri vardır. Özellikle 2. binin ilk yarısı için Kültepe kadar bol çeşit ve güzel seramik veren bir başka merkez bulunmamaktadır. Orta Anadolu'da, Kültepe derken Kaniş ve Kurumu beraber ele aldığımızı ifade edebiliriz. Çünkü bu iki şehrin Çağdaş olan tabakalarında (I. II. III. ve IV.) ele geçmiş olan çanak çömlek çok benzerlik göstermektedir. Yani Karum'da oturan Asurlu çömlekçi ustası Anadolu'yu eski geleneğini, yerel üslûbunu benimsemiş, kullanmış ve geliştirmiştir. Kültepe'de daha geç devir tabakalarında bulunan Frig ve çok az sayıdaki Helenistik, Roma, Bizans

⁴¹¹ Uçankuş, a.g.e., s. 337

⁴¹² N. Özgüç, a.g.m., ss. 183-185

parçalar bir yana bırakılırsa, Kaniş ve Karum'daki dört yerleşme tabakası çanak çömleği arasında da fazla bir değişiklik ve farklılık görülmez. Sadece, eski-yeni tiplerde artış ve azalış göstermektedir.

Kültepe çanak çömleği: Boyasız, tek renkli, nakızsız (monochrome); boyalı, çok renkli, nakışlı (polychromie) olmak üzere ikiye ayrılmıştır⁴¹³ (EK 40-Resim 31). Nimet Özgüç ise Ib katının seramik bakımından zengin olduğunu ve bu seramiği, şekilleri bakımından üç gruba ayırmıştır:⁴¹⁴

İlk grubu, süzgeçli-süzgeçsiz gaga ağızlı testiler, ibrikler, üzüm salkımı şeklindeki kaplar, çift kulplu, sivri dipli bardaklar, yonca ağızlı testiler, hydrialar, kapağı kendinden delikli çaydanlıklar, gövdeleri taneli vazocuklar, maşrapa, fincan, yuvarlak ağızlı testiler oluşturmaktadır.

İkinci grubu, ilk kez Ib katında bulunan şekiller temsil etmektedir. Bunlar kantharolar, banyo kapları, matra, mangal, mangallı tencere, dibi taneli sepetkulplu vazocuklar, yuvarlak ağızlı ve göğsü “signe royal” diye anılan astral sembol basılmış testiler; üçayaklı, silindir boyunlu vazolar, gaga ağızlı, yuvarlak ve yonca ağızlı testilerin yeni tipleri olarak sıralanabilir.

Kaniş Karumu'nun Ib safhasında, III. Alishar kaplarının, tamamen ortadan kalktığı görülmektedir. Ama ölü hediyesi olarak mezarlara bırakılma durumu sürdürülmüştür. Bu katta kap ve kap süsü olarak yapılmış birçok eser vardır. Özellikle koçbaşı şeklindeki kap bu devrin en güzel eseri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Üçüncü grup seramiği ise Kuzey-Suriye ve Mezopotamya'dan ithal edilen Habur kapları, şampanya kadehleri ve matralar olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁴¹³ Uçankuş, aynı yer

⁴¹⁴ N. Özgüç, a.g.m., s. 182

Ib tekniğine göre yapılan ve astarlı-astarsız hayvan biçimli vazolar, II. katın, üslubuna konmuş hayvan şeklindeki kapların yanında, daha çok doğal olarak işlenmiştir. Bu katta kap ve kap süsü olarak yapılmış birçok eser vardır. Özellikle koçbaşı şeklindeki kap bu devrin en güzel eseri olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴¹⁵

II. kat seramiği, çok gelişmiş bir tekniğin ürünüdür. II. kat seramiği Eski Anadolu geleneğini sürdürmüştür. Bu dönemin seramiği, şekil bakımından çok zengindir. Kırmızı, kahverengi ve kremin çeşitli tonlarında astarlı, çok parlak perdahlı olan seramiğin, bir grubunun kökü, Anadolu'da MÖ III. bin yılında oluşturulan şekil ve biçimlere dayanır. T. Özgüç ve Kutlu Emre çalışmalarıyla, söz konusu seramikte 20 tipin eski tiplere bağlandığını tespit etmişlerdir. Bu devirde ilk defa ortaya çıkan şekillerin çokluğu da dikkat çekmiştir.

II. katta Suriye kökenli kap-kacak ele geçmiştir. Ancak sayıları Ib katına nazaran daha azdır. Kaniş Karumu'nun II. katı için ayrı ve ilginç olan durum ise daha önceki dönemlerde üretildiği bilinen III. Alishar seramiğinin bu devirde de kullanılmasıdır. Sayısı az olmakla beraber, III. Alishar seramiğinin, kullanıldığı en son safhayı temsil etmesi bakımından önemli bir özelliktir.⁴¹⁶

Boyasız ve tek renkli olan çanak çömleğin, temiz ve ince bir hamurdan yapılmış ve çok iyi pişirildiği bilinmektedir. Boyasız ve tek renkli seramik grubu içinde: ayaklı-ayaksız, büyük küçük meyvelikler; Gaga ağızlı, yonca ağızlı, yuvarlak ağızlı; silindir boyunlu ve yuvarlak karınlı testiler; çaydanlıklar, fincanlar, bardaklar, kadehler, maşrapalar, çeşitli tabaklar, değişik çanaklar, taslar, ibrikler, tencereler, tepsiler, süzgeçli, çan biçimli kaplar, büyük küçük, kapaklı kapaksız vazolar,

⁴¹⁵ a.g.m., s. 183

⁴¹⁶ a.g.m., s. 185

hydrialar, kantharoslar, leğenler, banyo küvetleri, kasalar, kutular, huniler, mangal ve maltızlar, mangallı tencereler, büyük ve küçük tahıl küpleri yer almıştır.⁴¹⁷

Çok renkli, boyalı ve nakışlı seramiğinin sayı ve çeşit olarak diğerinden daha az olduğu bilinmektedir. Çok ve tek renkli bu kaplar genellikle düz, sivri ve yuvarlak dipli, süzgeçli, oluklu, hayvan başı, kartal gagası, balta ağzı şeklinde, sivri ve kesik uçlu akıtacaklı; üçgen, çengel, meme, yuvarlak, oval, yassı, şerit, burma ve hayvan başı biçiminde kulpludurlar. Kültepe kapları sadece günlük hayatta kullanılmak için değildir.

Kültepe seramiğinin hemen hepsi çarkta yapılmıştır. Bu çarkın gelişim süreci belli olmamakla beraber, MÖ 2. bin yılın başında, Anadolu'da kullanılmakta olduğu bilinmektedir. Bu dönemin sanat eserlerinde, yerli ve yabancı öğelerin birlikte kullanıldığı, çoğu defa kaynaştığı görülmektedir. Bu çağın sanatında; Mezopotamya sanatı motifleri, Kalkolitik Çağ'ın gelişen, olgunlaşan ve çoğalan geleneğiyle birleşerek yeni ve kendine özgü bir karakter kazandırmıştır.⁴¹⁸

Mühür sahipleri aracılığıyla, Eski Babil, Asur ve Suriye üsluplarında işlenmiş olan mühürler, bu memleketlerden Anadolu'ya getirilmiştir.⁴¹⁹

Bu çağda daha çok figürler, idoller, mühür motifleri gibi küçük eserlerin seramik örnekleri görülmektedir. Kültepe'de çok miktarda ele geçen figürler, yani küçük madeni heykelcikler ve bunların altın, gümüş, bronz, taş ve topraktan kalıpları ele geçmiştir. Heykellerin, bu kalıplara çeşitli madenler dökülerek üretildikleri bilinen bir gerçektir.⁴²⁰ Kültepe'de pişmiş topraktan yapılmış ve bolca ele geçmiş

⁴¹⁷ Muzaffer, Şenyürek, "A. Study of The Human Skeletons From Kültepe", *Belleten*, C. XVI, Ankara, s. 323

⁴¹⁸ Uçankuş, a.g.e., s. 338

⁴¹⁹ N. Özgüç, a.g.m., s. 181

⁴²⁰ Uçankuş, aynı yer

hayvan biçimli vazolar (rython) da bulunmaktadır. Bunlar, boyalı-motifli ve boyasız-motifsiz olmak üzere iki tiptedirler.

Kültepe Çağı olarak anılan 2. bin yılın ilk yarısında Anadolu'da çok gelişmiş bir maden sanatının ve uygarlığının varlığı bilinmektedir. Madenin daha çok süs eşyası ve silah yapımında kullanılmış olduğu ve mezarlarda buldukları bilinmektedir. Bu çağda işletilen, satılan ve ülkede kullanılan madenler altın, gümüş, bakır, bronz, kurşun ve elektrondur. Bronz yapımında kullanılan kalayın, Kafkaslardan Asur yoluyla getirildiği bilinmektedir.

Kurşun figürünler ve kalıpları, Troia'dan Habur'a kadar oldukça geniş bir bölgede kullanılmıştır. Bunların çeşitli örnekleri, Alişar, Kültepe, Boğazköy ve diğer merkezlerde görülmüştür. Kültepe'nin Ib safhasında, kalıp sayısının fazla olması, kurşun figürinlerin önemli bir imal merkezi olduğunu göstermektedir. Kültepe'nin kurşun figürinleri, çağın tanrı tiplerini tespit etme bakımından, çok önemli bir konuma sahiptir.

1937 yılında K. Bittel, Boğazköy'de K/20 bölgesinde ortaya çıkarılan kurşun figürini, Hitit üslubuyla karşılaştırmış ve bu üslubun öncüsü olduğunu söylemiştir. Bu kurşun figürinine çok benzeyen figür Kültepe'de Ib katında ele geçtiğinden, Boğazköy figürinlerinin de 18. yüzyıla ait olduğu kanıtlanmıştır. Altından damga mühürle gümüşten yapılmış bir tanrı figürü Hitit üslubun Ib'de doğduğunu gösteren en güzel örneklerdir.⁴²¹

Kültepe idollerinin ilk tipini baş ve yüzünü gösterecek hiçbir işarete sahip olmayan kısa boyunlu, düz ve yuvarlak vücutlu idol teşkil etmiştir. Batı Anadolu'nun en önemli iskân yerleri ile mezarlıklarında rastlanılan bu tipin en eski

⁴²¹ N. Özgüç, a.g.m., ss. 181-182

örnekleri Thermi'nin alt şehirlerine aittir. Thermi'nin birinci, ikinci yahut üçüncü şehirlerinde bulunan bu idol tipi; Troia, Yortan ve Kusura'da⁴²² da aynı şekilde bulunmuştur.⁴²³ Aynı tip Alacahöyük'te⁴²⁴ 1935 yılında bulunmuştur. Bunların muhtelif şekillerine Alishar'da da rastlanılmıştır.⁴²⁵

Kültepe idollerinin ikinci tipini, kurs vücutlu ve tek başlı buluntular teşkil etmiştir. Boyutları biraz farklı olmakla beraber, arka yüzeyleri düz kurs vücutları bakımından birbirlerinin aynıdır.⁴²⁶

Tek başlı idollerden çoğunun kaş, göz, burun, ağız ve hatta kulakları da gösterilmiştir. Kaşlar kemer biçimli bir yarık şeklindedir. Başları biraz daha farklı olmakla beraber, bu tip kaşlar Truva mermer idolleri ile Alacahöyük,⁴²⁷ Ahlatlıbel,⁴²⁸ Etiyokuşu⁴²⁹ ve Alishar'ın pişmiş toprak figürlerinde de bulunmaktadır.⁴³⁰

Kültepe idollerinde gerdanlık pek sevilen bir motiftir.⁴³¹ Muntazam bir daireyi temsil eden kurs vücutlar üzerindeki tezyinat örnekleri özellikle Orta ve Batı Anadolu'da pek boldur. Alishar, Ahlatlıbel,⁴³² Kusura,⁴³³ Demircihöyük,⁴³⁴ Troia, Thermi, Akhisar, Kültepe ve Antalya figürinleri üzerinde de vardır. Demircihöyük

⁴²² W. Lamb, Excavations at Kusura near Afyon Karahisar, Oxford, 1938, s. 266-268, ş. 17, I

⁴²³ Tahsin, Özgüç, "Kurs Vücutlu Kültepe İdolları", Arkeoloji Araştırmaları (1940-1941), Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1941, s. 857

⁴²⁴ Arık, Ankara 1937; CLXIII Al. 960

⁴²⁵ T. Özgüç, a.g.m., s. 858

⁴²⁶ a.g.m., s. 859

⁴²⁷ Arık, a.g.e., CLX, Al. 802

⁴²⁸ Koşay, 1934, Ab-130 ve Ab-25, Ab-482, Ab-507

⁴²⁹ Kansu, 1940, ş. 81 Ey. 382

⁴³⁰ T. Özgüç, a.g.m., s. 860

⁴³¹ a.g.m., s. 861

⁴³² Koşay, a.g.e., Ab-507, Ab-367

⁴³³ W. Lamb, a.g.e., s. 251, ş. 17,7

⁴³⁴ Kurt Bittel und Heinz Otto, Demircihöyük, Berlin, 1939, ss. 25-26

idolünde olduğu gibi, çapraz hatlar bazı buluntularda vücudun arkasına da yapılmaktadır.⁴³⁵

Bir vücutlu, iki boyun ve iki başlı idoller ve bir vücutlu üç boyun ve üç başlı idoller de Kültepe’de ele geçmiştir.⁴³⁶

Kültepe idollerinin ayrıntılı incelenmesiyle bunların Anadolu, Ön Asya ve Ege âleminde de çok eski zamanlardan beri bilindiğini göstermiştir.⁴³⁷

Tahsin Özgüç, Kültepe idollerini çanak çömlekte henüz çarkın kullanılmadığı devreye ve tahmini MÖ 2000–2200 yılları arasına tarihlendirmiştir.⁴³⁸

Mühürler; damga ve silindir mühür biçimindedir. Damga mühür tipi Kalkolitik Çağ geleneksel üslubun etkisindedir. Silindir mühürler ise Asurlu kolonistler tarafından, Kültepe’ye ithal edilmişlerdir.⁴³⁹

Asur Ticaret Kolonisinin en parlak döneminin elde kalan betimlemeli eserleri; II. katın arşivlerinde ortaya çıkarılan 1649 adet zarf ile 66 adet bulle üstüne basılmış çeşitli üsluptaki mühür baskıları, pişmiş topraktan yapılan hayvan biçimli vazolarıdır. Söz konusu eserlerin incelenmesiyle İlk Tunç Çağı ve Hitit Devri arasında bir bağlantı kurmak mümkün olmaktadır. Değişik sebeplerle yazıldığı gibi, sahiplerinin farklı kavimlere ait olması yüzünden, mühürler çeşitli üsluplarda oyulmuşlardır. Nimet Özgüç’e göre bu üsluplar; Eski Babil, Eski Asur, Suriye-koloni ve Yerli olmak üzere dört gruptan oluşmaktadır. Bu üsluplar arasında, Anadolu yerli üslupların ön plânda ele alındığı bilinmektedir. II. kat mühürlerinde konu, motif zenginliği gibi durumlar önemlidir. Yerli üsluplar, mitolojik sahnelerinin çeşitliliği ve zenginliği bakımından, sadece Akad Devri ile karşılaştırılabilir.

⁴³⁵ T. Özgüç, a.g.m., s. 862

⁴³⁶ a.g.m., ss. 865-866

⁴³⁷ a.g.m., s. 867

⁴³⁸ T. Özgüç, a.g.m., ss. 868-869

⁴³⁹ Uçankuş, aynı yer

Anadolu grubunda işlenen mühürlerde en önemli yeri mitolojik sahneler almaktadır. Tanrı konuları çok işlenmiştir. İbadet sahneleri Eski Babil'den alındığı şekilde betimlenmiştir. Babil'den gelen tanrılar,⁴⁴⁰ Şamaş, Adad, İştâr, Ea, İki Yüzlü Tanrı, Sular Tanrısı, Alem taşıyıcısı ve hayvanlarla mücadele eden çıplak kahraman (Gılgamiş) tipi ve aynı özelliklerde boğa-adam, koruyucu tanrı olarak karşımıza çıkmaktadır. Keçi-balık, aslan-balık, balık-adam gibi karışık varlıklar da Mezopotamya'dan Anadolu'ya gelen motifler arasında yer alır.⁴⁴¹

II. katta Kral I. Erişum'un zarf üstündeki mühür baskısı da bulunmuştur. Asur'da I. Erişum ile I. Şamsi-Adad arasında beş kral-prens hüküm sürmüşlerdir. I. Erişum'dan başka, Kaniş'te I. Sargon ve II. Puzur-Assur'dan doğrudan, İkunum'dan da dolaylı olarak söz eden ticari-hukuki metinler vardır. Ayrıca, I. Sargon'un ve Naram-Sin'in de mühür baskıları bulunmuştur. Asur Kolonisinin (II. kat), II. Puzur-Assur'un iktidar döneminde sona erdirildiği kabul edilirdi. Ancak II. katta II. Puzur-Assur'un oğlu Naram-Sin'in mühür baskısının bulunmuş olması, Koloni Çağı'nın parlak evresinin Naram-Sin'in iktidarı zamanında sona erdirilmiş olduğunu kanıtlamaktadır. I. Şamsi-Adad'ın hâkimiyet yıllarının Ib yapı katının ilk yılları ile çağdaş olması çok olasıdır.⁴⁴²

Bu çağın yerleşmelerindeki insanların ölü gömme gelenekleri hakkında da Kültepe kazıları çok önemli bilgiler vermiştir. Kaniş'te ve Karum'da bulunan mezar çeşitleri, gömme biçimleri, mezar armağanları arasında hemen hiçbir farklılığın olmadığı görülmektedir. Burada yaşayan Asurlular, bu konuda tümüyle yerli, Anadolulu gelenekleri benimsemişlerdir. Buna göre ölümler, oturmakta olan evlerin

⁴⁴⁰ Samuel Henry, Hooke, Ortadoğu Mitolojisi (Mezopotamya Mısır Filistin Hitit Musevi Hıristiyan Mitosları), (Çev. Alaeddin Şenel), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1991, ss. 40-65

⁴⁴¹ N. Özgüç, a.g.m., ss. 186-187

⁴⁴² T., Özgüç, 2005, s. 4

tabanları altına, eşik altına, ocak önüne, bazen kapı önüne, dış duvarlar arasına gömülmüştür. Mezar tipleri, toprak mezar, taştan örme mezar, küp mezar olmak üzere üç çeşittir. Çocuklar, ana karnındaki gibi hocker, büyükler bazen hocker bazen de sırtüstü uzanmış (Dorsal) durumda gömülmüşlerdir. Mezarlara ölü armağanı bırakma geleneği yaygındır. Kültepe, Alishar, Alaca ve Boğazköy'de bulunan hayvan biçimli kapların tanrılara sunulan içki kurbanı ve törenleri ile ilgili olduğu anlatılmıştır.

Anadolu'nun bu çağdaki tarımsal durumu hakkında Kültepe arkeolojik buluntuları ve çivi yazılı belgeleri bize yeterince bilgi vermektedir. Kaniş ve Karum kazılarında çok sayıda bulunan el değirmenleri, havanlar, yanmış tahıl taneleri, oraklar, tahıl koymaya yarayan küpler, taştan ve kerpiçten yapılmış ambarlar, silindir mühür tasvirlerindeki ekim, biçim ve hasat sahneleri bunun arkeolojik tanıklarındır. Buğday, arpa, mısır ve ne olduğu bilinemeyen (Utattum) denilen bir başka tahıl cinsi, çivi yazılı kaynaklardan okunmaktadır.⁴⁴³

2.1.11.4. Değerlendirme

Kültepe kazılarıyla Anadolu'nun tarihi üç yüzyıl kadar geriye gitmiştir. Anadolu tarihine ait ilk yazılı belgeler Kayseri'de ortaya çıkarılmış ve bölgenin dört bin yıl öncesinin tarihi araştırılarak, uluslararası ticaretin merkezi olduğu gerçeği gün yüzüne çıkarılmıştır. Kültepe-Kaniş kazıları sonucunda, MÖ II. bin yılın ilk çeyreğinde Anadolu'nun şehir hayatı, saray hayatı, devlet teşkilatı, esnaf teşekkülleri hakkında bilgiler edinilmiştir. Bunların yanında, Asurlu tüccarlarla yerli halk arasındaki ilişkiler, uluslararası hukuk konusu ilk kez bu dönemde görülmüştür. Yapılan kazı çalışmalarıyla Anadolu tarihi kadar Eski Asur tarihi de öğrenilmiştir.

⁴⁴³ Uçankuş, a.g.e., s. 343

Eski Asur Şehir Devleti'nin siyasi, sosyal, kültürel ve iktisadi hayatını Kültepe tabletleri yansıtmaktadır. Söz konusu belgelerden, Mezopotamya'dan Anadolu'ya gelen ticaret yolları ve yollar üzerindeki kentler, kervansaraylar, yol güvenliği, posta örgütü gibi konularda bilgi sahibi olmaktadır.⁴⁴⁴

2.1.12. Pazarlı

2.1.12.1. Coğrafi konumu

Pazarlı, Çorum il merkezinin güneyinde, Mustafa Çelebi ve Çıkhasan köyleri arasında, Çıkhasan'ın 1 km kuzeydoğusundaki Karapınar Bölgesi'nde bulunmaktadır (EK 41-Harita 8). Harmankaya, Çıkhasan Köyü'nün eski adı Pazarlı olduğu için kazı başkanı tarafından bu ismin verilmiş olabileceğini düşünmektedir. Söz konusu yerin yöresel ismi ise Kale olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁴⁵

Koşay ise Pazarlı'nın, Höyüğün 29 km kuzeydoğusunda, Alaca-Çorum şosesinin doğusunda ve Mustafa Çelebi Köyü'nün üstünde bulunduğunu kaydetmektedir. Pazarlı yöresinde dereler, özler ve ırmaklar bulunup kuzeydoğusunda 1791 m yükseklikteki Akdağ silsilesi ve güneydoğusunda 1483 m yükseklikte Karadağ silsilesi yer almaktadır. Burası yaşamaya, korunmaya elverişli olduğu için Kalkolitik devirden itibaren iskân görmüş, ormanlar arasında açılan düzlüklerde ziraat yapılmış ve mağaralar askeri dayanak noktaları olarak kullanılmıştır.⁴⁴⁶

⁴⁴⁴ Hasan Ali, Şahin, "Cumhuriyetin 80. Yılında Kültepe Kaniş Kazıları", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (Editör: Ali Kuşat), Erciyes Üniversitesi Matbaası, S. 22, Kayseri, 2007/1, s. 163

⁴⁴⁵ Harmankaya, "Pazarlı" TAY, <http://www.tayproject.org> Erişim Tarihi: (12.04.2012)

⁴⁴⁶ Hamit Zübeyr, Koşay, *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Pazarlı Hafriyatı Raporu*, TTKY, Ankara, 1941, s. 1

2.1.12.2. Kazı çalışmaları

Alacahöyük kazısı yapıldığı sırada Çorum ilinin Alaca ilçesine bağlı Pazarlı köylülerinin getirip gösterdikleri Frig Çağı pişmiş topraklı boyalı kabartmalar, dikkatleri çekmiş, 1937’de burada 12 gün süren ilk araştırma çalışmaları yapılmıştır.

1938’de TTK burada daha kapsamlı bir araştırma yapılmasını kararlaştırmıştır. Hamit Zübeyr Koşay, Mahmut Akok, Abdullah Altar, Baha Bediz, Kemal Güngör, Hakkı Gültekin ile birlikte 21 Mayıs 1938’den 31 Temmuz 1938’e kadar ortalama yetmiş işçi ile çalışmalar yürütülmüştür. Başka bir ifadeyle Pazarlı’da kazı çalışmaları 1937–38 yıllarında devam etmiştir.⁴⁴⁷

2.1.12.3. Tabakalanma ve buluntular

Yapılan kazı çalışmaları sonucunda; Koşay’ın bize verdiği bilgilerden tepede; Kalkolitik Çağ; İTÇ (olasılıkla İTÇ II); OTÇ-STÇ ve DÇ’na (Frig ve Helenistik Dönem) ait tabakaların yer aldığı bilinmektedir. Harmankaya ve İnan’ın tabakalanmasının da aynı oluğu göze çarpmaktadır.

Kaledeki kazı çalışmaları: Pazarlı’da (EK 42: Plan 6) tespit edilen en eski kültür katı olarak Kalkolitik Devir karşımıza çıkmaktadır. Tepenin boyun oluşturan kısmında, kaya diplerinde, mağara ve genellikle toprak yüzeyinden itibaren 150–200 cm derinliklerde bu devrin bol seramiği ele geçmiştir. Gri toprak tabakası bu kültür katını diğer çağlardan ayırmaktadır.

İnan’a göre, önemli bir Frig merkezi olan bu yerin en eski kültür katı Kalkolitikdir. Yüzeyden 2 metre derinlikten sonra bulunan bu devir eşyaları,

⁴⁴⁷ İnan, a.g.m., s. 45

Alaca'da 10 metre, Alişar'da 20 metre derinlikten sonra çıkan eserlerle hemen aynıdır.⁴⁴⁸

Üç tarafı hilalvari oyuk bir levha, Alişar ve Alacahöyük çalışmalarının Kalkolitik döneminde de aynen ele geçmiştir.⁴⁴⁹

Kalkolitik dönem seramiğine ancak dağınık olarak rastlanılmıştır.⁴⁵⁰ Bunlar Alişar I'in iç ve dışı kırmızı angoplu, Ahlatlıbel'in benekli veya siyah angoplu ve cilalı, Alacahöyük'ün tırnak ile süs yapılan bilinen kertikli çeşitlerini andırmaktadırlar.

Üstü siyah cilalı ve paralel çizgilerle süslü Ahlatlıbel tipindeki çanak, çömlek kırıklarına da rastlanılmıştır. Alacahöyük Kalkolitik dönemde bulunan her çeşit çanak çömlek burada bulunmaktadır. Tek kulplu küçük kaplar, tam parçalar arasında yer almaktadır. Küçük kulp bu dönem için tipiktir. Karından çıkan yuvarlak kesitli emzik Alişar, Alaca, Ahlatlıbel ve Etiyokuşu'nda da bulunmaktadır.⁴⁵¹

Pazarlı'da Hitit Devri'ni de dağınık⁴⁵² ve bireysel bazı seramik parçaları temsil etmektedir. Bulunan seramik tamamen monokromdur.⁴⁵³

Kalkolitik dönemden sonra iki üç bin yıllık bir sürenin akabinde Pazarlı ilk defa Frig döneminde devamlı iskâna ev sahipliği yapmıştır. Koşay'a göre, Pazarlı için en önemli tabaka Frig tabakasıdır. İnan ise, bu dönemde Pazarlı'nın zengin bir şatoyu temsil ettiğini kaydetmektedir.⁴⁵⁴

Pazarlı'da Frig Devri'ne ait üç mimari seviye görülmektedir. Bunlardan, en alttaki birincisi ve en önemlisi olup kısmen bir yangın geçirmiştir. İkinci mimari

⁴⁴⁸ İnan, a.g.m., s. 36

⁴⁴⁹ Bkz: Alacahöyük II., s.166, ş. 200

⁴⁵⁰ İnan, a.g.m., s. 37

⁴⁵¹ Koşay, a.g.e., s. 2

⁴⁵² İnan, a.g.m., s. 40

⁴⁵³ *Belleten, C. II, s. 492*

⁴⁵⁴ İnan, a.g.m., s. 42

seviye yapıları da tamamen bu kale duvarlarından yararlanılarak yapılmıştır. Yalnız üçüncü mimari seviye inşaatının kısmen kale duvarlarının dışında da kurulduğu görülmüştür.

Kazıda bulunan kale kalıntılarına bakılınca, burç ve beden duvarlarının üst kısımlarının kerpiçten yapıldığı düşünülmüştür. Pazarlı kalesi, Alişar ve Gâvurkale, Frig kale duvarlarına benzemektedir. Ancak tamamen onların aynısı değildir.⁴⁵⁵

Birinci mimari seviye mesken inşaatı: Birinci yapı katı konutları arazinin eğimine uymak ve güzel görünümünden yararlanmak gayesiyle Pazarlı Kalesi içine yerleştirilmiştir. Bu konutlar arasındaki engebeli bölümler değişik uzunlukta set duvarlarıyla desteklenip tesviye edilmiş ve birçok teras elde edilmiştir.⁴⁵⁶

Bu yapı konutların temel duvarları işlenmemiş taşlarla ve çamur harçla inşa edilmiştir. Çoğu temel ana kayaya ya da çok sert bir toprak zemine oturtulmuştur. Bu devre evlerinin ikişer katlı oldukları ve ahşap çatı ile beşik tonoz biçiminde örtülerek inşa edildiği görülmüştür. Odalar çoğunlukla dikdörtgen planlıdır. Küçük kare odalar da vardır. Duvarların iç kısmı, beyaz ve dayanıklı bir toprakla sıvanmış, dış kısımları ise renkli kabartma bezemeli pişmiş toprak levhalar ile kaplanmıştır.

Çalışmalarda Frig tabakasının birinci yapı katında çivi biçiminde mozaiklerle süslü iki döşeme ortaya çıkarılmıştır. Bu tür, döşeme mozaik örnekleri Gordion'da ve Mecitözü'nün (Çorum) Kozluca Köyü'nde bulunmuştur.⁴⁵⁷

İkinci ve üçüncü mimari seviye mesken inşaatı: 2. yapı katında yapılar yine birinci kattaki gibi kale duvarlarından yararlanmak üzere yapılmıştır. Ancak, bu seviyede çok sayıda kaldırıklı zemine rastlanmıştır. Bunların inşaatları ve planları

⁴⁵⁵ Koşay, a.g.e., s. 3

⁴⁵⁶ Osten, İstanbul, 1937, s. 17

⁴⁵⁷ Koşay, a.g.e., s. 4

aynıdır. Kabartma bezemeli levhaların bu seviyede daha az kullanıldığı düşünülmektedir. 3. yapı katında ise, daha sade bazı konutlar inşa edilmiştir. Bu dönemde nüfus artmış olduğu için bazı konutlar kale dışına da inşa edilmiştir.

Pazarlı'da ele geçen seramik Alishar, Gordion ve Alacahöyük'ün Frigya seramiğine benzemektedir. Pazarlı'da gri ve siyah Frig malzemesine göre boyalı çanak çömleklerin daha çok olduğu görülmektedir. Oysa batıya doğru gidildikçe, örneğin Ankara yanındaki Karaoğlan'da⁴⁵⁸ yapılan kazı çalışmalarında grilerin daha çok olduğu görülmüştür (EK 43-Resim 32).

Mat boyalı çanak çömleğin kırmızı üstüne beyaz angoplu veya yalnız kırmızı angoplu olmak üzere ikiye ayrıldığı görülmüştür. Üzerlerinde geometrik çizgiler bulunmaktadır. Ayrıca bitki ve hayvanat tasvirleri de bulunur.

Tek renkli çanak çömlekler ise iç ve dış kısmı tümüyle ya da kısmen astarlı olanlar çarkta yapılmıştır. Keskin profilli örnekler, uzun akıtacaklı ağızlar, kapak örnekleri vardır. İçi ve dışı siyah astarlı ve cilalı parçalar vardır. Gri renkli angopsuz parçaların hepsi çarkla yapılmıştır. Kalkolitik ve Hitit devirlerinin benzeyen parçalarından yapılışlarındaki incelik, şekillerindeki özelliklerle ayrılmışlardır. 1937'de ele geçen bir gri parça üzerinde Frig yazısı da görülmüştür.⁴⁵⁹

Pişmiş toprak: Dört çeşit basit çatı kiremitleri bulunmaktadır. Mimari yapılarda resimli veya geometrik şekilli süslü kaplamalara sıkça rastlanmıştır. Bir kısmı dört köşeli ve kornişli, bir kısmı ise üstü yarım daire biçiminde ve düz kaidelidir. Kaplamaları, resimleri bakımından şu gruplara ayırmak mümkündür:

1) Muharip resimleri: 47x44 cm ölçüsünde, dört köşeli plakalar üzerinde yer alan askerler yürüyüş halindedir. Yüzleri çoğunlukla sola dönük olup zıt yöne giden

⁴⁵⁸ Bkz. Karaoğlan

⁴⁵⁹ Koşay, a.g.e., s. 5

bazı savaşçı parçaları da görölmüştür. İnsan başlarının belirli kişilere ait olmadığı, üsluplaştırılmış tipleri gösterdiği düşünölmüştür. Sakalsız ve bıyiksız olduklarından, Miken vazolarındaki savaşçı resimlerinden ayrılmaktadırlar. Askerler kısa etekli elbiseler giymiştir. Ayaklarda, kalçın ya da çizmeyi andıran ayakkabılar vardır. Askerler sağ elde ve yukarıda mızrak, sol elde kalkan tutar vaziyette, saldırı durumundadırlar.⁴⁶⁰ Elbise süslemelerinde de aynı durum hâkim olup geometrik motifler çoğunlukta olduğu görölmektedir (EK 44-Resim 33).

2) Aslan ve boğa mücadelesi: Mevcut bölümü 40 cm yükseklikte, 26 cm genişlikte, 3,5 cm kalınlıkta olan bir kabartma levha üzerinde üst üste iki sıraya gelmek üzere aslan ve boğa mücadelesi betimlenmiştir.

3) Grifonlar: Farklı tiptedirler.

4) Dağ keçileri: Bu betimlemelerden tam parçalar ele geçmiştir. Bir tanesinde sadece korniş kısmı kırıktır. Genişliği 41 cm, yüksekliği 28 cm'dir.

Elik adı verilen dağ keçileri Pazarlı yanındaki Karadağ'da eksik olmamakla beraber, bu motifin ve dini anlayış ile ilgili kompozisyonun doğudan geldiğine hiç şüphe bulunmamaktadır. MS II. binyılın Kuzey Suriye ve Anadolu silindir mühürlerinde, Tel Halef süslerinde benzerleri görölmektedir (EK 45-Resim 34).

5) Kentaurlar: 1937 çalışmalarında, yüzeye yakın bir derinlikte ele geçen bir plaka üzerinde, dal tutarak tasvir edilen bir kentaur bulunmuş ve 1938 yılı kazı mevsiminde ise eksik parçaları da bulunarak tamamlanmıştır.⁴⁶¹

Madeni eserler arasında bir bronz kepçe Gordion'da bulunan kepçenin aynıdır. Bunun bir eşi Ankara yakınındaki Gazi Orman fidanlığındaki Frig yerleşmesinde bulunmuştur.⁴⁶²

⁴⁶⁰ a.g.e., s. 6

⁴⁶¹ a.g.e., s. 7

Bundan başka bir ok ucu, bir fibula, hayvan başı biçiminde bir mobilya parçası, çeşitli biçimde ağırşaklar, çeşitli dokuma ağırlıkları, rhytonlar, figürlerin dökümünde kullanılan kalıplar, kemikten bir bız ve bir örgü-dikiş iğnesi gibi çeşitli eserler ele geçen ürünler arasındadır.⁴⁶³

İnan'a göre; Pazarlı'nın üst tabakaları, Klasik Devrin önemli olmayan eserlerini vermiştir.⁴⁶⁴

Bazı Bizans sikkeleri de bulunmuştur. Hamit Zübeyr'e göre; ele geçen bu belgeler, Helenistik devirde ve daha sonraki süreçte Pazarlı'nın iskan gördüğünü kanıtlar niteliktedir. Daha batıda Frig katına kadar inen 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13 numaralı iskeletlerde baş batıda, ayak doğuda olmakla beraber kollar yana konmuştur. Bunların daha eski devirlere, hatta bizzat Friglere ait olması da ihtimaldir.⁴⁶⁵

Tümülüs'teki kazı çalışmaları: Kalenin 318,5 m kuzeybatısında olan, yaklaşık olarak 7 m yüksekliğindeki Tümülüs'te kazılar yapılmıştır. Tümülüs'ün üstü Klâsik Devir'de mezar olarak kullanıldığı için birçok iskelete rastlanılmıştır. Hamit Zübeyr, Tümülüs'ün Frig Devri'ne ait olduğunu söylemektedir. Dağınık bir şekilde toprakla taşınan ve Kalkolitik'ten Frig Devri'ne kadar farklı devirleri temsil eden çanak çömlek parçalarına rastlanılmıştır.

2.1.12.4. Değerlendirme

Pazarlı'nın Kalkolitik Çağ yerleşmesi; ihtimal dâhilinde daha sonraki yerleşmeler tarafından bozulmuştur. Çanak çömlekteki benzerlikler göz önüne

⁴⁶² Koşay, 1933, ss. 5–10

⁴⁶³ *Bellekten, C. II*, s. 493

⁴⁶⁴ İnan, aynı yer

⁴⁶⁵ Koşay, 1941, s. 8

alındığında; Alacahöyük ve Alişar'ın Kalkolitik Çağ yerleşmeleri ile aynı dönemde varlık sürdürdükleri söylenebilir.

Koşay; Pazarlı'nın İlk Tunç Çağı II. evresinde kesin bir iskân görmediğini ifade etmektedir. Harmankaya ise karından çıkan emzikli kapların; Alacahöyük, Ahlatlıbel ve Etiyokuşu'nda görülmesinden yola çıkarak bu zayıf yerleşmeyi İlk Tunç Çağı III. evreye; MÖ 3. bin yılın son çeyreğine koymanın daha doğru olacağı kanaatindedir.

Pazarlı kazısı, Frig kültürünün bir yandan Eski Yunanistan'da Miken kültürüyle diğer yandan da Eski Ön Asya kültürüyle (Sümer, Hitit, Lykia) sıkı ilişkisini açık olarak ortaya koymuştur.⁴⁶⁶

2.2. MARMARA BÖLGESİ'NDEKİ KAZILAR

2.2.1. Babaköy

2.2.1.1. Coğrafi konumu

Babaköy, Balıkesir'in güneyinde, Bigadiç'in yaklaşık 9-10 km kuzeybatısında bulunmaktadır.⁴⁶⁷ Babaköy, Simav Çayı üzerinde, batı yamacının tam yukarısında yer almaktadır (EK 46-Harita 9). Mezarlık alanı, bir yandan bu nehrin, diğer yandan Kazandere ya da Cilburdere vadileri arasındaki dağ yığnında, üç terasta eğimli bir tepenin yamacında, kabaca üçgen şeklindeki, kuzeye ve kuzeybatıya açılan bir platoda bulunan köyün 4 km kuzeyinde uzanmaktadır.⁴⁶⁸ Bittel ile Harmankaya'nın Babaköy'ü tarifi küçük farklılıklar dışında aynıdır. Yortan-Gelembe Mezarlığı'ndan aşağı yukarı 50 km uzaklıkta yer almaktadır. İ.

⁴⁶⁶ a.g.e., s. 9; *Belleten*, C. II, s. 493

⁴⁶⁷ Harmankaya, "Babaköy", TAY, <http://tayproject.org> Erişim Tarihi (08.03.2012)

⁴⁶⁸ Kurt, Bittel, "Ein Gräberfeld der Yortan-Kultur bei Babaköy", *Archiv Für Orientforschung Internationale Zeitschrift Für Die Wissenschaft Vom Vorderen Orient*, (Ed. Ernst F. Weidner), Berlin, 1939, s. 1-4

Kılıç Kökten mezarlık alanına Babaköy Başpınar ismini vermiştir.⁴⁶⁹ Çok fazla tahrip edilmiş olan mezarlık alanının,⁴⁷⁰ yaklaşık olarak ölçüleri 80x35 m olarak saptanmıştır.⁴⁷¹

2.2.1.2. Kazı çalışmaları

Babaköy'de 1936 yılında Bittel ve J. Stewart kurtarma kazıları yapmıştır. Bu kazılardan sonra 1948'de K. Kökten'in yaptığı çalışmalar sırasında kaçak kazılarla bulunmuş beş tane mezar daha incelenmiştir.⁴⁷²

2.2.1.3. Tabakalanma ve buluntular

Bölgede yapılan çalışmalar Babaköy Mezarlığı'nın İlk Tunç Çağı'na ait olduğunu ortaya koymuştur. Babaköy Mezarlığı'nın yanında Klasik, Geç Roma - Erken Bizans Dönemi'ne ait bir mezarlık ile geniş bir alanı kapsayan düz bir yerleşim yerinden söz edilmektedir.⁴⁷³ İTÇ mezarlığının sahipleri olasılıkla platonun üst bölümüne yerleşmişlerdir.

Bittel'e göre tarlalarda buğdayların yer almadığı bir dönemde,⁴⁷⁴ İTÇ düz yerleşimi aranmalıdır. 1936 yılında⁴⁷⁵ kazıdan önce yapılan ön çalışmalarda, kaçak kazılarla ele geçirilmiş ve açığa çıkartılan 18 adet küp mezarın çukurları plana işlenmiş ve yerinde kaçak kazılarda kırılmış seramik parçaları değerlendirilmiştir.

⁴⁶⁹ İ. Kılıç, Kökten, "1949 Yılı Tarihöncesi Araştırmaları Hakkında Kısa Rapor", Belleten, 13/52, 1949, s. 811 – 829

⁴⁷⁰ Bittel, a.g.e., s. 4

⁴⁷¹ Harmanakaya, aynı yer

⁴⁷² aynı yer

⁴⁷³ Kökten, aynı yer; Bittel, aynı yer

⁴⁷⁴ Bittel, aynı yer

⁴⁷⁵ Bittel, a.g.e. s. 1

Bittel ve Stewart'ın yürüttüğü kazıda ise sadece bir adet tüm küp gün yüzüne çıkarılmıştır.⁴⁷⁶

Yapılan çalışmalarda bir mezara rastlanılmıştır. Ancak, onun küpü ekinler tarafından çok zarar görmüştür. Ağız kısmı ve kil kalıbı duvarının üst yarısı ise tamamen yok olmuştur.⁴⁷⁷

Mezar XIV: Pithos, toprakta yatay olarak uzanır durumda görülmüştür. Doğu-batı yönünde uzandığı, dibinin yuvarlak olup ince bir şekle sahip olduğu bildirilmektedir. İki geniş kulptan biri sağlam olup, sert yanmış tuğla kırmızısı kilden yapılmıştır. İçinde iki tane gömünün yer aldığı görülmüştür. Kafatası tamamen yan tarafa kaymış ya da taşınmışken, omurga, kol kemik parçaları, leğen kemiği, kaburga parçaları oldukça iyi korunmuş olup, ayak ve alt bacaklar sert bir şekilde geri bükülmüştür (EK 47-Resim 35).

Pithosun güney tarafında, ikinci bir beden küçük kalıntıları bulunmuştur. Çok eski kafatası parçaları, kemikler ve alt bacak parçaları, büyük bir karmaşa içindedir. Bittel'e göre küp, ilk önce sadece bir bedenle kaplıydı, ilk ve daha iyi korunmuş olan, yeni bir bedene yer açmak için, daha sonra, bu cenazenin boşalan yere sıkıştırılmış olan kalıntıları kısmen dağınık bir şekilde kil kalıbının güney kenarına itilmiştir, kısmen uzaklaştırılmıştır. Bittel'e göre çok sayıda tek tek kırık çömlek parçaları gibi küpün yeniden aktarılması sırasında kırılmıştır.⁴⁷⁸

⁴⁷⁶ Harmankaya, aynı yer

⁴⁷⁷ Bittel, a.g.e., s. 5

⁴⁷⁸ a.g.e., s. 6

Daha eski mezarın yetersiz kemik kalıntıları üzerinde, bir ibriğe, küp zeminin ağzı ile iyi cilalanmış ve ince beyaza boyanmış doğrusal desen ile el işi bulunmuştur (EK 48- Resim 36).

Bu çömleğin altında eğik bir şekilde, siyah kilden, küçük, küresel bir kap; hiçbir şekilde eski mezara ait olamayacak olan, siyah-gri gözenekli kilden, hafif cilalanmış, bir kapak ortaya çıkarılmıştır. Küçük mezar kafatasının hemen kuzeyinde, siyah kilden, beyaz kabuk içinde, her satırı çift kerpiç duvarla çevrili bir riton bulunmuştur. Bozulmuş katmanda, genç beden in kalça kemiği civarında, kafası ve alt bölümü eksik olan, gri-siyah, gözenekli kilden düz bir figür ortaya çıkmıştır.

Mezarda ayrıca, doğu-batı yönündeki küpün içinde, “hocker” şeklinde iki mezar; zamansal olarak birbirinden çok uzak olmadığı düşünülen iki mezardan alınan eşyaların özel bir envanter ortaya çıkmıştır.

Bittel, diğer sağlam mezarları bulma çabalarının sonuç vermediğini dile getirmiştir. XV numaralı küpte, zeminde birtakım kaplar ile kemikler, kırık çanak çömlek parçası ele geçmiştir. XVI nolu küpün üzerindeki toprakta küçük bir ibrik parçası ortaya çıkmıştır. Siyah-gri, parlak kildendir. Eğik kesilmiş ağızlı ibrik olarak, Yortan’da çok sayıda olduğu bilinir.⁴⁷⁹

Bittel, bulunan eserlerin, bozulmamış bir mezar,⁴⁸⁰ hasar görmüş mezarlardan çıkarılan çok sayıda izole edilmiş çanak çömlek ve yetişkinlerin ve çocukların tabutu olarak işlev gören birtakım kil kalıplarla kısıtlı olduğunu ifade etmektedir.

⁴⁷⁹ a.g.e., s. 7

⁴⁸⁰ a.g.e., s. 20

Bunlardan başka kaçak kazılar sırasında da, sadece bir kez bakır ya da tunçtan yapılmış bir iğne bulunmuştur.⁴⁸¹

Bittel, Babaköy'deki küp mezar anlayışının Yortan, Troia, Ahlatlıbel,⁴⁸² Alishar ve Alacahöyük'te de olduğuna dikkat çekmektedir.⁴⁸³ Özgüç, çukura hafif yan yatırılarak konulan küp mezarların neredeyse hepsinin ağız kesiminin doğuya, küp dibi ve iskeletin ayaklarının ise batıya dönük olduğunu ifade etmiştir. Bu küplerin ağızları büyük yassı taşlarla kapatılmış olup, ağız kenarlarının dış bölümlerine ufak taşlarla destek dolgu yerleştirilmiştir.⁴⁸⁴

2.2.1.4. Değerlendirme

Babaköy'de ele geçen mezarlar, Balıkesir-Manisa topraklarını kapsayan Yortan Kültürü'ne tarihlendirilmektedir. Boynuz şekilli ürünler bir kenarı bırakılırsa benzer buluntular Ovabayındır ve Yortan-Gelembe mezarlıklarında da ortaya çıkarılmıştır. Bittel; söz konusu Babaköy Mezarlığı'na ölü gömmenin İTÇ I. evrede başladığını, İTÇ II. evrede de sürdürüldüğü düşüncesindedir.⁴⁸⁵ Yortan Kültürü'nün; Troia I ve II tabakalarıyla çağdaş olduğu kabul edilen gerçekler arasında olup İTÇ II ve erken İTÇ III evrelerine tarihlendirilmektedir.

⁴⁸¹ a.g.e., s. 10

⁴⁸² Koşay, 1934, s. 88

⁴⁸³ Bittel, a.g.e., s. 24

⁴⁸⁴ Tahsin, Özgüç, Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1948, s. 18

⁴⁸⁵ Bittel, a.g.e., s. 30

2.2.2. Demircihöyük

2.2.2.1. Coğrafi konumu

Eskişehir il merkezinin yaklaşık olarak 25 km batısında, Çukurhisar Beldesi'nin kuzeybatısında; Çukurhisar'dan Poyra Köyü'ne giden yolun Zemzemiye sapağına varmadan önce bulunmaktadır⁴⁸⁶

Marmara Denizi kıyısından İç Anadolu'ya açılan Eskişehir ovasının batı kenarında bulunan höyük kısmen ovanın alüvyon dolgusu altında kalmıştır.⁴⁸⁷ 80 m çapında bir tepedir. En yüksek noktası 5 m ile 7 m arası olup kuzeybatısı güneydoğu bölgesinden biraz daha alçaktır. Bittel, en yüksek noktasının güney tarafı olduğundan ve bölgede son zamanlarda çok sayıda küçük fay izlerinin varlığından bahsetmektedir.⁴⁸⁸

2.2.2.2. Kazı çalışmaları

1937 yılında Bittel'in bulduğu bu yerleşme yerinde kazı çalışmaları yapılmıştır. Bu kazıdan sonra çeşitli nedenlerle 1975-78 yılları arasında höyükte M. Korfmann başkanlığında yeniden kazılar yapılmıştır.

2.2.2.3. Tabakalanma ve buluntular

K. Bittel ve M. Korfmann'ın – 1975-1978 – kazıları ile İTÇ I ve II evresine ait 17 yapı katı tespit edilmiştir.⁴⁸⁹ Demircihöyük'ün İTÇ'ye tarihlenen kerpiç yapılarının kerpiçleri içinde; D tabakasının altında; bazı düzeltilen alanlarda pek çok Neolitik ve Kalkolitik Çağ çanak çömlek parçası ele geçmiştir. Harmankaya

⁴⁸⁶ Bittel-Otto, 1939, s. 1-9; Harmankaya, "Demircihöyük", TAY, <http://tayproject.org> Erişim Tarihi (09.03.2012)

⁴⁸⁷ Harmankaya, aynı yer

⁴⁸⁸ Bittel-Otto, a.g.e, s. 8

⁴⁸⁹ M., Korfmann, "Demircihöyük", *Anatolian Studies*, 28, s. 16- 18

tarafından bu durumda en alt tabakaların İTÇ IA, Kalkolitik Çağ'dan İTÇ'ye geçiş evresi olarak tarihlenmesi gerektiği ileri sürülmektedir.⁴⁹⁰

Sondajlarda da altta İTÇ, Kalkolitik ve Neolitik Çağ çanak çömlek parçaları karışık bir şekilde ele geçmiştir.

İlk olarak höyüğü yaran yolun bıraktığı büyük yarma temizlenmiştir. Bittel, profilin çıkarılmasının güç ve yorucu olduğunu ifade etmektedir.⁴⁹¹ Höyük gri renkli bir kitledir. Bu kitle içinde 3-4 seviye saptanmıştır. Profil höyüğün en yüksek yerinden alınmamıştır (EK 49-Plan 7). Fakat incelenen katları bu üst kısımlarda da bulunmaktadır. Tespit edilen üç yerleşme katından daha eski olan yerleşme incelenememiştir. Kesin bir şey söylenmemekle beraber, en uzun ve en kesif bir şekilde iskân edilen tabakanın üçüncü kat olduğu söylenmektedir. Her üç katta da yapı malzemesi olarak kireçtaşı, kerpiç ve ağaç kullanılmıştır. Bunu kalıntılar, yangın izlerindeki kömür ve kül izleri ortaya koymaktadır. Üçüncü yerleşme katındaki kerpiç yığınının, büyük bir duvara, hatta bir şehir suruna ait olması olasıdır. Bu duvarın bir yangın sonunda çöktüğü düşünülmektedir. Bundan başka ikinci yerleşme katında da yangın izleri yapılan çalışmalarda görülmüştür.

Yine bu bölümde yola paralel ve ondan 2 m daha içerde kalmak üzere 19,4 X 5 m ölçüsünde dörtgen biçimli bir saha açılmıştır. Geniş olan bu yerde birinci kata kadar inilmiştir. Burada, yıkılmış bir duvarın orta büyüklükteki kireç taşlarıyla, kerpiç kalıntılarına, ocak, değirmen taşı, sivri dipli kaplara ait kaidelikler ve küçük

⁴⁹⁰ Savaş, Harmankaya, B. Erdoğan, "Türkiye İlk Tunç Çağı Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme", *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri, (4a/4b: İlk Tunç Çağı)*, TASK Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002, s. 12

⁴⁹¹ Bittel-Otto, a.g.e., s. 9

buluntulara rastlanılmıştır. Yarmadaki birinci kültür katının, höyükteki yerleşme katlarından birine denk geldiği buradaki kazıyla da pekiştirilmiştir.⁴⁹²

Kazılan alanın dar ve inilen derinliğin az olmasına rağmen Demircihöyük'ün küçük buluntuları bakımından oldukça zengindir. Hamuruna kum karıştırılan kahverengi, kırmızı, büyük küplerle, mutfak kapları⁴⁹³ yanında kırmızı, siyah, kahverengi, iyi işlenmiş, boya astarlı, gaga ağızlı testilerin⁴⁹⁴ sayısı oldukça fazladır. Geniş ağızlı kısa boyunlu, büyük karınlı kaplar, genel olarak kırmızı, kahverengi boya astarlı olup, içi dışı başka renkli olan seramik örnekleri de çoktur. Kulplu ve kulpsuz olan bu örneklerle beraber başka tabak ve şişe biçimindeki kaplara da rastlanılmıştır.⁴⁹⁵ Ele geçen buluntulara bakılarak birçok kabın emzikli olduğu anlaşılmaktadır. Emziklerin hepsi siyah boya astarlıdır. Elle yapılan Demircihöyük çanak çömleğinin dış sahalardaki benzerleri fazladır (EK 50- Resim 37). Demircihöyük buluntularına benzer örneklerine Batı Anadolu ve Ege adalarında, Troia, Thermi, Kusura,⁴⁹⁶ Ahlatlıbel,⁴⁹⁷ Alışar, Etiyokuşu,⁴⁹⁸ Karaoğlan,⁴⁹⁹ Alacahöyük'te⁵⁰⁰ rastlanılmıştır. Ayrıca düğmeye benzeyen delikli ve deliksiz küçük kulplar da bulunmaktadır.⁵⁰¹ Çanak çömlek üstünde üç türlü süs örneği görülmektedir: Boya yalnız iki parçaya sürülmüştür; genel değildir. Alışar'ın Neolitik yerleşmesindeki boyalı parçalarla bir ilgisinin olduğu göze çarpmaktadır.⁵⁰² Çizgili, yivli süsler, en çok siyah ve gri renkli kaplarda bulunmaktadır.

⁴⁹² a.g.e., s. 10-13

⁴⁹³ a.g.e., s. 14-15

⁴⁹⁴ a.g.e., s. 16

⁴⁹⁵ a.g.e., s. 21

⁴⁹⁶ Bkz. Kusura

⁴⁹⁷ Bkz. Ahlatlıbel

⁴⁹⁸ Bkz. Etiyokuşu

⁴⁹⁹ Bkz. Karaoğlan

⁵⁰⁰ Bkz. Alacahöyük

⁵⁰¹ Bittel-Otto, 1939, s. 14-24

⁵⁰² a.g.e., s. 30-31

Demircihöyük'te kertikli bir çanak parçası da ele geçmiştir.⁵⁰³ Plastik süsler de burada bulunmaktadır.

Diğer buluntuların en önemli grubu olarak idoller (putlar)⁵⁰⁴ ve figürinler karşımıza çıkmaktadır. Keman tipindeki iki idol önemli buluntular arasında yer almaktadır. Memelerini tutan tip ise ayrı bir önem arz etmektedir. Aşık kemiğinden yapıldığı düşünülen kemik idoller, Demircihöyük'e özgü tipler arasındadır. Kilden yapılmış koyun ve boğa figürleri de az değildir.⁵⁰⁵ Çakmak taşı ve opsiyen bıçaklarla, siyah diyorit ve diğer taş nevelerinden yapılan elma ve armut biçimli topuzlar, kemik bizler de ele geçen buluntular arasındadır.⁵⁰⁶ Ağırşak ve ağırlıklarda da şekil bakımından bir yenilik yoktur.

2.2.2.4. Değerlendirme

Demircihöyük kalıntılarının bir yandan Ege, Kuzey Yunanistan ve Makedonya'ya; diğer yandan Batı ve Orta Anadolu'nun bu tip buluntularıyla bağlantılı olduğu görülmüştür. Batı kültür çevresinin Demircihöyük'e kadar yayılmasına karşılık, doğunun yani, Alişar, Ahlatlıbel'in buradaki etkisi önemsiz değildir. Ancak bu doğu ve batı benzerliğine rağmen, bu bölgedeki buluntuların kendisine has bir kültürü canlandırdığını ve bu kültürün MÖ üçüncü bin yılındaki Anadolu buluntularından ayrıldığını ve özel bir gurubu temsil ettiğini kabul etmek mümkündür.

⁵⁰³ a.g.e., s. 30

⁵⁰⁴ a.g.e., s. 27

⁵⁰⁵ aynı yer

⁵⁰⁶ aynı yer

2.2.3. Trakya (Alpullu, Vize ve Kırklareli) Kazıları

2.2.3.1. Coğrafi konumu

Alpullu, Marmara Bölgesinde Kırklareli ilinin Babaeski ilçesi içinde yer alan bir kasabadır. İstanbul-Edirne demiryolu buradan geçmektedir. 7 km'lik bir yol, kasabayı Edirne Caddesine ve 19 km'lik bir yol da Hayrabolu'ya bağlar. Kazı çalışmaları öncelikle bu bölgede yani Alpullu'da yoğunlaşmıştır.

2.2.3.2. Kazı çalışmaları

1936 yılı kazı çalışmaları: TTK, 1936'da Arif Müfit'in başkanlığında Trakya'da bir yeni kazı sahası kurmuştur. Göç yollarının geçidi sayılan bu alanların ne kadar önemli olduğu meydandır. Genel bir inceleme gezisinden sonra çalışılma alanı belirlenip asıl kazı çalışmalarına geçilmiştir.⁵⁰⁷

Arif Müfit Mansel yönetiminde Trakya'da yapılan çalışmalarda,⁵⁰⁸ kazı heyetinde, Mazhar Alfani, Muhasip Şefik ve Selâhattin Kandemir yer almıştır. 1 Eylül 1936'da heyet toplanmış ve 3 Eylül 1936 sabahı işe başlamış, 26 Eylül'e kadar devam etmiştir. 1936-39 yılları arasında Mansel Trakya'da birçok alanda kazı çalışmaları yürütmüştür.

2.2.3.3. Tabakalanma ve buluntular

1936 yılındaki kazılarda ilkin Alpullu Şeker Fabrikası yanındaki tümülüs açılmıştır. Yüksekliği 6–9 metre arasında çapı yaklaşık 50 metredir. 7,5 m derinliğe kadar inilip genişçe bir sahada ana toprağa varıldığı halde mezara rastlanmamıştır.⁵⁰⁹

Ancak yüzeyin 25–30 cm altında yerleşim kalıntıları ve çok sayıda çanak çömlek

⁵⁰⁷ Arık, 1938, s. 4

⁵⁰⁸ Arif Müfit, Mansel, "Les fouilles de 1936-37 en Thrace", *La Turquie Kémaliste*, S. 21-22, Ankara, 1937, ss. 36-46

⁵⁰⁹ Arık, 1940, s. 242

parçası ele geçmiştir. MÖ 2000 yıllarının başına tarihlenen bu tümülüs Tunç Çağı'nda yörenin önemli bir yerleşim mekânı olduğunu kanıtlamaktadır.

Sinanlı tümülüsü de açılmıştır. Yüksekliği 2 metre, çapı 10–15 metredir. 2 metre derinliğe inilmiştir; mezar bulunamamıştır. Burada da siyah ve kırmızı, monokrom çanak kırıkları ele geçmiştir. Tümülüs dibinde ve yakınındaki sondajlar klâsik parçaları, eserleri vermiştir.

29 Eylül 1936'da ise Hasköy'ün 1,5 kilometre şarkında bir tümülüs açılmıştır. Yüksekliği 6 metre kutru 40 metredir. Burada 11 Ekim'e kadar çalışılmış; 1,5 – 1,80 – 2 m ve 4,55 metreye kadar Bizans Çağı iskelet ve çanaklarına rastlanmıştır. 5 m derinlikte ve merkezin 2 m güneydoğusunda diğer bir iskelet ve çeşitli çanak kırıkları ortaya çıkarılmıştır. Arık, madenin hiç bulunmadığını ifade etmiştir.⁵¹⁰ 1936 yılı buluntuları İstanbul Müzelerine götürülmüştür.⁵¹¹

Mansel başkanlığındaki 1938 yılı Trakya kazısı, üç değişik yerde gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalarla Trak Kültürü ile ilgili önemli ve ümit verici sonuçlar elde edilmiştir.

Mansel, 1936–39 yılları arasında Vize'de birçok tümülüsü incelemiştir.⁵¹² Daha sonra Dirimtekin, Vize çevresini ve OTC'ye tarihlenen Karaköçek eserlerini incelemiştir. Sunak, kehanet yeri, Vize Ayasofyası, surlar ve kaya kiliseleri bu eserler arasında yer almaktadırlar.⁵¹³

A höyüğü: Bir mezar odası gün yüzüne çıkarılmıştır. Odanın bir kenarında bir lâhit bulunmaktadır. Lâhdin ve odanın süsleri “Trak” üslubundadır. Lâhdin içinde bir çelenk, altın yaprak ve aplikler, bir kılıç, dört demir hançer, iki altın yüzük,

⁵¹⁰ a.g.e., s. 243

⁵¹¹ Arık, 1938, s. 5

⁵¹² Arif Müfit, Mansel, “Trakya Hafriyatı”, *Belleten*, S. 13, TTK Yayınları, Ankara, 1940, ss. 89-139

⁵¹³ Feridun, Dirimtekin, “Vize'de Ayasofya Kilisesi”, *Ayasofya Müzesi Yıllığı*, S. 4, İstanbul, ss. 16-17

gümüş kadehler yer almaktadır. Lahdin bir ucunda tunçtan bir zırh elbisesiyle gümüş kaplı tunçtan bir miğfer ele geçmiştir. Ölünün yakılmış olduğu anlaşılmaktadır. Mezar odasında tunçtan daha başka sanat eserleri de bulunmaktadır. Ele geçen buluntular büyük olasılıkla 1–2. yüzyıla aittir. Mezarın bir Trak kralına, bir prens ya da bir komutana ait olduğu tahmin edilmiştir.⁵¹⁴

B höyüğü: Tuğla ile örtülü iki mezar ortaya çıkarılmıştır. Bir kadına ait olduğu düşünülen birinci mezarda altın çelenk, altın gerdanlık ilâh gibi süs ile tunçtan vazolar, ayna, lenger gibi buluntular ele geçmiştir. Burada da ölü yakılmıştır. İkinci mezarda iki çocuk heykelciliği bulunmuştur.

C höyüğü: A'da yatan prene ait olması düşünülen lâzım gelen bir atın külünü içermektedir.

D höyüğü: Burada hiçbir mezara rastlanılmamıştır.

Çömlekçitepe denilen alanda büyük bir bina temeline ve sütun kalıntılarına rastlanılmıştır. Bina kalıntılarının ve bulunan çanak çömleğin üslubundan, bunların MS 2–3. yüzyıla ait olduğu anlaşılmıştır. Kaledibi denen yerde de büyük bir binanın kalıntıları ve bir kemer ve mermer parçaları elde edilmiştir. Sondajlar, buranın Roma döneminde gelişim halinde olduğunu ve büyük binaları içerdiğini göstermektedir.⁵¹⁵

⁵¹⁴ *Bulleten, C. II, s. 494*

⁵¹⁵ aynı yer

Kırklareli höyüklerindeki çalışmaların ilki 1874'te define arayıcıları, diğeri 1829'da Ruslar tarafından açılan iki höyüğün birincisinde bir koridorla dört köşe bir mezar, ikincisinde ise üstü kubbeli bir mezar meydana çıkarılmış, sonuncuda ölünün kül kalıntıları, parlak Yunan seramiği ve diğere parçalar bulunmuştur. İkinci höyükte Trakya'da pek ender rastlanan kubbeli mezarın çıkması dikkate değerdir. Mansel, bu Kırklareli kubbeli mezarları üzerinde çalışmıştır.⁵¹⁶ Bunun, MÖ 4-5. yüzyıldan kalmış olması muhtemeldir.⁵¹⁷

2.2.3.4. Değerlendirme

Mansel yönetimindeki bu dönem Trakya kazıları bölgenin Tunç Çağı'nda önemli bir yerleşim alanı olduğunu ortaya koymuş ve Trak kültürü hakkında ümit verici bilgiler sunmuştur.

2.2.4. Troia

2.2.4.1. Coğrafi konumu

Troia; Çanakkale il merkezinin yaklaşık 30 km güneyinde, Ege Denizi'ne 6 km, Çanakkale Boğazı'na 4,5 km uzaklıkta, Kara Menderes ve Dümbrek Çaylarının oluşturduğu kıyı ovasına egemen Hisarlık Tepesi'nde yer almaktadır (EK 51-Plan 8).

Hisarlık Tepesi; yaklaşık 200x150 m boyutunda, 31,2 m yüksekliğe sahiptir. Antik kentlerin yalnız tepeyi değil altındaki yamaçları da (Aşağı kent) yerleşim yeri olarak kullandıkları bilinmektedir. Höyüğün günümüzde 16 m kalınlığında bir kültür toprağını barındırdığı, İTÇ Troia'sının Kara Menderes ve Dümbrek Çaylarının döküldüğü küçük bir koyun kenarında yer aldığı bilinmektedir.⁵¹⁸

⁵¹⁶ Arif Müfit, Mansel, Trakya-Kırklareli Kubbeli Mezarları ve Sahte Kubbe ve Kemer Problemi, Ankara, 1943, passim

⁵¹⁷ Belleten, C. II, s. 495

⁵¹⁸ Harmankaya, "Hisarlık Troia", TAY, <http://www.tayproject.org> Erişim Tarihi (23.02.2012); Uçankuş, aynı yer

2.2.4.2. Kazı çalışmaları

Hisarlık Tepe'deki arkeolojik araştırmaların asıl öncülerinin Calvert ailesi olduğu bilinmektedir. İlk olarak James Calvert ve kardeşi F. Calvert tarafından saptanmış; 1863 ve 1865 yıllarında küçük çaplı kazılar yapılmış geniş sur duvarlar ve pek çok seramik ortaya çıkmıştır.⁵¹⁹ Calvert'in alışmaları Schliemann'ı da etkilemiştir. Boyece 1868'te Schliemann, Hisarlık denen bu yerde çalışmaya karar vermiştir.⁵²⁰

1870'deki küçük bir sondajdan sonra; geniş çaplı kazılar 1871-72; 1878-79; 1882-83; 1889 ve 1890 yıllarında H. Schliemann tarafından gerçekleştirilmiştir. Schliemann'ın bu kazılarında F. Calvert; R. Virchow ve W. Dorpfeld gibi kişiler de kazı heyetinde yer almıştır. Homeros'un destanlarını okuyup Kral Priamos'un hazinelerini bulmak için Troia Hyüğü'nü 1870'te kazan Schliemann, Troia II'nin kent duvarı içinde gizli olarak saklanmış altın ve gümüş eserleri bulmuştur. Schliemann'nın Almanya'ya götürdüğü ve Berlin'de Völkerkunde Müzesi'ne konan bu hazine, İkinci Dünya Savaşı sırasında Sovyet Rusya'ya götürülmüş olup, şimdi Puşkin Müzesi'nde sergilenmektedir. Türkiye'de bırakılmış olan bir küçük bölüm eser ise İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde yer almaktadır.⁵²¹

Dörpfeld'in çalışmalarıyla Hisarlık Tepe'de birçok kentin st üste bulunduğu belirlenmiş ve tabakalanma saptanmıştır. Bu alışmalar höyüğün ortadan hendek şeklinde kazılmasına yol açmıştır. Birçok mimari kalıntı iyi belgelenmeden yok edilmiş; bulunan eserlerin büyük kısmı da yurt dışına kaçırılmıştır. Schliemann'ın amacı eser bulmaktan çok antik Troia kentinin Hisarlık Tepe'de olduğunu

⁵¹⁹ Uçankuş, a.g.e., s. 288

⁵²⁰ a.g.e., ss. 288-299

⁵²¹ Akurgal, 2008, s. 14

kanıtlamak olmuştur. Onun ölümü üzerine W. Dörpfeld kazılara 1893–94 yıllarında devam etmiştir.⁵²² 1932 yılında Cincinnati Üniversitesi adına C.W. Blegen Troia’da kazılarına başlamış ve 1938 yılına kadar devam etmiştir.⁵²³ Blegen dönemi kazıları geniş alanların açılımindan çok önceki dönem kazılarında ada şeklinde bırakılan alanlarda yapılmıştır. Blegen ve ekibi bu kazılar sonucunda Troia kültürünü dünyaya; ayrıntılı yayınlar ile tanıtmışlardır. 50 yıllık bir aradan sonra 1988 yılında Tübingen Üniversitesi adına M. Korfmann yönetiminde uluslararası bir ekip tarafından başlatılan kazılar günümüze kadar devam etmektedir.⁵²⁴

2.2.4.3. Tabakalanma ve buluntular

Troia; 9 yerleşme katı⁵²⁵ ve 41 – Fahriye Bayram’a⁵²⁶ göre 46 - yapı evresinden oluşmaktadır. Troia I-III: İTÇ II. Evre; Troia IV-V: İTÇ III-OTÇ Evre geçişi; Troia VI: Orta Tunç-Son Tunç Çağı; Troia VII: Son Tunç-İlk Demir Çağı; Troia VIII: Yunan ve Troia; Troia IX: Roma Dönemi’ne tarihlenmektedir. Harmankaya; son yıllarda Schliemann yarması olarak bilinen kuzey-güney yarmasının tabanında yapılan kazılarda kesin olmamakla beraber, Troia I yerleşmesinden önceye ait bir yanık tabakanın gün yüzüne çıkarıldığını ifade etmektedir. M. Korfmann başkanlığındaki son dönem kazı çalışmalarında aynı zamanda yeni yapı evreleri belirlenmiş böylece Troia kültür silsilesinin az da olsa değiştirildiğini görmek mümkündür (EK 52-Resim 38).

⁵²² Wilhelm, Dörpfeld, Troja und Ilion, Atina, 1902, passim

⁵²³ Lloyd, a.g.e., s. 56; Carl W., Blegen, Troy: Excavations Conducted by the University of Cincinnati, 1932-1938, Princeton University Press, Princeton, 1950, passim; Hans, Günter Jansen, “Die Neun Internationalen Grabungen Auswirkungen in Wissenschaft und Öffentlichkeit”, *Traum und Wirklichkeit Troia*, Stuttgart, 2001, s. 338

⁵²⁴ Uçankuş, a.g.e., s. 288-320; Harmankaya aynı yer; Bayram, a.g.e., 254-255; Akurgal, 2008, s. 14; Akurgal, 2007, s. 238

⁵²⁵ Harmankaya, aynı yer; Uçankuş, a.g.e., ss. 283-320; Akurgal, Ankara, 2008, ss. 13-14, 45, 185-187; Akurgal, İstanbul, 2007, s. 26-28, 238-247; Arik, 1936, s. 8

⁵²⁶ Bayram, a.g.e., s. 255

Carl Blegen'in Troia kazıları: Mısır'da, Mezopotamya'da, Boğazköy'de bulunan yeni yazılı belgeler dolayısıyla, Homeros'da adı geçen kavimlerin adıyla yakın benzerlikler gösteren kavim adlarının ortaya çıkması, Troia'yı yeniden gündeme getirmiştir.⁵²⁷

Blegen başkanlığında, W. T. Semple, Miss. D. H. Cox, Mr. J. L. Caskey, Miss. D. Rawson ve Miss. M. Rawson, Mr. J. Sperling, Dr. F. W. Göhtert, W. A. Heurtley ve L. Lands gibi bilim adamlarından oluşan bir heyet oluşturulmuştur.⁵²⁸

1931'de Mr. Mrs. Semple, Ankara'ya gelmiş, gerekli başvuruyu yaparak, kazı iznini almıştır. W. Dörpfeld de yeni kurula katılmıştır. Böylece Troia kazılarının dördüncü devresi, Nisan 1932'de başlamıştır.

Tablo 5: Blegen Kazıları Kronolojisi

I. TR.	3200-2600	EBA	VI. TR.	1900-1300	MLBA
II. TR.	2600-2300	EBA	VIIa. TR.	1300-1200	LBA
III. TR.	2300-2200	EBA	VIIb. TR.	1200-900	LBA-FA
IV. TR.	2200-2050	EBA	VIIIa. TR.	900-550	FA. ARK.
V. TR.	2050-1900	EBA-MBA	VIIIb. TR.	550-350	KLAS-HEL.
			IX. TR.	350-400	HEL-ROMA

Blegen başkanlığındaki Troia kazılarının amacı: Troia'nın başka kültürler arasındaki yerini, ilişkisini saptamak için, höyükteki bütün kültür katlarını yeniden teker teker ele alıp kazı çalışmaları yapmak; Troia'da ve yakın çevresinde aranacak mezarlar, iskeletler ile ölü gömme durumunu ele alıp incelemek; Troia'da yaşamış halkların, kavimlerin etnik ilişkilerini saptamak; Bu bölgede geniş kapsamlı bir gezi, inceleme ve araştırma yaparak höyükle ilişkilerini ortaya koymak olmuştur.

C. Blegen ve ekibi, bu programını gerçekleştirmek için 7 yıl çalışmıştır. Hisarlık Höyük, Eski Hisarlık, Karatepe, Kumtepe, Ballıdağ, İda (Kaz) dağı,

⁵²⁷ Uçankuş, a.g.e., s. 288

⁵²⁸ Arık, 1940, s. 252

Beşiktepe, Hanaytepe, Çobantepe, Neandria ve Karaağaçtepe (Protesilaos) gibi Höyükler, Akropoller, Tümülüsler ve Nekropoller, geziler, araştırmalar, sondaj ve kazılarla yeniden ele alınmıştır. 1934 yılında Türkiye Kültür Bakanlığı adına Hamit Zübeyr Koşay, Cincinnati kazı kurulu adına j. Sperling birlikte bu araştırma ve sondaj çalışmalarını başlatmış, onlara sonradan Remzi Oğuz Arık eşlik etmiştir.

Hamit Zübeyr Koşay - j. Sperling'in çalışmaları ve buluntuları: Bu sondajların amacı Hisarlık'ta 1870'den beri kazı yapılan yer ile adı geçen yerler arasında karşılaştırmalar yapmak ve Homer'in bahsettiği Troia'nın Hisarlık olup olmadığı hakkında bilgiler elde etmek olmuştur.⁵²⁹ Elde edilen sonuçlar şunlardır:

Ballıdağ (Pınarbaşı): Pınarbaşı köyünün güneydoğusunda kayalık bir tepedir. Koşay, burasının 142 m yüksekliğinde olduğunu, doğusundan Menderes (Scamander) çayı aktığını, kuzeyinde Troia Ovasının bulunduğunu ifade etmektedir. Troia harabesinden uzaklığı 14 kilometredir. İlk kez Gustav Hahn 1864'te daha sonra Schliemann burada bazı sondajlar yapmıştır. Schliemann başta buranın Homer Troiası olduğunu düşünmüştür. Sonraları daha ziyade Helenistik bir yerleşme yeri olduğu düşünülmüştür. Tepenin doğu tarafında bulunan az miktardaki çanak kırıklarının ve ilgili duvarların Helenistik Devre ait oldukları görülmüştür. Sondajda ele geçen çanakların MÖ 400 yıllarına ait olmakla beraber derinde tek tük prehistorik parçalar da ele geçmiştir. İçkal'anın batı tarafında kazılan dört köşe alanda Helenistik devre ait duvar parçaları göze çarpmıştır. İçkal'da yapılan sondajda üst tabakada Helenistik Devre ait ev temelleri ortaya çıkarılmıştır. Çanaklar genellikle MÖ 4. yüzyıla aittir. İçkal'da 50 cm ve genellikle 35 cm kalınlığında prehistorik tabaka da bulunmuştur. Bulunan külrengi çanakların bir kısmı Troia VI-VII'ye bir

⁵²⁹ Hamit Zübeyr, Koşay, J. W. Sperling, Troad'da Dört Yerleşme Yeri, Devlet Basımevi, İstanbul, 1936, s. 3

kısmı Troia VI'nın Lesbos'tan bilinen eski örneklerine karşılık gelmektedir. Koşay, Ballıdağ'da akropolün önemli olduğu ama bunun hiçbir zaman Troia'nın 15 metreden fazla olan zengin ve kalın kültür tabakalarıyla kıyaslanamayacağını düşüncesindedir.⁵³⁰

Eski Hisarlık: Ballıdağ'ın doğusunda ve Menderes Çayı'nın ötesinde bulunan bir tepedir. Bunun üzerinde bir şehir ve ikametgâh bulunmayıp yalnız gerektiğinde barınak olacak istihkâm⁵³¹ duvarları bulunmaktadır. Tepenin pek dik olmayan doğu, kuzeydoğusu ve kuzey yamaçlarında üç yerde toprağı 1 metre derinlikte bulunan ana kayaya kadar kazılmıştır. Çanak kırıklarına ancak üst tabakada rastlanılmıştır. Bu yamaçlarda kültür tabakaları bulunmamıştır. İstihkâm duvarları 200 m'den az fazla, kalınlığı aşağı yukarı 3,75 metre ve yıkılmadan kalan kısmın yüksekliği bir metredir.

Kuzey bölümünde yapılan dört sondajda da ana kaya hemen 30 cm derinlikte ortaya çıkmıştır. Buradaki bütün araştırmada ancak yüz parça çanak kırığı ele geçmiştir. Koşay, bunların Troia VI-VII ile aynı devirden olduklarını olası görmekte ve burada da iddia edildiği gibi önemli prehistorik yerleşme merkezinin bulunmasına imkân olmadığını ve Eskihişarlık'ın sadece gerektiğinde sığınılan bir istihkâm olarak kullanıldığını düşünmektedir.⁵³²

Karatepe (Kara Yiv Tepe): Bu tepe Troia'nın 8 km doğusunda Hisarlık'tan bu yönde giden sırt üzerinde yer almaktadır. Heyet, buralarda yapı temellerine ve kültür tabakalarına rastlamamıştır. Tepenin doğu ucundan 10 metre mesafede açılan hendekte ana kaya 30 cm derinlikte bulunmuştur. Meydana çıkan bozuk çanak parçalarından olasılıkla, bir tanesi prehistorik devre aittir.

⁵³⁰ a.g.e., ss. 4-7

⁵³¹ İstihkâm: Düşman saldırısını durdurmak, düşmana karşı savunma yapmak amacıyla düzenlenmiş yer.

⁵³² a.g.e., ss. 14-16

Mabet: Daha batıya doğru Seyk'in, Apollon mabedinin bulunduğunu düşündüğü, hayal ettiği yerde ana kaya ancak 25 cm derinliktedir. Bulunan pek az ve bozuk çanak parçalarından hiçbiri prehistorik devrinden değildir. Mabet içinde bulunan çanak ve kiremit parçalarının hepsi Helenistik Devre aittir. Koşay, temellerin altında bulunan siyah cilâlı bir çanağa ait ayak parçasının MÖ 4. yüzyıla ait olduğunu düşünmektedir. Mabet içinde iki ve dışında ayrıca birkaç hendek kazılmıştır. Mabedin kazı çalışmaları sırasındaki uzunluğu 26 metre, genişliği 12 metre olarak rapor edilmiştir.

Koşay, Karatepe'nin pek fakir olduğu ve bazılarının iddia ettiği gibi "Homer Troiası"nın burada yer almayacağını kolayca anlaşıldığını ifade etmektedir. Ne tepede ne de yöresinde eski, önemli bir yerleşme merkezi olduğuna dair bir işaret bulunmamaktadır.⁵³³

Kumtepe: Troia'nın 5 km kuzeybatısında Menderes Çayı'nın batı kenarında Babafingo tepesinden 200 metre kuzeyde, aşağı yukarı 4 metre yükseklikte, 100 metre uzunluk ve 80 metre genişliktedir. Höyüğün ayrıca yükselen doruk kısmının uzunluğu 50 metre ve genişliği 35 metredir. Bu yüksek kısımda dört yerde 10 metre uzunluk ve 1,5 metre genişlikte yarma açılmıştır. Ele geçen çanak çömlek bakımından Kumtepe'nin kültür katlarını 2 devreye ayırmak mümkündür. İlki ve en alttaki Troia I'den daha yeni değildir. Heyet bu kata Kumtepe I adını vermiştir. İkinci devre Kumtepe II ise aşağı yukarı Troia IV'e karşılık gelmiştir. Ne aradaki çağlarda ne de sonra Kumtepe'de oturduğuna işaret eden izler görülmemiştir. Açıkta ve meydanda ve hemen her yerde Kumtepe I çanaklarını bulmak mümkündür.

⁵³³ a.g.e., ss. 21-24

Kumtepe II insanları höyüğün ancak kuzey ve doğu tarafında yerleşmişler ve tabiatıyla tepe burada daha yükselmiştir. Kumtepe II'nin adı geçen yerlerde kalınlığı 1,20 metredir.

Kumtepe I, Kumtepe II'den sonra gelmekte I c, I b, I a olmak üzere üç ikincil tabakaya ayrılmaktadır. I c doğrudan doğruya Troia I'e karşılık gelmektedir. I c'deki çanaklar arasında yuvarlak karınlı dikçe boyunlu, basit fakat yüksekçe ağızlı, tek kulplu çeşitler Troia I'de bilinen parçalardır (EK 53-Resim 39). I b, Kumtepe I'e ait olmakla beraber I c'ye göre daha eskidir. I c'deki dik köşeli tabak çeşitleri burada ele geçmemiştir. Hamur I c ile aynı ve bazı parçalar nispeten daha iyidir. I a, Kumtepe'nin en eski kültür katıdır. Çanaklar diğer katlara benzemekle beraber I b için karakteristik içeriye kıvrımlı çeşitlere rastlanılmamıştır. I a'daki çanakların yanları dikçe, dibi düz ve kenarlar başlangıçta incedir. Renk genellikle esmerce olmakla beraber külrengi ve siyah çeşitler de eksik değildir. Genellikle iyi cilâlıdır. Ayrıca iyi pişmemiş, siyah renkte geometrik süslü çeşitler de vardır ki bunlarda Neolitik Devir karışımı sezilmiştir.

Bu araştırma sonucunda Kumtepe I'in farklı tabakalara ayrıldığı fakat bu tabakalar arasında bir uyumun olduğu meydana çıkmıştır. Koşay; o gün eldeki mevcut belgelerin, Kumtepe'nin en alt tabakalarını oluşturan I a ve I b, Troia I'den daha eski olduğunu söylemektedir.⁵³⁴

Troia çevresindeki kazılar ve buluntular: C. Blegen yönetimindeki kazı heyeti 1932'de Hisarlık Höyük Akropolü'nün, hemen her tarafında, uzun ve dar yarmalar biçimindeki açmalarda çalışmaya başlamıştır. Hepsi 4000 m'yi bulan 80 kadar yarmada ana toprağa kadar inilmiştir.

⁵³⁴ a.g.e., ss. 27-50

Akropolün kuzeybatı ve batı eteklerindeki çalışmalarda daha olumlu sonuçlar elde edilmiştir. Miss Marion Rawson'un yönetiminde açılan 10 kadar yarmanın dibinde, "Sub-Neolitik" olduğu düşünülen kap parçaları, yanmış-kömürleşmiş insan kemikleri ele geçmiştir. Ele geçen çanak çömleklerin bir bölümü elde yapılmış, perdahlanmış eski tip seramiklerdir. Bu çanak çömleklerin yanında insan ve hayvan kemikleri de bulunmuştur.

Bu höyüğe yakın açılan yarmalardan da çok sayıda kalıntı ve buluntu ortaya çıkarılmıştır. 1,50 m derinlikte, 4 Roma mezarı açılmıştır. Arkaüstü (dorsal) yatırıldığı sanılan iskeletlerin kötü durumda olduğu görülmüştür. Mezarlarda, demirden 2 strigil ile bir ufak kap çıkmıştır. Bunlarla birlikte bulunan prehistorik parçalar, kırık-dökük şeylerdir. Çok sayıda Minyas kap kırıkları, Son Hellas devrinden Miken parçaları ve biraz da Kıbrıs ürünleri bulunmuştur. Güneybatıya uzanan, 1 m yükseklik, 38 cm genişlikteki duvar, önemli buluntular arasındadır. Bu duvarın 2 m altında çokça insan ve hayvan kemiği ortaya çıkarılmıştır. Uçankuş'a göre buradaki yanık izleri, kömürleşmiş parçaları burada bir ölü yakma olasılığının olduğunu kanıtlamaktadır.

D. Rawson'un, yönetiminde 1933'te höyüğün batısında, açılan açmalarda, bol sayıda klasik seramik kırıkları altında, II ve I Troia dönemine ait çanak-çömlekleri ele geçmiştir. Ama mimari izine rastlanılmıştır. Güney yanındaki ovada birçok Greko-Romen mezarı ortaya çıkarılmıştır. 1933'de Mrs. Semple ve Miss. D. Rawson işbirliğinde yine buralarda kazılan 4 yarmada, Akropol'ün güney kapısına gelen yollar araştırılmıştır. Geniş Greko-Romen tabakası, kalın duvarlara rastlanılmıştır. Bu bölgede yer alan 21 mezar, Agoranın kuzey yanının mezar gibi

kullanıldığını ortaya koymuştur. Ancak bu mezarları tarihlendirmede kullanılacak herhangi bir buluntu meydana çıkmamıştır.⁵³⁵

Miss. D. Rawson yönetiminde, İlion Ovasının güney kıyısında açılan 20 kadar yarmada, prehistorik mezar aranmaya başlanmıştır. Miken seramiği ele geçmiştir. Akropol'de, VI. Troia kapısında, 550 m güneybatı uzaklıkta VI. Troia'ya ait bir mezarlık (nekropol) bulunmuştur. Bu mezarlıkta 19 küp mezar bulunmuştur. Hepsinde yakılan cenaze külleri bulunmuştur. Ayrıca 10 adet mezar kabı, 247 adet ölü gömme töreninde kullanılan kap ele geçmiştir. Biraz da VII a katına ait kap parçaları açığa çıkmıştır. VI. Troia'nın orta sınıf halkına ait olan bu mezarlık kültürü önem arz etmekte olup, Doğu Ege uygarlıkları arasında önemli bir yer teşkil etmektedir.

Akropol'ün güneybatısındaki düzlükte yapılan kazılarda 29 yarma açılmıştır. Burasının yoğun bir klasik iskân yeri olduğu saptanmıştır. Evlerin sabanına gömülen küpler, figürinler, masklar ve paralar bulunmuştur. Kayaya oyulan 6 kuyuda, çok az Prehistorik parça bulunabilmiştir. Ova, daha batıya doğru, Helenistik ve Roma Çağı'nda daha yoğun bir yerleşime ev sahipliği yapmıştır. Bu kuyularda, az sayıda Miken ve Kıbrıs işi ürünlerle az sayıda çok eski parça bulunmuştur.

1933'te Goethert tarafından büyük bir Bazilika meydana çıkarılmıştır. Güzel mozaikler ve İmp. Aurelius zamanına ait 24 bronz para bulunmuştur. Akropolün 100 m ötesinden başlayan yoğun bir klasik iskân görülmüştür. Ancak, prehistorik mezar görülmemiştir. Yine açılan beş yarmada, yer yer Roma Sur duvarı bulunmuştur. Yerleşimin güçlü olmadığı görülmüştür. Mrs. Hack'in, Akropol'un 250 m

⁵³⁵ Uçankuş, a.g.e., s. 301

doğusundaki, Kule Hasan Tepe alanında kazdığı 5 yarmada, bir Roma hamamı gün yüzüne çıkarılmıştır.

Akropol'ün doğusunda, Simeois deresine bakan ve ovaya doğru inen kuzey yüzünde, J. L. Caskey tarafından 20 kadar sondaj çukuru açılmıştır. Çeşitli çağlara ait buluntu ele geçmiştir. En değerli buluntu, Son İlion'un sur duvarından birkaç parçanın ve surun yönünün ortaya çıkarılmış olmasıdır. Çoğu Minyen, birazı da Miken ürünü ele geçmiştir.

1935 yılında kazı çalışmaları nisan başından temmuz başına kadar devam etmiştir.⁵³⁶ Miss. D. Rawson ile Remzi Oğuz Arık birlikte çalışmışlardır. Burada Greko-Romen Çağı İlion'unun Mezarlığı bulunmuştur. Ele geçen bazı ürünlerden, Helenistik Devir'den Geç Roma Devri'ne kadar süren bir zamana ait oldukları saptanmıştır. Buranın en çok dikkatleri üstüne çeken buluntusu, 85x5,85 ölçüsünde bir salonla, diğer bölümlerden oluşan bir kilisedir.

1935'te, Miss D. Rawson tarafından yaylanın güneybatısında 17 sondaj çukuru açmıştır. VI. şehre ait kalıntılarla, Klasik Çağ kalıntıları bu alanda ele geçmiştir. Ocaklar ortaya çıkarılmıştır. Bu alanlardaki araştırmalar, hem mezar ve mezarlık konusuna açıklık getirmiş hem de, Klâsik Çağ İlion'u hakkında daha geniş bilgi sahibi olunmasına katkı sağlamıştır. Uçankuş'a göre bu sondajların en önemli sonucu; Troia Höyüğü'nün, düşünüldüğü gibi bir "Alt şehri - Aşağı şehri" yoktur. Höyük Akropolü ile birlikte müstahkem bir şehir olma özelliğini taşımaktadır.⁵³⁷

1936 yılındaki kazılar höyüğün kuzeybatısındaki C, D-2,3 yarmasında; höyüğün güneyindeki F-8 alanında; höyüğün güneybatısındaki A-8,7 arasında ve höyüğün ortasındaki E - 6 adasında; höyüğün doğusundaki VI F evinde, VI G, VI H,

⁵³⁶ Arık, 1936, s. 8

⁵³⁷ Uçankuş, a.g.e., s. 302

VII E, VII sahasında; H-7,8 de ve nihayet J, K-5,6 ile VII E, VII Z, VII N noktalarında yoğunlaşmıştır.⁵³⁸

Arık, 1936 yılında heyetin bulduğu 961 parça tam eserle Anadolu'nun prehistorik tarihinin aydınlatılmasında çok önemli bir başarının elde edildiğine inanmaktadır. Ele geçen eserlerin çanak çömlek kısmı Troia'daki müzede bırakılmış; diğer kıymetli eserler tamamıyla İstanbul Müzelerine teslim edilmiştir.⁵³⁹

Blegen'in höyükteki çalışması: Blegen başkanlığındaki heyet, höyükteki çalışmada, mümkün mertebe Schliemann ve Dörpfeld kazılarında dokunulmayan yerleri bulup kazmıştır. Söz konusu bu titiz çalışmalarla yeni bilgiler edinilmiş ve bu bilgilerin, ışığında eski yanlışlar düzeltilmeye, kafalarda soru işareti bırakan konu ile sorunlar çözülmeye uğraşmıştır.

Troia I: Troia'da en eski yerleşme katı olan I. tabaka, doğruca kaya üzerine kurulmuştur. İTÇ Anadolu'sunun en önemli merkezi Troia I yerleşmesidir.⁵⁴⁰ Arık, Kumtepe sondajı ve Yeniköy, Hanaytepe, Hüyücektepe gibi Troia'ya yakın olan yerlerde yapılan yoklamaların; Troia I. diye anılan en eski çağın bu Troia alanında genel ve ilk bir yerleşmeye ait olduğu düşüncesindedir.⁵⁴¹ Bu yerleşmenin ne kadar sürdüğünü kesin söyleme olanağı bulunmamaktadır. Acaba kimler kurmuştu? Bu konuda çalışmış birçok bilim adamı bulunmaktadır.⁵⁴² Hatta Tahsin Özgüç'ün "Birinci Truva'yı Kim Kurdu" diye bir çalışması bile bulunmaktadır.⁵⁴³ Ancak, burayı kuran bu insanlar geldiklerinde oldukça ileri durumdaydılar. Örneğin, büyük, uzun, dikdörtgen plânlı ev yapmayı, yuvarlak plânlı küçük binalar inşa etmeyi

⁵³⁸ Arık, 1938, s. 18

⁵³⁹ a.g.e., s. 20

⁵⁴⁰ Akurgal, 2008, s. 13; Akurgal, 2007, s. 26

⁵⁴¹ Arık, 1936, ss. 9-10

⁵⁴² Uçankuş, a.g.e., s. 303

⁵⁴³ Tahsin, Özgüç, "Birinci Truva'yı Kim Kurdu?" *DTCF Dergisi II/5*, Ankara, 1944, s. 697-716

biliyorlardı. Taş temel üstüne yükselen kerpiç duvarlar, Anadolu'ya özgü bir yapı tekniğine göre yapılmıştır.⁵⁴⁴ Bu duvarları hem düz, hem de balık kılıcı örneği ördükleri görülmüştür.⁵⁴⁵ Duvarlarda ve çanlarda ağaç kullanılmış olup, evlerin direklerinin de ağaçtan olduğu göze çarpmaktadır. Ocak evin ortasında olup, evlerin kapıları dar tarafında bulunduğu bilinmektedir. Bu plân tipi, II. Troia'da görülen büyük megaronların ilk örneği olabilir. Uçankuş, I. Troia yerleşmesinin, bir kasaba, bir devlet görüntüsüyle karşımıza çıktığını ifade etmektedir.

Akurgal, ilk yerleşmenin, 10 yapı kattan;⁵⁴⁶ Harmankaya ise 11 yapı katından oluştuğunu dile getirmektedir.⁵⁴⁷ Yerleşim kalınlığı yaklaşık 2,5 m; çapı 90 metreyi bulan şevli bir sur duvarı ile çevrili olduğu göze çarpmaktadır.

Troia I duvarı bugün çok iyi korunmuş bir durumdadır. İki kule ile savunulan kent kapısı 2,97 m enindedir. Doğu kulesi, üzerini örten toprak temizlendikten sonra, çok sağlam bir durumda meydana çıkmıştır.⁵⁴⁸ Kulenin tabanı oldukça büyük taşlardan yapılmıştır. Kazı heyeti, dış yüzü sağlam olan bu duvarın üstünün, kerpiçten bir korkuluk ile çevrelendiğini belirtmiştir.⁵⁴⁹

Troia I tabakasına ait en güzel kalıntıyı CD-2/3 kareleri arasındaki 102 numaralı ev oluşturmaktadır. Bu yapı Troia Ib evresinde inşa edilmiştir. Onun altında görünen bir ucu yuvarlak yapı Troia Ia katına aittir.

Troia I, İTÇ uygarlığına giren bir yerleşmedir. Hem Uçankuş hem de Akurgal, Troia I'de pişmiş toprak kapların elle yapıldığına dikkat çekmektedirler.⁵⁵⁰ Troia'nın insan yüzü betimlemelerle bezemeli kapları, ilk kez bu yerleşmede ele geçmiştir.

⁵⁴⁴ a.g.m., s. 713

⁵⁴⁵ Akurgal, 2007, s. 240; Akurgal, 2008, s. 13

⁵⁴⁶ Akurgal, 2007, s. 239

⁵⁴⁷ Harmankaya, aynı yer

⁵⁴⁸ Akurgal, 2007, s. 238

⁵⁴⁹ a.g.e., s. 239

⁵⁵⁰ Uçankuş, a.g.e., s. 303; Akurgal, 2007, s. 240

Troia I (EK 54-Resim 40), kültür bakımından Ege çevresine bağlıdır.⁵⁵¹ Beyaz boya özellikle Batı Anadolu için tipik olan çanak çömlek biçimleri üstünde görülmektedir. Kusura'nın, I. Troia ile çağdaş olan ilk "A" yerleşme katında da siyah zemin üstüne sürülmüş beyaz boyalı çanak parçaları ele geçmiştir. Özgüç, eldeki bu bilgere göre Thermi-Troia-Yortan ve Kusura'nın beyaz boyalı çanak çömleğiyle çağdaş olduğu düşüncesindedir.⁵⁵²

Bu tabakanın en güzel buluntusu, kireç taşından bir insan kabartmasıdır. Bu eser, Anadolu'nun ve Ege'nin, bu devir için verdiği ilk plastik anıttır. Bunun, Mısır ve Mezopotamya işleriyle bir benzerliği göze çarpmamaktadır.

I. Troia'nın (a) safhası bir depremle yıkılmış (b) safhası hemen bunun üstüne yapılmıştır. İki safha arasında bir boşluk bulunmamaktadır. (c) safhası da (b)'nin üstüne kurulmuştur. I. Troia uygarlığının yerli özelliklere sahip olduğu saptanmıştır.

Troia II: Yedi yapı katından oluşan bu yerleşmenin II a-g evrelerinin, MÖ 2200 yıllarında kapsadığı alanın çapı 110 m'yi geçmemektedir. Troia I uygarlığı Troia II'de de gelişmeye devam etmiştir.

Troia II c-g evreleri megaronları ile propylonlarının düzenlenmesi bakımından Batı dünyasının belirli bir plan düzenini gösteren ilk kent olmakla birlikte, şehircilik bakımından büyük bir gelişim göstermiştir.⁵⁵³

Troia II'nin büyük kent kapısı, Troia I'de olduğu gibi güney surunun (FN) ortasında olup ikinci yerleşmenin daha başka sur kapılarının da olduğu bilinmektedir.⁵⁵⁴ E7 karesindeki FN kapısı, Troia II a'nın ana girişidir. Troia II'nin son evresinin, büyük kent kapısı, FO ile gösterilen büyük propylondur. Bu kapı da

⁵⁵¹ Akurgal, aynı yer

⁵⁵² Özgüç, a.g.m., s. 699

⁵⁵³ Akurgal, aynı yer

⁵⁵⁴ Akurgal, 2007, s. 241

FM Propylonu gibi bir megaron biçimindedir. Büyük megaron (IIA) çok etkileyici bir biçimde, tepenin en yüksek noktasında yer almaktadır. Megaronun planı belirlenmiştir.

Troia II, kültür düzeyi yüksek olan bir yerleşmedir. Troia II g'yi sona erdiren tahrip tabakası ortalama 1 m kalınlığındadır. Ayrıca tabakada belirgin yangın izleri gözlenmiştir.⁵⁵⁵

Yakar, Troia II'nin şiddetli tahribinin metal endüstrisinde de görülebilen maddi kültürde bazı azalmalara neden olduğunu, bundan dolayı Troia'nın metal işlerinin onu takip eden döneminkinden ayrı bir şekilde değerlendirilmesini önermektedir.⁵⁵⁶

Şu gerçeği de ifade etmekte yarar vardır. Troia II'de (Troia I'de olduğu gibi) döküm ocakları, toprak kap dökümlerin, atık materyalin (atık yığınları) döküm araçlarının eksikliği, buradaki zanaatkarların demircilikle uğraştıklarını ve dökümle ilgilenmediklerini göstermek için incelenmiştir.⁵⁵⁷

E/6 alanında, bir evde yüze yakın seramik örnekleri ele geçmiştir (EK 55-Resim 41). Biçimli ve kulplu kaplar, ince uzun kulak biçimli vazolar, yayvan ağızlı kâseler, insan ve hayvan şekilli plastik kaplar üretilmiştir. Ege, Hellas ile Orta Anadolu'yla ticari ve sanatsal, kültürel ilişkiler görülmüştür. Alaca'da, Boğazköy'de, Kültepe'de bol miktarda ele geçen yayvan ağızlı kâseler Troia'yı, Mallıayı ve Ugarit'i akla getiren, ilişkileri gösteren önemli ürünler olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁵⁸

⁵⁵⁵ a.g.e., s. 242

⁵⁵⁶ Yakar, Ankara, 1985, s. 27

⁵⁵⁷ De Jesus, a.g.e., s. 136

⁵⁵⁸ Uçankuş, aynı yer

Troia III ve IV: Orta Tunç Çağı Dönemi'ne ait olup Troia I ve II yerleşmelerinin uzantısı şeklindedir.⁵⁵⁹ Troia'nın III, IV ve V. şehirleri birbirine benzeyen ve fakat her biri ayrı benliğini saklamış bulunan kültür katlarından oluşmaktadır. Bu sonuç, Troia'daki medeniyetin devamını göstermek bakımından oldukça önemlidir.⁵⁶⁰ Gelenekler devam etmiştir. Yapıların basit ve fakir oldukları büyük mimari yapıların olmadığı görülmektedir. Troia IV zamanında bir kent surunun bile bulunmadığı belirlenmiştir.⁵⁶¹ Söz konusu iki yerleşim katının kap kacağını birbirinden ayıracak özelliklere rastlanılmamıştır. Bununla beraber IV. şehirde plastik kapların devam ettiğini görmek mümkündür. Yeni kap kacak arasında sadece, tek kulplu, çok uzun, enli bir gagaya benzer ağızlı testiler bulunmaktadır. II. Troia'da olduğu gibi, açık ve tek renk hâkimdir.⁵⁶²

Troia V: Burada yeni bir gelişme göze çarpmaktadır. Akropol'de, Dörpfeld plânına göre A7-8 karelerinde, VI. Troia'nın ünlü surları dışında, ortaya çıkarılan mimari yapılar dikkat çekicidir: Dört köşeli, yüksek duvarla çevrili bu yapılar Yumuktepe ve Alishar'ın Frig surlarını anımsatmaktadır. Bu evre, Tunç Çağı'nı kapatan bir zaman dilimine denk gelmektedir. Çanak çömleklerde açık rengin egemen olduğu görülmektedir (EK 56-RESİM 42). Özellikle, köşelerin içinde Latin haçı şeklinde yapılan süslemeler bu devreyi karakterlendirirler. Bu süsleme şekli hem Alacahöyük hem de Karaoğlan'da⁵⁶³ karşımıza çıkmaktadır. W. Lamb, bunların

⁵⁵⁹ Akurgal, 2008, s. 45

⁵⁶⁰ Arık, 1936, ss. 9-10

⁵⁶¹ Akurgal, 2007, s. 243

⁵⁶² Uçankuş, aynı yer

⁵⁶³ Bkz. Karaoğlan

benzerlerini Kusura'da ele geçirmiştir.⁵⁶⁴ Yapılan çalışmalarla V. Troia'nın da bir yangınla tarih sahnesinden silindiği gün yüzüne çıkmıştır.⁵⁶⁵

Troia VI: Uçankuş'a göre Troia Höyüğü'nün, dikkatleri üzerine çeken, üstünde en çok durulan, araştırmalara, tartışmalara, çatışmalara en çok konu olan katı, VI. yerleşme katıdır.⁵⁶⁶ Sekiz yapı katından oluşan altıncı yerleşme başlıca üç ana evre gösterir. En parlak devir Troia VI f-h evreleri olarak gösterilebilir. Bu dönemde yapılan evler ve ant suru, yüksek bir zevk ve işçilik ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁶⁷

Troia VI'nın Orta Tunç Çağı kalıntıları, göçmen Hint-Avrupalı kavimlerinin kurdukları ilk kent devletleri ile aynı döneme denk gelmektedir. Bununla birlikte Yunanistan'da Orta Tunç Çağı'nı aynı zaman zarfında sona erışı ve Geç Tunç Çağı'nın başlaması bir rastlantı olmasa gerektir. Akurgal'a göre bu, yeni ve birbirleriyle çağdaş uygarlıkların eski dünyanın üç komşu bölgesinde aynı zamanlarda ortaya çıkışı, MÖ 3. binin sonlarına doğru başlayan ve 2. binin başlarına kadar süren büyük Hint-Avrupa göçüyle ilişkili bir durumdur.⁵⁶⁸ Troia VI halkı ile Yunanistan'ın Orta Hellas devletleri arasında ilişki mevcuttur. Hititlerin sürekli olarak kuvvetli bir Doğu etkisi altında kalmalarına rağmen, uygarlıkların mimari ve kent planlamasında Myken ve Troia VI ile belli ortak temel özelliklerinin oldukları görülmektedir.

VI. Troia, gerçek bir yapı üslûbuna erişen askerlik ve sivil yapılarıyla, Batıdan, Kıt'a Yunanistan'dan gelen etkilere ve geniş dış ilişkilere rağmen, yerli özelliğini ve en az 1200 yıldan beri devam eden Troialı – Anadolu karakterini

⁵⁶⁴ Bkz. Kusura

⁵⁶⁵ Uçankuş, a.g.e., s. 304

⁵⁶⁶ aynı yer

⁵⁶⁷ Akurgal, aynı yer

⁵⁶⁸ Akurgal, 2008, s. 185

kaybetmemiştir. Özgüç, bu durumu VI. Troia'nın en önemli özelliği olarak göstermektedir.⁵⁶⁹

Dörpfeld 1894 yılında sur duvarı kazı çalışmalarına batıda 6/A karesinde son vermiştir. Blegen, çalışmalarıyla bunu 40 m daha da açarak surun, V. Troia'nın üstünde yüksek bir seviyeye kadar çıktığını ortaya koymuştur.

Blegen yönetimindeki heyet birkaç evi de ortaya çıkarmışlardır. Dörpfeld plânında VII F ile ifade edilen doğudaki evin bütün planıyla bulunması, "Basilika" tipinde bir yapının ele geçmesini sağlamıştır. Blegen, bu mimari yapının Anadolu'nun Hitit mimarlığı ile karşılaştırılabileceğini düşünmüştür. Uçankuş, bu yapıda ve dışında ele geçen Miken seramiği göz önüne alınırsa, bu evin MÖ 1400 yıllarına tarihlenebileceğini söylemektedir.⁵⁷⁰ Duvarlarının yapısı diğer evlere göre değişiktir. Güney cephesi Kyklop tarzı büyük taşlarla yapılmıştır. Trapézoidal planlı yapının doğu duvarı 15,87 m, batı duvarı ise 14,70 m'dir. Evin VI e evresinde inşa edildiği, VI g evresinde de yenilendiği belirlenmiştir. Biraz güneydeki VI G evi daha eski gibidir. 20,90 x 9,40 m ölçüsünde olan VI G evinin güney bölümü Schliemann'nın kuzeydoğu açmasıyla tahrip olmuştur.⁵⁷¹ Blegen, burayı daha çok bir tapınak gibi yorumlamıştır. Bu tipteki yapılara hem Knossos'da hem de Boğazköy'de rastlanılmıştır. Ayrıca bu evlerin en az iki katlı olduğunun belirlenmesi de yine söz konusu aynı yerlerle benzerlik göstermektedir. Akropol'ün güney kapısında (VI T kapısı ve VI İ kulesi) ve yakın çevresinde gerçekleştirilen kazı çalışmaları, buraların Troia için büyük bir ibadet bölgesi olduğu gerçeğini ortaya koymuştur.

⁵⁶⁹ Tahsin, Özgüç, "Troia'nın Anadolu Arkeolojisindeki Yeri", *Belleten, C. X, S. 37*, Ankara, 1946, s. 15

⁵⁷⁰ Uçankuş, aynı yer

⁵⁷¹ Akurgal, 2007, s. 244

VI. Troia’da çok bol ve çeşitli seramik örnekleri ele geçmiştir. VI. Troia’da Mikenai’den ithal edilen çanak çömleğin bulunması, bu yerleşmenin yerli karakterini değiştirmemiştir. V. tabakada çokça kullanılan açık ve tek renk geleneğinin VI. yerleşmenin ilk evrelerinde sürdüğünü görmek mümkündür.⁵⁷² Bu seramik soluk kırmızı veya devetüyü rengindedir. Bununla birlikte son evrelerde, Kıbrıs ve Miken’den getirilen kapların etkisi hissedilmeye başlanmıştır. Yerli kopyalar, çok renkli seramik bu durumda ortaya çıkmıştır.⁵⁷³ Blegen, bu tür seramiğin Anadolu’da ve Hellas’ta birbirinden habersiz doğmuş oldukları düşüncesindedir. Alacahöyük ve Karaoğlan’da ele geçen seramik örneklerinde bulunan renklere bakarak, bu tipin ve rengin Orta Anadolu’da daha eski olduğu fikrinde olan bilim insanları da bulunmaktadır.

Özgüç’ün, VI. Troia için yaptığı tespit çok önemli ve dikkat çekicidir: “VI. Troia’yı Ege - Mikenai dünyasından ayırıp, onu Hitit kültür alanına bağlayan arkeoloji buluntularının en önemlisi yakılmış ölülerin gömüldüğü VI. şehrin mezarlığıdır. Kazı heyeti, bunun büyük bir küp mezarlığı olduğunu tespit etmiştir. Bu mezarlıktaki küplerin içinde kül ve yanmış kemik parçaları ele geçmiştir. Ölü hediyeleri arasında görülen ve Mikenai’den ithal edilen çanak çömleğe göre, 14. yüzyıla tarihlenen bu mezarlık, Hititlerin ölü yakmayı tasvir eden yazılı belgeleriyle çağdaştır. Yalnız ölü yakma geleneği dahi VI. yerleşmenin tipik bir Miken şehri olmadığını, Hitit dünyasıyla aynı kökten gelen Anadolu’lu bir geleneğe bağlamak için yeterli bir kanıttır.”⁵⁷⁴

⁵⁷² Özgüç, a.g.m., s. 28

⁵⁷³ Uçankuş, aynı yer

⁵⁷⁴ Özgüç, a.g.m., s. 27

Deprem geçiren tabakada ele geçen, Hellas kökenli Miken seramiği MÖ 14. yüzyılın ortalarına tarihlenmiştir. Bu da VI. Troia MÖ 14. yüzyılın ikinci yarısında büyük bir deprem felaketiyle noktalandığını göstermiştir.

Troia VII: Burada da titizlikle çalışmış, yeni bilgiler gün yüzüne çıkarılmıştır. Dörpfeld daha önce VII. tabakayı, VII a ve VII b olarak üzere ikiye ayırmıştır. C. Blegen, Dörpfeld'in yaptığı bu ayrımını benimsemiştir. VII a halkı kent duvarını ve yıkılan evleri onarmışlardır. Bunun dışında işçilik bakımından düşük kaliteli evler inşa etmişlerdir. Mimari plan ve düzenlemesi tamamen karakter değiştirmiştir.⁵⁷⁵

Troia'daki (VII a) şehrinin ömrü kısa sürmüştür. Yapılan kazı çalışmalarında bu tabakanın şiddetli bir yangın geçirdiği gözlenmektedir.⁵⁷⁶ Bulunan ithal eşyası Miken ürünlerine bakarak, bu yangının Geç Minos devrinin sonunda, yani MÖ 1000 yıllarında gerçekleştiği ortaya çıkmıştır.

Troia VIII: MÖ 1000'inci yılın ilk yüzyılı içinde kurulduğu düşünülmektedir. Söz konusu bu döneme ait bol, yeni ve önemli belgeler ele geçmiştir. Bu belgeler arasında en değerli olanları, Dörpfeld'in yapmış olduğu planına göre A7-8 kademeleri olarak bilinen sahada ortaya çıkarılmıştır.⁵⁷⁷ Anıtsal yapılar, merdivenler ve kapılar, yuvarlak biçimli döşemler, sunak çeşitleri; küller, kömürler, kemiklerle dolu adak yerleri, ocaklar, kuyular gibi birçok eser meydana çıkarılmıştır. Burada ortaya çıkarılan, koyu siyah, parlak renkli, boya astarlı; üstünde, balık kılıcı gibi işlenmiş kabartma dallar, yapraklarla süslenmiş yeni bir seramik de bu tabakaya ayrı bir özellik katmıştır.⁵⁷⁸

⁵⁷⁵ Akurgal, 2007, s. 246

⁵⁷⁶ Arık, 1936, ss. 9-10

⁵⁷⁷ Arık, 1940, s. 253

⁵⁷⁸ Uçankuş, a.g.e., s. 305

Troia IX: Roma İmparatorlarının, Büyük İskender ve kumandanlarının bu tabakada üzerinde derin etkileri olmuştur. Bütün Akropol, yapılar, tapınakların ve diğer eski devir malzemesinin baştanbaşa yağmalandığı görülmektedir.

Arık; heyetin, 1935 yılında höyüğün doğusunda IX. Troia'ya ait bir kilise ile onun cidden muhteşem mozaik tablolarını, yine mozaikten bir Yunanca kitabe ele geçirdiğini ifade etmektedir.⁵⁷⁹

2.2.4.4. Değerlendirme

Akdeniz'den Ege ve boğazlar yolu ile Karadeniz'e ulaşan deniz ticaret yolu üzerinde bulunan Troia; Kuzeybatı Anadolu Bölgesi'nin en önemli yerleşmelerinden biridir. Troia I kültürünün Trakya ve Marmara Denizi kıyılarındaki küçük yerleşimlerde görülmesi deniz ticaretinin bu evreden itibaren başladığının bir göstergesi olup, aynı şekilde Ege ve Akdeniz dünyasıyla münasebet vardır. İlk Tunç Çağı'nda güçlü bir kale görünümünde olan Troia'da sosyal ve siyasi otoritenin oluştuğu tüm bilgilerle kesinleşmiştir.

Troia'da, 1932-1938 yılları arasında kazı çalışmalarını yöneten, Blegen'in burada ortaya koyduğu sonuç şu şekildedir: “Daha eski menşeleri hakkında hiçbir şey bilmediğimiz için yerli diyebildiğimiz Troia, bağımsız, özgün bir Batı Anadolu kültür merkezidir. Bu uygarlık, Anadolu'nun ortası, içiyle adalar denizi arasında bir uygarlık kalesi olarak açığa çıkmıştır. Kalkolitik, Bakır Çağı, Tunç Çağı'ndan, Demir Çağı'na kadar 2000 yıldan fazla süren bir zaman içinde değişmez bir yaşama biçimini bize sunmuştur...”⁵⁸⁰

⁵⁷⁹ Arık, 1936, s. 10

⁵⁸⁰ Uçankuş, a.g.e., s. 306

2.3. EGE BÖLGESİ'NDEKİ KAZILAR

2.3.1. Kusura

W. Lamb göre; Afyon Karahisar çevresi prehistorik bakış açısıyla hemen hemen hiç keşfedilmemiştir. Afyon komşu bölgesinde kazılacak bir yer sorulara açıkça cevap verebilirdi.⁵⁸¹ Bu düşüncelerle geziye çıkılmıştır. Ziyaret edilen bütün yerler içerisinde Kusura bütün özellikleriyle ve seramik kırıklarıyla en çok ümit veren yer olmuştur.⁵⁸²

2.3.1.1. Coğrafi konumu

Afyonkarahisar il merkezinin 55 km güneybatısında; Sandıklı İlçesi'nin yaklaşık olarak 13 km güneyinde,⁵⁸³ Kusura Köyü'nün hemen batısında yer almaktadır. Höyüğün ismi köyden dolayı verilmiştir.⁵⁸⁴ Ovada, denizden 1025 yüksekliğinde büyük bir höyüktür.⁵⁸⁵

Kusura, Sandıklı Ovası'nın orta büyüklükte olan höyüklerinden biri olma özelliğini taşımaktadır. Stewart, höyüğün yüksekliği 14 m; çapının ise 400 m olduğu kaydetmiştir. Kuzeyindeki kesit altında açılan açmada kültür dolgusunun daha 1,5 m derine devam ettiği görülmüştür. Höyüğün (EK 57-Plan 9) kuzey yarısı köylüler tarafından tahrip edilmiştir. W. Lamb; bataklık bir bölge olduğu için buraya ilk gelenlerin (A tabakası); burada yaklaşık 4 m yüksekliğinde kayalık bir yükselti üzerini yurt yeri olarak seçtiklerini söylemektedir.⁵⁸⁶

⁵⁸¹ W. Lamb, Excavations at Kusura Near Afyon Karahisar, Oxford, 1937, s. 1

⁵⁸² a.g.e., s. 2

⁵⁸³ Arık, 1938, s. 14

⁵⁸⁴ Harmankaya, "Kusura", TAY, <http://www.tayproject.org> Erişim Tarihi (27.04.2012)

⁵⁸⁵ Arık, 1936, s. 10

⁵⁸⁶ Lamb, a.g.e., s. 3

2.3.1.2. Kazı çalışmaları

İngiliz arkeologlarından Winifred Lamb aşağı veya büyük Galatya alanında bir gezi yapmış; Afyon İlbaylığı'nda, Sandıklı ilçesine bağlı "Kusura" köyündeki höyükte kazı yapmaya karar vermiştir. Hititlerin ilk merkezlerinden olan Kuşar ile isim benzerliği dikkatleri çekmektedir.⁵⁸⁷

Devlet, bu kazı için sadece izin vermekle kalmamış her türlü destek ve olanak sağlamıştır. Hamit Koşay, Süleyman Göçer, Haydar Sümerkan, Afyon valisi ve Sandıklı kaymakamı kazı heyetine her türlü kolaylığı göstermiştir.

1935 yılında, W. Lamb başkanlığında, E.W. Gardner'in katılımıyla başlayan kazı, 1936 ve 1937 yılında yine W. Lamb yönetiminde sürdürülmüştür. Höyükteki tahribat bir yerde ilk yerleşiklerin köyünü gün yüzüne çıkarma imkânı verdiyse de kazı başkanı bu yerde küçük bir açma ile yetinmiştir. Esas kazı daha çok tepe üzerinde yoğunlaştırılmıştır.⁵⁸⁸

1934 gezisi ve sondajı, 1935 kazılarıyla tamamlanmış; höyüğün kronolojisi oldukça aydınlanmıştır. 1935'te bir ay çalışan heyet 1936'da dokuz hafta - Haziran başından 21 Ağustos'a kadar - çalışmıştır.⁵⁸⁹

2.3.1.3. Tabakalanma ve buluntular

W. Lamb; A, B ve C olarak isimlendirilen üç ana tabaka belirlenmiştir.⁵⁹⁰ A tabakası yalnız tahribatın olduğu yerde açılan II numaralı açmada saptanmıştır. Bu tabaka ayrıca höyüğün kuzey-kuzeybatısında yerleşim dışı mezarlık sahası ile temsil edilmektedir. B tabakası ise geniş bir sahada açılmış ve 3. Binin ikinci yarısına tarihlendirilmiştir. Bu tabaka altı yapı katına sahiptir. Harmankaya, bunun İTÇ II

⁵⁸⁷ Arık, 1936, s. 10

⁵⁸⁸ Lamb, a.g.e., s. 2

⁵⁸⁹ Arık, 1940, s. 250

⁵⁹⁰ a.g.e., s. 4

sonu-İTÇ III başı dönemini kapsadığını dile getirmektedir.⁵⁹¹ B'den C tabakasına geçişi veren tabaka ise MÖ 3. binyılın sonuna MÖ 2. binyılın başına tarihlenmektedir. C tabakası ise W. Lamb tarafından Hitit Dönemi tabakası (Asur Koloni Dönemi ile OTÇ) olarak tanımlanmıştır. Yapılan kazılarda ana toprağa kadar inilmiştir. Açıkça görülür ki A ve B dönemleri arasındaki fark çömlekçiliğe ve metallerin enderliğine bağlıdır oysa B'den C ye geçiş çömlekçilik, mimari kalıntılar ve küçük nesnelere gösterilir.

Heyet 31 Ağustos 1935'te hafriyata başlamış, bir ay çalışmıştır.⁵⁹² 10 m derinliğinde bakir toprağa ulaşılmıştır. Bu derinlikte üç dört devir bulunmaktadır. İlk çalışmalarda ele geçen eserler buranın Hitit Çağı'yla biten bir sıra medeniyet katlarıyla dolu olduğunu ortaya koymuştur. Derinlere indikçe Proto - Hatti denilen eser parçaları ele geçmeye başlamıştır. Bunlar arasında Anadolu'nun ilk Tanrıçasını gösteren putlar, Ahlatlıbel'deki seramiğe benzer eski çanak çömlek; Troia II. ve Alişar II. ile denk gelen ürünler bulunmuştur. Remzi Oğuz, ilk andaki kronolojiye göre bu eserlerin MÖ 1200 ve 1700 ile 2500 arasında bir devreye ait olduklarını rapor etmiştir.⁵⁹³

Höyükte üç mimari devre fark edilmektedir. Heyet en eskisini A, ikincisini B, sonuncusunu C ile göstermiştir.⁵⁹⁴

A tabakası Kalkolitik Çağa ve MÖ IV. binin sonlarına denk gelmekte olup, höyük bünyesinde yaklaşık iki metre kalınlığında bir tabaka meydana getirmektedir.⁵⁹⁵ Kusura'daki ilk yerleşimciler taş aletler ve birkaç bakır iğne

⁵⁹¹ Harmanakaya, aynı yer

⁵⁹² a.g.e., s. 11

⁵⁹³ a.g.e., s. 12

⁵⁹⁴ Arık, 1938, s. 15; Lamb, a.g.e., s. 4

⁵⁹⁵ Arık, aynı yer

kullanmışlardır.⁵⁹⁶

A tabakasında herhangi bir mimari kalıntı görülmemiştir. Kül tabakalarına rastlanılmıştır. XII numaralı açmada ise çok sayıda çanak çömlek parçası ve yanmış ağaç parçaları görülmüştür.⁵⁹⁷ Yapılarda bir şömineye de rastlanılmıştır.⁵⁹⁸

A tabakasından B tabakasına geçiş aşama aşama olup, bir istilâ ve tahrip işi değildir. Mimarlık kalıntıları çoktur. Başlıca malzeme çamur ve zamanla çamurlaşmış kerpiçtir. Seyrek olarak duvar temellerinde taş kullanılmıştır.⁵⁹⁹ Anadolu'nun tanıdığımız prehistorik yerleşimlerinde olduğu gibi, odalar küçük ve dört köşedir.⁶⁰⁰

B tabakasında yedi yapı katı belirlenmiştir. 1–6 yapı katları İTÇ olarak karşımıza çıkarken 7 yapı katı ise B tabakasında C tabakasına geçiş katı özelliklerini taşımaktadır. Bu yapı katlarından en alttaki 1–2 yapı katında sıkıştırılmış toprak zemine sahip bir kerpiç duvarlı mekânın köşesi ele geçmiştir.⁶⁰¹ Bu tabakanın 3 yapı katında bulunan yerleşmede yapılan kazı çalışmalarında evlerin bir sokak etrafında dizildikleri görülmüştür. Harmankaya, sokak olarak düşünülen dar uzun geçit de duvar kalıntıları, ocak ve çeşitli kotlarda tabanların yer almasından yola çıkarak bu mekânın birkaç evreli olduğunu düşünmektedir.⁶⁰² Batıdaki yapının bir odasının bu sokağa açıldığı görülmektedir. Bütün yapılar açılmadığından kesin bir yerleşim planını elde etmek olanaksızdır. 7 numaralı odanın batı köşesinde oldukça küçük bir fırın bulunmuştur. Doğuda yer alan yapının odaları kapılar aracılığıyla birbirine

⁵⁹⁶ Lamb, aynı yer

⁵⁹⁷ Lamb, 1938, s. 219

⁵⁹⁸ Lamb, 1937, s. 5

⁵⁹⁹ Arık, aynı yer; Lamb, 1937, ss. 5–10

⁶⁰⁰ Arık, a.g.e., s. 16

⁶⁰¹ Lamb, 1938, ş. 1'deki plan

⁶⁰² Harmankaya, aynı yer

bağlanırken batıda bulunan yapıda bu durumun olmadığı gözlenmektedir.⁶⁰³ Bu bölümde yapılara üstten ya da başka yerden girildiği de anlaşılmamaktadır. Yapı malzemesi olarak taş temel ya da taş üzerine kerpiç malzemesinin kullanıldığı görülmektedir. Tek katlı olan yapıların damlarının düz olduğu düşünülmektedir. Ağaç hatılların üzerine ince dallar onun üzerine önce kamış en üstte de toprak konulmak suretiyle damlar elde edilmiştir. Üstteki 4-6. yapı katlarında yapı düzeninin değişmediği hatta bazı mekânların - V, III, VII numaralı mekânlar - aynı planda inşa edildiği rapor edilmiştir.⁶⁰⁴ Küçük fırın ve ocak kalıntılarına da rastlanılmıştır. Kerpiç tuğlaların yanında yığma kerpiç tekniğinin de kullanıldığı bilinmektedir. İlk Tunç Çağı II evresi mimarlığının en son yapı katında ise yapılar geçiş dönemi tabakası tarafından bozulmuştur.⁶⁰⁵ Yine B tabakasında W. Lamb tarafından bulunan bir mimari yapı oda 3 diye isimlendirilmiştir. Bu yapı üzerinde titizlikle çalışılmıştır. Burada ocak, kırık çömlek parçaları, bazı tohumlar ele geçmiştir. W. Lamb, bu odadaki bazı özelliklerin Thermi'deki odaları hatırlattığını da dile getirmektedir.⁶⁰⁶ C tabakasını yangın izleri, yeniden yapıma kalıntılar karakterlendirmektedir.⁶⁰⁷ C tabakasında da bulguların çoğu taş olup taşların yönleri yerin yüzeyine doğrudur. Büyük yapıların çoğunluğu da taş kütlelerden oluşmaktadır.⁶⁰⁸

W. Lamb, A tabakasının çanak çömleğini; el yapımı, ince koyu gri renkli hamurlu, siyah astarlı ve oldukça kaliteli açkılı olarak rapor etmiştir (EK 58-Resim

⁶⁰³ Lamb, a.g.e., ş. 2'deki plan

⁶⁰⁴ a.g.e., ş. 3'deki plan

⁶⁰⁵ a.g.e., ş. 4'deki plan

⁶⁰⁶ Lamb, 1937, ss. 8-10

⁶⁰⁷ Arık, 1940, s. 251

⁶⁰⁸ Lamb, aynı yer

43). Coğunlukla kâse biçiminde kaplar ele geçmiştir.⁶⁰⁹ Arık ise yapıları bir yana bırakılırsa, biçim bakımından onları hayretle takdir etmemenin imkânsız olduğunu dile getirmektedir. Bu kapların karşılaştırılması ve hangisinin yerli, hangisinin ithalât işi olduğu ve bu kültürün geçmişi konusunda elemanlar çok değildir. Arık; Ahlatlıbel’de, Alişar’da, “Cyclades”larda ele geçen nadir mukayese elemanlarının kesin bir hüküm vermeye yetmediğini söylemektedir.⁶¹⁰

B tabakasının tüm yapı katlarında devetüyü, gri veya kırmızı astarlı ve açık devetüyü seramikten tüm kaplar ve parçalar bulunmuştur. Coğunluğu çarkta üretilmiştir. Bazıları açıktır. Açık devetüyü seramik alt yapı katlarında yoktur. Kırmızı astarın sürülmemesi veya kazınması sonucunda yapılan astar bezemeli örnekler vardır.⁶¹¹ Burma kulplar; yiv bezemeli örnekler her evrede bulunmaktadır. Anadolu’nun güneybatısında Senirce, Pınarbaşı Gölü, batısında Troia, Thermi ve Ahlatlıbel’de birçok karşılaştırılabilecek elemanlar bulunmaktadır.

C tabakasında ise çanak - çömlek yapılış, süsleme ve şekil bakımından (A) ve (B) devrelerinden tamamıyla ayırt edilebilmektedir (EK 59-Resim 44). Yeni tesirler ve biçimler Orta Anadolu ile (Alişar, Boğazköy) ilişkin iyice kurulduğunu; Troia ve Thermi’nin (Son Tunç Devri) kaplarıyla ilişkili, buralarla eski bağların, devamını göstermektedir.⁶¹² Kırmızı haç bezemeli kâseler yerleşmenin Batı Anadolu Bölgesi ile ilişkisini göz önüne sermektedir.

Pişmiş topraktan idoller ile hayvan figürinleri ele geçmiştir (EK 60- Resim 45). B tabakasında ele geçen küçük bir idolün benzerinin Ahlatlıbel⁶¹³ ve Alişar’da

⁶⁰⁹ a.g.e., s. 14

⁶¹⁰ Arık, 1938, s. 15

⁶¹¹ Lamb, a.g.e., ss. 16-23

⁶¹² Arık, 1940, s. 251; Lamb, a.g.e., s. 23

⁶¹³ Bkz. Ahlatlıbel

bulduğu ifade edilmiştir.⁶¹⁴ Ele geçirilen bir idol başı, koca burnu ve kabartma kaşları ile oturan kadın tipinde figürlerin, İç Batı Anadolu yöresinde üretildiklerini ortaya koymaktadır.⁶¹⁵ Bütün bu buluntulardan başka bir kısmı bezemeli olan birçok ağırşak, damga mühür ve boncuklar ortaya çıkarılmıştır. Burada ortaya çıkarılan bazı mühür örneklerinin en iyi örneklerine W. Lamb'ın Merkez Anadolu diye ifade ettiği Alişar'da⁶¹⁶ ve Ahlatlıbel'de⁶¹⁷ rastlanılmıştır.⁶¹⁸ Pişmiş topraktan yapılmış tezgâh ağırlıkları burada yaşayan toplulukların yoğun dokuma yaptıklarını kanıtlar niteliktedir.

Sap delikli topuz, yassı balta, sap delikli balta, sap delikli çekiç-balta, eziciler gibi Anadolu'nun tüm İlk Tunç Çağı kentlerinde görülen taş alet tiplerinden çeşitli buluntu örnekleri ortaya çıkarılmıştır. Taş boncuklar ve ağırşaklar bu tip nesnelerin taştan da üretildiklerini gün yüzüne çıkarmaktadır. W. Lamb; disk başlı idollerin erken örneklerinde göz ve kaşların işaretlendiğini öne sürmektedir.⁶¹⁹ Farklı ebatlarda bizler⁶²⁰ ile boynuzdan⁶²¹ çekiçler dikkatleri çekmektedir.

Kusura'da çıkan madenler bakır, kurşun, altın ve demirdir. W. Lamb, kurşunun geç tanıtılması onun Alişar'da geç çıkmasına bağlı olduğunu; bununla birlikte demirin neredeyse hiç olmamasını ise Hititlerin bu madende ne kadar zengin olduğunu düşünülürse çok hayret verici olduğunu dile getirmektedir.⁶²²

⁶¹⁴ Lamb, a.g.e., s. 28

⁶¹⁵ Harmankaya, aynı yer

⁶¹⁶ Schmidt, a.g.e., s. 56, ş. 7

⁶¹⁷ Koşay, 1934, s. 71, ş. 3

⁶¹⁸ Lamb, a.g.e., s. 30

⁶¹⁹ Lamb, 1938, s. 266

⁶²⁰ a.g.e., ş. 27

⁶²¹ Lamb, 1937, s. 37

⁶²² a.g.e., s. 39

Kusura'da İTÇ tabakasında daha çok bakır buluntu ortaya çıkarılmıştır. Dörtgen başlı iğneler, kalemler, deliciler, küpeler gibi ürünler vardır.⁶²³ Çiviler daha az yaygın ve daha az dağıtılmış, Thermi ve Alişar'da ele geçenler gibidir. W. Lamb ele geçen bıçaklardan da söz etmektedir. Bunlardan bir tanesinin orak gibi olduğunu ve Alişar'da⁶²⁴ çıkan benzerinin olduğuna dikkatleri çekmektedir.⁶²⁵

Kusura'daki mezarlığın önemi Doğu ve Batı Anadolu kültürleri arasında kültürel ve coğrafik olarak bağlantılı olmasına dayanmaktadır.⁶²⁶ A tabakası, Troia I ile çağdaş bulgular veren mezarlık ile ayrı bir önem arz etmektedir. Burada toplam 14 adet mezar bulunmaktadır.⁶²⁷ Söz konusu bu mezarlardan 10 tanesinin küp/çömlek mezar,⁶²⁸ sadece bir tanesinin basit toprak mezar, diğerlerinin ise sanduka mezarlar oldukları gözlenmektedir (EK 61-Resim 46). 15 iskelet ele geçmiştir. Toprak mezarda ölü; sağ yanına hocker pozisyonunda yatırılmıştır. Baş batı tarafına yöneliktir. W. Lamb, küp mezarlarda ölülerin küplere üç şekilde yerleştirildiğini ifade etmektedir.⁶²⁹ Küp mezarlarda da ölünün hocker pozisyonunda gömülmüş oldukları gözlenmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi aynı mezarlıkta sanduka tipinde mezarlar da ortaya çıkarılmıştır. Dörtgen planlı sanduka duvarları iri düzenli yassı taşların dikine yan yana dizilmesi ile meydana getirilmiştir. Yetişkin iskeletlerinin başları doğuya yöneliktir. Bunlar küp mezarlar gibi hocker pozisyonunda gömülmüşlerdir. Ölü hediyesi olarak kaplar dışında, bakır iğneler çoğunlukla görülmektedir. En üst tabakada beyaz bir cam boncuk bulunmuştur.

⁶²³ Lamb, 1938, ş. 21/2, 3, 9, 21

⁶²⁴ Schmidt, a.g.e., ş. 196

⁶²⁵ Lamb, 1937, s. 41

⁶²⁶ a.g.e., s. 60

⁶²⁷ a.g.e., s. 54-61

⁶²⁸ a.g.e., s. 17, ş. 6

⁶²⁹ a.g.e., s. 60

Uçları düzleştirilmiş yuvarlak bir şekildedir.⁶³⁰ Taş değirmenler; el değirmenleri C döneminde nadir bulunmuştur. Henüz daha alt katmanlarda bulunmamıştır. Dikdörtgen şekilli bileme taşları ve kolyeler ile birçok küçük nesne ele geçen ürünler arasındadır.⁶³¹

2.3.1.4. Değerlendirme

Lamb; A tabakasını önceleri MÖ. IV binden başlatırken daha sonra İTÇ I evresine koymuştur. Lamb; B tabakasını ise MÖ 2. bin yılın sonuna yerleştirmiştir. Ele geçen buluntu ve kalıntılar dikkate alındığında Kusura'nın İTÇ yerleşmesi için bilgilerimiz küçümsenmeyecek derecede fazladır. Çalışılan sahanın darlığına rağmen kent görünümlü bir iskân yeri olduğu görülmüştür. B tabakasının yapı düzeni Troia IIg yapı düzenine benzemektedir. Mimari diğer Anadolu yerleşmelerine benzemektedir. Seramik endüstrisi yöreye özgüdür. Ancak Troia gibi Batı Anadolu kültürleri ile de ilişkili olduğu bir gerçektir.

2.4. AKDENİZ BÖLGESİ'NDEKİ KAZILAR

2.4.1. Gözlükule

2.4.1.1. Coğrafi konumu

Höyük, Mersin'in kuzeydoğusundaki Tarsus ilçesinin güneyinde, Ulu Cami semtinde, Mersin'i Adana'ya bağlayan karayolunun hemen kuzeyinde yer almaktadır.⁶³²

Höyüğün gövdesi kuzeydoğu - güneybatı yönlü olup yaklaşık 300 m çapındadır. Kuzeyde kalan kent bölümünün yumuşak eğimli olması bu alanda bir sınır belirlenmesini zorlaştırmıştır. Buna karşılık, doğu ve güneye bakan yamaçları

⁶³⁰ a.g.e., s. 54

⁶³¹ a.g.e., s. 51

⁶³² Bayram, a.g.e., s. 242

oldukça dik bir yapıya sahiptir. Burada ova zemininden yüksekliği yaklaşık 25–30 m kadardır.⁶³³ Höyüğün genişliğinin yaklaşık 150 m olduğu bilinmektedir. Üst düzlükte, doğuda ve batıda olmak üzere fazladan iki yükselti bulunmaktadır. Doğudaki yükselti dikkate alındığında, höyüğün yüksekliğinin 41 m’ye kadar ulaştığı görülmektedir.

2.4.1.2. Kazı çalışmaları

Gözlükule Höyüğü ilk olarak, E. Gjerstad tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmasında tespit edilmiş ve yüzeyden seramik örnekleri toplanmıştır.⁶³⁴ Amerikalı Arkeolog Miss Hetty Goldman ve arkadaşı Antropolog Mr. R. Erick 1934 yılında Kilikya çevresini dolaşmışlardır. Akalar’ın Anadolu’nun güneyindeki yerleşme yerlerini araştırmaya⁶³⁵ yönelik bu geziden sonra H. Goldman başkanlığındaki bir ekip tarafından Tarsus’taki Gözlükule ve Mersin’e yakın Kazanlı Höyükleriyle birlikte Çukurova Bölgesi’nde yer alan dört merkezde sondaj kazıları gerçekleştirilmiş ve 1935 yılında da bu merkezlerden biri olan Gözlükule’de H. Goldman yönetiminde kazı çalışmaları başlatılmıştır⁶³⁶ (EK 62-Plan 10). Gözlükule’deki bu kazılara 1938 yılına kadar devam edilmiştir.⁶³⁷ Kazılara II. Dünya Savaşı nedeniyle ara verilmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası tekrar başlatılan ikinci dönem kazıları yine H. Goldman yönetiminde, 1946 – 1947 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. A. Özyar başkanlığında ise yeni dönem kazılar başlamıştır.⁶³⁸

⁶³³ Seton-Williams, M. V., “Cilician Survey”, *Anatolian Studies (AS) IV*, 1954, s. 169

⁶³⁴ E., Gjerstad, “Cilician Studies”, *Revue Archaeology (RA) 6/III*, 1934, ss. 159-203

⁶³⁵ Arık, 1936, s. 8

⁶³⁶ H., Goldman, “Preliminary Expedition to Cilicia 1934, and Excavations at Gözlü Kule, Tarsus, 1935”, *American Journal of Archeology (AJA) XXXIX/4*, 1935, s. 526

⁶³⁷ H., Goldman, “Excavations at Gözlü Kule, Tarsus, 1938”, *American Journal of Archeology (AJA) XLIV*, 1940, ss. 60-86

⁶³⁸ A., Özyar, “Field Seasons 2001-2003 of the Tarsus-Gözlükule Interdisciplinary Research Project”, *Field Seasons 2001-2003 of the Tarsus-Gözlükule Interdisciplinary Research Project*, (Ed: A. Özyar), İstanbul, 2005, ss. 8-47

Höyükte gerçekleştirilen kazı çalışmaları Gözlükule'nin, Neolitik Dönemden Tunç Çağı sonuna kadar Kilikya yöresinin genel kültürünün görünümünü ortaya koyduğu sonucunu gün yüzüne çıkarmıştır. Söz konusu bu kültür, dışarıdan doğrudan ya da kademeli olarak gelen farklı kültürlerle etkileşime girmiş, kendine özgü gelişmiş bir kültür yaratmak için fazla olanaklara sahip olamamıştır.⁶³⁹

2.4.1.3. Tabakalanma ve buluntular

Höyüğün, Neolitik Dönem'den GTÇ sonlarına kadar devam eden kronolojik süreci derinliğe göre yapılan çalışmalar göz önüne alındığında aşağıdaki Tablo 9'da gösterildiği gibi bir sonuç ortaya çıkmaktadır.⁶⁴⁰

Tablo 6: Gözlükule Höyüğü'nün Tabakalanması

DÖNEM	A SAHASI	B SAHASI
	DERİNLİK (m)	DERİNLİK(m)
NEOLİTİK	32,00 – 30,50	
KALKOLİTİK	30,00 – 27,00	
ETÇ I	27,00 – 26,50	
ETÇ II	20,00 – 19,00_12,00 – 11,50	
ETÇ III	11,50 – 11,00_9,00	
ETÇ-OTÇ GEÇİŞ	9,00 – 8,00	
OTÇ	7,50 – 6,50	
GTÇ I	6,50 – 5,50	
GTÇ IIa		19,00 – 16,50
GTÇ IIb		16,50 – 15,50

Söz konusu höyüğün Neolitik Dönem tabakalarının yaklaşık olarak MÖ 5000'den önceye tarihlenemediğini ve Kalkolitik Dönem'in sonu içinse önerilen tarihin MÖ 3000 olduğunu görüyoruz. Gözlükule'nin Neolitik ve Kalkolitik gibi

⁶³⁹ H., Goldman, Excavations at Gözlü Kule, Tarsus, From the Neolithic through the Bronze Age, Vol: II (Text-Plates), Princeton, 1956, s. 345

⁶⁴⁰ Goldman, 1956, s. 5-59

erken dönemlere ait mevcut verilerin az olması ise tarihlenmelerde kesin ifadeler kullanmayı engellemektedir.⁶⁴¹

İTÇ I evresi; Kalkolitik Dönem sonrası ile İTÇ II evresi arasındaki ara süreci doldurmaktadır. İTÇ II evresi ise, höyükte 7 m'lik bir derinliğe sahip olup MÖ 2750- 2400 yılları arasına tarihlendirilmiştir. İTÇ III evresi MÖ 2400–2100 arasına tarihlenmekle birlikte söz konusu bu evrenin sonu Troia IV evresinin sonuna denk gelmektedir.⁶⁴² Bu evre, tek bir afetsel depremden ziyade, şehri gittikçe zayıflamaya götüren ve Kuzey Suriye yoluyla gelen istilacıların önünü açan ve birçok bölgeden de bilinen bir takım sismik devinimlerle noktalanmıştır.⁶⁴³ İTÇ III evresinin sonu, OTÇ'nin ilk zamanlarında Filistin'in geniş bir alanını da istilaya maruz bırakan göçebe bir kabile Tarsus'a gelmiştir. Söz konusu iki bölgede de ele geçen seramiklerin benzerliği de bu durumu göz önüne sermektedir.⁶⁴⁴ Yakar ise aynı dönemi için İTÇ III olarak isimlendirmiş ve bu durumu; Tarsus'ta, Batı mimarisinin ve çömlekçilik formlarının benimsenmesi, bu şehrin batı göçmenlerine maruz kaldığının açık bir göstergesi olarak yorumlamıştır.⁶⁴⁵ Aşağı yukarı MÖ 2100-1850'ye tarihlenen, 8 m'de gün yüzüne çıkan bu geçiş evresinin Ras Shamra ve Filistin'deki OTÇ I evresiyle çağdaş olduğu ifade edilebilir.⁶⁴⁶

Tarsus İTÇ III'ten alınan 29 analizden, el yapımı eserlerin % 66'sına yakın bir kısmı saf bakırdır. Geri kalanı da bakır arsenik ve üçlü alaşım arasında ayrılmaktadır.⁶⁴⁷ Hiç saf kalay bronz bilinmemektedir. Yakar'a göre bu çok ilginçtir çünkü kuzeybatıda, kuzey-iç bölümde ve İç Anadolu'da kalay bronzlar bu dönemde

⁶⁴¹ a.g.e., s. 60

⁶⁴² a.g.e., s. 61

⁶⁴³ a.g.e., s. 348

⁶⁴⁴ a.g.e., s. 349

⁶⁴⁵ Yakar, Ankara, 1985, s. 34

⁶⁴⁶ Goldman, a.g.e., ss. 62-65

⁶⁴⁷ De Jesus, a.g.e., s. 134

bollaşmıştı ve Amuq'da bakır bazlı metallerin önemli bir yüzdesini oluşturmuşlardır. Öyle görünüyor ki problem kalay kaynakları ile alakalı değildir. Eğer Tarsus (İTÇ III yerleşimi), Troia IIg'nin yok oluşundan sonra kuzeybatıdan gelen göçmen grupları tarafından kurulduysa, de Jesus tarafından hala korunduğu gibi,⁶⁴⁸ eğer batıdan ve özellikle güneybatıdan olan göç hareketleri Troia IIc döneminin başlarında yer almadıysa, o halde bu bölgede çok ilerlemiş olan Troad metal endüstrisinin örneğin mücevherde, silahlarda ve evsel nesnelere neden hiç iz bırakmadığına dair bir açıklama mutlaka olmalıdır.⁶⁴⁹

Gözlükule'de, MÖ 1850–1650 yılları arasına tarihlenen OTÇ evresinin sonunu kesin olarak belirlemek kolay değildir. Bu tabakanın sonlarında, ele geçen seramikler GTÇ I başlangıcında büyük bir değişiklik göstermemiştir.

MÖ 1650–1450 arasına tarihlenen GTÇ I evresinin sonları Gözlükule'de yaklaşık Suriye'ye kadar yayılan Hitit İmparatorluk Dönemi'nin başlarına denk gelmektedir. Buna rağmen Gözlükule höyüğünün de yer aldığı Tarsus'ta Hitit hâkimiyetinden söz edilememektedir. Hitit İmparatorluk Dönemi'nde, Hitit kralı Şuppiluliuma'nın Kizzuwatna Kralı Sunasura ile yaptığı anlaşma, Kizzuwatna'nın Hitit ülkesinin bir parçası haline geldiğini gösterse de anlaşmanın şartları ve hitabı göz önüne alındığında tam anlamıyla bir hâkimiyetin olmadığını söylemek mümkündür.⁶⁵⁰

GTÇ II'nin iki evreli olduğu bilinmektedir. GTÇ II tabakalarından GTÇ IIa evresi MÖ 1450–1225 yılları arasına; GTÇ IIb evresinin ise MÖ 1225–1100 tarihleri

⁶⁴⁸ Goldman, a.g.e., s. 357

⁶⁴⁹ Yakar, a.g.m., s. 35

⁶⁵⁰ Goldman, a.g.e., s. 63

arasına denk geldiği söylenebilir.⁶⁵¹ GTÇ Iİa döneminde, bölgenin Hititlerin tam olarak kontrolü altında olduğu bilinmekle beraber, Hitit krallarının bu gücü ne zaman kesin bir şekilde ele geçirdikleri bilinmemektedir.⁶⁵²

GTÇ II evresinin ilk zamanlarından GTÇ Iİb evresine kadar süren Hitit işgali, MÖ 13. yüzyılın son çeyreğinde işgalcilerin neden olduğu büyük yangınlar ve zararlarla noktalanmıştır.

GTÇ Iİb evresi, “Deniz İnsanları” olarak bilinen, batı kaynaklı istilacıların geldiğini göstermektedir. İstilacılar, Hititler’in güçlerinin doruk noktasında oldukları Gözlükule’nin Hitit tabakasına son derece büyük zarar vermiştir. Batıdan gelen bu insanların kendileriyle birlikte getirdikleri Miken üslubundaki çanak çömleğin, üslup karakteri ele alındığında, istilanın Merneptah döneminde Mısır’da gerçekleşen büyük istila ile yaklaşık olarak aynı dönemde ortaya çıktığı görülmektedir.⁶⁵³ Daha erken seramik örneklerinin çok sayıdaki Argoslu karakterine bakıldığı zaman, istilacıların Yunan anakarasının o bölgesinden çıktıkları sonucu karşımıza çıkmaktadır.⁶⁵⁴ Tarsus Tunç Çağı’nın etkisi özellikle Miken üslubu aşağı yukarı MÖ 1100’lerde etkisini gittikçe azaltarak yok olmuştur.⁶⁵⁵

Höyüğün hemen hemen kesintisiz olarak Ortaçağa kadar iskân gördüğünü söyleyebiliriz.⁶⁵⁶

Heyetin 1935 yılındaki çalışmalarından olumlu sonuçlar alınmıştır (EK 63-Resim 47-50). Arık, Tarsus’un klâsik çağlarda Rados Adası ve Akdeniz çevreleriyle

⁶⁵¹ a.g.e., s. 64

⁶⁵² a.g.e., s. 350

⁶⁵³ B., Eder, “Eski Çağ Tarihi ve Arkeoloji Açısından Geç Tunç Çağı Kavim Göçleri”, *Uluburun Gemisi, 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti*, (Eds: Ü. Yalçın, C.Pulat et.al.), Bochum, 2006, s. 277 vd; G. A., Lehmann, “Deniz Kavimlerinin Ortaya Çıkması. M.Ö.14.-12./11.Yüzyıllarda Doğu Akdeniz Bölgesi’ndeki İstilacı Güçler”, *Uluburun Gemisi, 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti*, (Eds: Ü. Yalçın, C.Pulat et.al.), Bochum, 2006, s. 285 vd. ve N. K., Sanders, *The Sea Peoples*, London, 1978, passim

⁶⁵⁴ Goldman, 1956, s. 350-351

⁶⁵⁵ a.g.e., s. 63

⁶⁵⁶ Bayram, a.g.e., s. 243

ilişkilerini gösteren belgelerin ele geçtiğini kaydetmiştir. Ayrıca sitenin Préhellenique çağlara ait ilişkilerini gösterecek mimarlık ve çanak çömlek parçalarının da ortaya çıkarıldığı bilinmektedir. Karışık toprak arasında da olsa Hitit Devri'ne ait mühürlerin ele geçmesi, Tarsus'un MÖ 2000 yıllarında da nasıl büyük bir merkez olduğunu ortaya koymaktadır.⁶⁵⁷ Bundan başka, yine karışık toprak arasında bulunan bir taş balta, Tarsus'un medeni hayatını Cilalı Taş Devri'ne kadar yükseltmektedir.⁶⁵⁸

1936 yılı kazı çalışmaları 5 Mart 1936'da başlayıp 22 Haziran 1936'da bitmiştir.⁶⁵⁹ 1936 yılı kazı çalışmalarında on bin liradan fazla para harcanmış; bunun 6900 lirası çalışanlara verilmiştir.⁶⁶⁰

Kazı heyeti, 1934 tecrübe sondajında höyüğün en yüksek noktasında iki yarma açmış; 1935'te ise daha çok güneydoğusunda ve A sahasında üçüncü yarma; güneyde ve biraz batıda dördüncü yarma; biraz kuzeyinde ise beşinci yarma, tepenin güney kaidesi ortasında ise altıncı yarmalarını açmışlar; 11–15,5 metre derinlikte bile temiz bir stratification bulamamakla beraber Türk-İslâm devrine ait yapılar, kandiller, klâsik çağlara ait çok güzel lâmbalar, yerli tipi gösteren figürinler; Kıbrıs Ras Shamra'nın Tunç Devri'yle alâkalı Suriye işi, iri ve boya nakışlı bir testi; Past-Hittite Çağı'na ait kırmızı porfirden Hitit hiyeroglifli mühürler ele geçirmeleri Kilikya'nın sadece ihtimal içinde olan asıl tarihini aydınlatmak imkânını sağlamışlardır. Arık; koni biçimde bir baskı üzerinde Hitit hiyeroglifini çevreleyen çivi yazılı bir imzada, İzruwaatri bölgesinin Büyük Kral'ından bahsedildiğini ve bu bölgenin ilk defa duyulduğunu ifade etmektedir. Yine Arık; Kralın adını İşputahşu

⁶⁵⁷ Arık, a.g.e., s. 7

⁶⁵⁸ Arık, 1940, s. 248

⁶⁵⁹ Arık, aynı yer

⁶⁶⁰ Arık, 1938, s. 11

diye okunmasının I. Gelle tarafından ortaya sürüldüğünü, bu Kralın Kozwatna Kralı olduğu düşünülürse iki bölgenin aynı olması ve bunların Kilikya'yı ifade etmeyi mümkün kıldığını ve Tarsus'ta 1935 çalışmalarının belki en önemli keşfinin bu olduğunu söylemektedir. Ayrıca Anadolu'nun eski mühürleri tipinde iki mühür, bir Babil silindir mührü ki Hamurabi ve Kasute işgali arasındaki zamana aittir. 1935'te ele geçen eserler tarih itibarıyla Tarsus ve Kilikya'yı MÖ XII. yüzyıla kadar götürmüş; seramik bakımından Kıbrıs, Suriye, Hitit ve Ege etkilerini ortaya çıkarmışlardır.

1936 kazı çalışmalarında yine A sahasında bulunan Hitit hiyeroglifi, konik baskılar koyu boz renkli kapların devrini tespit etmede etkili olmuştur.⁶⁶¹ Remzi Oğuz, koyu boz renkli seramiğin Gözlükule'de 5 metre derinliğe kadar bulunduğunu ve bunların Demir Çağı'nın başlangıcı değil Tunç Çağı'nın son safhasına ait olduğunu kabul ettiklerini ve "Mynien" denilen kapların, farklı bir açıklaması için yeni ipuçlarının bulunduğunu dile getirmiştir.

Ele geçen tek renkli ve çok renkli çanak çömlekler; Ege, Kıbrıs, Suriye, Hitit bölgeleriyle, medeniyetleriyle ilişkileri ortaya koymaktadır. Ele geçen kapların % 80 yerlidir. Kısmen de olsa bir tabakanlanma elde edilmiştir.

Maden eşya olarak Almanların "Aermchen Beil" adını verdiği balta ele geçmiştir. Bütün Anadolu'da bilinmekle beraber bu cins Torosların güneyinde ilk defa ortaya çıkarılmıştır.

1936'da A sahasında çok silindir ve mühür ortaya çıkarılmıştır. Bunların arasında mavi fayanstan bir silindir mühür, Kıbrıs'ta bulunan Asur eserlerine

⁶⁶¹ Arık, 1940, s. 248

benzemektedir. B yaromasında bulunan Asur tabletler MÖ VII. yüzyıla ait olup, Mr. Götze bu tabletlerdeki adların Luwice olduğunu söylemiştir.

B sahası 1935'te 4-5 yarmalarının açıldığı sahadır. Burada 17 metre derinliğe inilmesine rağmen temiz bir tabakalanma elde edilememiştir. Buralarda bulunan seramikte Ege, Mikena, Kıbrıs, Orta Anadolu etkileri nakil ve yerli atölyelerin hâkimiyetine işaret etmiştir. Ele geçen bir Hitit mührü, III. Hattuşili'nin Kraliçesi Pudu-Hepa'ya ait olmakla önem kazanmaktadır. Arık, yazıya göre Kraliçenin "Kizwatna Hatunu" diye anıldığı ve Hurri aslından geldiğini kabul etmek gerektiğini dile getirmektedir. Çalışmalarla mahalli kültürün tarihini, kimliğini, yönünü belirlemeye yarayacak birçok seramik ve maden eser bulunmuştur.⁶⁶²

2.4.1.4. Değerlendirme

Gözlükule'deki ilk yerleşmenin Neolitik Çağ'da başladığı tahmin edilmektedir. Çanak Çömlekli Neolitik Çağ tabakası yerleşim dokusunu hakkında bilgi vermektan yoksundur. Goldmann'ın MÖ 5. bin öncesine yerleştirdiği bu tabaka, ele geçen çanak çömleğe göre MÖ 6. bin yılına tarihlenmektedir.

Gözlükule Kalkolitik Çağ'ı hakkında fazla bir bilgi ele geçmemiştir. Yumuktepe ile karşılaştırmalar yapılmaktadır. Boyalı ürünlerin; Çukurova'ya özgü ilk boyalı mallara ait olması dikkat çekicidir.

Gözlükule'nin Kuzey Mezopotamya ve Amik Ovası'ndan Orta Anadolu'ya geçiş yolları üzerinde ve Akdeniz deniz ticareti için önemli bir konumda yer alması tarih boyunca önemini yitirmemesini sağlamıştır. Yerleşmenin MÖ 2. bin yılındaki önemi de yine bu özelliklerine bağlamak mümkündür.

⁶⁶² a.g.e., s. 249

2.4.2. Tell Açana

2.4.2.1. Coğrafi konumu

Tell Açana Höyüğü; Türkiye-Suriye sınırında, Amik Ovası'nın doğusunda, Hatay il merkezinin kuzeydoğusunda, Reyhanlı İlçesi'nin güneybatısında, Varışlı Köyü'nün kuzeybatısında ve Tayfursökmen Köyü'ne yaklaşık 3 km uzaklıkta bulunmaktadır (EK 64-Harita 10). Antik adı Alalakh olan Tell Açana Höyüğü, Asi (Orontes) nehrinin kenarında yer almaktadır.

2.4.2.2. Kazı alışmaları

L. Woolley başkanlığında, Amik Ovası'nın bu oldukça büyük ve önemli höyüğünde 1937–39 ve 1946–49 yıllarında kazılar yapılmıştır. Daha sonraları da bu höyükte kazı çalışmaları yapılmıştır.

Amik Ovası'nda; Chicago Üniversitesi Doğu Bilimleri Enstitüsü adına, 1936 yılında, yapılan yüzey araştırmasında, 136 numaralı buluntu yeri olarak gösterilmiştir. Höyüğün alt tabakalarına; ancak 13–15/L-K karelerinde; “Yarım-Lim Sarayı” olarak adlandırılan büyük binanın güneyindeki geniş alanda çukur açma olarak nitelendirilen açmada (üstte 13x25 m boyutlarında) ulaşılmıştır.⁶⁶³

2.4.2.3. Tabakalanma ve buluntular

Tell Açana, Woolley'in başkanlığındaki kazılarda tespit edilen 17 tabaka ile hem tarihöncesi hem de tarihi çağlarda bölgeler arasındaki kültür etkileşimini sağlamış bir höyüktür. Ayrıca Mezopotamya-Anadolu arasında bulunan bu yerleşme yeri bu yönüyle önemli bir yere sahiptir. Amik Ovası'nın özellikle geç devirlerinin kronolojisi bakımından önemli olup Neolitik ağ tabakalarına rastlanılmamıştır.

⁶⁶³ Harmankaya, “Tell Açana”, TAY, <http://tayproject.org> Erişim Tarihi (22.01.2012)

Yapılan kazıda ancak XVII. tabakaya kadar gelinmiştir. 13,75 m'den sonra su çıktığından dolayı kazıya son verilmiştir. Woolley höyükteki tabakalanmayı:⁶⁶⁴ XVII. tabaka MÖ 3400-3200; XVI. tabaka MÖ 3300-3200; XV. tabaka MÖ 3200-3100; XIV. tabaka MÖ 3100–2900 tarihleri arasına yerleştirmiştir.

XVII tabakası ortaya çıkarılan höyükte; ana toprağa inilememiştir. Bunlardan XI-XIII. tabakalar İTÇ'ye tarihlenmektedir.

Mellaart'a göre höyüğün eteklerinde Koyu Yüzlü Açıklı maldan çanak çömlek parçaları bulunmuştur. Aspro da ise bu yerleşme yeri; kendi kültür sıralamaları içinde 5–6 grubu içinde değerlendirilmektedir. Bütün bunlara rağmen yüzeyde bulunan “Koyu yüzlü açıklı mal” parçaları ile kesin yorum yapmak mümkün değildir. Braidwood ise 1937 yılındaki eserinde burada kazı yapıldığı için yüzeyinden toplama yapamadığını ifade etmiştir.⁶⁶⁵

XVI. Tabaka, açmanın 8x10 m boyutlarına kadar inmesinden ve en altta iyice daralmasından dolayı ancak iki oda ile bir odanın yarısı gün yüzüne çıkartılabılmıştır. Bu mekânın içinde oval biçimli bir fırın bulunmuştur. XV. tabaka, mekânların ortak duvarlarının kaldırılmış oldukları ve tek bir oda haline dönüştürüldükleri görülmüştür. Yeni duvarlar eskiye göre daha ince yapılmış ve eski duvarlar temel olarak kullanmıştır. Kerpiçlerden inşa edilmiş olan bu duvarların 50x44 cm boyutlarda yapılmış olduklarını görmek mümkündür. XIV. tabakada bir ev gün yüzüne çıkartılmıştır. Bu ev geniş bir avluya sahip iki odalı olup, kalın kireç sıvalı avludan iki geçit ile başka odalara geçilmiştir. Kerpiç bir sekinin mevcut

⁶⁶⁴ Leonard, Woolley, *Alalakh-An Account of the Excavations At Tell Atchana in The*, London, 1955, s. 380

⁶⁶⁵ Robert J., Braidwood, *Mounds in the Plain of Antioch*, Chicago, Chicago Press, 1937, s. 34

olduğu söylenebilir. İki sıra kerpiçin arası çamur ile doldurularak kalın bir duvar yapılmıştır.⁶⁶⁶

XVII. tabaka genel itibariyle 1300 parça arasında mika katkılı; pembemsi sarımsı kurşuni hamurlu; devetüyü hamurlu; kırmızı hamurlu seramik parçalar ele geçmiştir. Çok olmamakla birlikte boya bezemeli parçalar da bulunmuştur. Tabara al Akrad'da bu parçalara benzeyen sığ kâse formlar vardır.⁶⁶⁷ XVI. tabakada, bir alttaki tabaka baz alındığında daha az sayıda ele geçen parçalara göre boya bezemeli kapların aynı oranda olduğu görülmüştür. XV. tabakada çok sayıda esere rastlanılmamıştır. Devetüyü zemin üzerine siyah ve kırmızı boya bezemeli iki parça ile iki boya bezemeli kâsenin varlığından başka bir bilginin olmadığını ifade edebiliriz.⁶⁶⁸ XIV. tabakada, çeşitli çanak çömlek parçalarının varlığından söz edebiliriz. Ağzı çizi bezemeli devrik ağızlı kâseler ve Jemdet Nasr Dönemi malları nedeniyle kazı başkanı bu tabakayı Uruk-Jemdet Nasr Dönemi'ne koymuştur.

2.4.2.4. Değerlendirme

Tell Açana'nın alt tabakaları henüz kesin olarak tarihlenebilmiş değildir. Muhtemelen malzemedeki bir karışıklık olduğu ve altta taban suyunun içinde kalan tabakalardan yukarıya gelen çanak çömlek parçalarının da beraber toplandığını ifade edebiliriz.⁶⁶⁹

⁶⁶⁶ Harmankaya, aynı yer

⁶⁶⁷ Woolley, a.g.e., s. 307

⁶⁶⁸ Harmankaya, aynı yer

⁶⁶⁹ Harmankaya, aynı yer

2.4.3. Tell El Cüdeyde

2.4.3.1. Coğrafi konumu

Tell El Cüdeyde Höyüğü; Antakya il merkezinin güneydoğusunda, Reyhanlı İlçesi'nin 1,8-1,9 km doğu-güneydoğusunda bulunmaktadır (EK 65-Harita 11).

Tell El Cüdeyde; doğu-batı yönünde 370 m kuzey-güney yönünde ise 250 m uzunlukta olup Amik Ovası'nın büyük höyüklerinden biridir. Tell El Cüdeyde'nin zirve noktası ova tabanından 31 m yüksektir. Höyük oval biçimlidir.⁶⁷⁰

2.4.3.2. Kazı çalışmaları

Höyük, ilk defa 1933 yılında Chicago Üniversitesi Doğu Bilimleri Enstitüsü'nün Suriye yüzey araştırmasında belirlenmiştir. 1935 yılında R. J. Braidwood başkanlığında kazılar yapılmıştır. Neolitik Çağ olarak ileri sürülen en alt yapı katları bu açmada gün yüzüne çıkarılmıştır. Tell El Cüdeyde'nin İlk Tunç Çağı tabakalarına da; Braidwood yönetiminde yapılan kazıda; JK ve TT 20 açmalarında ulaşılmıştır. Bu tabakalar ancak kısıtlı alanda ortaya çıkarılmıştır.⁶⁷¹ Mesela Amik H evresi tabakası genel olarak 116 m²'lik bir alanda kazılabilmektedir. Daha sonraki yıllarda höyükte kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Şunu da belirtmek gerekir ki Amik Ovası'nda bulunan Tell El Cüdeyde höyüğü ve Yumuktepe'de gün yüzüne çıkarılan tabakalanma düzeni, uzun bir süre boyunca Doğu ve Güneydoğu Bölgesi kültürleri hatta Orta Anadolu Bölgesi kültürlerinin tarihlenmesinde pusula görevi üstlenmiştir.⁶⁷²

⁶⁷⁰ Savaş, Harmankaya, O. Tanındı, M. Özbaşaran, Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri II (Neolitik), İstanbul, Ege Yayınları, Nisan 1997, (2.4.97)

⁶⁷¹ Harmankaya, aynı yer

⁶⁷² a.g.e., s. 18

2.4.3.3. Tabakalanma ve buluntular

Yapılan kazılar sonucunda, Tell El Cüdeyde bölgesinin Neolitik Çağ'dan tarihi çağlara kadar yerleşim gördüğü ortaya çıkartılmıştır. Amik Ovası genel kültür sıralamasında A ve B evreleri ya da XIV. evre olarak bilinen evreye ait yapı katları JK3 açmasında ancak günümüz ova taban suyunun altında rastlanılmıştır. En üstten başlanarak alttaki 24 ve 25. yapı tabakaları Amik B'ye 25–27 yapı tabakaları ise Amik A evresine; Çanak-Çömlekli Neolitik Çağ'a tarihlenmektedir. A evresine konan tabakalar yaklaşık olarak 72 m²lik bir alanda açılmış ve ana toprağa kadar inildiği bilinmektedir. Çanak-Çömleksiz Neolitik Çağ yerleşmesine ait izlere rastlanamamıştır.

Höyük, Neolitik Çağ'dan İslam Dönemi'ne kadar yerleşim görmüştür. Tell El Cüdeyde höyüğü yalnız Amik Ovası için değil, komşu yörelerin görsel kronolojisini de değiştirmiş ve bölgenin anahtar bir tabaka silsilesini oluşturmuştur. İlk raporlarda; XIII. tabaka ile bu tabakanın en altında ortaya çıkan yerel ve gerçek Halaf boyalı ürünlerin olduğu dönemin; Kalkolitik Çağ'a yerleştirildiği bilinmektedir.⁶⁷³

Tell El Cüdeyde 1935 yılı kazısında alt tabakalarda taban suyunun çıkmasından dolayı fazla bir mimari kalıntı ortaya çıkarılmamıştır. Amik Ovası “B” evresinde tanımlanmış 24. yapı tabakasında bir yapıya ait kalıntılar ortaya çıkarılmıştır. Bu mimari kalıntılara ait bilgiler pek aktarılmış değildir.

Kalkolitik Çağ kalıntılarına ait açmada Amik F evresine tarihlenen eserler gün yüzüne çıkarılmıştır. Dörtgen planlı bir mimari ile karşılaşmıştır. Mimaride

⁶⁷³ Robert J., Braidwood, Mounds in the Plain of Antioch, Chicago, Chicago Press, 1937, s. 7

yapım malzemesi olarak üstte ise kerpiç tuğlalarının, temelde ise düzensiz yerleştirilmiş ocak taşlarının kullanıldığı görülmüştür. Kerpiç tuğlaların, Amik silsilesinde ilk kez F evresinde kullanıldığını söyleyebiliriz.

Amik Ovası A evresini temsil eden üç seramik grubuna ait parçalara 25–27. tabakalarda rastlanılmıştır. Bunlar: “Koyu Yüzlü Açıklı”, “Banyo Astarlı Baskı Bezekli” ve “Kaba Basit” gruplar olarak sıralanabilir.⁶⁷⁴

R. J. Braidwood; Amik F Evresi için tanımladığı çanak çömlek gruplarının sınıflanmasının kesin olmaması nedeniyle - doğru ve kesin yorumlar yapabilmek için - yeni kazıların yapılmasını önermiştir. Bu evrede; düzletilmiş veya sıvazlanmış yüzlü basit, saman yüzeyle, saman yüzeyle kırmızı astarlı, kırmızı çift astarlı ve kaba seramiğe rastlanılmıştır. Bunların yanında tek tük hiçbir mal grubuna girmeyen çanak çömlek parçaları da ele geçmiş buluntular arasındadır.⁶⁷⁵

Pişmiş topraktan ağırşaklar, diskler ve makara biçimli nesnelere rastlanılmıştır. Hem A evresinde hem de B evresinde yontma taş endüstrisinin aynı özellikler taşıdığı söylenebilir. Alet ve artıkların 4/1 obsidiandan, diğerlerinin de çakmaktaşıdan yapıldıkları görülmüştür. En yaygın silah tipi büyük ok uçlarıdır.

H evresi eserleri içinde alttaki tabakalardan farklı olarak “Kenani” biçimli dilgilerden üçgen kesitli düzgün, uzun dilgilerin bulunduğu bilinmektedir. Bu dilgilerin aynı zamanda orak-bıçak işlevi gördükleri ve böyle kullanıldıkları da

⁶⁷⁴ Harmanakaya, “Tell El Cüdeyde”, TAY, <http://tayproject.org> Erişim Tarihi (25.01.2012)

⁶⁷⁵ aynı yer

saptanmış bilgiler arasındadır. Ayrıca ok uçları ve delgilerin varlığına da rastlanmıştır.⁶⁷⁶

Taş kaplar ele geçmiştir. Bunların dışında yassı açkılı baltacıklar, kireç taşından ağırşak, mühür gibi örneklere de rastlanılmıştır. Değişik tipte bizler ve deliciler bulunmuştur. Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ'da ortaya çıkan kemer tokalarından bir parça da ele geçen ürünler arasındadır.

H evresi eserleri içinde alttaki tabakalardan farklı olarak "Kenani" biçimli dilgilerden üçgen kesitli düzgün, uzun dilgilerin bulunduğu bilinmektedir. Bu dilgilerin aynı zamanda orak-bıçak işlevi gördükleri ve böyle kullanıldıkları da saptanmış bilgiler arasındadır. Ayrıca ok uçları ve delgilerin varlığına da rastlanmıştır.⁶⁷⁷

Yassı baltalar ve taş kap parçaları içinde farklı yapım tekniklerinin olmadığı görülmektedir. Ayrıca kemik ve boynuz buluntulardan delici ve bizler içinde bu evreye özgü biçimlerin bulunmadığı ifade edilmektedir.⁶⁷⁸

2.4.3.4. Değerlendirme

Tell El Cüdeyde'de yapılan kazılar neticesinde ortaya çıkan tabakalanma, Amik Ovası'nın kültür silsilesini vermiştir. 1933'te gerçekleştirilen yüzey araştırmasının bulguları da bu silsileye göre tanımlanmış ve değerlendirilmiştir.⁶⁷⁹ Yine Tell El Cüdeyde'nin A-B evrelerine yerleştirilmiş tabakalarında ele geçmiş olan

⁶⁷⁶ Robert J., Braidwood, Excavations in the Plain of Antioch, Chicago, 1960, lev.186

⁶⁷⁷ Braidwood, a.g.e., lev.186

⁶⁷⁸ a.g.e., lev.193/1-5

⁶⁷⁹ Harmankaya, aynı yer

eserler, uzun yıllar Güneydoğu Anadolu'nun diğer buluntularının da tarihlenmesine ışık tutmuştur ifadesini kullanabiliriz.

2.4.4. Tell – Tayinat

2.4.4.1. Coğrafi konumu

Hatay ilinin doğu-kuzeydoğusunda, Reyhanlı İlçesi'nin 17,5 km batısında yer alan Tell Tayinat höyüğü; Hatay'ı Reyhanlı üzerinden Türkiye-Suriye sınırından, Suriye Halep kentine bağlayan karayolunun kuzeyinde bulunmaktadır (EK 66-Harita 12).

Asi'nin kuzeydoğusunda bulunan höyük günümüzde yamaçları da dâhil olmak üzere 700x500 m ölçülerinde, 15 m yüksekliğinde, oval biçimli bir tepe görünümündedir.⁶⁸⁰ Höyükte kazının yapıldığı 1935 yılında üzerinde Tayinat Köyü vardır. Tell Tayinat höyüğü, Amik Ovası'nın verimli topraklarında kurulmuş olup yerleşme yerinin yakınında tatlı su kaynağı da yer almaktadır. Tell Tayinat; bir üst ve bir de alt höyükten oluşmaktadır. Alt höyüğün, Amuk'ta Orontes taşkın ovasında mil tabakasının altında kaldığı bilinmektedir.

2.4.4.2. Kazı çalışmaları

Höyük 1933 yılında saptanmıştır. Tell Tayinat höyüğündeki kazılar; 1935 yılında başlamış olup 1938 yılında ise son verilmiştir. R. J. Braidwood yönetiminde, Chicago Doğu Bilimleri Enstitüsü adına yüzey araştırması ve kazı çalışmaları yapılmıştır. Araştırmalarla Tayinat'ta Neo-Hitit/Luwia başkenti Kunulua'nın önemli kalıntıları bulunduğu anlaşılmıştır.⁶⁸¹ Höyüğün yamaçlarında açılan açmalarda yazılı

⁶⁸⁰ Braidwood, 1960, ş.8'deki plan

⁶⁸¹ Bayram, a.g.e.,s. 244

tarikhöncesi tabakalara ulaşılmıştır. Höyükte daha sonra kazı çalışmalarına devam edilmiştir.

2.4.4.3. Tabakalanma ve buluntular

Tell Tayinat Höyüğü'nde, İlk Tunç Çağı buluntuları T4, T8 ve T13 açmalarında ele geçmiştir. En iyi tabakalanma ise T4 açmasında görülmektedir. Genel olarak tabakalanma şöyledir: “T4 açması, T13 açması, T8 açması, Ova kültür tabakalanması, Yüzeyde ikinci karışık tabaka, Karışık tabaka 1. yapı katı 1–2, 3 Amik J evresi (İTÇ III b) 2–5. yapı katları 5–6 Amik I evresi (İTÇ III a) 6–9. yapı katları Amik H evresi (İTÇ II)”⁶⁸²

Amik H Evresi, T4 açmasının bu evreyi temsil ettiğini söyleyebiliriz. Bu evrenin 9–6 yapı katlarında iki mekânın bir bölümü gün yüzüne çıkmıştır. Bu mekânların duvarları kerpiç tuğladan yapılmıştır.⁶⁸³ Kerpiç duvarlar Tell El Cüdeyde höyüğündeki yapılara göre daha kalındır. Amik Ovası I evresinin mimari kalıntı bakımından oldukça fakir olduğu görülmüştür. Amik H Evresini temsil eden T4 açmasının 5. yapı katıyla T8 açmasının 6–5. yapı katlarındaki açmalarda kerpiç duvarlar gözlenmiştir. Bu kerpiç tuğlaların güzel bir yapıya sahip oldukları gözlenmiştir.⁶⁸⁴

Amik J Evresi, Tell Tayinat höyüğünde gün yüzüne çıkarılan yapılarla, İTÇ IIIb evresinin en iyi şekilde anlaşılabilirdiği ifade edilebilir. Ayrıca İTÇ IIIb evresi, Amik Ovası'nda J evresi olarak bilinmektedir. Bu tabakada evlere ait kerpiç duvarlar ortaya çıkmıştır. T 8 evresinin 4. yapı katında bir odanın köşesi

⁶⁸² Harmankaya, “Tell Tayinat”, TAY, <http://tayproject.org> Erişim Tarihi (20.01.2012)

⁶⁸³ Robert J., Braidwood, a.g.e., ş. 268'deki plan

⁶⁸⁴ a.g.e., ş. 302 – 303'deki plan

bulunmuştur. Söz konusu odanın içinde küçük çöp çukurlarının yer aldığı gözlenmiştir. 3 yapı katında yan yana yerleştirilmiş kerpiç tuğlalardan inşa edilmiş duvarlı dörtgen bir mekân ortaya çıkarılmıştır.⁶⁸⁵ T13 açmasında da kerpiç duvarlı yapılar bulunmuştur. Açılan alan dar olduğu için tam bir plan elde edilememiştir. Ancak İTÇ yerleşmesi ile ilgili küçük ipuçlarına rastlanmıştır. 1. yapı katında; doğudaki taş döşeli yapıya açılan tek kapılı, bir mekân ortaya çıkarılmıştır. Bu mekânın yapı tipi olarak T8 açmasındaki yapıya çok benzediği belirlenmiştir.⁶⁸⁶ Yapının yangın geçirdiği anlaşılmıştır. Alttaki ikinci yapı katında ise daha ince duvarlı dörtgen mekânlara rastlanmıştır.

Amik H Evresi, düzensiz fırça boyamalı, çizi ve baskı bezemeli, yalın basit mal⁶⁸⁷ saklı astarlı, kırmızı-siyah açık ve kaba mutfak malı gibi mal örnekleri az sayıda ele geçmiştir. Düzensiz fırça bezemeli malda bezeme olarak güzel olmayan dalgalı çizgiler; özensiz çizilmiş yuvarlaklar izlenmiştir.⁶⁸⁸

Amik I Evresi (İTÇ IIIa), çanak çömlek tipleri arasında en çok kullanılan mal türü kırmızı-siyah açık maldır.⁶⁸⁹ Kırmızı-siyah malın Amik Ovası'ndaki en iyi örnekleri Tell Tayinat'ta ele geçmiştir.⁶⁹⁰ Üzeri yiv ve çizi bezemeli çömlekler, kap altlıkları, meyvelik altlıkları gibi özenle bezenmiş kaplar ele geçmiştir.⁶⁹¹ Mutfak

⁶⁸⁵ Harmankaya, aynı yer

⁶⁸⁶ Robert J., Braidwood, a.g.e., ş. 330 – 332'deki plan

⁶⁸⁷ a.g.e., ş. 271/3–5

⁶⁸⁸ a.g.e., ş. 277

⁶⁸⁹ a.g.e., ş. 398–399

⁶⁹⁰ Harmankaya, aynı yer

⁶⁹¹ Robert J., Braidwood, a.g.e., ş. 306/1-4

malı, portakal renkli mal, yalın basit mal,⁶⁹²saklı astar bezemeli mal örnekleri bulunmuştur.⁶⁹³

Amik J Evresi (İTÇ IIIb), çanak çömleği Tell Tayinat ile tanınmıştır. Portakal renkli mal bu evrede de devam etmiştir. Basit mal, boyalı basit mal, tarak bezemeli maldan kap ve parçalar bulunmuştur. Troia IV. tabakada bulunup ve Tell Tayinat'a ithal yoluyla geldiği söylenen depas bu evrenin ticaret ilişkileri kanıtlanması bakımından önemli bir eserdir.⁶⁹⁴ Gri açkılı şişe formu da bölgeler arasındaki ticari ilişkileri gün yüzüne çıkaran başka bir parçadır.⁶⁹⁵

Tell Tayinat'ın; Amik I evresine tarihlenmiş yapı katlarında, pişmiş toprak idol ve hayvan figürinleri ele geçmiştir. Yarısı olmayan bir idolün burnu gaga şeklinde olup başında tarak biçiminde bir süs vardır.⁶⁹⁶ J evresinde ilginç figürler ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri ana tanrıça figürüdür. Ayrıca bütün bunların yanında J evresinde bir andiron parçası bulunmuş olup bu parça H ve I evrelerindeki tiplerden farklı bir tipi temsil etmiştir.⁶⁹⁷

Sileksten yapılma dilgi endüstrisi egemendir. Kenani tipinde yapılmış bu aletlerde orak-bıçakların oluşu yoğun tarımın yapıldığına işarettir.⁶⁹⁸ Çakmaktaşı alet sayısı J evresinde de azdır. İki kenarı asimetrik olan yassı balta I evresinde az sayıda ele geçen bu balta tipine iyi bir örnek olarak gösterilebilir.⁶⁹⁹ J evresinde taş

⁶⁹² a.g.e., ş. 314/1-2-5-7; 315/2-4

⁶⁹³ a.g.e., ş. 318/1-3

⁶⁹⁴ a.g.e., ş. 349

⁶⁹⁵ Harmankaya, aynı yer

⁶⁹⁶ Robert J., Braidwood, a.g.e., ş. 323/3

⁶⁹⁷ Harmankaya, aynı yer

⁶⁹⁸ Robert J., Braidwood, a.g.e., ş. 325

⁶⁹⁹ a.g.e., ş. 326/1

boncuklar buluntulara rastlanmıştır.⁷⁰⁰ Heyet başkanı; özellikle J evresinde az sayıda buluntunun ele geçtiğini ifade etmiştir.⁷⁰¹

Amik I evresinde bakır/tunçtan minik kalemler; dikiş iğnesi ve yuvarlak başlı iğne ele geçmiştir. Bu bulguların içinde çift spiral başlı iğne en farklı olanıdır.⁷⁰² J evresinde de bakırdan iğne, sap delikli balta, kama ele geçmiştir.⁷⁰³ Kama ve küçük bakır balta ele geçmiştir. İğnelerden biri, bazı özellikleri ile saç/topuz iğnesidir.⁷⁰⁴ Tell Tayinat'ta J evresinde madenciliğin yerleşmede yapıldığını kanıtlayan bir diğer eser ise kil kalıptır.⁷⁰⁵

2.4.4.4. Değerlendirme

Amik Ovası'nın sosyo-politik konumu Akdeniz yöresi ile Doğu-Güneydoğu Anadolu ve Mezopotamya arasında bir köprü işlevi görmesini sağlamıştır. Mezopotamya'nın Akdeniz'e açılan kapısıdır. Tell Tayinat; Antakya yöresinin Er Hanedan Dönemi'nden Ur III dönemine kadar olan zaman dilimi hakkında fikir verebilecek buluntuları veren bir yerleşme yeridir. Amik Ovası'nın H evresi Mezopotamya Er Hanedan II-III A safhasına; I evresi Er Hanedan III A-Akad safhasına; J evresi ise Akad sonu-Ur III safhasına denk gelmektedir.⁷⁰⁶ Höyük daha çok J evresi buluntuları ile bilinmektedir. Mezopotamya'da birçok yerleşme ile kültür alışverişi dışında Gözlükule, Tilmen, Zincirli, Tepecik, Arslantepe gibi Anadolu kentleriyle de ilişki içinde olmuştur. Batı ve Orta Anadolu tipinde bir

⁷⁰⁰ a.g.e., ş. 354

⁷⁰¹ Harmankaya, aynı yer

⁷⁰² Robert J., Braidwood, a.g.e., ş. 324/6

⁷⁰³ a.g.e., ş. 351

⁷⁰⁴ a.g.e., ş. 351/3

⁷⁰⁵ a.g.e., s. 350

⁷⁰⁶ Yakar, Oxford, 1985, s. 357

“depas”ın bu höyükte bulunması bu yoğun ticaretin bir başka kanıtı olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.4.5. Yumuktepe

2.4.5.1. Coğrafi konumu

Yumuktepe Höyüğü, Mersin il merkezinin yaklaşık 3,5 km batı-kuzeybatısında; batıya giden anayol üzerinde, Demirtaş Mahallesinde ve Müftü (Soğuksu)⁷⁰⁷ Deresi'nin sol kıyısı üzerinde, 25 m yüksekliğinde 300 m çapında yaklaşık 12 hektar alanı kaplayan büyük bir höyüktür. Geçen yıllarla birlikte höyüğün batı yamacı derenin oluşturduğu seller ve yol çalışmaları ile büyük ölçüde tahrip olmuştur.⁷⁰⁸ Arkeolojik yayınlarda Yümüktepe, Yumuktepe veya Mersin Soğuksutepe olarak da anılmıştır⁷⁰⁹ (EK 67-Plan 11).

2.4.5.2. Kazı çalışmaları

Yumuktepe, J. Garstang tarafından 1936'da tespit edilmiştir. Höyükte ilk kazılar İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında (1936–39 ve 1947–48)⁷¹⁰ İngiliz John Garstang başkanlığında, Gordon Child, Seton Lloyd, Richard Barnett, M.V. Seton-Williams ve Oliver Gurney gibi arkeologlardan oluşan bir heyet tarafından yapılmıştır.⁷¹¹

İkinci dönem kazıları, 45 yıllık bir aradan sonra Mersin Müze Müdürlüğü'nün başkanlığında İstanbul ve Roma Üniversitelerinin işbirliğiyle 1993 yılında

⁷⁰⁷ Gülgün, Köroğlu, “1993-1996 Kazı Çalışmaları Işığında Ortaçağ'da Yumuktepe”, *Sanat Tarihi Dergisi*, S. IX, İzmir, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1998, s. 59

⁷⁰⁸ John, Garstang, *Prehistoric Mersin, Yümüktepe in Southern Turkey*, Oxford, 1953, s. 1

⁷⁰⁹ Harmankaya, et. al., “Yumuktepe”, *TAY II*, passim

⁷¹⁰ Garstang, a.g.e., s. 4

⁷¹¹ Köroğlu, aynı yer

başlamıştır. Kazılar çalışmaları İstanbul Üniversitesi'nden Prof. Dr. Veli Sevin ile Roma Üniversitesi'nden Dr. Isabella Caneva'nın yönetiminde yürütülmüştür.⁷¹²

2.4.5.3. Tabakalanma ve buluntular

Yumuktepe'nin tabakalanması özellikle Mezopotamya-Kuzey Suriye ile Güney Anadolu kültür ilişkilerinde bir köprü vazifesi görmüştür. Garstang'ın yönettiği kazılarda, höyüğün batısında, zirveden dere yatağına kadar olan bölümde yapılan kazılarda Ortaçağ'dan Erken Neolitik Dönem'e kadar 33 yapı katı tespit edilmiştir.⁷¹³ J. Garstang'ın başkanlığındaki kazılar (en alttan kattan başlamak üzere) XXXIII-XXVII: İlk Neolitik Çağ; XXVI-XXV: Son Neolitik Çağ; XXIV: Proto-Kalkolitik Çağ; XXIII-XX: İlk Kalkolitik Çağ; XIX-XVI: Orta Kalkolitik Çağ; XV-XIIb: Son Kalkolitik Çağ; XIIa: İlk Tunç Çağı; X-IX: Erken Hitit Dönemi; VIII-V: Hitit İmparatorluk Dönemi; IV-I: Geç Hitit-İslam Dönemi olmak üzere bir tabakalanmanın olduğunu bizlere göstermiştir.⁷¹⁴

J. Garstang'ın çalışmalarında, Yumuktepe'nin Neolitik Çağ tabakaları üç değişik yerde açılan A, B ve C açmalarında görülmüştür. A açmasında ova kodundan 50 cm daha derine inilmiş buna rağmen ana toprağa henüz ulaşamamıştır.

Garstang'ın kazılarının önemli ve ağırlıklı kısmını Neolitik ve Kalkolitik tabakalar ile Son Tunç Çağı'na tarihlenen Hitit suru oluşturmuştur.

Adana Bölge Müzesi'ne teslim edilmiş olan Yumuktepe eserleri arasında Ortaçağ'a ait olan sadece birkaç sırlı çanak çömlek parçası vardır. Daha sonraları

⁷¹² Veli, Sevin - Caneva, I., "1993 Yılı Mersin/Yumuktepe Kazıları", *XVI. Kazı Sonuçları Toplantısı (KST) I*, 1995, ss. 27-42

⁷¹³ Garstang, a.g.e., s. 39

⁷¹⁴ a.g.e., s. 2

Mersin Müzesi'ne gönderilmiş olan bu eserler arasında en ilgi çekici olanı lüster tekniğindeki (13.-14. yy.) İslami döneme ait bir parçadır.⁷¹⁵

Yumuktepe'de; çanak-çömlek (EK 68-Resim 51-53), haçlar, bronz röliker parçası, bronz haç, kurşun mühür, bronz çan, bronz ağırlık, bilezikler, boncuklar, akik yüzük kaşı, cam buluntular, kemik buluntular, kemik delici ve kemik altlık vb. gibi buluntular elde edilmiştir.⁷¹⁶

Yumuktepe bölgesine ilk gelenler, Kuru duvar tekniğinde yapılar kurmuşlardır. Bu inşa edilmiş yapıların duvarları yaklaşık olarak 50 cm kalınlığındadırlar. Bu yapıların tek katlı evler olduğu zannedilmektedir. Kesin bir plan verecek kalıntılar tespit edilememiştir.

Yumuktepe'nin Son Neolitik çağ mimarisi hakkında, J. Garstang'ın başkanlığındaki kazılardan XXV. tabakaya ait mimari kalıntılar bilgi vermiştir. Bu mimari kalıntılar, dar bir geçitin her iki tarafında iki veya üç odalı uzun dikdörtgen ve yamuk biçimli yapılarla karşılaşmıştır. Yapı tekniği olarak, kuru duvar tekniği kullanılmıştır. Odalar arasında geçitler yoktur. Bu durum odalara üstten girildiğini ya da geçitlerin taban seviyesinde olmadığı fikrini çağrıştırmaktadır. Yumuktepe mimarisinin yapı planı olarak Anadolu'nun diğer çağdaş bölge veya yerlerinden çok farklı olduğunu söylemek mümkündür.⁷¹⁷

Yumuktepe'nin batısında Kalkolitik Çağ'a ait açılmış olan açmada, taş temelli dörtgen mekânların arasında, olasılıkla avlularda; çeşitli boyutlarda yapılmış yuvarlak planlı silolar tepenin üst noktasından 9,2-10,2 m derinde bulunmuştur.⁷¹⁸

Yapıların tabanlarında gömütler ortaya çıkarılmıştır. Yerleşme içi bir mezarlık

⁷¹⁵ Köroğlu, a.g.m., s. 61

⁷¹⁶ a.g.m., ss. 67-70

⁷¹⁷ Harankaya, aynı yer

⁷¹⁸ Garstang, a.g.e., ş. 24'deki plan

anlayışının olduğunu söyleyebiliriz. Kazılan alanın çok dar oluşu sağlıklı çıkarımların yapılmasını engellemektedir.

Bu tabakalardaki yapıların, köşeleri düzeltilmiş taşlarla güzelce örülmüş taş temelli, üstü kerpiç duvarlı olan dörtgen veya yamuk biçimli olduğu ve günlük hayatta yuvarlak biçimli ocakların kullanıldığı görülmüştür.

Taş temelli duvarların varlığından söz edilmekle birlikte bu duvarların çok bozuk ve plan vermeyen özellikler gösterdiğini ifade edilmiştir. XVI. Tabakada açılan alanın küçük olmasına rağmen az da olsa kalın inşa edilmiş bir sur duvarının varlığı, sur duvarına bitişik olup birbirine paralel mekânlar ve iç kısımda bir büyük yapı ile karşılaşılması, dar bir kapıyı kontrol eden taş kuleler... Bütün bunlar Anadolu arkeolojisine bu dönem hakkında çok önemli bilgiler sunmuştur. Yaklaşık 1,5 m yüksekliğe kadar korunmuş olan bu mimari; yapım tekniği açısından çağına göre muntazam bir görünüm sergilemiştir.

Yumuktepe'nin batısında açılan açmada Koloni Dönemi'ne tarihlenmiş XI. tabakanın taş temelli yapıları altında; XII A tabakasına ait yaklaşık 1 m kalınlığında kerpiç duvarlar görünmüştür.⁷¹⁹ Büyük kerpiç tuğlalardan yapılmış bu duvarların; dörtgen biçimli mekânları oluşturdukları görülmüştür. Duvarlar dar bir alanda çıkartıldığı için genel planları hakkında fikir ortaya koymak zordur.

J. Garstang kazılarında Yumuktepe'nin alt tabakalarında “Kaba” ve “Koyu Yüzlü Açıklı/İnce” olarak tanımlanmış çanak çömlekler bulunmuştur. Kaba çanak çömlekler, yaklaşık olarak XXVIII-XXVII. tabakaların bulunduğu yerde 6–7 m görülmüştür. Yumuktepe'nin en eski kaba mal grubunu daha altta ova seviyesinden 6–6,5 m'de kötü pişirilmiş kaba mallarla 4 m'deki kaba mallar oluşturmaktadır.

⁷¹⁹ a.g.e., ş. 117

Yumuktepe'nin İlk Neolitik Çağ tabakalarında görülen bir başka mal grubu da "İnce mallar/Koyu yüzlü" açıkli mallardır.

J. Garstang'ın verdiği tablodan "Kaba mallara" ait bazı mal türlerinin Son Neolitiğin üst kısmında arttığı anlaşılmıştır. Son Neolitik Çağ'a konmuş olan XXVII. tabakada "Koyu Yüzlü Açkılı malların" çoğaldığı görülmüştür. Bu mal grubunun yüzeyleri çok iyi açkılanmıştır. Yumuktepe'de XXVII. Tabakayla birlikte boyalı malların ortaya çıktığı görülmüştür.⁷²⁰ J. Garstang'ın Proto-Kalkolitik Çağ olarak tanımlamış olduğu XXV. tabakada; bu tabakanın mal grubunda hamur, taşcık ve iri kum katkıdır.

XXIV. Tabakada, Siyah zemin üzerine beyaz dolgu bezemeli çanak çömlekler ve bunun yanında Hassuna benzeri krem üzerine kırmızı boyalı ve çizi bezemeli parçalar bulunmuştur. XXIII-XX. tabakalarda da motif değişiklikleri dışında aynı mal gruplarının devam ettiği görülmüştür.⁷²¹ Halaf boyalıları benzeri boyalıların XX. tabakadan itibaren çoğaldığını görmek mümkündür. Batı Çatalhöyük, Can Hasan III ve Hacılar ile ilişkili parçaların varlığına da rastlanılmıştır. XIX-XVII. tabakalarda dönemin yalın mal örneklerinin yanında ithal Halaf boyalı malları da vardır. XVI. tabakadan itibaren Obeid Dönemi krem astar üzerine kahverengi, siyah mat boyalı, genellikle zikzak motifli mal ile siyah açıkli mal örneklerine rastlanılmıştır. XV ile XIV. tabakalarda da Obeid etkisi daha sonraki tabakalarda ise olasılıkla Uruk Dönemi'ne ait gri malların ortaya çıktığı görülmüştür.

XII A tabakasında iki mal grubu ile rastlanılmıştır. İlki siyah veya koyu gri-siyah astarlı üzerine beyaz boya bezemeli ve açıkli maldır. Boya olarak beyaz renk

⁷²⁰ Garstang, a.g.e., s. 39

⁷²¹ Garstang, a.g.e., ş. 52-59

pigmentli boyanın kullanılmış olduğunu görülmektedir. En çok kullanılan kap biçimi, ağız kenarı dışa taşkın yüksek ayaklı çan biçimli kaptır. Bu kaplar büyük kadehleri çağrıştırmaktadır.⁷²² Ayaksız sığ ve derin kâselerin de varlığına rastlanılmıştır.⁷²³ İkinci mal grubu yalın gri ve siyah astarlı maldır ki ilk mal grubuna benzemektedirler. Bu maldan çömlek, boynuzlu kap, minyatür kap, tuzluk gibi değişik kapların da üretilmiş olduğu görülmüştür.⁷²⁴ Yumuktepe'nin batısındaki X numaralı açmanın en altında dağınık bir şekilde ele geçmiş çanak çömlekler, J. Garstang tarafından yaklaşık olarak MÖ 3. bin yılının ikinci yarısına tarihlenmiştir. J. Garstang bu kapları Anadolu'nun diğer İlk Tunç Çağı yerleşmeleri ile mukayese etmiştir.⁷²⁵ Bu kapların arasında Orta Anadolu Bölgesi metalik mal örnekleri ile Batı Anadolu Bölgesi kap biçimlerinin olması bu dönemde bölgeler arasındaki etkilenmeyi ya da ticari faaliyetin olduğunu göstermektedir.⁷²⁶

Höyükteki tüm Kalkolitik Çağ tabakalarında pişmiş topraktan ağırşaklar ile kilden sapan taşları en büyük grubu oluşturmaktadırlar. Ayrıca az sayıda figürün ile tezgâh ağırlıkları bulunmuştur. Hem obsidiyen hem de çakmak taşının ham madde olarak beraber kullanıldığı görülmüştür. Tüm tabakalarda aynı özellikleri gösteren biz, iğne gibi aletler vardır. Bakır buluntular, Yumuktepe'nin hammadde açısından; en ilginç buluntularıdır. Anadolu'nun en eski bakır iğnelerinden biri; XXIII-XX. tabakalarda bulunmuştur. XVII. tabakada ise bakırdan yapılmış damga mühür ve bir keski ele geçmiştir.

⁷²² Garstang, a.g.e., lev. XXVIIb

⁷²³ a.g.e., ş. 118/11-17

⁷²⁴ a.g.e., ş. 119

⁷²⁵ a.g.e., s. 194-197; ş. 124-127

⁷²⁶ a.g.e., ş. 122-124

J. Garstang kazılarında, bazı tabakalarda gömütlere rastlanması yerleşme içi ölü gömme geleneğinin olduğunu göstermektedir. Bu ölü gömme şekli de genellikle ev tabanlarının altına hocker biçimindedir.⁷²⁷

Hem XII A tabakasının hem de bunun üstünde olması beklenen tabakanın küçük buluntuları konusunda bir fikir verilmemesi şaşırtıcıdır. XI. tabakanın maden buluntuları arasında İlk Tunç Çağı III. evreye tarihlenebilecek bulgular mevcuttur.⁷²⁸

2.4.5.4. Değerlendirme

J. Garstang'ın XXVII. tabakada çıkmaya başladığını ifade ettiği ve daha sonraki tabakalarda sayılarının çoğalmaya başladığı yıldırım motifli boyalı malların; Can Hasan İlk Kalkolitik Çağ boyalı malları ile büyük benzerlik gösterdiği görülmüştür. Bu malların kökeninin Yumuktepe olduğu ileri sürülebilir. Bölgedeki yüzey araştırmalarında bu tip boyalı malların bulunduğu yerler; Mersin tabakalanmasında olduğu gibi ve buna uygun olarak Son Neolitik Çağ sonu - İlk Kalkolitik Çağ olarak değerlendirilmiş ve böyle ifade edilmiştir.⁷²⁹

Mersin Yumuktepe İTÇ buluntuları Orta Anadolu Bölgesi'nde Karaoğlan Höyüğü; Ege Bölgesin'de Kusura buluntularıyla aynı maldan kaplar bulunmuştur. Bütün bunlar İlk Tunç Çağı'nda önemli yerleşmelerin varlığını ortaya koymaktadır.

2.5. DOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDEKİ KAZILAR

2.5.1. Arslantepe

2.5.1.1. Coğrafi konumu

Malatya il merkezinin kuzeydoğusunda,⁷³⁰ şehir merkeziyle Eski Malatya (Battalgazi ilçesi) arasındaki yolun hemen sağında, yedinci km'de Orduzu beldesi

⁷²⁷ Harmankaya, aynı yer

⁷²⁸ aynı yer

⁷²⁹ aynı yer

⁷³⁰ Harmankaya, "Arslantepe", TAY, <http://tayproject.org> Erişim Tarihi (25.01.2012)

bulunur (EK 69-Harita 13). Sulak bağlar, bahçeler, bostanlar arasında bulunan bu beldenin güneyinde bir höyük vardır. Ovale yakın yuvarlak görünümlü bu höyük, güneyden kuzeye doğru hafif eğimlidir. Şimdiki ölçüleri tahmini olarak 200x150x15 m civarındadır. Höyüğün üst yüzeyi eski define ve arkeolojik kazılardan dolayı hafifçe düzleşmiştir. Beldenin yanında bulunmasına karşın, üzerinde ev yapımı ve ağaç dikimi de yoktur. Bu höyüğün adı Arslantepe/Arsllantepe'dir. İşte ilk Malatya diyebileceğimiz, yani Kalkolitik Çağ'dan Bizans sonuna kadar aralıksız iskân görmüş, üzerinde yaşanan birçok uygarlığı barındıran Malatya burasıdır. Başka bir ifadeyle Hitit İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra, yeniden kurulan birçok Geç Hitit Devleti'nden en önemlisi, en güçlüsünün merkezi olan Milidia burasıdır.⁷³¹

2.5.1.2. Kazı çalışmaları

Louis Delaporte başkanlığındaki çalışmaların başlıca amacı Hitit hiyeroglif yazısını çözmek için yeni yazıt ve mühür gibi yazılı belge bulmak olmuştur. Çünkü köylülerin höyükte çeşitli nedenlerle yaptıkları kazı ve tahribatlarda, burada bazı kabartmalar ve mühür baskıları bulunmuştur. 1920'li yılların sonunda yani kazıdan önce, Malatya kökenli olan bir Geyik Avı Kabartması, Paris'teki Louvre Müzesi'ne; dağlar üzerinde duran bir boğa; kanatlı bir cin ve balta tutan bir Fırtına Tanrısı kabartma tasviri bulunan, üç taş blok, Ankara Arkeoloji Müzesi'ne intikal etmiştir. Bunların üzerinde H. H. Von der Osten ve Christian gibi ünlü arkeologlar çalışmıştır. Bu buluntular üzerindeki çalışmalar, Louis Delaporte'un 1928 yılında Anadolu'ya, bilhassa Malatya'ya uğramasına neden olmuş, şehirde, Eski Malatya'da, Arslantepe'de ve çevredeki öteki höyüklerde, yaptığı incelemelerin ışığında, Arslantepe Höyüğü'nde kazı yapmaya karar vermiştir.

⁷³¹ Uçankuş, a.g.e., s. 455

Bölgedeki kazı çalışmaları Louis Delaporte başkanlığında⁷³² bir Fransız ekip tarafından 1932 yılında başlanmış⁷³³ olup, 1933 yılındaki çalışmalar özellikle Geç Hitit devri tabakalarında yapılmıştır. Louis Delaporte başkanlığındaki kazılar 1938'e kadar devam etmiştir. Kazı çalışmalarına II. Dünya Savaşı nedeniyle ara verilmiş, 1946–1950 yılları arasında, Fransız Arkeoloğu Claude Scheaffer yönetimindeki bir heyet tarafından, devam ettirilmiştir. Arslantepe kazıları, on bir yıl aradan sonra 1961'de, İtalyan Hititolog'u Piero Meriggi ile Arkeolog Salvatore Puglisi ortak başkanlığındaki bir heyet tarafından yeniden başlatılmış, 1983'e kadar sürdürülmüştür. Meriggi ve Puglisi'den sonra, Arslantepe kazıları⁷³⁴ Alba Palmieri⁷³⁵ tarafından yürütülmüştür. 1990'dan bu yana Arslantepe kazıları Marcella Frangipane tarafından sürdürülmektedir.

Göknur Akçadağ; 8000 Yıllık Bir Anadolu Şehri (Malatya'nın Kuruluş Yeri, Adı, Stratejik Önemi ve Tarihçesi) isimli çalışmasında, uzun yıllar boyunca Arslantepe kazılarını yürüten Marcella Frangipane'nin şu sözlerine yer vermiştir: “Su zengini geniş vadi, doğu Türkiye ile günümüzde kurak Antitoros sıra dağları arasında bir vaha, yükselen bir tepe, ovada alçalıp yükselen zirveler arasında diğerlerine göre düzgün biçimi ile ayrılır ve son derece net slüeti uyuyan bir kaplumbağaya benzer. Art arda sürekli yıkılmış ve tekrar yapılanmış bu şehir gömülerle korunmuş binlerce yıllık tarihinde, yalnızca kendi içinde bölgenin gelişmelerini değil, uygarlığımızın asıl kaynaklarının bazı aşamalarını da

⁷³² Louis De Laporte, Malatya - Céramique du Hittite Recent, *Review Hittites et Asian*, vol. 2, No. 15, 1934, s. 257–285

⁷³³ Louis De Laporte, La Troisième Campagne de Fouille à Malatya, *Review Hittites et Asian*, vol. 5, No. 34, 1939, s. 43–56

⁷³⁴ Alba, Palmieri, Excavations at Arslantepe (Malatya), *Anatolian Studies*, vol. 31, 1981, s. 101–119

⁷³⁵ Alba, Palmieri, “Arslantepe Excavations, 1982”, *Kazı Sonuçları Toplantısı*, vol. 5, 1983, s. 97–101

gizlemektedir.”⁷³⁶ Gerçekten Marcella Frangipane’nin bu sözcükleri, Arslantepe’nin durumunu özetlemektedir.

2.5.1.3. Tabakalanma ve buluntular

Arslantepe höyüğündeki⁷³⁷ kazılar, Doğu Anadolu yerleşme ve medeniyetleri için son Kalkolitik Çağ’dan İslami çağlara kadar – başka bir ifadeye göre sit alanında, en az MÖ V. binyıldan itibaren Bizans Dönemi’ne kadar yerleşildiği kanaatine varılmış⁷³⁸ - kesintisiz olarak bir yerleşme ve tabakalanmayı göstermiştir. Arslantepe’de bugüne kadar yapılan kazılarda altı yerleşme ve kültür tabakası ortaya çıkarılmıştır. Yukarıdan aşağıya doğru yüzeyde İslami kalıntılar (13–14. yüzyıl), I. Tabakada Bizans-Roma Çağları (600–17 yılları), II. Tabakada Demir Çağı’nın 2. yarısı (MS 17 - MÖ 700), III. Tabakada Geç Hitit Dönemi (MÖ 700–1200), IV. Tabakada Hitit İmparatorluk Dönemi (MÖ 1200–1400), V. Tabakada Orta ve Eski Tunç Çağı (MÖ 1400–2500), VI. Tabakada ise son Kalkolitik Dönemi (MÖ 2500–3000) temsil eden yerleşmeler, kalıntılar ve buluntular ortaya çıkarılmıştır.⁷³⁹ Başka bir ifadeyle 1932’den günümüze höyüğün kuzeydoğu, güneybatı yamacı ve batı kesiminde olmak üzere üç farklı bölümde yürütülen kazılar sonucunda, aşağıdaki şu tabakalanma saptanmıştır: Geç Hitit (MÖ 1200–900) Hitit İmparatorluk (MÖ 1600–1.200) OTÇ (Arslantepe V A) İTÇ III A-C (Arslantepe VI D1–3) İTÇ II (Arslantepe VI C) İTÇ IB (Arslantepe VI B1 ve B2) İTÇ IA / Yerel Son Uruk (Arslantepe VI A)

⁷³⁶ Gökner, Akçadağ, “8000 Yıllık Bir Anadolu Şehri: Malatya’nın Kuruluş Yeri, Adı, Stratejik Önemi ve Tarihçesi”, Malatya Haber, <http://www.malatyahaber.com/makale/8-bin-yillik-bir-sehir-malatya> Erişim Tarihi (14.02.2012)

⁷³⁷ “Arslantepe”, Anadolu Uygarlıkları, <http://www.anadoluyygarliklari.com> Erişim Tarihi (01.03.2012)

⁷³⁸ Bayram, aynı yer

⁷³⁹ Uçankuş, a.g.e., s. 455

Son Kalkolitik / Yerel (Arslantepe VII) Son Obeid / Geçiş (Arslantepe VIII)⁷⁴⁰ (EK 70-Resim 54).

Son Kalkolitik Dönem'e ait kalıntılar, bir tapınak, bu tapınağın taş temelli kerpiç duvarları görülmüştür. Ayrıca bu tapınağın girişiyle salonu içinde bulunan çanak çömlek ile boncuk ve mühür gibi küçük eserler bulunmuştur. Ele geçen bu buluntuların Anadolu ve Mezopotamya buluntularıyla mukayeseleri neticesinde, Arslantepe Son Kalkolitik kültürünün, Güney Mezopotamya Uruk Kolonileri kültürüne çok yakın yerel bir kültür olduğu ortaya çıkmıştır. Son Kalkolitik tabakanın üstündeki İlk Tunç Çağı kültürü ise MÖ 3. bin yılın başlarına tarihlendirilmiştir. Bu yerleşmedeki kültürün, Doğu Anadolu ve Transkafkasya menşeli yeni kültürün etkisinde kaldığı⁷⁴¹ ve etkinin kendisini, el yapısı, siyah açıkli çanak çömlekte açığa vurduğunu görmek mümkündür. Arslantepe İlk Tunç Çağı yerleşmesindeki mimari kalıntılarını, dar sokaklarla ayrılan evler, kiler ve depolar, fırınlar ve ocaklar, oluşturmaktadır. Arslantepe'de ele geçen el yapısı, parlak açıkli, dışı siyah renkli, kabartma bezeme gibi özellikleri gösteren çanak çömlek türü, Doğu Anadolu İlk Tunç Çağı çark yapısı örneklerinin benzerleri olarak yorumlanmışlardır.⁷⁴² Yine saray ile buna ilişkin sistemin kaybolmasından sonra, ilk kamusal alanın en uç kısmında ortaya çıkarılan bir "kraliyet" mezarı, Doğu Anadolu ve Kafkaslar ötesi toplumlarla çatışan farklı kültür ve siyasi sistemlere bağlı yeni bir evreye geçişin anıtsal işareti olarak gösterilebilir.⁷⁴³

Arslantepe'nin tarihi muhtemelen VI. veya VII. Bin yılda verimli ve sulak Malatya Ovası'na yerleşmiş bir tarımsal köy ile başlamıştır. Arslantepe'de IV. Bin

⁷⁴⁰ Harmanakaya, aynı yer

⁷⁴¹ Savaş, Harmanakaya, "Türkiye İlk Tunç Çağı Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme", *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri*, (4a/4b: İlk Tunç Çağı), TASK Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002, s. 21

⁷⁴² Uçankuş, a.g.e., s. 456

⁷⁴³ Bayram, a.g.e. s. 41

yılın ilk yarısında dahi toplumsal hiyerarşinin varlığı bilinmektedir. Büyük bir yapının yükseldiği tepenin batısında yer alan anıtsal bir merkez etrafında genişlemektedir. Yapının ortaya çıkarılan bölümünde kırmızı ve siyah süslemeli, baya zarar görmüş duvarları, geniş bir salon ve beyaz bir harçla kaplı pişmemiş topraktan sütunları ile yeniden kullanılan dört mekân olarak bölümlenmiştir. Kendilerine özgü karakter taşıyan Arslantepe'deki iki tapınak, planları ve boyutları bakımından birbirine çok benzemektedir.⁷⁴⁴

Uzun dönemler iskân görmüş olan şehrin etrafı, taş temeller üzerine kerpiçten örülmüş kalın duvarlı bir surla çevrilidir. Şehrin büyük bir yangın geçirdiği anlaşılmıştır. Burada bir Krallık Sarayı açığa çıkmıştır. Krallık Sarayı'nın anıtsal giriş kapısında ve iç avlusu duvarlarında süsleme ögesi olarak kapı aslanları, kral heykelleri, kabartmalı ve hiyeroglif yazılı taş bloklar ortaya çıkarılmıştır.

Arslantepe Aslanlı Kapı'da, 2 büyük kapı aslanı, I Büyük Kral Sulumeli heykeli, Kral Sulumeli'nin Tanrıya Libasyon (içki sunuş) kabartması, Kral Sulumeli'nin dört tanrıya Libasyon kabartması, Fırtına Tanrısı'nın Yılan İlluyanka'yı öldürüş kabartması, Kral Sulumeli'nin geyik üstündeki tanrıya Libasyon kabartması, Kral Sulumeli'nin Fırtına Tanrısı'na Libasyon kabartması, Arabalı Aslan Avı kabartması ve Arabalı Geyik Avı kabartmasıyla birlikte yaklaşık 10 tane önemli eser ele geçmiştir⁷⁴⁵ (EK 71-Resim 55; EK 72- Resim 56). Kazıdan önce, 1920'li yıllarda ortaya çıkarılan ve Ankara Arkeoloji Müzesine gönderilen üç orthostat ile 1964/65 yılındaki kazılarda Arslantepe'nin bulunduğu Orduzu Beldesi'nin bahçe duvarlarındaki taşların arasında ele geçmiş, 2 büyük heykel başı, 1967'de bir evin

⁷⁴⁴ Harmankaya, "Arslantepe", TAY, <http://tayproject.org> Erişim Tarihi (25.01.2012)

⁷⁴⁵ Uçankuş, a.g.e., s. 458

duvarında ele geçen Kral Sulumeli Steli parçasıyla beraber, Arslantepe kabartmalarının 16'yı bulduğu bir gerçektir.

Geç Hitit mimarlığında anıtsal yapılarda kabartmalı ve yazılı ortostatların kullanıldığı görülmüştür. Geç Hitit Krallıkları çağında, Malatya/Arslantepe, Gaziantep/Kargamış, Zincirli/Sam'al, Antakya/Alalakh, Adana/Karatepe ve Maraş/Gurgum gibi önemli merkezlerde bulunan eserlerin üslupları birbirinden ayrılmaktadır. Bunlar tasnif edilerek, şu üsluplara ayrılmışlardır: Geç Hitit Sanatı I, Geleneksel Hitit Üslubu (MÖ 1050–850); Geç Hitit Sanatı II, Asur Etkisinde Hitit Üslubu (MÖ 850–800); Geç Hitit Sanatı IIIa, Asurlaşmış Hitit Üslubu (MÖ 800–700); Geç Hitit Sanatı IIIb, Aramlaşmış, Fenikeleşmiş, Hitit Üslubu (MÖ 700–600).

Büyük Hitit İmparatorluk sanatı özelliklerinin, Geç Hitit Sanatı I. üslubunda etkisini sürdürdüğü açık bir şekilde görülmektedir. Orthostatlar üzerindeki insan ve hayvan betimlemelerinin yüksek kabartma şeklinde işlendikleri görülmektedir. Louis Delaporte'un, Arslantepe kazılarında ortaya çıkardığı "Aslanlı Kapı" aslanları ve bazı orthostat kabartmaları bu üslubun en özgün örnekleridir. Malatya kapı aslanlarında, büyük şemalandırma ve doğallıktan uzak bir süsleme stili hâkimdir. Ekrem Akurgal, Geç Hitit sanatındaki özgün üslûbu ilk kez "Stil Kritik" yöntemiyle incelemiş ve Arslantepe eserlerini Büyük Hitit İmparatorluğu'ndan sonraki döneme tarihlemiştir.⁷⁴⁶ Malatya aslanlarının duruşları da dikkatleri çeken ayrı bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷⁴⁷

Büyük Hitit İmparatorluğu Dönemi'nde Başkent Hattuşa'da uygulanan ikonografinin Arslantepe kapı kabartmalarında, özellikle "Libasyon" konulu orthostatlar üzerinde, kullanılmaya devam edildiği bilinmektedir. Tanrı ve kral

⁷⁴⁶ a.g.e., s. 459

⁷⁴⁷ aynı yer

figürlerinde başlık, giysi, sivri ucu kalkık ayakkabı, silahlar ile imgelerden Kanatlı Güneş Kursu, Lituus, Giş Kalmuş vs. Hattuşa'dan bilinen ürünlerin benzerleridir.⁷⁴⁸

Arslantepe eserlerinde göze çarpan geleneksel üslupta uzun, dikdörtgen orthostatlar üzerinde, bir konu bu kompozisyon alanına yığılmıştır. Sadece bir örnekte, birbiriyle alakalı iki sahne, Kral Sulumeli'nin Libasyon yaptığı Ay ve Güneş tanrıları betimlenmiştir. Arslantepe kabartmaları arasında, geleneksel üslûbun en başarılı örneklerinden biri büyüklüğü ve işlediği konu açısından çok farklı ve özenli bir işçiliğin ürünü olan “Arabalı Fırtına Tanrısı” kabartmasıdır. Bu kabartmada, figürlerin yüzleri daha doğal; yanaklar hafif bombeli, gözler daha az şematize edilmiş, konturlar çift çizgiyle gösterilmiştir. Arabalı Fırtına Tanrısı kabartması, Geç Hitit üslubunun en gelişmiş bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. 1967 yılında, Arslantepe kökenli bir kabartma daha bulunmuştur. Sulumeli Steli adıyla anılan bir kral kabartmasının bu üst parçasında bir erkek kabartması görülmektedir. Stelin yan taraftaki “Kral Rahip Sulumeli” kabartmasında saçların bukleleri ve dalgaları ayrıntıyla işlendiği görülmüştür.⁷⁴⁹

Geç Hitit Sanatı II./Asur etkisini yansıtan Geç Hitit üslubunun (MÖ 850–800) en başarılı ve güzel örneklerini Malatya'da görmek mümkündür. Bu gruba ve üsluba Malatya'da bulunan Arabalı Geyik Avı, Arabalı Aslan Avı, Bir Yemek Sahnesi ile iki adet Stel yani toplamda 5 kabartma girmektedir. Bu ilk tasnifin, J. Garstang tarafından yapıldığı bilinmektedir. Arslantepe Höyüğü'nün dışında, kazılardan önce ele geçen, inceleme konusu olan kalkerden iki ortostatın üzerinde, arabayla avlanma sahneleri betimlenmiştir.

⁷⁴⁸ a.g.e., s. 460

⁷⁴⁹ aynı yer

Geç Hitit Sanatı II. üslubuna giren Arslantepe kabartmalarının önemli bir özelliği, çok figürlü ve hareketli sahneleri betimlemesidir. Söz konusu kabartmalarda bütün figürler birbirinden ayrı değil, bir bütünün elemanları olarak işlenmiştir. Mesela, arabalardaki erkekler, atlar, aslan, geyik, av köpekleri; küçük kasalı, altı iştilli iki tekerlekli ve iki okdanlı arabalar, avlanma sahnesinin birbiriyle uyumlu birimleri ve öğeleri olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷⁵⁰

İnsan figürlerinde başların betimlemesinde, ayrıntılı özelliklerin dikkat çektiği; yüzlerin geniş biçimlendiği görülmektedir. Avcı figürlerinin saçlarında, alın üzerinde bir bukle görülmemekle beraber, ensede volüt biçimli bir topuz gibi toplanmıştır. Giysiler kısa kollu, ince kemerli, kısa entari, gömlek, bir çeşit tunika biçimindedir. Aslan Avı'ndaki aslan betimlemelerinde de yelelerin ve pençelerin işlenişi, Malatya Geleneksel Hitit üslubunda, yontulmuş aslan heykel ve kabartmalarına paraleldir. Buradaki aslan betimlemesi, Anadolu-Hitit aslan betimlemelerine yabancı, özgün bir Asur motifi olup, Asur etkisinin egemenliğini göstermektedir.⁷⁵¹ Diğer bölgelerde buna benzer kabartmaların varlığı ve o döneme ait ele geçen mühürlerin üzerindeki şekiller göz önüne alındığında, Malatya/Arslantepe Av Kabartmaları, MÖ 9. yüzyılın birinci yarısı ile 8. yüzyılın başlarına tarihlendiğini söyleyebiliriz.

Malatya Av Sahnelerindeki tek atlı arabaların, Fırtına Tanrısı'nın arabasından farklı, geleneksel üslupta betimlendiği görülmektedir. Malatya kabartmalarındaki arabalar, Asur arabalarının basitleştirilmiş, daha şematik örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁷⁵⁰ a.g.e., s. 461

⁷⁵¹ aynı yer

Malatya’da ele geçen ve Ankara Arkeoloji Müzesi’ne götürülen, kireç taşından kırık bir osthostat üzerinde, yemekli bir Av Sahnesi bulunmaktadır. Bu kabartma, gösterdiği birçok özellik nedeniyle; Geç Hitit sanatı II. üslubun sonuna, MÖ 8. yüzyılın sonlarına tarihlenmiştir.

Arslantepo Av Kabartmaları’nda yüzeyde boş kalan yerler, bazı motif ve yazılarla doldurulup ve süslenmiştir. Geyik Avı sahnesinde, oldukça ince ve uzun vücutlu dört ayaklı koşan atın altına yine koşan bir av köpeği bulunmaktadır. Aslan Avı sahnesinde ise hiç boş yer bırakılmamıştır. Atın üzerindeki ve başının önündeki boş yerler, Hitit Hiyeroglif yazılarıyla doldurulmuştur. Daha küçük atın altında, yine koşan köpek motifi yer almaktadır. Bunlar genel olarak Geç Hitit Sanatı II. üslubunun özelliklerini yansıtmaktadırlar.⁷⁵²

Malatya kökenli, kireçtaşından bir Stel üzerindeki, Tanrı ve Tanrıça kabartmalarının üslubu, Sulumeli Libasyon kabartmalarına benzemektedir. Elinde ayna tutan tanrıçanın “Kupapa” olma ihtimali yüksektir. Tanrıça Kupapa bir boğa üstünde duruyor. Tanrıçanın “Polos” taşıyan başı ve yüz çizgileri Malatya Ziyafet Sahnesi’ndeki kadın figürüne paralel görünmektedir. Malatya Steli’ndeki tanrı, tam bir Fırtına Tanrısı ikonografisi göstermektedir. Bastığı hayvan aslan olup, Fırtına Tanrısı’nın oğlu Şarrumma’yı çağrıştırmaktadır. Bu Stelin üstünde bulunan “Çift Diskuslu Güneş Kursu” ise Büyük Hitit İmparatorluğu Dönemi’nin güneş kurslarına çok benzemektedir. Aynalı Tanrıça Kupapa’dır.⁷⁵³ Aslan üzerindeki tanrı, Fırtına Tanrısı grubundan, annesinin hayvanı ile gösterilmiş, Fırtına Tanrısının oğlu Şarrumma olmalıdır. Üslup bakımından, Asur etkisi gösteren geleneksel Hitit üslubunu kanıtlayan öğeler uzun arkalıklı, hayvan ayağı biçiminde, çapraz bacaklı

⁷⁵² a.g.e., s. 462

⁷⁵³ aynı yer

sandalye ve ayna olarak gösterilebilir. Bunlar Malatya Steli'ndeki aynı modeldir. Malatya Kupapa Steli'nin, ifade edilen üslup öğeleri ve özellikleri düşünüldüğünde, Asur etkisi gösteren Hitit üslubunda yapılmış, eserlerin en erken örneklerinden biri olduğu bilinmektedir. Bu nedenle söz konusu stel, MÖ 9. yüzyılın Geç Hitit Sanatı II. evresinin başlarına tarihlenmiştir.

Malatya Kupapa Steli'nin, ikonografi ve din tarihi bakımından en ilgi çekici tarafı, bir baş tanrıçanın boğa üzerinde betimlemesi durumudur.

Malatya kökenli olup, 1920'li yılların sonunda Ankara Arkeoloji Müzesi'ne taşınan kabartmalı üç tane taş blok (orthostat), H. H Von Der Osten ve Christian tarafından incelenmiş, Arslantepe/Aslanlı Kapının Libasyon konulu kabartmalarından farklı bir grup oluşturdukları görüşü ortaya atılmıştır. Bu kabartmalar arasında bazı üslup farklılıklarının dikkatleri çektiği ifade edilebilir. Bu orthostat kabartmalarında, geleneksel Hitit öğeleriyle birlikte, Asur ve Babil motiflerinin etkileri açıkça görülmektedir. Bunun yanında kabartmaların yontulmasında da teknik farklılıklar gözlenmiştir. Bu farklılıkları gözden geçiren E. Akurgal ve Orthmann, bu kabartmaları Malatya/Aslanlı Kapı III. grubuna dâhil etmişlerdir. Bu üç kabartmanın hiç birinde, Hitit hiyeroglif yazısının olmaması ilgi çeken diğer bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu üç orthostatın Malatya'da Asur sanatının egemen olduğu bir dönemde, olasılıkla Aslanlı Kapı'nın yeni onarımında kullanılmak amacıyla, yapıлып buraya konduğu düşünülmektedir.

Bahsedilen orthostatın yanındaki, daha küçük bir orthostatın ön cephesinde bir kabartma bulunmaktadır. Bu kabartmada da Asur etkileri açıkça göze çarpmaktadır.⁷⁵⁴

⁷⁵⁴ a.g.e., s. 463

Üç yüzeyle orthostat bloğunda bulunan, dağlarda yürüyen boğa ile elinde şimşek demeti ve balta tutan Fırtına Tanrısı'nın, Arslantepe/Aslanlı Kapı libasyon kabartmalarından üslup olarak farklı olduğu çok belirgin bir şekilde ortadadır. Fırtına Tanrısı'nın başlığı üzerindeki üç çift boynuz ve sakalın bukle dizileri, ancak Kargamış'ta bir kabartmadaki Fırtına Tanrısı'nın başıyla benzerlik, hatta paralellik göstermektedir. Bu benzerlik ve paralellikler göz önüne alındığında, Malatya Geç Hitit Sanatı III. yerel üslubuna, diğer bir ifadeyle Asur etkisi altındaki bu kabartmalar, MÖ 800–750 yıllarına tarihlendirilmiştir.

Arslantepe'de, Louis Delaporte'un kazılarında, Aslanlı Kapı'nın avlusunda, yere gömülü olarak büyük bir kral heykeli ortaya çıkarılmıştır.⁷⁵⁵ 3,20 m. boyutunda, ayakta dik duran, sağlam, gösterişli bir kral heykelidir. Heykelin vücudunda köşeler hafif yuvarlatılmıştır. Başın ve kolların çok iyi işlendiği görülmektedir. Yüz ayrıntılı olarak işlenmiştir. Aynı durum giysilerde, ayaklar ve ellerde de görülmektedir. Birçok özellik bakımından Sakçagözü Kral Heykeline benzemektedir. Bunun yanında Zincirli Hilani III'te ele geçen, kabartmadaki giysinin süsleme şekli de Malatya Kral Heykelinde görülmüştür. Zincirli kabartması betimlemesi Arami modelini yansıtmaktadır. Eldeki bu verilere göre, Arslantepe Kral Heykeli, genel görünümüyle Asur üslubunda yapılmış olmasına rağmen, Arami süsleme sanatının da etkilerini göstermektedir. E. Akurgal ve A. M. Darga, eserin MÖ 8. yüzyılın sonunda yapıldığını söylemişlerdir.⁷⁵⁶

2.5.1.4. Değerlendirme

Arslantepe'nin iskân gördüğü süreç boyunca bölgenin en önemli merkezi olma konumunu koruduğu belirlenmiştir. Bunun yanında özellikle de Yakın Doğu

⁷⁵⁵ a.g.e., s. 464

⁷⁵⁶ aynı yer

uygarlıklarının gelişmesi sürecinde, başlıca iki önemli dönemi yaşadığı saptanmıştır: Yakın Doğuda rastlanan ilk kamusal saray tipolojisi ve ilk devlet -örgütlü yönetim sistemlerinin kanıtını oluşturan şekilde, bir dizi anıtsal yapının meydana getirdiği çok büyük saray tipi bir kompleksin yapıldığı MÖ IV. bin yılın ikinci yarısı; Hitit ve Son Hitit Dönemi'nde (MÖ 1600–700) yayılan Orta Anadolu kültürü ve daha sonra da Hitit İmparatorluğu'nun parçalanmasıyla ortaya çıkan krallıklardan birine ait başkent egemenliğinin çok güçlü etkisinde kaldığı yıllardır.⁷⁵⁷

2.5.2. Tilkitepe

2.5.2.1. Coğrafi konumu

Harmankaya'ya göre Tilkitepe; Van il merkezinin 7 km güneybatısında, Van Kalesi'nin 4 km güneyinde, Van Gölü'nden yaklaşık 1 km uzakta bulunmaktadır. Günümüzde kısmen hava alanı olarak kullanılan Şamramaltı düzlüğünde yer almaktadır. Havaalanının eski yapıları tarafından kısmen tahrip edilmiş olan höyük, 55 m çapında 6–7 m yüksekliğindedir. Höyük günümüz göl seviyesinden 9–10 m yükseklikte bulunup, hafif oval biçimli bir görünüme sahiptir.⁷⁵⁸

Edward Bowen Reilly ise Tilkitepe'yi şöyle tarif etmektedir: Şamramaltı Ovası Van'ın güneyine doğru uzanır; doğuda dağlarla, batıda ise Van Gölü ile kuşatılmıştır. Tilkitepe, Van Kale'nin 6 km güneyinde ve Van Gölü'nün 1,5 km doğusunda bulunmaktadır. Aşağı yukarı 45 metre yanında ve yüksekliği en fazla 7 metre olan daire şekline yakın bir küçük bir tepedir. Kuzeyde güneye doğru ovada

⁷⁵⁷ Bayram, aynı yer

⁷⁵⁸ Harmankaya, "Tilkitepe", TAY, ürkiye Arkeolojik Yerleşmeleri, <http://www.tayproject.org> Erişim Tarihi (20.01.2012)

bir iniş bulunduğundan kuzeyden ölçülünce tepenin yüksekliği bir metre eksik olduğu göze çarpmaktadır.⁷⁵⁹

2.5.2.2. Kazı çalışmaları

Edward Bowen Reilly, Urartu'da kazıların önce 1879'da Van Toprakkale'de yapıldığını⁷⁶⁰ ancak Şevket Aziz Kansu ise ilk kazıların yine Toprakkale'de ancak 1870'de yapıldığını ifade etmektedir. Kansu, Tilkitepe'de ise ilk kazıların 1899 yılında W. Belck tarafından yapıldığını ve kazı sonuçlarının 30 yıl sonra Jenny tarafından yayımlandığını ve gerçeği ortaya koymaktan uzak olduğunu da dile getirmektedir.⁷⁶¹

Reilly tarafından gerçekleştirilen ikinci dönem kazısı ise 1937 yılında yapılmıştır. Bu kazıdan iki yıl sonra; C. Kınay başkanlığında; K. Lake ve S. Lake yönetiminde yapılan 1939 yılı kazısında ise; 4 tabaka saptanmıştır. Tilkitepe Höyüğü; sonraları yörede Urartu Dönemi araştırmaları yapan A. Erzen'in dikkatini çekmiştir.

2.5.2.3. Tabakalanma ve buluntular

Belck'in 1899'da açtığı hendeğin bittiği yerin tam güneyindeki sahada, 1937 Haziranı'nda, bir hafta süren bir tecrübe kazısı yapılmıştır. Çıkan çanak çömleklerle üç kültür tabakası tesbit edilmiştir. Kansu ise 1939 yılında höyükte çalışma yapan Cahit Kınay'ın Antropoloji Enstitüsü'ne sunmuş olduğu raporunda şöyle bir

⁷⁵⁹ Edward Bowen, Reilly, " Tilkitepe'deki İlk Kazılar 1937", *TTAED*, S. IV, Maarif Matbaası, İstanbul, 1940, s. 149

⁷⁶⁰ Reilly, a.g.m., s. 145

⁷⁶¹ Şevket Aziz, Kansu, Tilki Tepe (Şamramaltı, Van) Kazısından Çıkarılan İskeletlerin Antropolojisi, Ankara, 1952, s. 391

tabakalanmaya gittiğini ifade etmektedir.⁷⁶² Tunç Çağı'na ait tabaka, Bakır Çağı'na ait tabaka, Saf Anadolu Kalkolitiği, Tel Halaf ve Anadolu Kalkolitiği.

Böyle tabaka yapılmasına rağmen burada Edward Bowen Reilly'in, 1937 tecrübe kazısı sonucu tespit ettiği tabakalar ele alınıp incelenecektir:

I. tabaka: 1,50 metre derinlikte ilk bina seviyesi görülmüştür. Döküntülerin içinde karma karışık bir durumda bulunan bol miktarda kırık taş parçalarından başka hiçbir mimari şekle rastlanılmamıştır.

II. tabaka: 6 metre derinliğe kadar kazılmıştır. Tecrübe için kazılan hendeğin tüm uzunluğu 6,50 metre, derinleştirilmiş kısmın uzunluğu da 4 metredir. 1,5 metre ile 6,00 metre arasında bulunan kültürel deposu sıkışmış, tek biçim bir zemin kütlesi halindedir. Mezarlar, bu zemin yüzeyinin altında, az bir yer tutmaktadır. Bu tabakada mimaride hiç taş rastlanılmamış ve duvarlar da kerpiç duvarlardır.

III. tabaka: Derin hendeğin güneydoğu köşesinde, 1,5 m² ebadında bir alan hiç dokunulmamış olan toprak seviyesine kadar kazılmıştır. Çukurun kuzey kenarında, 6 m seviyesinde, ateşten kararmış bazı yuvarlak taşlara rastlanmıştır.⁷⁶³ 6,5 metre derinliğinde, yakılmış bir saha altında bir mezar gün yüzüne çıkarılmış ve aynı yüzeyde üzerinde buğday öğütülen bir taşla iki de kap ele geçmiştir. 8 m derinliğe kadar parçalanmış kerpiç kütlelerinden başka bir şeye rastlanılmamıştır.

Sırlarına gömülüp kalmış olan saman parçalarından ve kenarlarından aşağı dikey inen kırmızıya çalan kahverengi boyalı dalgalı hatlardan, ilk devrin yani birinci tabakanın çanak çömlekleri hemen tanınmaktadır. Braidwood'a göre bu çanaklar

⁷⁶² Kansu, a.g.e., s. 393

⁷⁶³ Reilly, a.g.m., s. 149

Uruk devriyle aynı döneme denk gelmekte ve çanaklar Tell Judeideh XIII'de de bulunmuştur.⁷⁶⁴

Çanak çömleklerin ikincisi Tell Halaf'teki boyalı çanak çömlek tabakasının altında ele geçmiştir.

Reilly'in, yaptığı tecrübe kazısında üçüncü tabakanın çanak çömleği hakkında kesin bir şeyler söylemek güç olmakla birlikte çömleğin görünüş itibariyle Tell Halef, Kargamış, Arpaçiya vb. yerlerin çanak çömlekleriyle ayırt edilemez nitelikte olduğu görülür.⁷⁶⁵

Birinci tabaka (0 – 1,50 m): Bu tabakanın çanak çömleği gayet tekdüzedir. Höyüğün yüzeyinde en çok bu şekilde olan çanaklara rastlanılmıştır. Elle yapılmış, kaba ile orta derece arasında çanaklar; kırmızıya yakın devetüyü rengindedir.

İkinci tabaka (1,50 – 6,00 m): 2,75 metre derinliğinde III. tabakaya ait gibi görünen yalnız bir tane boyalı çanak ele geçmiştir. Elle yapılmış, kaba ile orta derece arası, bazen ortası siyah olan kırmızımsı devetüyü renginde macun, kum ve bitkiyle tavllanmış, az veya orta derece arası pişirilmiştir. Üçüncü tabakaya ait olması muhtemel olan yalnız bir çanak ele geçmiştir.⁷⁶⁶

Üçüncü tabaka (6,00 – 8,00 m): II'nci tabakada 2,75 m'de ele geçen bir çanak bu tabakanın çanak ve çömlek çeşitleri arasına dâhildir. Bu tipteki çanaklara yüzeyde hiç rastlanılmamıştır. Elle yapılmış, iyice düzgünleştirilmiş, devetüyü rengi ile kırmızımsı kahverengi arası rengi olan macun, iyice pişirilmiştir. Kaymak gibi düzgün, devetüyü renginde ve kırmızımsı kahverenginde sır; dışı hafifçe, içi orta derecede cilalanmıştır.

⁷⁶⁴ C. W. Mc. Ewan, American Journal of Archaeology XLI, 1937, s. 10-11

⁷⁶⁵ Reilly, a.g.m., s. 148

⁷⁶⁶ a.g.m., s. 150

I. tabakada, hiç mezar bulunmamaktadır. II. tabaka, zemin seviyelerinin altında 2,50 ve 5,00 m arasında 6 mezar ortaya çıkarılmıştır. Her bir mezarın üst tarafındaki saha yakılmıştır. Cesetlerin bazıları yana doğru, bazıları da arkaya doğru çok kıvrılmış bir durumdadır. Cenazeye verilmiş hediyeler yoktur. İskeletler oldukça iyi korunmuştur. III. tabakada 6,50 metrede içinde yana doğru kıvrılmış durumda bir ceset bulunan bir mezara rastlanılmıştır.

Tilkitepe'nin insan iskeletleri önce Şevket Aziz Kansu ve Meliha Ünsal; daha sonra da Tahsin Özgüç⁷⁶⁷ tarafından incelenip yayınlanmıştır. Kalkolitik Çağ'a ait olup incelenen 12 iskeletten kadınların mezosefal; erkeklerin ise dolikosefal biçimli kafataslı olduğu ifade edilmiştir.⁷⁶⁸

6,50 m derinliğinde, çukurun kuzeydoğu köşesinde, yaklaşık olarak 0–30 m çapında ve 0,20 m yüksekliğinde, şekli yuvarlakça bir taş ele geçmiştir. Üst yüzünde, derinliği pek az olan, bir oyuğun bulunması burada tahıl döküldüğünü kanıtlamaktadır.⁷⁶⁹

Obsidian aletler bütün seviyelerde bol miktarda ele geçmiştir. “Primer” ve “Sekonder” bıçaklar, raspalar; obsidian taşları ve bunlardan alet yapmak için kırılmış parçaların belirli bir devreye ait olduğunu tespit etme olanağının olmamasıyla beraber bütün devrelerde bunların varlığından söz etmek mümkündür.⁷⁷⁰

Bir tane küçük bıçak ele geçmiştir. İkinci tabakada küçük bir biz bulunmuştur. Maden eşya hiç bulunmamaktadır.

⁷⁶⁷ T. Özgüç, 1948, s. 5

⁷⁶⁸ Kansu, a.g.e., s. 394-395

⁷⁶⁹ Reilly, a.g.m., s. 151

⁷⁷⁰ a.g.m., s. 152

K. Lacke yönetiminde Van'da yapılan kazılar: Van yöresinde çalışmalar daha önce de yapılmış olup; 1939 yılında da K. Lacke yönetiminde, önceki kazılara nazaran daha geniş ölçekli kazılara başlanmıştır.⁷⁷¹

K. Lacke, bu yöreyle ilgili bilinmeyen gerçekleri ortaya koyacak dört noktanın varlığından bahsetmektedir: Van kalesi, kalenin kuzeyinde ve güneyindeki ova, kalenin alt doğu ucunda Marr tarafından keşfedilen hücreler, aynı ovada kalenin aşağı yukarı 4 km güneyindeki Kablel-Vani “Şamramaltı Tepesi” yani Tilkitepe olarak sıralanmıştır. Bu planlardan birincisi ve dördüncüsü hakkındaki araştırmaları sonraya bırakmak zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Planı yapılmadan önce kalede hafriyat yapmanın olanaksızlığı ifade edilmiştir. K. Lacke'ye göre Şamramaltı'nda ise geniş kazı çalışmalarının yapılması gerekmektedir; çünkü W. Belck tarafından tecrübe türünden çukurlar kazıldığı gibi Edward Bowen Reilly'in çalışmaları da acele olarak yürütülmüştür.⁷⁷² İkinci ve üçüncü planlar tam olmamakla beraber kısmen tamamlanmıştır.⁷⁷³

2.5.2.4. Değerlendirme

Edward Bowen Reilly, Doğu Anadolu'da arkeolojik kazılar ve ilmi kazılar yapılmadıkça Hititlerin devrinde (MÖ 1800-1200) ve Hititlerden sonraki devirlerde (MÖ 1200-700) Orta Anadolu'dan yayılan kültürel nüfuzun ve siyasal kuvvetin doğu sınırını tespit etmenin güç olduğunu söylemektedir.⁷⁷⁴ Yine Kansu da Van yöresinin Orta Anadolu'nun Prehistorik kültürlerinin açıklanmasında önemli bir yer işgal ettiğini ifade etmektedir.⁷⁷⁵ Ayrıca Koşay ise, Tilkitepe'deki kazılarla çanak-çömlek

⁷⁷¹ Kansu, aynı yer

⁷⁷² Kirsop, Lacke, “Van'da Yapılan Hafriyat (1938)”, *TTAED*, S. IV, İstanbul, Maarif Matbaası, 1940, s. 179

⁷⁷³ a.g.e., s. 180

⁷⁷⁴ Reilly, a.g.m., s. 146

⁷⁷⁵ Kansu, aynı yer

etüdüne dayanarak, Doğu Anadolu'nun, nasıl bir yandan Orta Anadolu'ya, öte yandan da Kuzey Suriye ve Irak'a bağlanabildiği gerçeğini ortaya koymaktadır.⁷⁷⁶

Reilly; Toprakkale'nin sırlı ve gayet cilalı çanak çömleği teknik itibariyle Hititlerin güzel kırmızı sırlı çanaklarına benzediği; Şamramaltı'da Alishar ve Kültepe'deki gibi İTÇ'ye ait bir çanak parçası bulunduğu ve bu tür çanak çömleğin nasıl yayıldığına dair bir ipucu olduğu; Orta Anadolu Kalkolitik Devri'nin niteliğini taşıyan çanak çömleklerin hem Türkiye'de Aras boyunda Hasan Kale'de hem de Nahcivan'da Aras boyunda Kızılvank'da bulunduğu; Alishar'ın Kalkolitik çanakları Van Gölü'nün kuzeydoğusunda bulunan Uzelik höyüğünde bulunduğu; Anadolu ve İran Kalkolitik kültürlerinin birbirleriyle karıştığı yerden pek uzakta bulunmayan Şamramaltı'nda Tell Halaf çanakları tabakları halinde bulunduğu gibi tespitleri Anadolu kültürlerinin diğer sahalarla olan ilişkisini ve Tell Halaf'in Kalkolitik medeniyeti hakkında önemli bilgiler sunmaktadır.⁷⁷⁷ Reilly'nin kazı sonuçlarına göre, Kuzey Mezopotamya Kalkolitik kültürü olan Halaf çanak çömleğine ve MÖ 3. binyıl sonlarına ait olan boyalı Kapadokya çanak çömleğine dayanılarak, Tilkitepe MÖ 4. binyıldan itibaren iskân gördüğü belirtilmektedir.⁷⁷⁸

Tablo 7: Türkiye'de 1930-1940 Yılları Arasındaki Arkeolojik Kazılar⁷⁷⁹

No	KAZI ADI	KAZI YERİ	KAZI BAŞKANI	KAZI TARİHİ
1	Ahlatlıbel	Ankara	H. Koşay - R. O. Arık	1934
2	Akalan	Samsun/Bafra	H. Z. Koşay	1934
3	Alacahöyük	Çorum/Alaca	H. Z. Koşay - R. O. Arık	1935
4	Alishar Höyük	Yozgat/Sorgun	H. H. Von Der Osten	1927-1932

⁷⁷⁶ Hamit Zübeyr, Koşay, "Karaz Sondajı", *III. Türk Tarih Kongresi, Seri IX, No. 3*, TTKY, Ankara, 1948, s. 165

⁷⁷⁷ Reilly, a.g.m., s. 147

⁷⁷⁸ Füzünan, Kınal, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Tetkik Gezisi Raporu, *Ankara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, s., 77

⁷⁷⁹ Sevin, Veli, *Anadolu Arkeolojisi*, Der Yayınları, İstanbul, 2003, s. 293-301

5	Alpullu Tümülüsü	Tekirdağ/Alpullu	A. Müfit Mansel	1936
6	Arsameia	Adıyaman/Kâhta	Giulio Jacopi	1937
7	Arslantepe	Malatya/Orduzu	Leuis Delaporte	1932-1938
8	Babaköy	Balıkesir	Kurt Bittel	1936
9	Boğazköy	Yozgat/Boğazkale	Kurt Bittel	1931-1939
10	Demircihöyük	Bilecik/Bozüyük	Kurt Bittel - H. Otto	1937
11	Etiyokuşu	Ankara	Ş. Aziz Kansu	1937
12	Gavurkalesi	Ankara/Haymana	H. H. Von Der Osten	1930
13	Göllüdağ	Niğde/Göllüdağ	R. O. Arık - W. Schirmer	1934
14	Gözlükule	Tarsus	Hetti Goldman	1937-1938
15	Karaoğlan	Ankara	R. O. Arık	1938-1941
16	Kusura	Afyon/Sandıklı	Winifred Lamb	1935-1938
17	Miletos	Aydın/Söke	Carl Weickert	1938
18	Pazarlı	Çorum	H. Z. Koşay - R. O. Arık	1937-1941
19	Pergamon	İzmir/Bergama	Theodor Wiegand	1927-1936
20	Tell Açana	Hatay/Amikova	Sir Leonard Woolley	1936-1939
21	Tell El Cüdeyde	Hatay/Amikova	C. W. Mc. Ewans	1932-1936
22	Tell - Tayinat	Hatay/Amikova	R. J. Braidwood - Mc. Ewans	1932-1936
23	Tilkitepe	Van/Şamramaltı	Edward B. Reilly	1937
			Kirsop Lake - Silvia Lake	1939
24	Toprakkale	Van	Kirsop Lake - Silvia Lake	1938-1940
25	Troia	Çanakkale/Hisarlık	Carl W. Blegen	1932-1938
26	Tuşpa/Vankale	Van	Kirsop Lake - Silvia Lake	1938-1940
27	Yazılıkaya/Hitit	Yozgat/Boğazköy	K. Bittel - R. Naumann	1931-1939
28	Yumuktepe	Mersin/Merkez	John Garstang	1937-1939

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte Mustafa Kemal Atatürk'ün, her alanda gerçekleştirmeye başladığı reformlar bünyesinde kültürel mirasımızı değerlendiren arkeoloji bilimi de ele alınmıştır. Böylece Atatürk döneminde; müze, arkeoloji ve sanat işlerimizin artık tesadüflere bırakılmamaya başlandığı bir dönem olmuş ve Atatürk'ün öteden beri önem verdiği Türk tarihi ve kültürüyle ilgili sorular

araştırılmaya başlanmıştır. Nitekim Avrupa bunu çoktan yapmış, özellikle İtalya’da 14-16. yüzyıllarda eski tarihe, eski sanat ve kültür eserlerine, antik şehir kalıntılarına, bu kalıntılarda ortaya çıkarılan heykel, kabartma, yazıt vb. taşınır taşınmaz kültür varlıklarına yoğun ilgi ve merak doğmuştur. Bu ilgi ve merak çok çeşitli araştırmaların yapılmasını sağlamış ve arkeoloji disiplininin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Avrupa’da geçmişe yönelik çalışmalar “Dini Arkeoloji”nin yanısıra “Ulusal Arkeoloji” olarak ifade edebileceğimiz yeni bir arkeoloji anlayışının da sinyallerini vermiştir. Ulusların varlıklarının uzun ve köklü bir geçmişe sahip olduğunu ispatlama arzusu; buna bağlı olarak dünyayı ve dünya kültürünü bir bütün olarak sahiplenmenin ülkenin saygınlığını arttıracak olması düşüncesiyle batılılar arkeolojiyi ulus olmanın vazgeçilmez bir yolu olarak görmüştür. Batıda bu gelişmeler olurken hatta bu düşüncelerini gerçekleştirmek için Osmanlı Devleti’nin topraklarında çeşitli kazı çalışmaları yaparken ne yazık ki bizde arkeolojiye gereken önem verilmemiştir. Ancak Osmanlı’nın son dönemlerinde Osman Hamdi Bey öncülüğünde yavaş yavaş bazı kıpırdanmalar olmuştur. Böylece arkeolojik kazılardan, Asar-ı Attika Nizamnamesinin düzenlenmesine hatta Müze-i Hümayun’un geliştirilerek bugünkü İstanbul Arkeoloji Müzesinin inşa edilmesine kadar çok önemli işler başarılmıştır.

Cumhuriyet dönemiyle birlikte ise Atatürk’ün ön ayak olması ile arkeolojik çalışmalar geliştirilerek devam ettirilmiştir. Çünkü Atatürk’e göre yurdun sahibi olmak, onu tanımakla mümkün olacaktı ve orada ömrünü tamamlamış uygarlıkların en eskisinden günümüze kadar süre gelen zincirin halkalarını, birbirine bağlantılı olarak, incelemek araştırmak gerekmekteydi. Bu nedenlerle Cumhuriyet Dönemi’nin diğer yenilik ve reformları ile birlikte arkeolojiye de gereken değer verilmiştir.

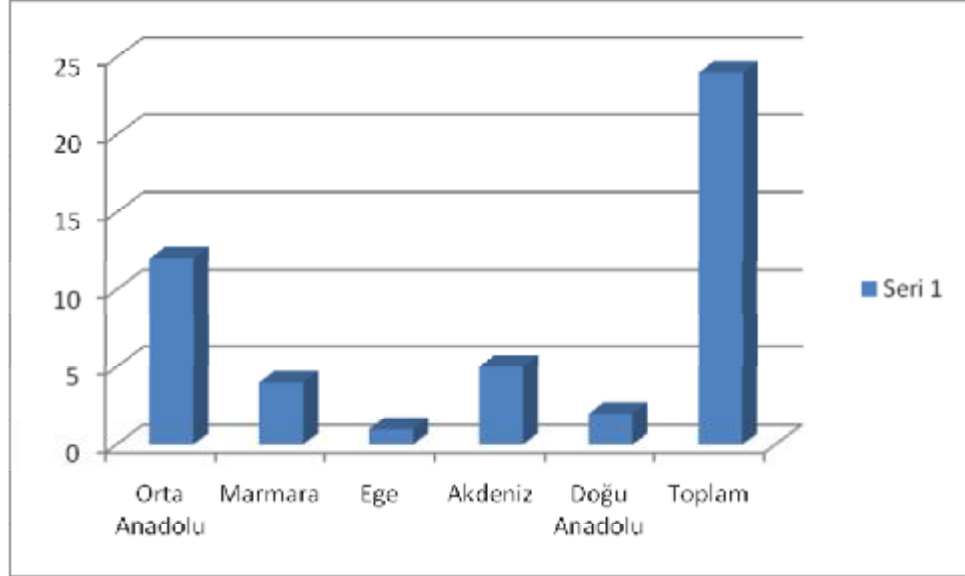
Atatürk genç Türk arkeologların (yabancı bilim adamlarının yanı sıra) da çalışmalara katılmasını, kazıları yürütmesini istediğinden bu alanda uzmanların yetişmesi için Avrupa'ya öğrenciler gönderilmiştir. Bütün bunlar ülkemizde arkeolojinin gelişimi için atılmış çok büyük adımlardır. Atılan en büyük adımlardan biri de Türk Tarih Kurumu'nun sonrasında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin açılması olmuştur. Bu gelişmelerle birlikte yeni yerlerde (daha önce başlatılmış az sayıda kazıların dışında) yerli ve yabancı kazıların başladığı görülmüştür. Atatürk'ün bizzat belirlediği höyük ve tümülüs gibi ören yerlerinde arkeolojik kazı çalışmaları başlatılmıştır.

Bu atılan adımlar, ülkemizde arkeolojinin çok büyük bir yol kat etmesini sağlamıştır. Atatürk'ün arkeolojiye bu derece önem vermesinin sebebi, yalnız bilimde değil, onun milliyetçilik duygularında da aramak doğru olacaktır. Çünkü ülkemizde Mustafa Kemal Atatürk döneminde yapılan arkeolojik çalışmalar "Ulusal Arkeoloji" olarak ifade edebileceğimiz türden çalışmalardır. Özellikle Remzi Oğuz ARIK ve Hamit Zübeyr KOŞAY; kazmış oldukları höyüklerde ele geçen mimari yapılar ve diğer buluntular ile Orta Asya kökenli buluntular üzerinde karşılaştırmalar yapıp bağlantı kurmuşlardır.⁷⁸⁰ Atatürk'ün öncülüğünde 1930-40 yılları arasında yapılan kazılarda çok önemli sonuçlar ortaya çıkarılmış, yayınlar yapılmıştır. Eskiçağın belirli zaman dilimleri (özellikle Neolitik, Kalkolitik ve Tunç Çağlarının kronolojisi belirlenmiş) hesaplanmış, höyük yerleşimlerinde yaşayan insanların günlük yaşamı, dinsel törenleri vb. durumları gün yüzüne çıkartılmıştır.

⁷⁸⁰Bkz. ss. 30-37

Bu dönemde Orta Anadolu'da, Ege'de, Marmara'da, Akdeniz'de ve Doğu Anadolu'da kazı ve araştırmalar başlamıştır.

Grafik 1: Yapılan kazıların bölgelere göre dağılımı

Yukarıdaki grafikte görüldüğü gibi 1930-40 yılları arasındaki kazı çalışmalarında 24 ayrı kazı yapılmıştır. Bu kazıların büyük bir kısmı Orta Anadolu Bölgesi'nde yoğunlaşmıştır. Bölgede 12 adet kazı yapılmıştır. Bunun en önemli sebebi başkent Ankara'nın bu coğrafyada bulunması ve yeni devletin yeni başkentinin bulunduğu bölgede daha önce hangi medeniyetlerin gelip geçtiğinin belirlenmesinin gerekliliğidir. Başka bir sebep ise Mustafa Kemal Atatürk, yine aynı bölgede hüküm sürmüş Hititlerin Anadolu'nun en eski medeniyetlerinden biri olduğunu bilmesi ve bu bölgede çalışmaların yapılması gerektiğine inanmış olmasıdır.

Orta Anadolu Bölgesi'nde 1930-40 yılları arasında: Ahlatlıbel, Alacahöyük, Alışar, Boğazköy, Çankırıkapı, Etiyokuşu, Gavurkale, Göllüdağ, Karalar, Karaoğlan ve Pazarlı kazıları yapılmıştır.

Kazıların yoğunlaştığı ikinci bölge ise Akdeniz Bölgesi olup 5 yerde kazı yapılmıştır. Bunlardan Gözlükule ve Yumuktepe, Tarsus ve Mersin'in olduğu Çukurova Bölgesinde, Tell El Cüdeyde, Tell Açıana ve Tell Tayinat ise Hatay veya Amik ovasının olduğu bölgede yer almaktadır.

Daha sonra Marmara Bölgesi gelir, bu bölgede dört ana merkezde kazılar yapılmakla birlikte, bunlardan Demircihöyük, Troia ve Babaköy tek merkezli kazıdır. Ancak Trakya kazıları başlığı altında değerlendirilen Alpullu, Vize ve Kırklareli çevresinde gerçekleştirilen kazılarda çok sayıda tümülüs ve küçük höyüklerin kazı ve araştırması gerçekleştirilmiştir. Ege bölgesinde ise sadece Kusura Höyükte kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Son olarak az sayıda kazı merkezi olan diğer bölgemiz ise Doğu Anadolu bölgesi olup burada da sadece Arslantepe ve Tilkitepe Höyüklerinde kazılar yapılmıştır.

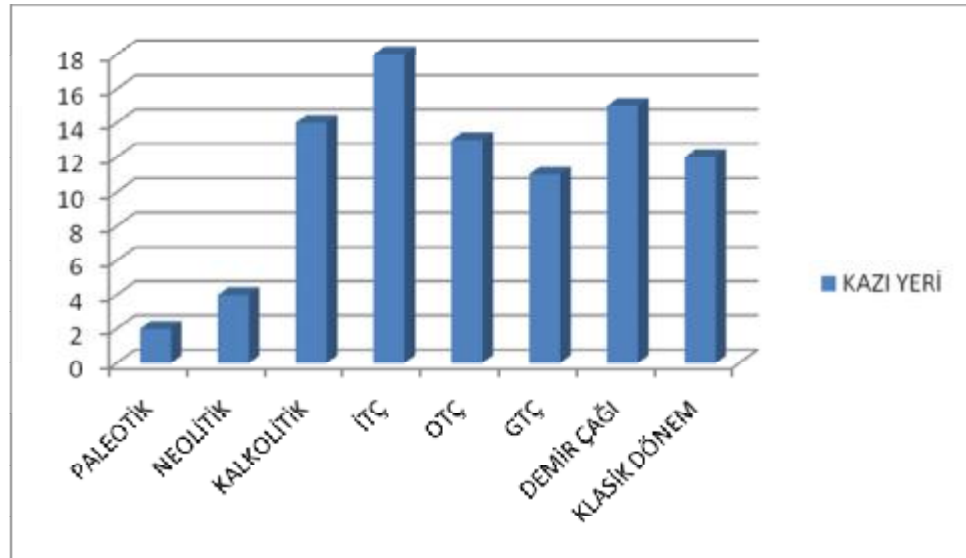
Kazısı yapılan yerlerin kronolojik verileri değerlendirildiği zaman aşağıdaki tabloda (Tablo 8) dönemlere göre buluntu veren merkezler belirlenmiştir. Aşağıdaki Tablo 8 ve Grafik 2'deki verilere göre Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Anadolu'da

Tablo 8: Cumhuriyet Dönemi kazı yerlerinin dönemlerine göre dağılımı

DÖNEM	KAZI YERİ
PALEOTİK	Etiyokuşu, Gavurkale
NEOLİTİK	Yumuktepe, Tell El Cüdeyde, Gözlükule, Demircihöyük
KALKOLİTİK	Yumuktepe, Tilkitepe, Gözlükule, Alacahöyük, Arslantepe, Alishar, Ahlatlıbel, Etiyokuşu, Karaoğlan, Kusura, Tell El Cübeyde, Pazarlı, Demircihöyük.

İTÇ	Troia, Karaoğlan, Ahlatlıbel, Etiyokuşu, Alishar, Alacahöyük, Demircihöyük, Arslantepe, Kültepe, Kusura, Gözlükule, Yumuktepe, Tilkitepe, Tell Tainat, Tel El Cüdeyde, Tell Açana, Pazarlı, Babaköy
OTÇ	Kültepe, Boğazköy, Alishar, Troia, Tell Açana, Tell Tainat, Gözlükule, Yumuktepe, Arslantepe, Karaoğlan, Pazarlı, Vize, Alpullu
GTÇ	Boğazköy, Alacahöyük, Gavurkale, Alishar, Gözlükule, Yumuktepe, Arslantepe, Karaoğlan, Pazarlı, Karalar (Kızlar Sekisi)
DEMİR ÇAĞI	Arslantepe, Tell Tayinat, Van Kalesi, Boğazköy, Alishar, Alacahöyük, Kültepe, Karaoğlan, Çankırıkapı, Gavurkale, Gözlükule, Yumuktepe, Göllüdağ, Pazarlı.
KLASİK DÖNEM	Alacahöyük, Alishar, Çankırıkapı, Etiyokuşu, Karalar, Karaoğlan, Yumuktepe, Gözlükule, Pazarlı, Kırklareli, Göllüdağ, Babaköy.

Grafik 2: 1930-1940 yılları arasında yapılan kazılarda tespit edilen dönemler

yapılan kazılarda Alt Paleolitikten Osmanlı Dönemi'ne uzanan süreçte yaşamış uygarlıkları yansıtan veriler elde edilmiştir.

Buna göre Paleolitik Dönem için buluntu veren merkezlerin sayısı sadece 2 tanedir ve bu merkezler Orta Anadolu Bölgesi'nde yer almaktadır. Bunlar Etiyokuşu ve Gavurkaledir.

Neolitik Dönemin tespit edildiği merkezler daha çok Akdeniz Bölgesi'nde Yumuktepe, Gözlükule, Tell El Cüdeyde höyüklerinde belirlenmiş ve bunlardan özellikle Gözlükule ve Yumuktepe'nin benzerlikleri tespit edilmiştir. Neolitik Dönem'in etkili olduğu Marmara Bölgesi'nde bulunan Demircihöyük kalıntılarının ise bir yandan Ege, Kuzey Yunanistan ve Makedonya'ya; diğer yandan Batı ve Orta Anadolu'nun buluntularıyla bağlantılı olduğu görülmüştür.

Kalkolitik Döneme gelindiği zaman yerleşim sayısında bir artış görülür. Yumuktepe, Tilkitepe, Gözlükule, Alacahöyük, Arslantepe Alishar, Ahlatlıbel, Etiyokuşu, Karaoğlan, Kusura, Tell El Cüdeyde, Pazarlı ve Demircihöyük Kalkolitik Döneme ait bulguların belirlendiği merkezlerdir.

Bunlardan Tilkitepe çanak-çömleği Doğu Anadolu'nun, bir yandan Orta Anadolu'ya, öte yandan da Kuzey Suriye ve Irak'a bağlanabildiği gerçeğini ortaya koymuştur. Kuzey Mezopotamya Kalkolitik kültürü olan Halaf çanak çömleğine ve MÖ 3. binyıl sonlarına ait olan boyalı Kapadokya çanak çömleğine dayanılarak, Tilkitepe'nin MÖ 4. binyıldan itibaren iskân gördüğü düşünülmüştür.

Pazarlı Kalkolitik Çağ yerleşmesi ise sonraki yerleşmeler tarafından bozulmuştur. Çanak çömlekteki benzerlikler göz önüne alındığında; Alacahöyük ve Alishar'ın Kalkolitik Çağ yerleşmeleri ile aynı dönemde varlık sürdürdükleri söylenebilir. Gözlükule Kalkolitik Çağ'ı hakkında fazla bir bilgi ele geçmemiştir. Gözlükule'nin Kuzey Mezopotamya ve Amik Ovası'ndan Orta Anadolu'ya geçiş yolları üzerinde ve Akdeniz deniz ticareti için önemli bir konumda yer alması tarih boyunca önemini yitirmemesini sağlamıştır.

Kazı yapılan höyüklerde en çok tespit edilen dönem Tunç Çağlarına aittir ve İlk Tunç Çağı yerleşimleri bunlar arasında önemlidir. Troia, Karaoğlan, Ahlatlıbel,

Etiyokuşu, Alishar, Alacahöyük, Arslantepe, Kültepe, Kusura, Gözlükule, Yumuktepe, Tilkitepe, Tell Tainat, Tell El Cüdeyde, Tell Açana, Pazarlı, Babaköy ve Demircihöyük İTÇ yerleşimlerinin tespit edildiği höyükler arasındadır.

Bunlardan Ahlatlıbel'de üç yapı evresinin olduğu saptanmıştır. Burada İTÇ II ve III. evrelerine ait bir üst düzey yöneticinin konağının varlığı belirlenmiştir. Ahlatlıbel'de ortaya çıkarılmış çok sayıdaki mezar; yerleşme içi mezarlık anlayışının Ahlatlıbel sakinlerinde olduğunu ortaya koymaktadır. Kazılarda ele geçen buluntuların Alishar kazılarının buluntularıyla gösterdiği benzerlikler ise dikkat çekicidir. Etiyokuşu Höyüğü'nün İlk Tunç Çağı II-III. evrelerinde iskân gördüğü ayrıca Karaoğlan Höyüğü'nde İTÇ III, İTÇ II ve İTÇ I evrelerinin olduğu belirlenmiştir.

Alacahöyük İTÇ'de Anadolu'nun güneyi ile batısı arasında ilişkilerin yoğun olduğunu burada ele geçen eşya ve çanak çömlek göstermektedir. Özellikle ele geçen güneş kursları Kuzey ve Orta Asya'yı hatırlatmakta; diğer bazı buluntular ise Mezopotamya ve Güney Asya'da en eski dönemlerinde bile görülmektedir.⁷⁸¹ Gerçekleştirilen bu kazılarla Alacahöyük'ün bir taraftan Troia, Ahlatlıbel, Alishar, Kültepe, Boğazköy; diğer taraftan Kafkas, Güney Rusya ve Mezopotamya'nın çeşitli kültürleriyle ilişkisi ortaya çıkarılmıştır.⁷⁸² Kazı çalışmalarında mezarlarda birçok değerli eşya bulunmuş, kral mezarları ortaya çıkarılmıştır. Troia hazineleriyle çağdaş olan zengin mezar hediyeleri gümüş, altın, elektron, tunç ve demirdendir.⁷⁸³

Alishar Höyüğü'nün özellikle alt tabakaları; Orta Anadolu ile Kuzey Anadolu bölgeleri arasındaki sosyal ilişkileri ortaya koyması bakımından önemli sonuçlar

⁷⁸¹ aynı yer

⁷⁸² aynı yer

⁷⁸³ Sevin, a.g.e., s. 133

vermiştir. Boğazköy ve çevresindeki ilk yerleşim izlerinin 3. Binin ilk yarısına kadar uzandığı yapılan araştırmalarla öğrenilmiştir.

Akdeniz Bölgesi'nde Mersin Yumuktepe İTÇ buluntuları, Orta Anadolu Bölgesi'nde Karaoğlan Höyüğü ve Ege Bölgesin'de Kusura buluntularında aynı maldan kaplar bulunmuştur. Bütün bunlar İlk Tunç Çağı'nda önemli yerleşmelerin varlığını ortaya koymaktadır. Tell El Cüdeyde tabakalanması, Amik Ovası'nın kültür silsilesini ortaya koymuş; Güneydoğu Anadolu'nun diğer buluntularının da tarihlenmesine ışık tutmuştur.

Kültepe kazı buluntularına göre tepenin 15. ve 14. yapı katlarının Gözlükule'nin İTÇ II yerleşimi ile çağdaş olduğu saptanmıştır.⁷⁸⁴ Böylece Tepedeki İTÇ III evresi Kilikya Bölgesi İTÇ III evresi ile çağdaş olduğu belirlenmiştir.

Bu dönemde yapılan kazılar sonucu Orta Anadolu'nun Batı Anadolu'yla da ilişkileri belirlenmiştir. Özellikle Babaköy'de ele geçen mezarlar, Balıkesir-Manisa topraklarını kapsayan Yortan Kültürü'ne (İTÇ II ve İTÇ III başları) benzemektedir. Babaköy Mezarlığı'na ölü gömme İTÇ I. evrede başlamış, İTÇ II. evrede de devam etmiştir. Yortan Kültürü; Troia I ve II tabakalarıyla çağdaş olduğu kabul edilmiş İTÇ II ve İTÇ III başlarına tarihlendirilmektedir.

Akdeniz'den Ege ve boğazlar yolu ile Karadeniz'e ulaşan deniz ticaret yolu üzerinde bulunan Troia; Kuzeybatı Anadolu Bölgesi'nin en önemli yerleşmelerinden biridir. Ege ve Akdeniz dünyasıyla ilişkilerin olduğu bilinmektedir. İlk Tunç Çağı'nda güçlü bir kale görünümünde olan Troia'da belirli sosyal ve siyasi otoritenin

⁷⁸⁴ Bkz., s. 110

oluştugu tüm bilgilerle kesinleşmiştir. Troia, Anadolu ile Adalar Denizi arasında bir uygarlık kalesi olarak açığa çıkmıştır.

Kusura'nın İTÇ yerleşmesi olduğu bilinmektedir. B tabakasının yapı düzeni Troia IIg yapı düzenine benzemektedir. Mimari diğer Anadolu yerleşmelerine benzemektedir. Ayrıca Troia gibi Batı Anadolu kültürleriyle ilişkili olduğu da belirlenmiştir.

Orta Tunç Çağı yerleşimleri ise çoğunlukla İTÇ'de yerleşimin başlamış olduğu Kültepe, Boğazköy, Alişar, Troia, Tell Açıana, Tell Tainat, Gözlükule, Yumuktepe, Arslantepe, Karaoğlan, Pazarlı, Vize ve Alpullu da tespit edilmiştir.

Kültepe kazılarıyla Anadolu tarihine ait ilk yazılı belgeler Kayseri'de ortaya çıkarılmış ve bölgenin dört bin yıl öncesinin tarihi araştırılarak, uluslararası ticaretin merkezi olduğu anlaşılmıştır. Yapılan kazı çalışmalarıyla Anadolu tarihi kadar Orta Tunç tarihi de öğrenilmiştir. Yukarıda taşıdığı birçok özellikten dolayı Alişar'ın öneminden bahsedildi. İşte bu kadar önemli fakat katları muğlak olan Alişar eserleri, Kültepe kazıları sayesinde bir düzene konulmuş, ayrıca Achemhöyük kazısının, daha ilk çalışmalarında Orta Tunç devrine ait tabakaları tespit edilmiştir. Ayrıca ele geçen bulgulardan yola çıkarak MÖ 19. yüzyılda varlığı bilinen ve daha sonra Hitit Devleti'nin kurucuları arasında sayılan kral Anitta tarafından fethedilmiş olan Kuşşar kentinin Alişar olabileceği ileri sürülmüştür.⁷⁸⁵ "Alişar Höyüğü" kazılarından elde edilen kronoloji sayesinde, Anadolu'nun hemen her yerinde ele geçen buluntuların, yapılacak kazıların, çok az hatayla değerlendirilme imkânı doğmuştur.

⁷⁸⁵Bkz., s. 47

Boğazköy'ün ise Hitit öncesi dönemde, MÖ 3. bin yılın son çeyreğindeki Hattuş kenti olduğu kesin bilgiler arasındadır. Kent, Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'nde ve öncesinde de önemli bir yere sahiptir. Kentin, MÖ 3. Binlerde bir sur ile çevrelendiği saptanmıştır.

Karalarda kazılan OTÇ tümülüslerinin yapım teknikleri ve kullanılan sıvama yöntemleri ise Orta Asya'daki Kurganlarla karşılaştırılmıştır.⁷⁸⁶

Tell El Cüdeyde tabakalanması, Amik Ovası'nın kültür silsilesini ortaya koymuş; Güneydoğu Anadolu'nun diğer buluntularının da tarihlenmesine ışık tutmuştur. Aynı bölgede yer alan ise Tell Tayinat Amik Ovası'nın sosyo-politik konumu sayesinde Akdeniz ile Doğu-Güneydoğu Anadolu ve Mezopotamya arasında bir köprü işlevi görmesini sağlamıştır. Böylece Mezopotamya'nın Akdeniz'e açılan kapısı olmuştur.

Yukarıdaki bilgilerin ışığında Çukurova Bölgesi Orta Tunç Çağı kap parçalarının Orta Anadolu Bölgesi'ndeki yerleşimlerle olan bağlantılarının Kültepe ile sınırlı kaldığı, bunun dışındaki tek tük seramik benzerliklerinin doğrudan bir ilişkiyi yansıtmadığı görülmektedir.

Trakya kazıları, bölgenin OTÇ'de önemli bir yerleşim alanı olduğunu ortaya koymuştur.

Geç Tunç Çağı buluntusu veren merkezler: Boğazköy, Alacahöyük, Gavurkale, Alishar, Gözlükule, Yumuktepe, Arslantepe, Karaoğlan, Pazarlı ve Karalar'dır (Kızlar Sekisi).

GTÇ'nin en önemli uygarlığı olan Hititlerle ilgi bulgular özellikle Boğazköy'dedir. Boğazköy'ün Hitit öncesi dönemde Hattuş kenti olduğu

⁷⁸⁶Bkz., s. 93

bilinmektedir. Kral Anitta'nın MÖ 17. yüzyılda Hattuşa kentini almak için gösterdiği mücadele kentin önemini ortaya koyar niteliktedir. Karaoğlan, İTÇ ve OTÇ tabakalarının yanı sıra Hitit katlarını bütün zenginliğiyle yansıtan bir höyüktür. Dolayısıyla Troia ve Kusura kadar önemlidir.

Gavurkale için kaya kabartmaları çok büyük önem arz etmektedir. Bunlar hem Orta Anadolu tarihi ve Hitit tarihi hem de Anadolu'nun genel tarihi için belge niteliğinde olup tarihleri MÖ 2. bin yılın ortası olarak belirlenmiştir. Kızlar Sekisi'ndeki kale ise Hitit geleneğinin izlerini tam olarak yansıtmaktadır.

Gözlükule'nin Orta Anadolu Bölgesi ile GTÇ I evresindeki ilişkileri ise matara biçimli ve akıtacaklı testi, fincan gibi benzer kap formları ile belirlenmiştir. Pazarlı kazısı, Geç Tunç kültürünün Demir Çağı'yla ilişkisini ortaya çıkarmıştır.

Arslantepe'nin iskân gördüğü süreç boyunca bölgenin en önemli merkezi olma konumunu koruduğu belirlenmiştir. Yakın Doğu'da rastlanan devlet örgütlü yönetim sistemlerinin kanıtı olan çok büyük saray tipi bir kompleksin yapıldığı MÖ IV. bin yılın ikinci yarısından Hitit ve Son Hitit Dönemi'ne (MÖ 1600–700) uzanan Doğu Anadolu kültürü hakkında bilgi sahibi olunmasını sağlamıştır.

Demir Çağı yerleşimlerinin tespit edildiği kazılar ise; Arslantepe, Tell Tayinat, Van Kalesi, Boğazköy, Alishar, Alacahöyük, Kültepe, Pazarlı, Karaoğlan, Çankırıkapı, Gavurkale, Gözlükule, Yumuktepe, Göllüdağ, Pazarlı olarak sayılabilir. Bunlardan Çankırıkapı, ilk olarak Frigler tarafından tahmini MÖ yedinci yüzyılda iskân edilmiş olup; Roma döneminde inşa edilen eşsiz yapı, Roma Döneminin en büyük hamamlarından biridir.

Göllüdağ'da ele geçen pişmiş toprak kaplar, buranın tarihini MÖ 12. yüzyıldan 9. yüzyıla kadar götürmüştür. Yerleşme Demir Çağı Krallıklarından Tyana'nın bir kalesi olarak düşünülmektedir.

Kalkolitik Dönem'den itibaren yerleşim gören Karaoğlan, bu medeniyetleri bağlantılı olarak yansıtmakta Hitit sonrası Frig katlarını bütün zenginliğiyle ortaya koymaktadır. Karaoğlan kazısıyla Frig medeniyeti, mimarlığı ve seramiğiyle ilgili ayrıntılı bilgiler ele geçmiştir. Pazarlı kazısı, Frig kültürünün bir taraftan Geç Tunç kültürüyle diğer taraftan da İTÇ ve Demir Çağı'yla ilişkisini ortaya çıkarmıştır. Troia'da ise Tunç Çağlarından, Demir Çağı'na kadar uzanan 2000 yıldan fazla süren bir zaman içinde değişmez bir yaşama biçimi belirlenmiştir. Aynı şekilde Gözlükule ve Yumuktepe yerleşimleri de Demir Çağı'nda önemlerini korumuş Kolonizasyon dönemi Dor kavimleri tarafından Yunanistan Ana karası ile aynı zamanda Doğu ile ilişkilerini korumuştur.

Hellenistik, Roma ve sonrası dönemlerdeki yerleşimler ise günümüze kadar yaşayan Gözlükule gibi höyüklerin yanı sıra Troia Alacahöyük, Alishar, Çankırıkapı, Etiyokuşu, Karalar, Karaoğlan, Yumuktepe, Gözlükule, Pazarlı, Kırklareli, Göllüdağ, Babaköy gibi yerleşimlerde de tespit edilmiştir.

Bunlardan Karalar'da ele geçen buluntular Hellenistik'tir. Karalar'da bulunan bronz sikkeler ise bu dönemin ve bu dönemde Mısır, Suriye ve Anadolu arasındaki geniş ticari ilişkiyi ortaya koymaktadır. Tümülüslerin mimari yapısı ve kullanılan malzemeye bakarak; Doğu'nun, özellikle Orta Asya'nın kurganları arasında bağlantı kurulmuştur. Karaların tarihi, Hellenistik dönemden daha eskidir. Karalar'da Hellenistik dönemde Galatlar egemendir.

İTÇ itibari ile yerleşim gören Troia daha sonrasında ise Geç Antik (M. S. 7 yy.) Çağ'a kadar yaşamaya devam etmiştir. Yine Babaköy'de Hellenistik Roma dönemi mezarları ve Kıkırelı'ndeki MÖ. 5- 4 yüzyıl tümölüsleri Klasik devir Helen kültürü ile bölgenin kültürleri arasındaki etkileşimlerin belirlenmesi açısından önemlidir.

Yukarıda kısaca ele alınan höyüklerde karşımıza çıkan diğeri bir özellik ise bazı höyüklerin Neolitik ve Kalkolitik yerleşimleri olmasının yanında genel olarak höyüklerde yerleşimler en azından İTÇ'de başlamasıdır. Bu höyüklerin çoğunda yerleşimlerin sürekliliği tespit edilmiş hatta Gözlükule gibi şehir içinde yer alan höyüklerde yerleşimin günümüze kadar devam ettiği görülmüştür.

Bütün bu veriler ele alındığında Türkiye Cumhuriyeti Devleti yeni kurulmuş bir devlet olması nedeniyle Mustafa Kemal Atatürk liderliğinde her alanda yeniliklere girişmiş bu yenilikler arasında eğitim de kendine düşen payı almıştır. Eğitimle beraber "Arkeoloji Disiplinine" daha çok önem verilmiştir. Hüküm sürülen topraklarda kalıcı olma duygusu, köklü kültürel mirasın bir parçası olduğumuz olgusunun kanıtlanması çabası⁷⁸⁷ ile beraber geçmişini öğrenme arzusu arkeolojinin ivme kazanmasını sağlamıştır. Dolayısıyla Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi politikalarının arkeolojik çalışmaları desteklediği, hızlandırdığı ve yönlendirdiği açıkça görülmektedir.

KAYNAKÇA

⁷⁸⁷Alacahöyük'te bulunan güneş kursunun Ankara'nın simgesi haline getirilmesi bu çabanın bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır.

- AKTÜRE, Sevgi, Bronz Çağı Kentleri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994
- AKURGAL, Ekrem, Anadolu Kültür Tarihi, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara, 2008
- AKURGAL, Ekrem, Anadolu Uygarlıkları, Net Turistik Yayınları, İstanbul, 2007
- AKURGAL, Ekrem, Phrygische Kunst, TTKY, Ankara, 1955
- ALBA, Palmieri, “Arslantepe Excavations 1982”, *Kazı Sonuçları Toplantısı*, vol. 5, 1983
- ALBA, Palmieri, Excavations at Arslantepe (Malatya), *Anatolian Studies*, vol. 31, 1981
- ALKIM, U. Bahadır, Anatolie I, Archaeologia Mundi, Les Editions Nagel, Geneve-Paris, 1968
- ARIK, Remzi Oğuz, “Anadolu Arkeologya Tarihinde Alishar Hafriyatı”, *TTAED*, S. I, Maarif Matbaası, İstanbul, 1933
- ARIK, Remzi Oğuz, “Göllüdağ Hafriyatı Üstüne İlk Kısa Rapor”, *TTAED*, S. III, Devlet Basımevi, İstanbul, 1936
- ARIK, Remzi Oğuz, “Anadolu’nun En Garp Eti İstasyonu Karaoğlan Höyüğü” *Bulleten*, C. III., TTKY, Ankara, 1939

- ARIK, Remzi Oğuz, “Arkeoloji Enstitüsü’nün Dünü, Bugünü, Yarını Hakkında”, *Arkeoloji Araştırmaları (1940–1941)*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1941
- ARIK, Remzi Oğuz, “Karaoğlan Höyüğü Bakır Çağı Mimarlığındaki Özellikler”, *III. Türk Tarih Kongresi, S. IX, No. 3*, TTKY, Ankara, 1948
- ARIK, Remzi Oğuz, “Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâletince Yapıtılan Karalar Hafriyatı”, *TTAED, S. II*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934
- ARIK, Remzi Oğuz, 1936’da Yapılan Sondajlar, Maarif Matbaası, İstanbul, 1940
- ARIK, Remzi Oğuz, Alacahöyük Hafriyatının İlk Neticeleri, Devlet Basımevi, İstanbul, 1937
- ARIK, Remzi Oğuz, Coupry, Jacques, Les Tumuli De Karalar Et La Sépulture Du Roi Deiotaros II, Paris, Librairie Ernest Leroux, 1935
- ARIK, Remzi Oğuz, Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alacahöyük Hafriyatı, TTKY, Ankara, 1937
- ARIK, Remzi Oğuz, Türkiye’de 1935 Yılındaki Arkeoloji İşleri, Devlet Basımevi, İstanbul, 1936
- ARIK, Remzi Oğuz, Türkiye’de 1936 Yılındaki Arkeoloji İşleri, Kenan Basımevi, İstanbul, 1938

- BALKAN, Kemal, Kaniş Karum'unun Kronoloji Problemleri Hakkında Müşahedeler, TTK Basımevi, Ankara, 1955
- BALKAN, Kemal, Mama Kralı Anum-Hirbi'nin Kaniş Kralı Waršama'ya Gönderdiği Mektup, Ankara, 1957
- BAYRAM, Fahriye, Türkiye Arkeolojisi (Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu'nun 30. Yılı Anısına), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2008
- BİTTEL, Kurt und H. Otto, Demircihöyük, Berlin, 1939
- BİTTEL, Kurt, "Atatürk ve İlköz Tarih Araştırmaları" *Bulleten, C. III.*, TTKY, Ankara, 1939
- BİTTEL, Kurt, Beiträge Zur Kleinasiatichen Archäologie, Archiv Für Orientforschung Internationale Zeitschrift Für Die Wissenschaft Vom Vorderen Orient, (Ed. Ernst F. Weidner), Berlin, 1936-1937, s. 38-47
- BİTTEL, Kurt, Das Hethitische Felsheiligtum Yazilikaya, Berlin, 1975
- BİTTEL, Kurt, Ein Gräberfeld der Yortan-Kultur bei Babaköy, Archiv Für Orientforschung Internationale Zeitschrift Für Die Wissenschaft Vom Vorderen Orient, (Ed. Ernst F. Weidner), Berlin, 1939
- BİTTEL, Kurt, Hattusha the Capital of the Hittites, Oxford University, New York, 1970
- BİTTEL, Kurt, Les Hittites (L'Univers des Formes), Paris, 1976
- BİTTEL, Kurt, Prähistorische Forschung in Kelinasien, İstanbul, 1934

- BLEGEN, Carl W., Troy: Excavations Conducted by the University of Cincinnati, 1932-1938, Princeton University Press, Princeton, 1950
- BRAIDWOOD, Robert J., Excavations in the Plain of Antioch, Chicago, 1960
- BRAIDWOOD, Robert J., Mounds in the Plain of Antioch, Chicago, Chicago Press, 1937
- ÇIĞ, Kemal, "Topkapı Sarayı Müzesi", *Türkiyemiz 50. Yıl Özel Sayısı, Aylık Sanat Dergisi*, İstanbul, 1972
- ÇIĞ, Muazzez İlmiye, Mustafa Kemal Atatürk ve Türkiye'de Arkeoloji, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 1996
- ÇINAROĞLU, Aykut - Genç, E., "Alaca Höyük 1998 Yılı Kazı Çalışmaları", *21. Kazı Sonuçları Toplantısı (KST) 1*, 2000, s. 327-334
- ÇINAROĞLU, Aykut - Genç, E., "Alaca Höyük 1999-2000 Yılı Kazı Çalışmaları", *23. Kazı Sonuçları Toplantısı (KST) 1*, 2002, s. 427-434
- DE JESUS, Prentiss S., The development of prehistoric mining and metallurgy in Anatolia, B.A.R. Series, Oxford, 1980
- DE LAPORTE, Louis, La Troisième Campagne de Fouille à Malatya, *Review Hittites et Asian, Vol. 5, No. 34*, 1939
- DE LAPORTE, Louis, Malatya-Céramique du Hittite Recent, *Review Hittites et Asian, vol. 2, No. 15*, 1934

- DİNÇOL, M. Ali, Anadolu Uygarlıkları, *Görsel Tarih Ansiklopedisi*, İstanbul, 1982
- DİRİMTEKİN, Feridun, “Vize’de Ayasofya Kilisesi”, *Ayasofya Müzesi Yıllığı*, S. 4, İstanbul, s. 16–17
- DOLUNAY, Necati, “Çankırıkapı Hafriyatı”, *III. Türk Tarih Kongresi*, S. IX, No. 3, TTKY, Ankara, 1948
- DÖRPFELD, Wilhelm, Troja und İlion, Atina, 1902
- EDER, B., “Eski Çağ Tarihi ve Arkeoloji Açısından Geç Tunç Çağı Kavim Göçleri”, *Uluburun Gemisi, 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti*, (Eds: Ü. Yalçın, C.Pulat et.al.), Bochum, 2006, 277-284
- EDWARD, Bowen Reilly, “Tilkipetede İlk Kazılar 1937”, *TTAED*, S. IV, İstanbul, Maarif Matbaası, 1940
- ETHEM, Halil, “Müzelerimiz” *Birinci Türk Tarih Kongresi*, 1932
- GARSTANG, J., Prehistoric Mersin, Yümüktepe in Southern Turkey, Oxford, 1953
- GARSTANG, J., The Hittite Empire, London, 1929
- GARSTANG, J., The Land of the Hittites, London, 1910
- GJERSTAD, E., “Cilician Studies”, *Revue Archaeology (RA)* 6/III, 1934, s.155-203

- GOLDMAN, H. "Preliminary Expedition to Cilicia, 1934, and Excavations at Gözli Kule, Tarsus, 1935", *American Journal of Archeology (AJA)* XXXIX/4, 1935, s. 526-549
- GOLDMAN, H., "Excavations at Gözli Kule, Tarsus, 1938", *American Journal of Archeology (AJA)* XLIV, 1940, s. 60-86
- GOLDMAN, H., Excavations at Gözli Kule, Tarsus, From the Neolithic through the Bronze Age, Vol: II (Text-Plates), Princeton, 1956
- GORNY, Ronald L. "Hittite Imperialism and Anti-Imperial resistance as viewed from Alişar Höyük", *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* 299/300, 1995, s. 65-89
- GORNY, Ronald L.- McMahon, S. et al., "The Alişar Regional Project 1994", *Anatolica* 21, 1995, s. 65-100
- GÜNALTAY, Şemsettin, "Atatürk'ün Tarihçiliği, Profesörlüğü Hakkında Bir Hatıra", *Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi*, C. 3, S. 29, Ankara, 1963
- HARMANKAYA, Savaş, B. Erdoğu, "Türkiye İlk Tunç Çağı Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme", *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri*, (4a/4b: İlk Tunç Çağı), TASK Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002
- HARMANKAYA, Savaş, O. Tanındı, M. Özbaşaran, Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri II (Neolitik), Ege Yayınları, İstanbul, Nisan 1997

- HARMANKAYA, Savaş, O. Tanındı, Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri I (Paleolitik, Epipaleolitik), İstanbul, Ege Yayınları, Kasım 1997
- HOOKE, Samuel Henry, Ortadoğu Mitolojisi (Mezopotamya Mısır Filistin Hitit Musevi Hıristiyan Mitosları), Çev. Alaeddin Şenel, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1991
- HROZNY, B., “Rapport preliminaire sur les fouilles tchcoslovaques de Kültepe (1925)”, *Syria* 8, 1927, s. 1-12
- İLGEZDİ BERTRAM, Gülçin; Jan-K. Bertram, “İlk Tunç Çağı Ankara Bölgesi Araştırmaları (ODTÜ Yüzey Araştırması 2008 ve Ahlatlıbel Buluntuları)”, *27. Araştırma Sonuçları Toplantısı, C. 3*, Ankara, 2010
- İNAN, Afet, “Atatürk ve Tarih Tezi” *Bulleten, C. III.*, TTKY, Ankara, 1939
- İNAN, Afet, “Türk Tarih Kurumu’nun 1937’den 1943’e Kadar Arkeolojik Çalışmaları”, *III. Türk Tarih Kongresi, S. IX, No. 3*, TTKY, Ankara, 1948
- JANSEN, Hans Günter, “Die Neun Internationalen Grabungen Auswirkungen in Wissenschaft un Öffentlichkeit”, *Traum und Wirklichkeit Troia*, Stuttgart, 2001
- KANSU, Şevket Aziz, Etiyokuşu Hafriyatı Raporu (1937), TTKY, Ankara, 1940
- KANSU, Şevket Aziz, Tilki Tepe (Şamramaltı, Van) Kazısından Çıkarılan İskeletlerin Antropolojisi, Ankara, 1952

- KINAL, Füzuran, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Tetkik Gezisi Raporu,
Ankara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, s., 77-89
- KORFMANN, M., "Demircihöyük", *Anatolian Studies*, 28, 1978, s. 16-18
- KORFMANN, M., "Tarih Öncesi Yerleşim Yeri Hisarlık Tepesi", *Troia Düş ve Gerçek*, (Çev. Selma Bulgurlu Gün), Homer Kitabevi, İstanbul, 2001b, s. 347 - 354
- KOŞAY, Hamit Zübeyr, "Alacahöyük Hafriyatı'nın Son Safhası", *III. Türk Tarih Kongresi*, S. IX, No. 3, TTKY, Ankara, 1948, s. 169-177
- KOŞAY, Hamit Zübeyr, "Ankara Gazi Orman Fidanlığında Bulunan Eserler", *TTAED*, S. I, İstanbul, 1933
- KOŞAY, Hamit Zübeyr, "Karaz Sondajı", *III. Türk Tarih Kongresi*, S. IX, No. 3, TTKY, Ankara, 1948
- KOŞAY, Hamit Zübeyr, "Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâletince Yaptırılan Ahlatlıbel Hafriyatı", *TTAED*, S. II, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934
- KOŞAY, Hamit Zübeyr, J. W. Sperling, Troad'da Dört Yerleşme Yeri, Devlet Basımevi, İstanbul, 1936
- KOŞAY, Hamit Zübeyr, Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Hafriyatı, 1936'daki Çalışmalara Ait ilk Rapor, Ankara, 1938
- KOŞAY, Hamit Zübeyr, Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Pazarlı Hafriyatı Raporu, TTKY, S. V., No: 4, Ankara, 1941

- KÖKTEN, İ. Kılıç, Anadolu'da Prehistorik Yerleşme Yerlerinin Dağılışı Üzerine Bir Araştırma, AÜ Dil - Tarih ve Coğrafya Fak. Dergisi, C. X, S. 3-4'ten Ayrıbasım, TTK Basımevi, Ankara, 1952
- KÖROĞLU, Gülgün, "1993-1996 Kazı Çalışmaları Işığında Ortaçağ'da Yumuktepe", *Sanat Tarihi Dergisi*, S. IX, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1998
- LACKE, Kirsop, "Van'da Yapılan Hafriyat (1938)", *TTAED*, S. IV, İstanbul, Maarif Matbaası, 1940
- LAMB, Winifred, Excavations at Kusura Near Afyon Karahisar II, Oxford, 1938
- LAMB, Winifred, Excavations at Kusura Near Afyon Karahisar, Oxford, 1937
- LANDSBERGER, B., ve K. Balkan, "Asur Kralı İrişum'un Kültepe'de 1948'de Bulunan Kitabesi" *Bellekten XIV/54*, 1950
- LEHMANN, G.A., "Deniz Kavimlerinin Ortaya Çıkması. MÖ 14.-12./11. Yüzyıllarda Doğu Akdeniz Bölgesi'ndeki İstilacı Güçler", *Uluburun Gemisi, 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti*, (Eds: Ü.Yalçın, C.Pulat et. al.), Bochum, 2006, s. 285-291
- LLOYD, Seton, Türkiye'nin Tarihi (Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları), Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara, 2007

MANSEL, Arif Müfit, “Trakya Hafriyatı”, *Bellekten*, S. 13, TTK Yayınları,
Ankara, 1940, s. 89–139

MANSEL, Arif Müfit, Les fouilles de 1936–37 en Thrace”, *La Turquie
Kémaliste*, S. 21–22, Ankara, 1937, s. 36–46

MANSEL, Arif Müfit, Trakya- Kırklareli Kubbeli Mezarları ve Sahte Kubbe
ve Kemer Problemi, Ankara, 1943

MAXWELL, Hyslop-K. R., *Western Asiatic Jewellery C. 3000-612 b. C.*,
London, 1971

ORTHMANN, Winfried, *Die Keramik der frühen Bronzezeit aus
Inneranatolien*, Gebr Mann, Berlin, 1963

ORTHMANN, Winfried, *Frühe Keramik von Boğazköy*, Verlag Gebr Mann,
Berlin, 1963

OSTEN, Hans Henning Von Der, *Discoveries in Anatolia 1930–31*, Chicago,
1933

OSTEN, Hans Henning Von Der, Erich F. Schmidt, *Researches in Anatolia 2.
The Alishar Hüyük Season of 1927, Part 1*, Oriental Institute
Publications 6, The University of Chicago Press, 1930

OSTEN, Hans Henning Von Der, *Gavurkale Kılavuzu*, Devlet Basımevi,
İstanbul, 1937

OSTEN, Hans Henning Von Der, Researches in Anatolia 7, The Alishar Hüyük Seasons of 1930-1932, Part 1, Oriental Institute Publications 28, The University of Chicago Press, 1937

OSTEN, Hans Henning Von Der, Researches in Anatolia I, Explorations in Central Anatolia 1926, Chicago, 1927

ÖZGÜÇ, Nimet, “Kültepe-Kaniş’in Anadolu Arkeolojisindeki Yeri” *Türk Tarih Kurumu Yıllık Konferansları I (Atatürk Konferansları)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1964

ÖZGÜÇ, Tahsin, “Alaca Höyük: İmparatorluğun Çekirdek Bölgesinde Bir Kült Merkezi”, *Hititler ve Hitit İmparatorluğu: 1000 Tanrılı Halk*, Bonn, 2002 b, s. 468- 469

ÖZGÜÇ, Tahsin, “Birinci Truva’yı Kim Kurdu?” *DTCF Dergisi II/5*, Ankara, 1944, s. 697-716

ÖZGÜÇ, Tahsin, “Kurs Vücutlu Kültepe İdolları”, *Arkeoloji Araştırmaları (1940-1941)*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1941

ÖZGÜÇ, Tahsin, “Troia’nın Anadolu Arkeolojisindeki Yeri”, *Belleten, Cilt X*, S. 37, Ankara, 1946, s. 13-28

ÖZGÜÇ, Tahsin, Anadolu’da Ölü Gömme Adetleri, TTKY, Ankara, 1948

ÖZGÜÇ, Tahsin, Atatürk ve Arkeoloji, Ankara, TTK Basımevi, 1975

ÖZGÜÇ, Tahsin, Kültepe (Kaniş/Neša), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005

ÖZGÜÇ, Tahsin, Kültepe Kazısı Raporu 1948, TTKY, 1950

ÖZYAR, A., “Field Seasons 2001-2003 of the Tarsus-Gözlükule Interdisciplinary Research Project”, *Field Seasons 2001-2003 of the Tarsus-Gözlükule Interdisciplinary Research Project*, (Ed: A. Özyar), İstanbul, 2005, s. 8-47

SAATÇI, Tahsin, “Karalar Kazısı”, *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1986 Yılı*, Ankara, 1987, s. 30-33

SANDARS, N. K., *The Sea Peoples*, London, 1978

SCHMİDT, Erich F. *Researches in Anatolia 5. The Alishar Hüyük Season of 1928 and 1929, Part 2*, Oriental Institute Publications 20, The University of Chicago Press, 1933

SEEHER, J. “Hattusa-Boğazköy- Hauptstadt des Reiches: Die Entwicklung der Stadtanlage und ihr Ausbau zur Großreichsmetropole”, *Hittiter ve Hitit İmparatorluğu: 1000 Tanrılı Halk*, Bonn, 2002 a, 156–163 (461–463)

SETON-Williams, M. V., “Cilician Survey”, *Anatolian Studies (AS) IV*, 1954, s. 121- 174

SEVİN, V.- Caneva, I., “1993 Yılı Mersin/Yumuktepe Kazıları”, *XVI. Kazı Sonuçları Toplantısı (KST) I*, 1995, s. 27–41

SEVİN, Veli, *Anadolu Arkeoloji*, Der Yayınları, İstanbul, 2003

SEVİN, Veli, *Anadolu Arkeolojisinin ABC’si*, Simavi Yayınları, İstanbul, 1991

ŞAHİN, Hasan Ali, “Cumhuriyetin 80. Yılında Kültepe Kaniş Kazıları”,
Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Editör Ali
Kuşat), Erciyes Üniversitesi Matbaası, S. 22, Kayseri, 2007/1, s. 151–
166

ŞENYÜREK, Muzaffer, “A. Study of The Human Skeletons From Kültepe”,
Bulleten, C. XVI., s. 323 vd.

TEXİER, Charles, *Historique et Archéologique des Provinces et des Villes de
la Chersonnèse d'Asie* (Typographie de Firmin Didot Frères, Fils et
C., Editeurs de L'Institut de France), Paris, 1862, 1882

UÇANKUŞ, Hasan Tahsin, *Bir İnsan ve Uygarlık Bilimi Arkeoloji, Kültür
Bakanlığı Yayınları*, Ankara, 2000

WEIDNER, Ernst F., *Archiv Für Orientforschung*, Berlin, 1939

WINCKLER, H., “Die im Sommer 1906 in Kleinasien ausgeführten
Ausgrabungen”, *Orientalische Literaturzeitung (OLZ) 9. Jahrgang,*
15. December, No.12, Berlin, 1906

WOOLLEY, Leonard, *Alalakh-An Account of the Excavations At Tell
Atchana in The*, London, 1955

YAKAR, Jak, “Regional and Local Schools of Metalwork in Early Bronze
Age Anatolia, Part II”, *Anatolian Studies, VOL. XXXV*, Ankara, 1985

YAKAR, Jak, *The Later Prehistory of Anatolia: The Late Chalcolithic and
Early Bronze Age*, BAR International Series; 268/1, Oxford, 1985

“Kazılar ve Haberler”, *Bellekten, C. II*, Ankara, 1938

“Kazılar ve Haberler”, *Bellekten, C. III*, Ankara, 1939

İnternet Kaynakları

Anadolu Uygarlıkları, <http://www.anadoluygarliklari.com/anadolu-da-ilk-yerlesimler/154-arslantepe> Erişim Tarihi (01.03.2012)

<http://www.anadoluygarliklari.com/anadolu-da-ilk-yerlesimler/154> Erişim Tarihi (01.03.2012)

<http://www.harbiforum.org/ataturk-kosesi/31927-ataturk-ve-arkeoloji.html> Erişim Tarihi (20.02.2012)

AKÇADAĞ, Gökür, “8000 Yıllık Bir Anadolu Şehri: Malatya’nın Kuruluş Yeri, Adı, Stratejik Önemi ve Tarihçesi”, Malatya Haber, <http://www.malatyahaber.com/makale/8-bin-yillik-bir-sehir-malatya> Erişim Tarihi (14.02.2012)

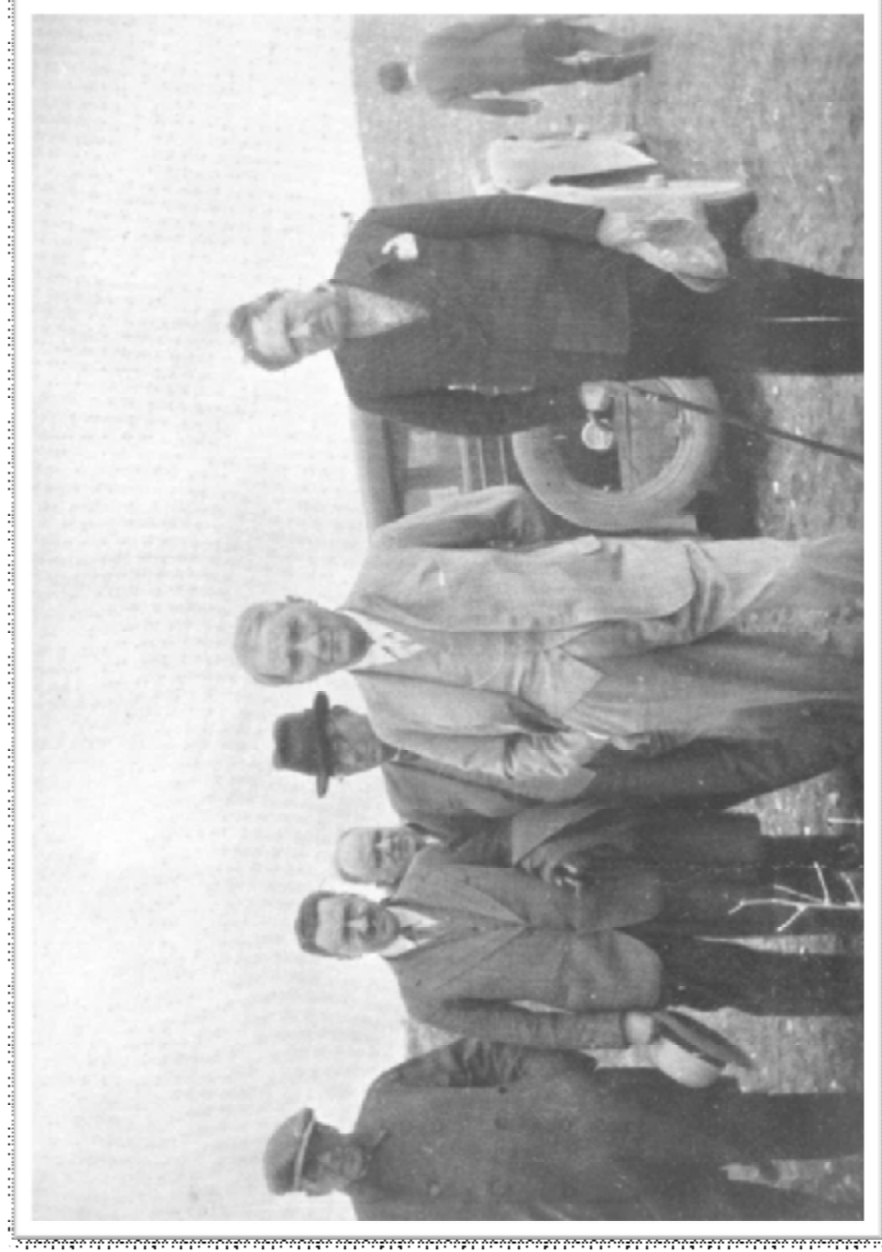
GÜNAL, Hasan, <http://www.yenimakale.com/ataturkun-egitim-ile-ilgili-sozleri.html> Erişim Tarihi (18.02.2012)

GÜNEYGÜL, Ali, “Atatürk ve Arkeoloji”, Arkeoloji Dünyası, http://www.arkeolojidunyasi.com/ataturk_arkeoloji.html Erişim Tarihi (21.02.2012)

HARMANKAYA, Savaş, TAY, <http://tayproject.org> Erişim Tarihi (22.01.2012)

EKLER

EK 1- RESİM 1

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Ahlatlıbel Kazısını Ziyaretleri (TTAED II, s. 2)

EK 4-RESİM 3

Ahlatlıbel'de bulunan mühürler: Ab-208, Ab-207, Ab-250, Ab-439, Ab-217, Ab-216, Ab-496, Ab-323, Ab-457, Ab-30, Ab-441, Ab-206 ve Ab-440 (TTAED II, s. 71)

EK 5-RESİM 4

Ahlatlıbel Kemik Aygıtları (TTAED II, s. 73)

EK 6-RESİM 5

Ahlatlıbel Buluntuları: A.B. 359, A.B. 360, A.B. 362, A.B. 361, A.B. 356, A.B. 355, A.B. 363 ve A.B. 354

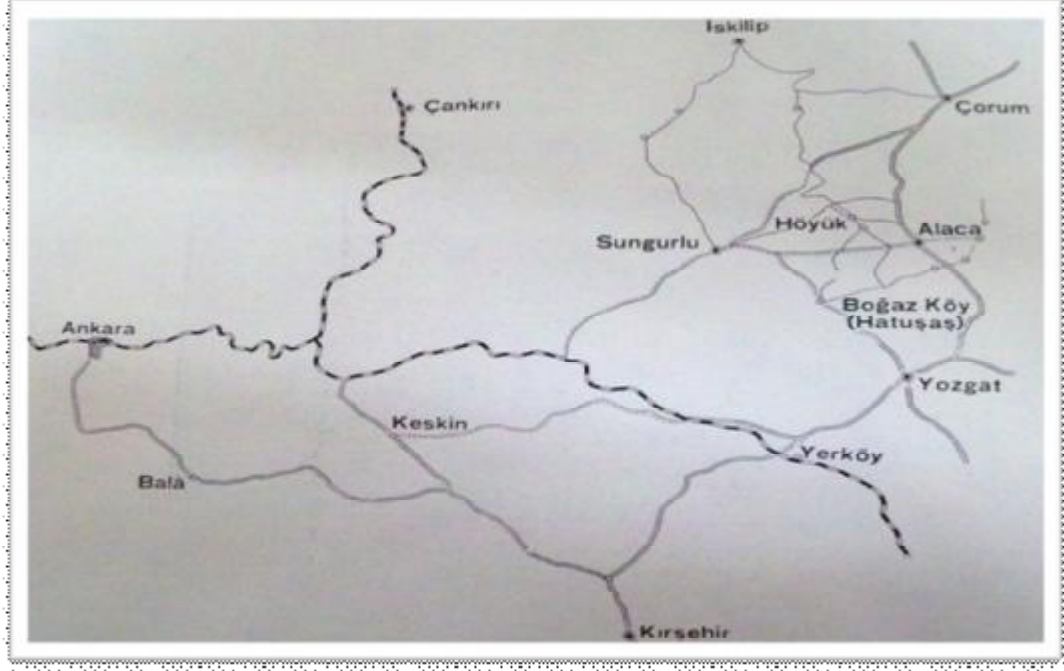
(TTAED II, Katalog)

EK 7-RESİM 6

XII. Numaralı İskeletin Yatış Vaziyeti (TTAED II, s. 97)

EK 8-HARİTA 2

Alacahöyük ve Çevresi (R. O. ARIK, Alacahöyük Hafriyatı, Ankara, 1937, s. 4)

EK 9-RESİM 7

Yenköy'den Getirilen Kabartma (R. O. ARIK, Alacahöyük Hafriyatı, Ankara, 1937, s. 26)

EK 10-RESİM 8

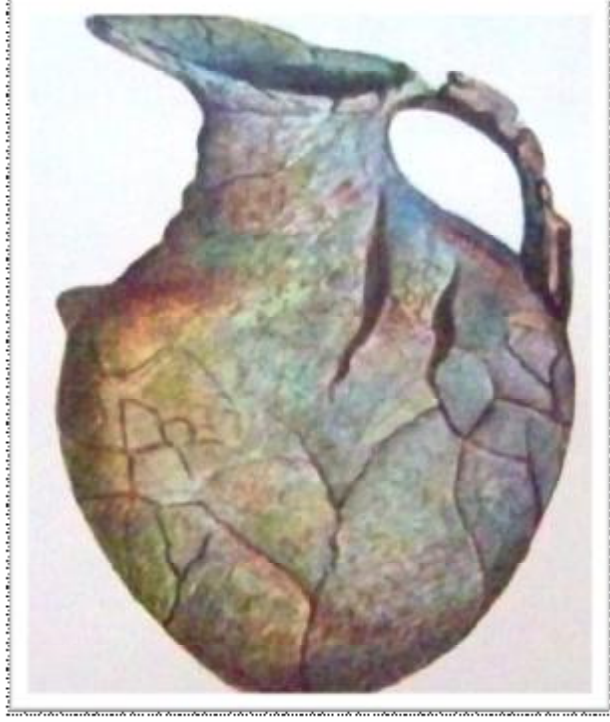
Alacahöyük, Kuş Gagası Biçiminde İbrikli Kap (R. O. ARIK, Alacahöyük Hafriyatının İlk Neticeleri, İstanbul, 1937)

EK 11-RESİM 9

Alacahöyük, pişmiş topraktan küçük kulplu kadeh (R. O. ARIK, İstanbul, 1937)

EK 12-RESİM 10

Alacahöyük: R.M Mezarında çıkan madeni ürünlerden A.L. 1082 Nolu Bakır İbrik (R. O. Arık, Ankara, 1937)

EK 13-RESİM 11

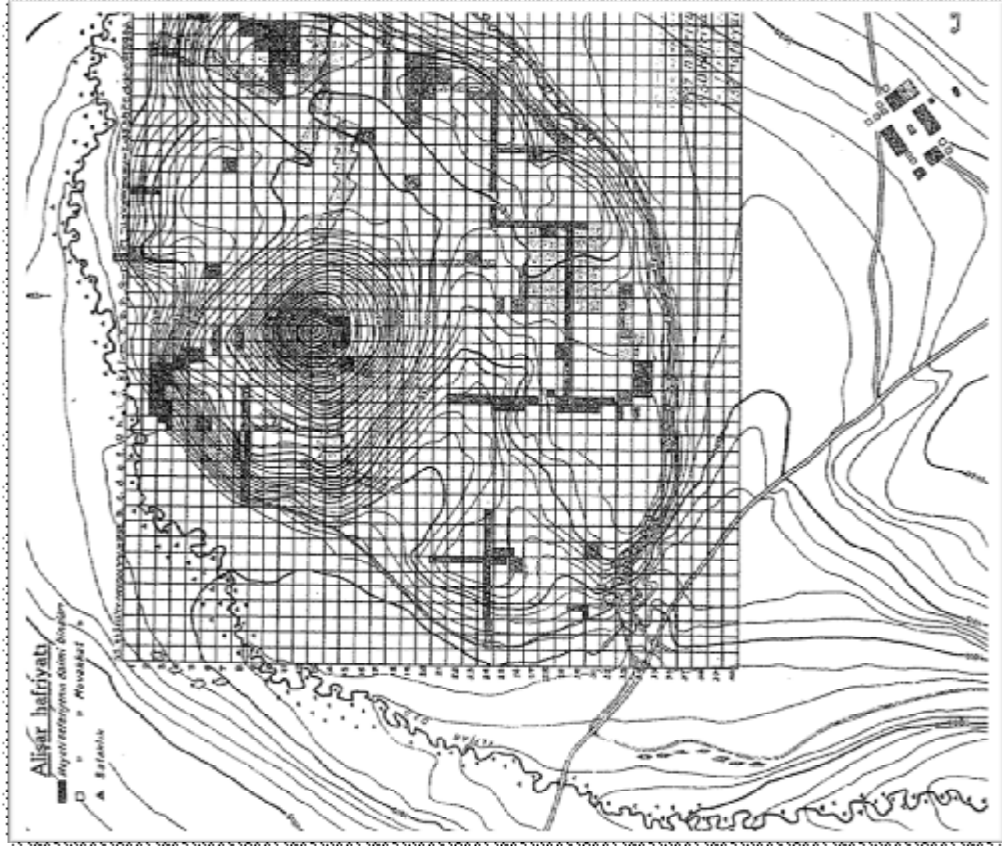
Alacahöyük: T.M Mezarında bulunan güneş kursları (R. O. Arık, Ankara, 1937, s. 84)

EK 14-HARİTA 3

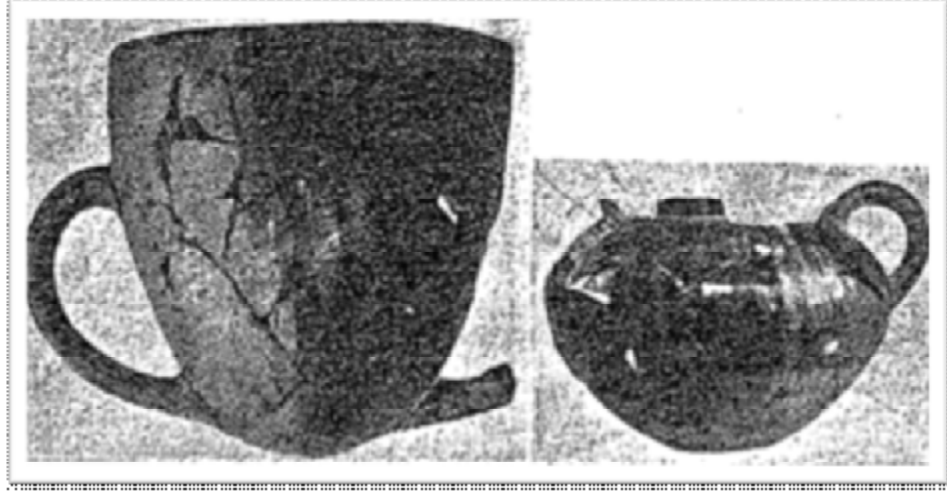
Alishar Höyük Haritası, Savaş, Harmankaya, TAY, <http://www.tayproject.org> Erişim Tarihi (08.03.2012)

EK 15-PLAN 1

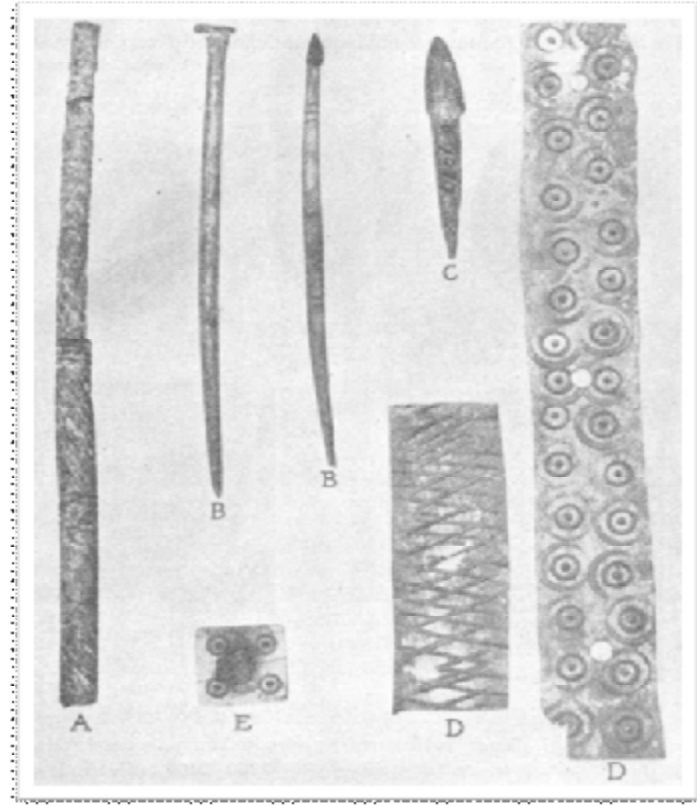
Alishar Höyük Planı (TTADE I, s. 23)

EK 16-RESİM 12

Alişar Buluntuları (TTADE I, s. 42)

EK 17-RESİM 13

Alişar Kemik Buluntular (TTADE I, s. 51)

EK 18-RESİM 14-15

a)

b)

Alişar: Frigya Devri Kapları (TTADE I, s. 57-58)

EK 19-HARİTA 4

Boğazköy Haritası: Savaş, Harmankaya, "Boğazköy", TAY, <http://www.tayproject.org> Erişim Tarihi (08.03.2012)

EK 20-RESİM 16

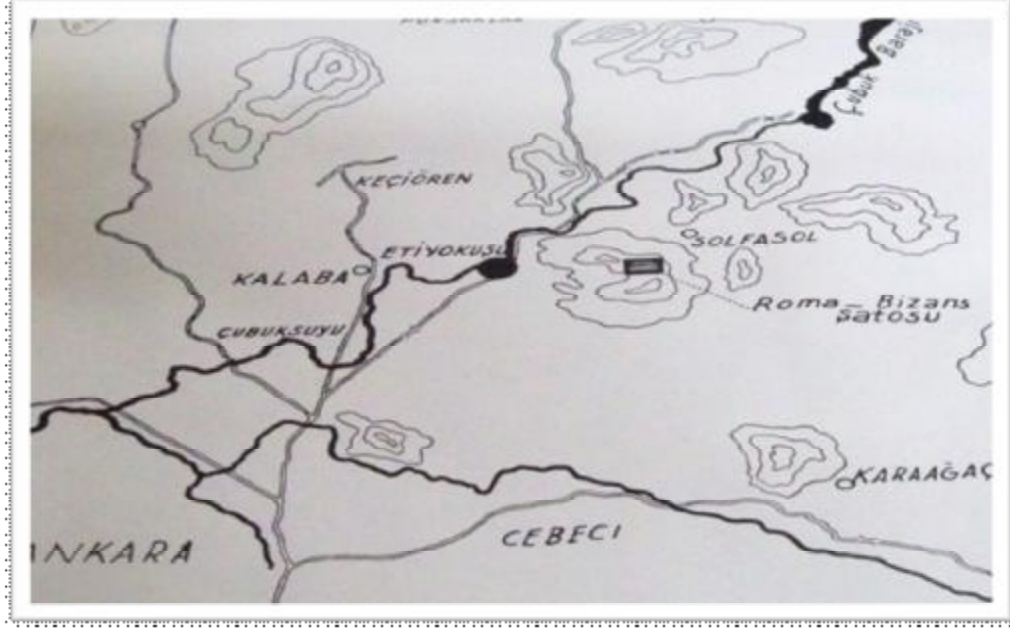
Boğazköy: Büyükkale'nin güneydoğusunda ortaya çıkarılan arşiv yapısı (R. O. Arık, Türkiye'de 1935 Yılındaki Arkeoloji İşleri, Devlet Basımevi, İstanbul, 1936)

EK 21- RESİM 17-18

Boğazköy Mühür Örnekleri (R. O. Arık, Türkiye'de 1935 Yılındaki Arkeoloji İşleri, Devlet Basımevi, İstanbul, 1936)

EK 22- HARİTA 5

Etiyokuşu ve Çevresi (Şevket Aziz, Kansu, Etiyokuşu Hafriyatı Raporu 1937, TTKY, Ankara, 1940)

EK 23-RESİM 19

Etiyokuşu Kalkolitik Çağı Prehistorik Yerleşimi Buluntuları: (Şevket Aziz, Kansu, Etiyokuşu Hafriyatı Raporu (1937), TTKY, Ankara, 1940)

EK 24-RESİM 20

Etiyokuşu B Ocağı Buluntusu: (Şevket Aziz, Kansu, Etiyokuşu Hafriyatı Raporu (1937), TTKY, Ankara, 1940)

EK 25-HARİTA 6

Gavurkale Haritası: Savaş, Harmankaya, "Gavurkale", TAY, <http://tayproject.org> Erişim Tarihi (23.03.2012)

EK 26- RESİM 21

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Gavurkale'yi Ziyaretleri: (H. H. Von Der, Osten, Gavurkale Kılavuzu, Devlet Basımevi, İstanbul, 1937)

EK 27-RESİM 22

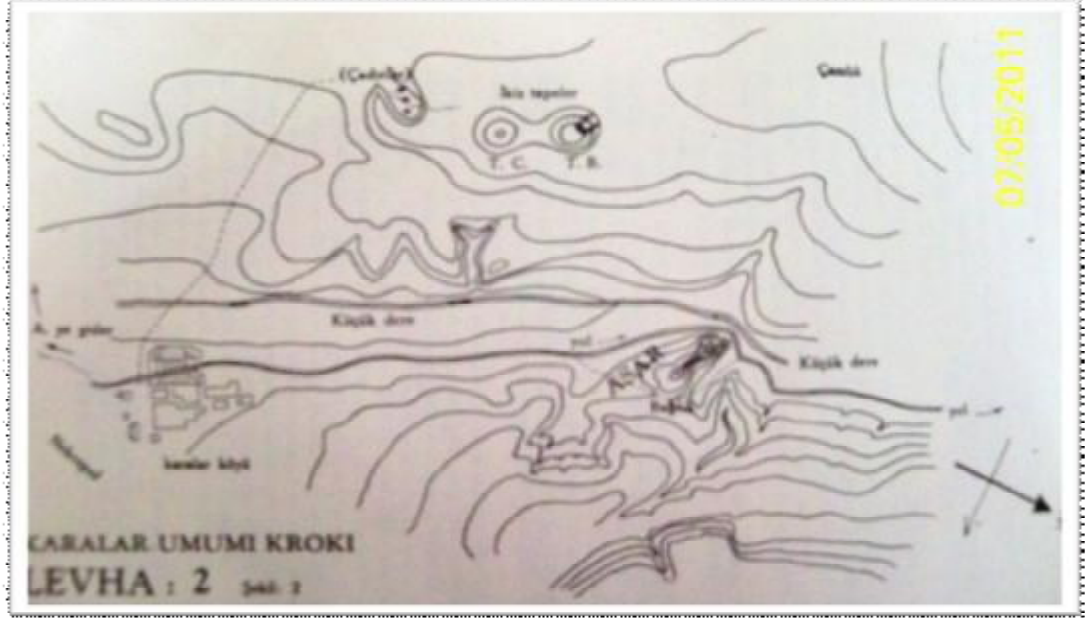
Gavurkale Orta Kabartma: (H. H. Von Der, Osten, Gavurkale Kılavuzu, Devlet Basımevi, İstanbul, 1937)

EK 28-RESİM 23

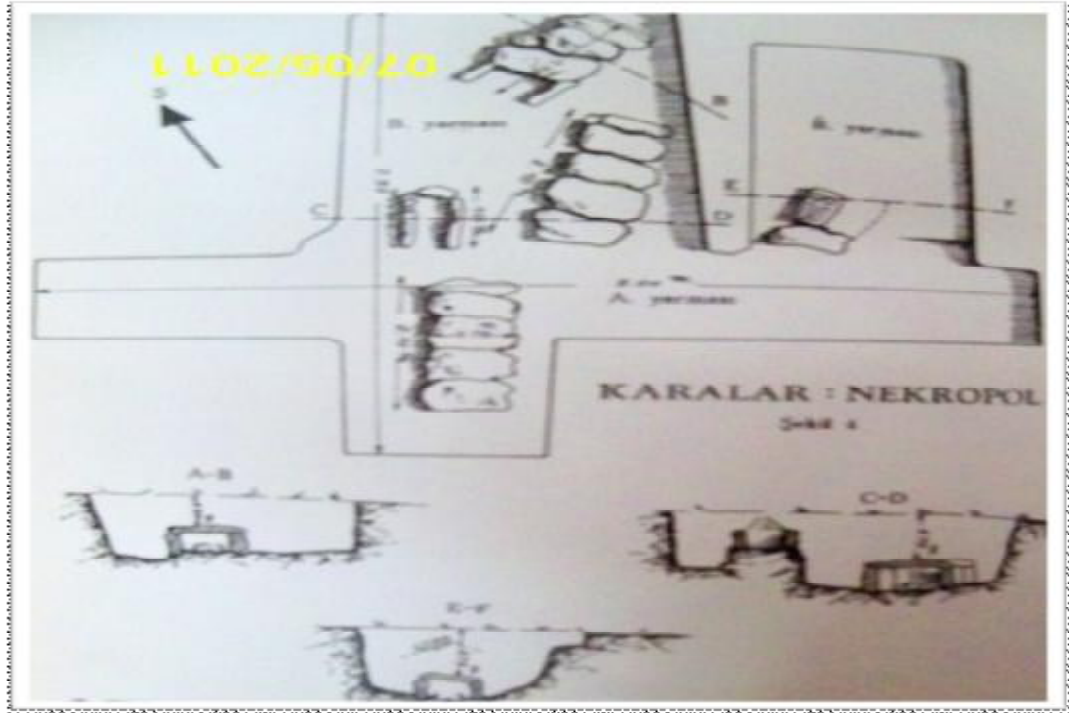
Gavurkale, İki Tanrı Kabartması: (H. H. Von Der, Osten, Gavurkale Kılavuzu, Devlet Basımevi, İstanbul, 1937)

EK 29- PLAN 2

Karalar Genel Krokisi (TTAED, S. II)

EK 30- PLAN 3

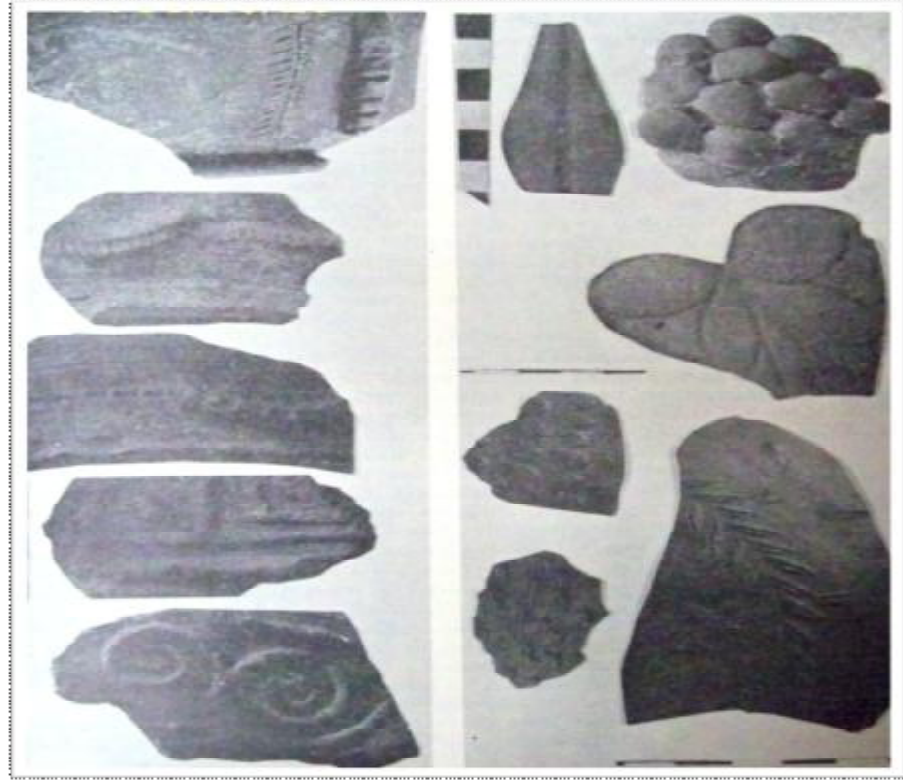
Karalar Nekropol Planı (TTAED, S. II)

EK 31-RESİM 24

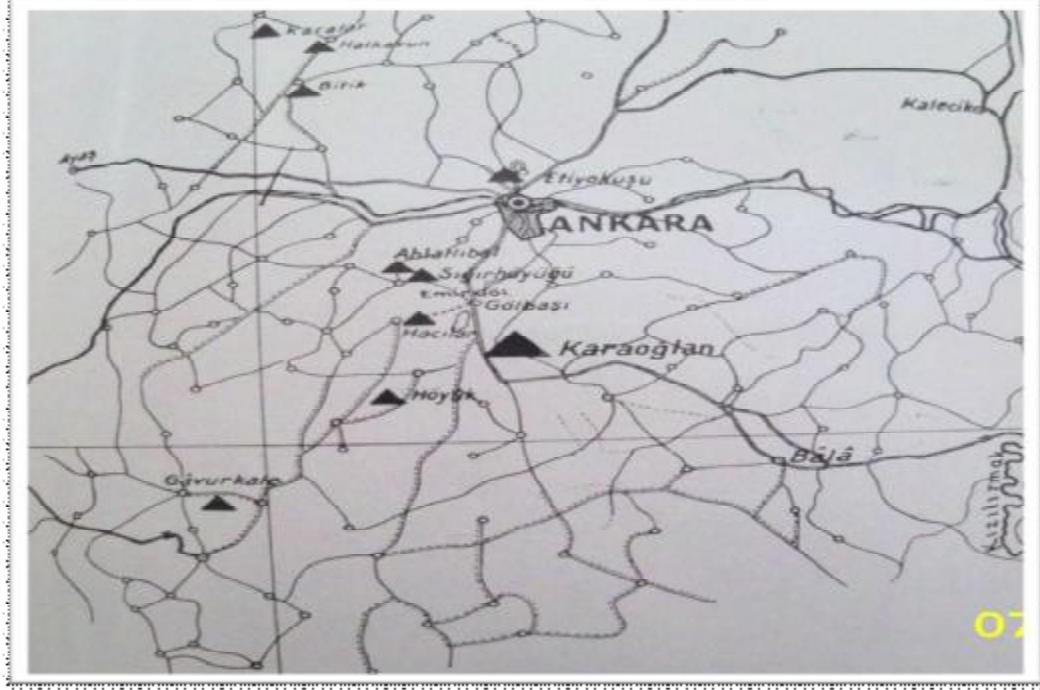
Karalar: T. B. Autel'in ele geçen Yunanca Kitabe (TTAED, S. II)

EK 32-RESİM 25

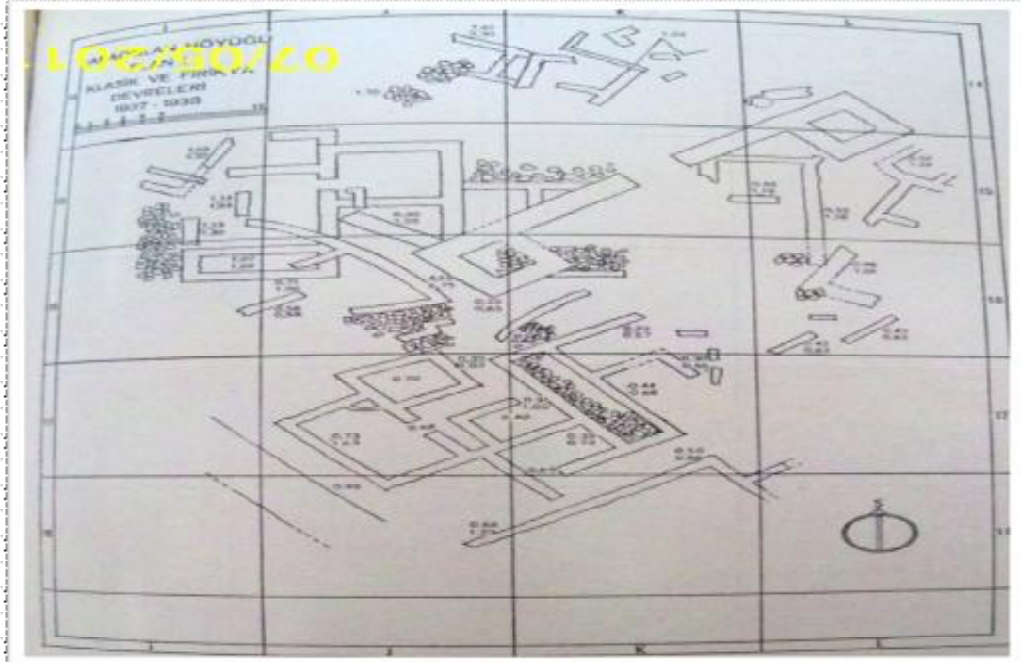
Karalar kazısında ele geçen seramik örnekleri (TTAED, S. II)

EK 33-HARİTA 7

Karaoğlan ve diğer höyükler (Belleten III)

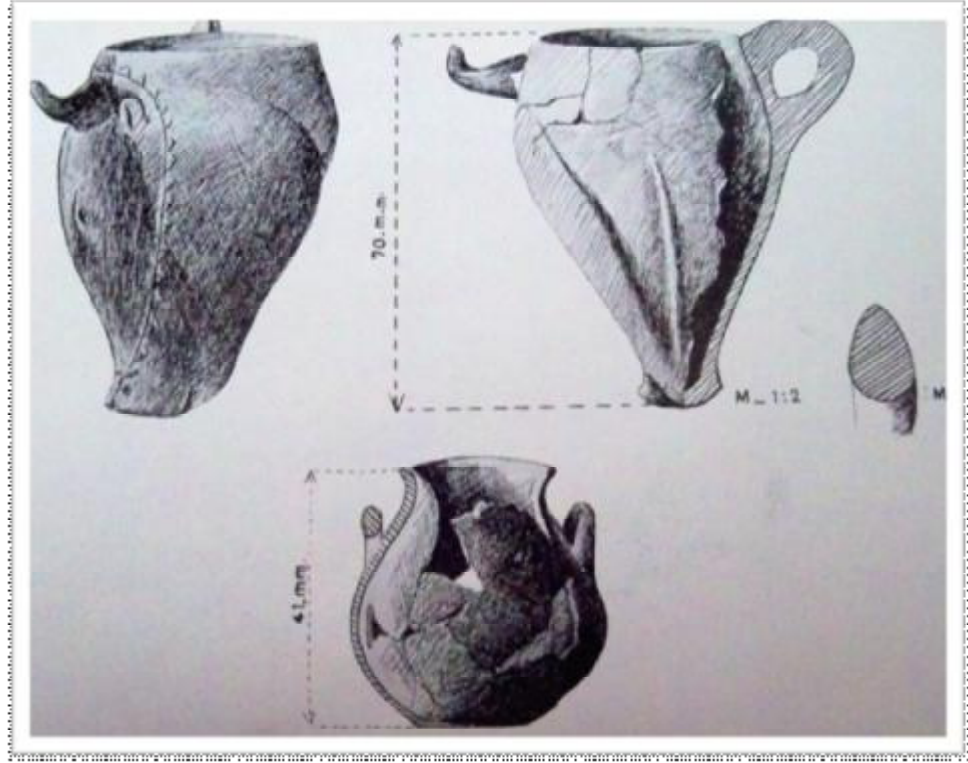
EK 34-PLAN 4

Karaoğlan Höyüğü Planı (Belleten III)

EK 35-RESİM 36-37

a)

b)

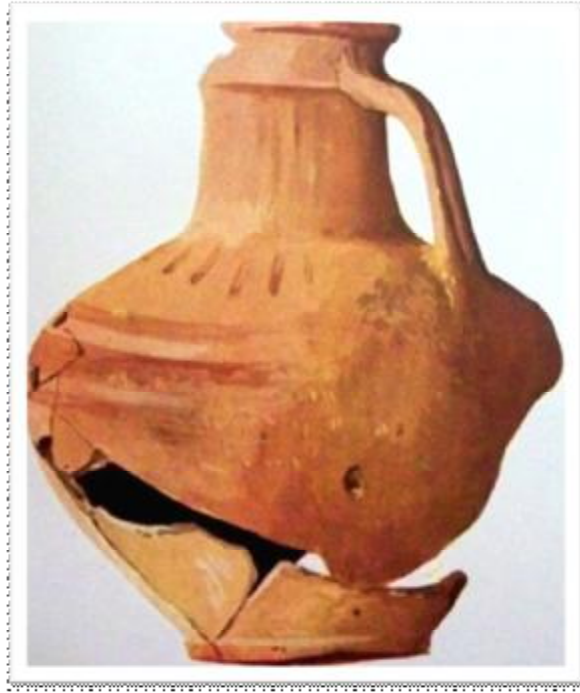
Karaoğlan: Hitit katı buluntuları (Bellelen III)

EK 36-RESİM 28

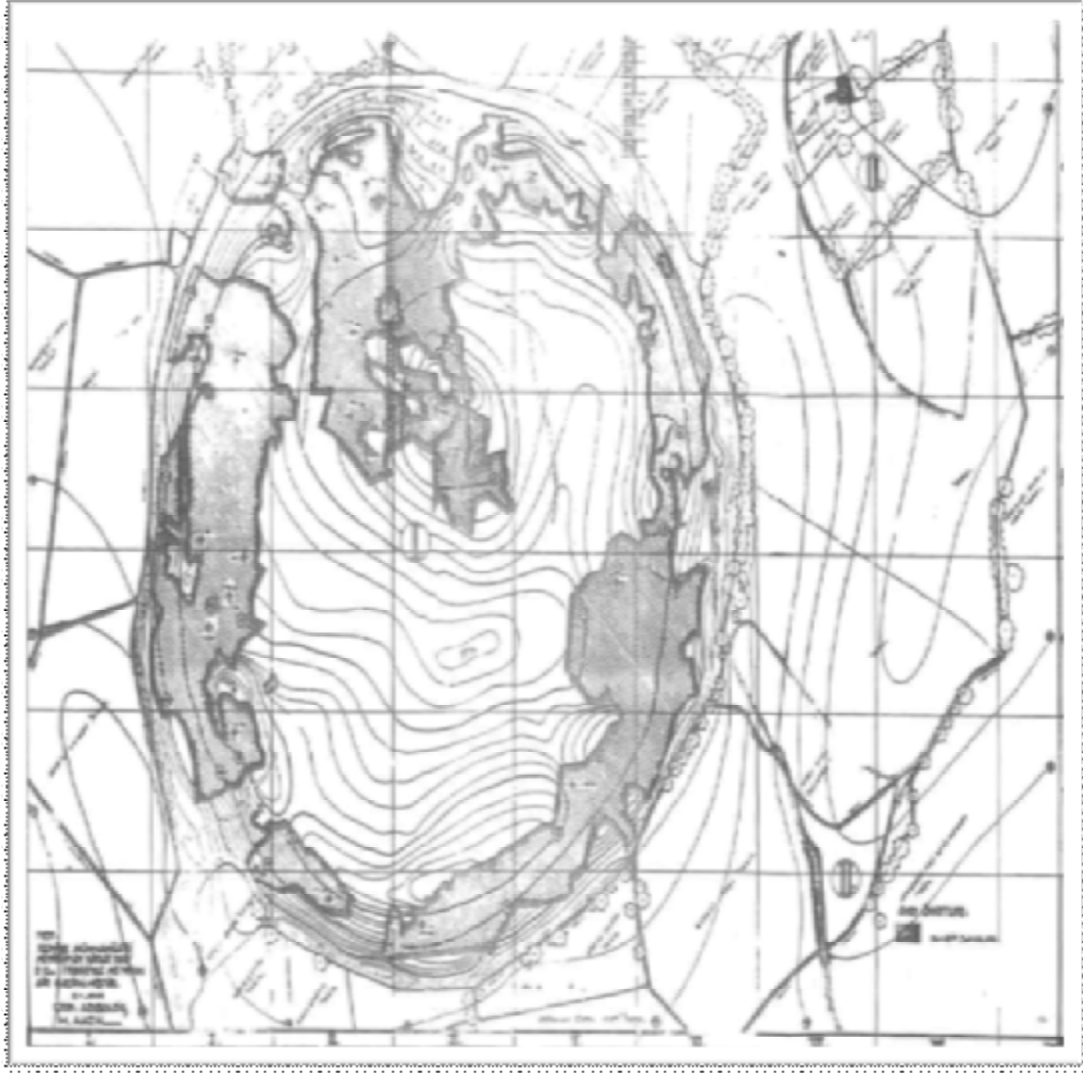
Karaoğlan: Frigya polychrome parçası (Belleten III)

EK 37-RESİM 29

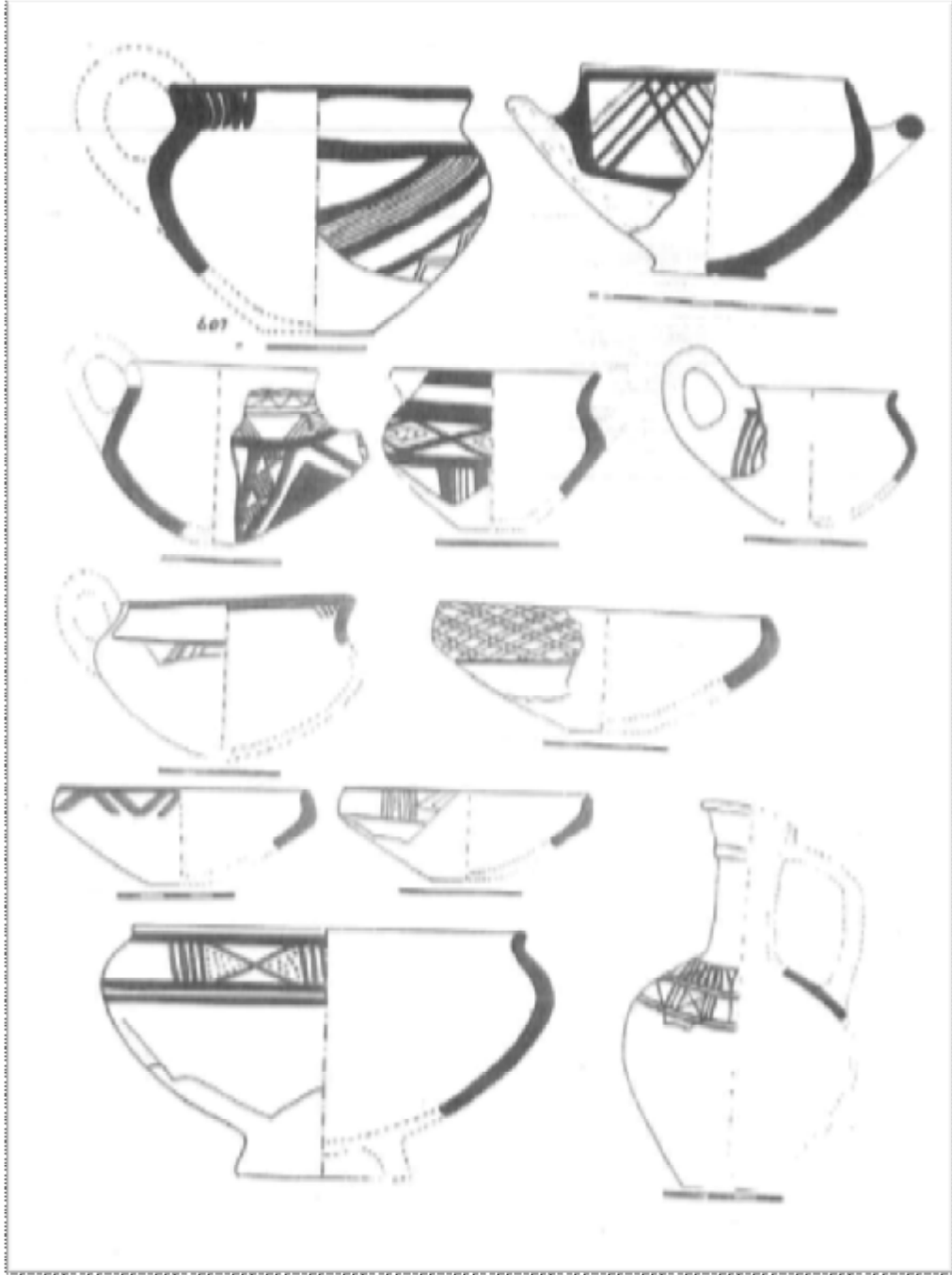
Karaoğlan: Ege tesirini gösteren polychrome kaplarından (Belleten III)

EK 38-PLAN 5

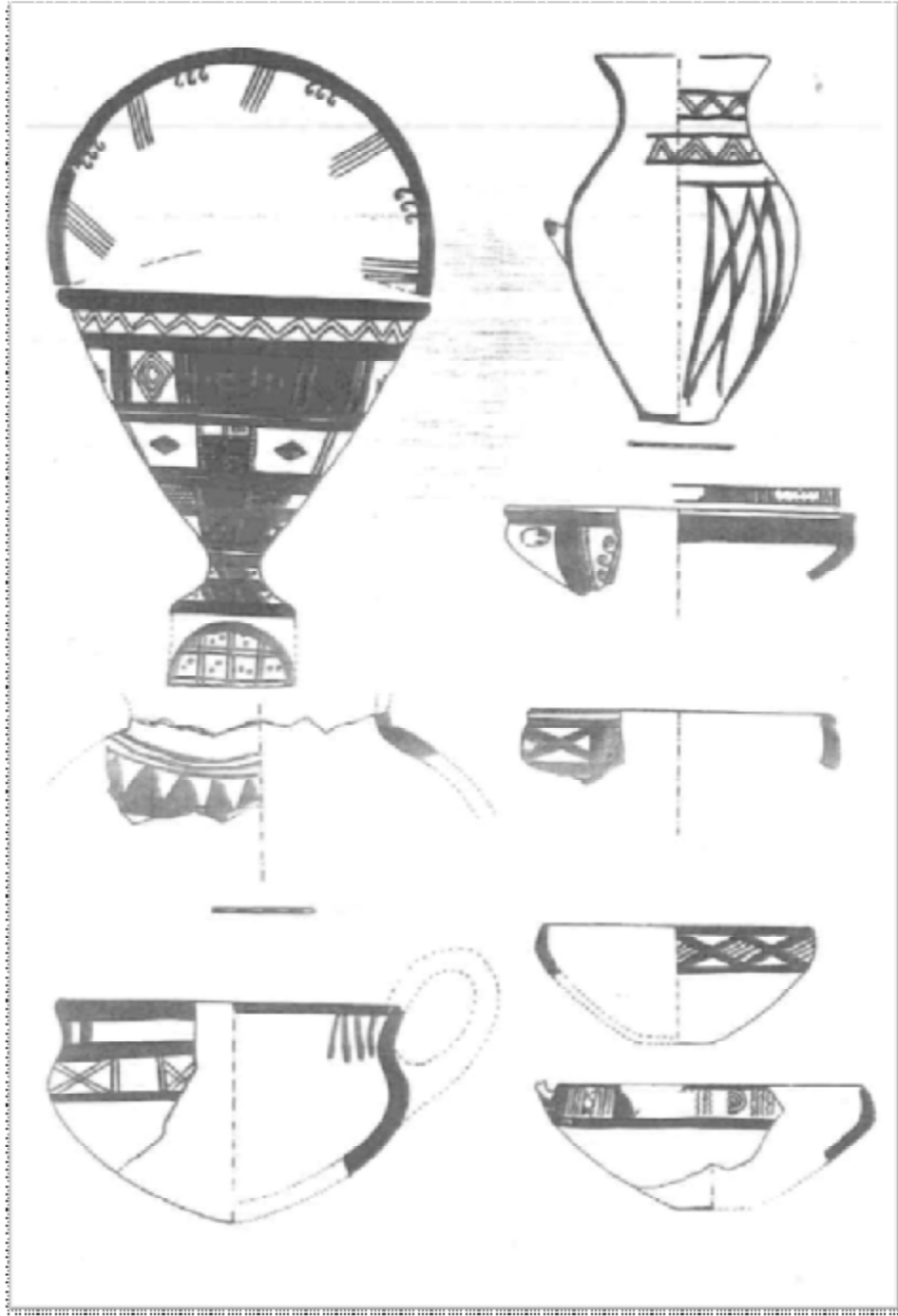
Kültepe-Kaniş ve Karum kazı alanının genel görünümü (Hasan Tahsin, Uçankuş, Bir İnsan ve Uygarlık Bilimi Arkeoloji, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s. 344)

EK 39-RESİM 30

Kültepe-Kaniş ve Karum kazısında ele geçen III. Alişar tipi buluntuların çizimleri (Uçankuş, 2000, s. 358)

EK 40-RESİM 31

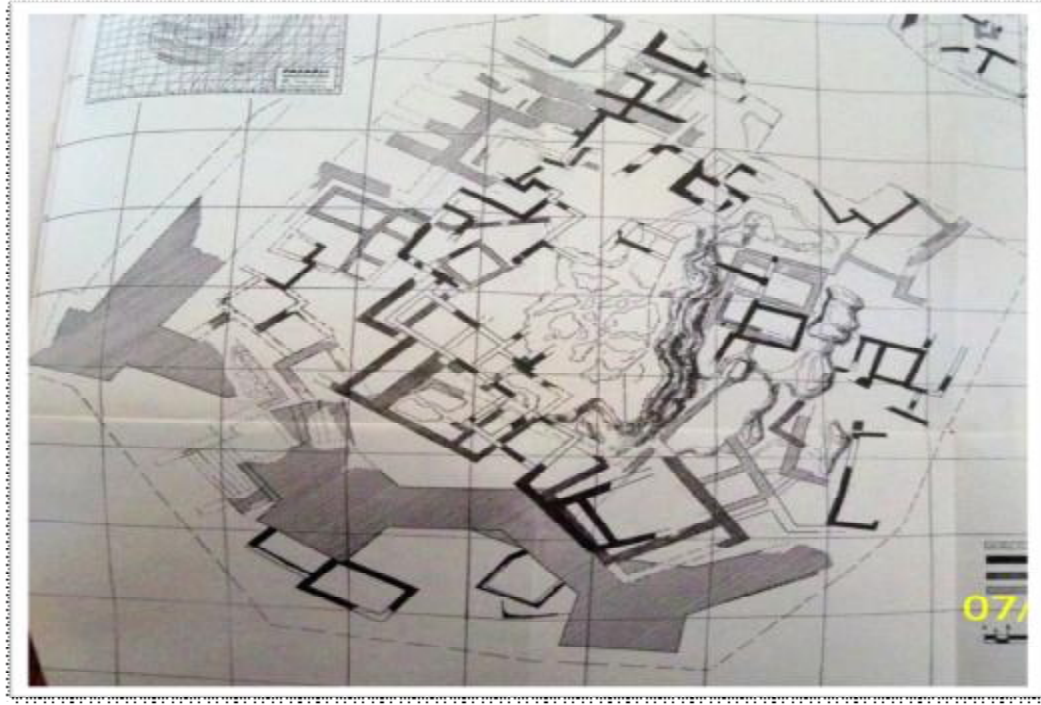
Kültepe-Kaniş ve Karum kazısında ele geçen Kapadokya boyalı seramik örnekleri (Uçankuş, 2000, s. 361)

EK 41-HARİTA 8

Pazarlı Haritası Savaş, Harmankaya, "Pazarlı" TAY, <http://www.tayproject.org> Erişim Tarihi: (12.04.2012)

EK 42-PLAN 6

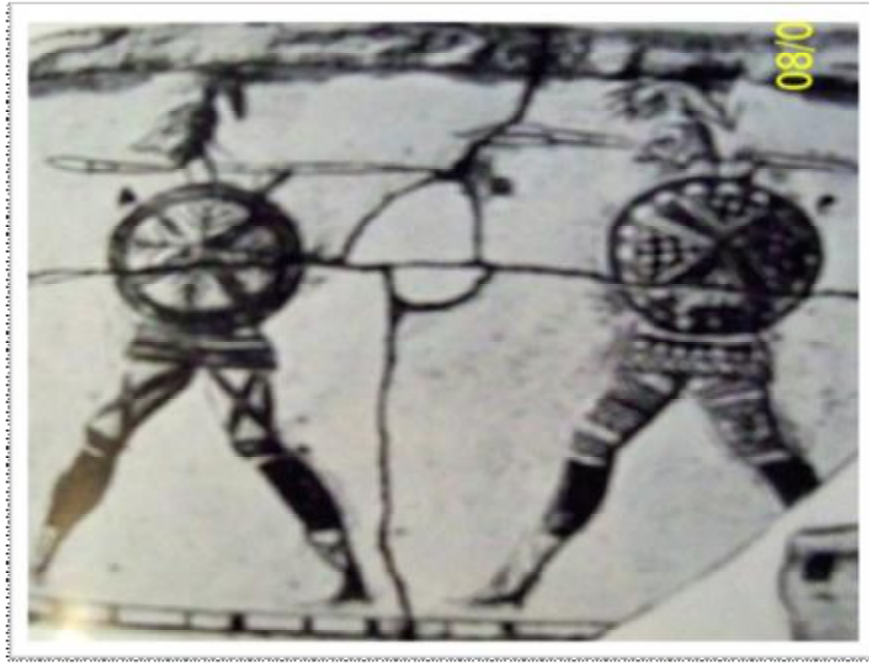
Pazarlı: Kazı Alanı (H. KOŞAY, TTK Tarafından Yapılan Pazarlı Hafriyatı Raporu, Ankara, 1941, Lev. XXXV)

EK 43-RESİM 32

Pazarlı: Frigya Kabı (KOŞAY, 1941, Lev. XVI)

EK 44-RESİM 33

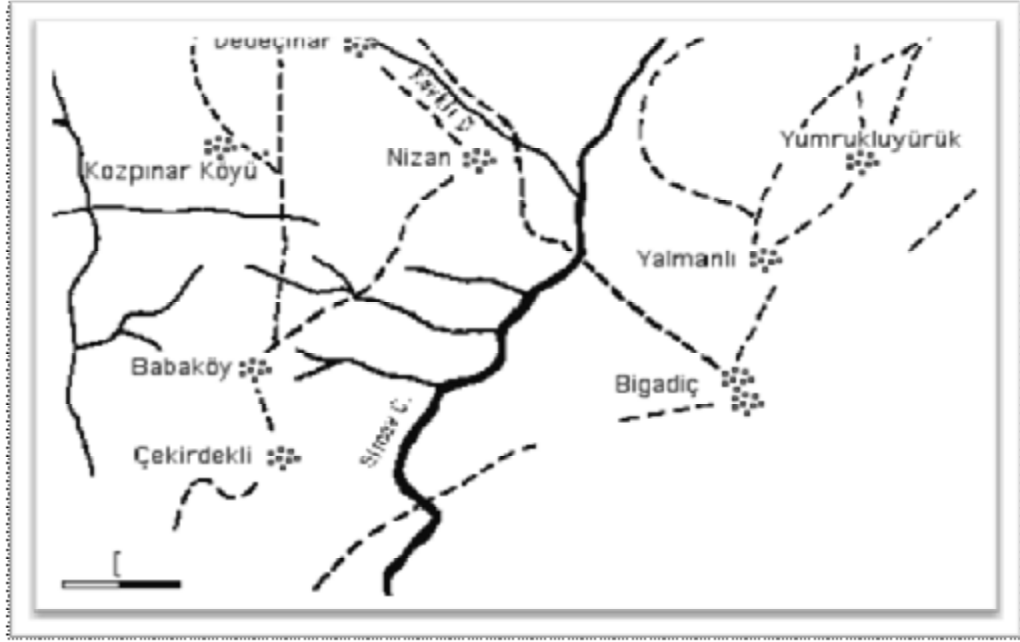
Pazarlı: Muharip resimleri (KOŞAY, 1941, Lev. XXI)

EK 45-RESİM 34

Pazarlı: Hayat ağacı etrafında iki dağ keçisi (KOŞAY, 1941, Lev. XXXI)

EK 46-HARİTA 9

Babaköy Haritası (Savaş, Harankaya, "Babaköy", TAY, <http://www.tayproject.org> Erişim tarihi (08.03.2012)

EK 47-RESİM 35

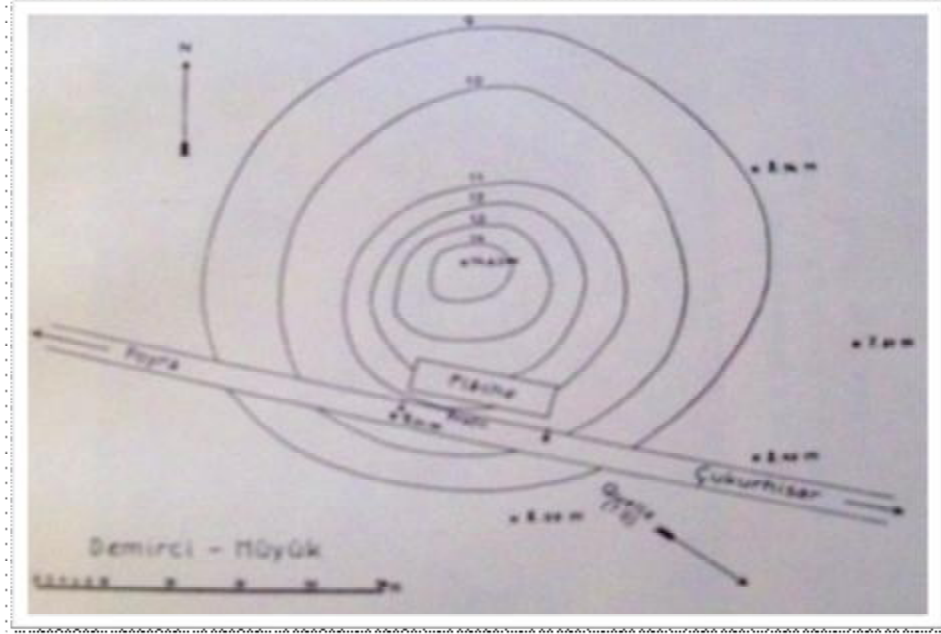
Babaköy: XIV nolu mezardan çıkan kafatasları (Bittel, 1939, s. 29)

EK 48-RESİM 36

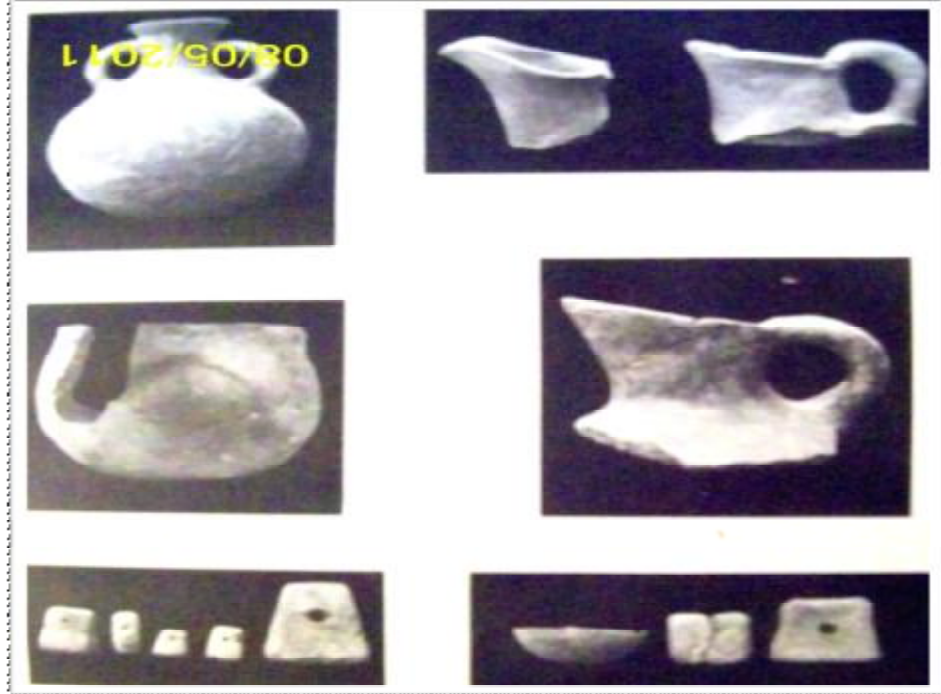
Babaköy Buluntu Örnekleri (Bittel, 1939, s. 8)

EK 49-PLAN 7

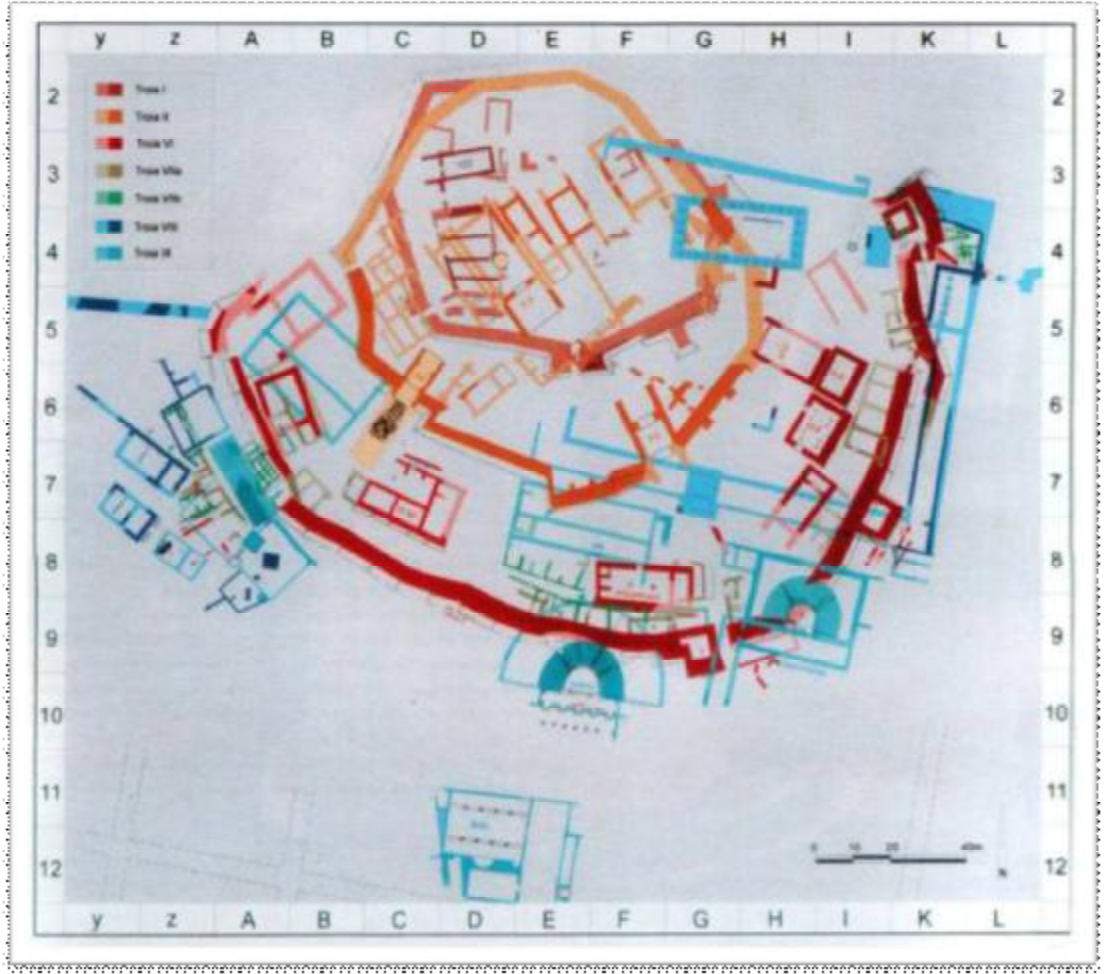
Demircihöyük Planı (K. Bittel-H. Otto, 1939, Lev. 3)

EK 50-RESİM 37

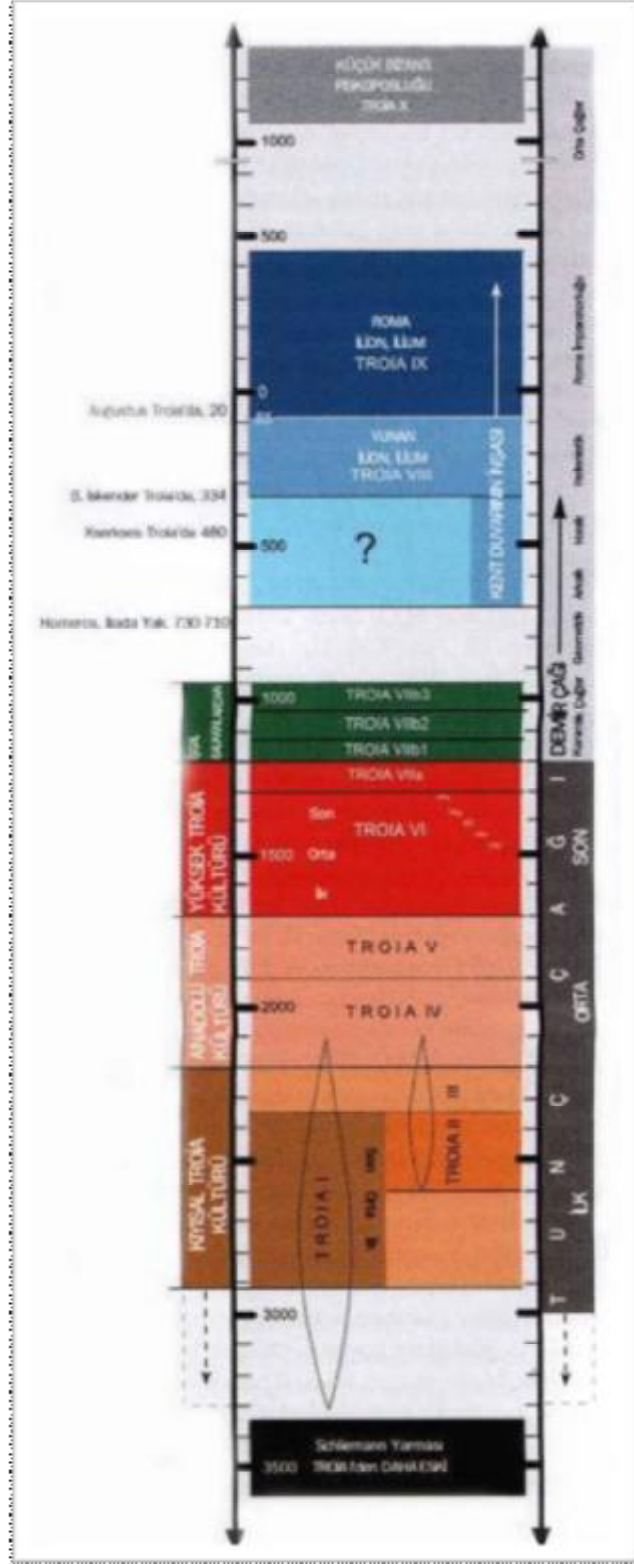
Çukurhisar ve Demircihöyük Buluntuları (K. Bittel-H. Otto, 1939, Lev. 12)

EK 51-PLAN 8

Troia'nın Planı (M. Korfmann, "Tarih Öncesi Yerleşim Yeri Hisarlık Tepesi", Troia Düş ve Gerçek, (Çev. Selma Bulgurlu Gün), Homer Kitabevi, İstanbul, 2001b, fig. 368)

EK 52-RESİM 38

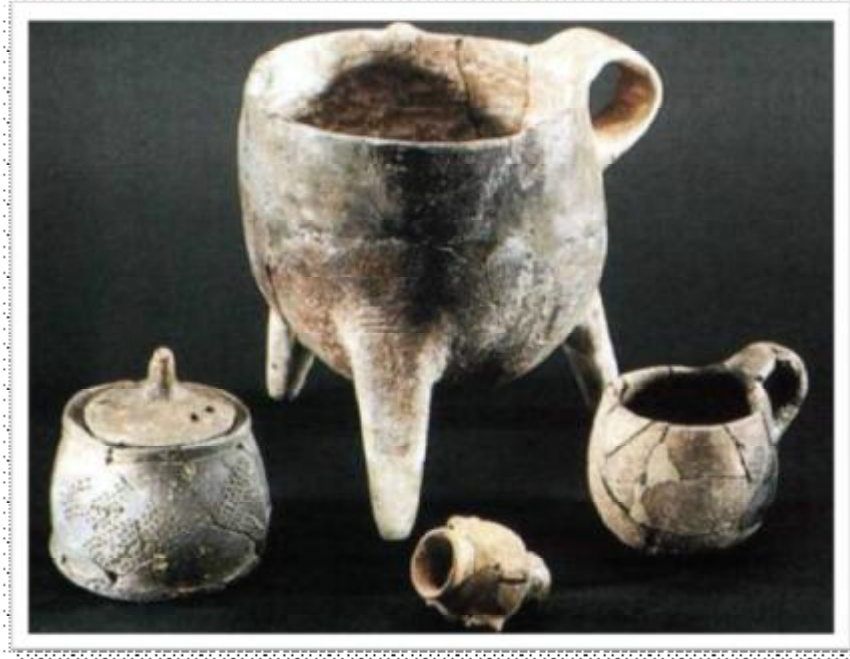
Troia Tabakalanması (M. Korfmann, 2001b, fig. 368)

EK 53-RESİM 39

Kumtepe I c kabı (Koşay, J. W. Sperling, 1936, s. 37)

EK 54-RESİM 40

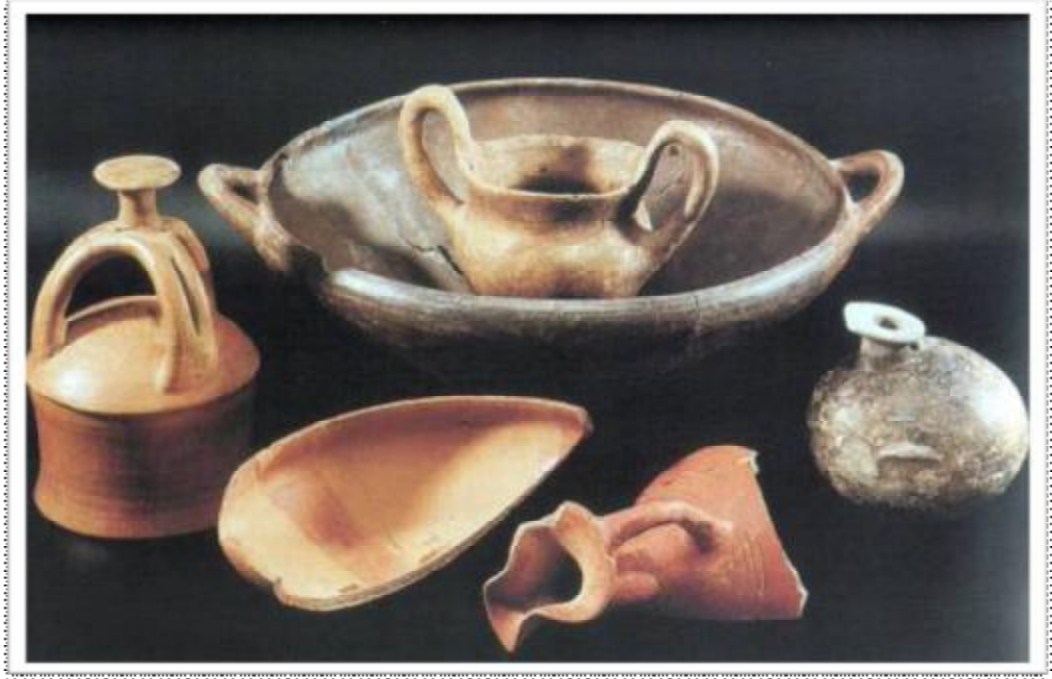
Troia I çanak-çömleği (M. Korfmann, 2001b, fig. 371)

EK 55-RESİM 41

Troia II - III çanak çömlekleri (M. Korfmann, 2001b, fig. 374)

EK 56-RESİM 42

Troia IV - V çanak çömleği (M. Korfmann, 2001b, fig. 376)

EK 57-PLAN 8

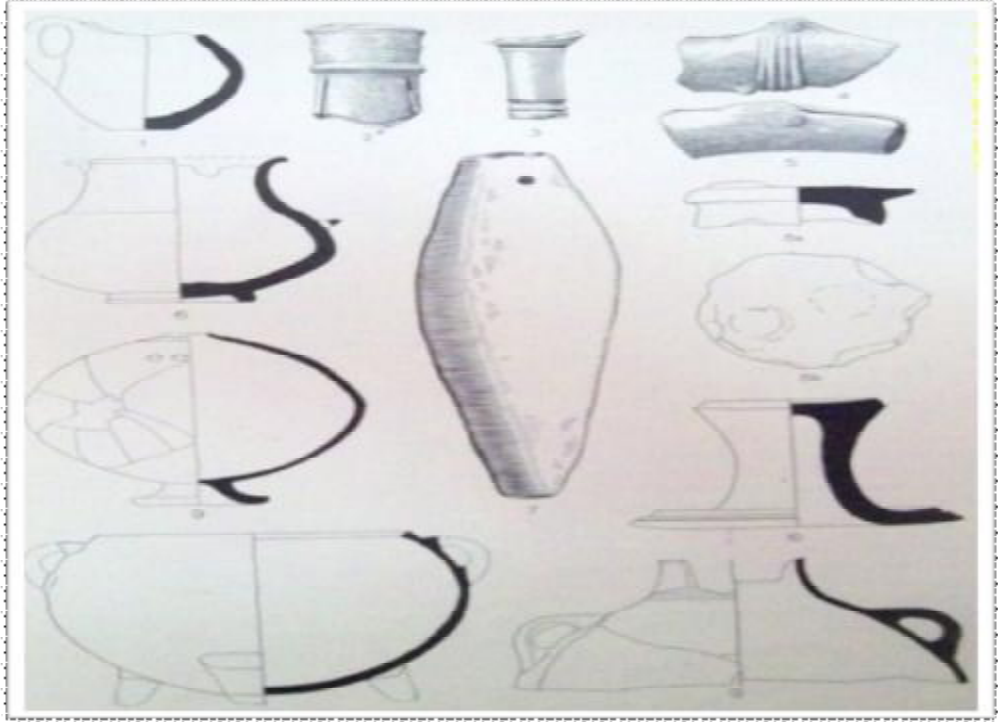
Kusura genel görünümü (W. Lamb., Excavations at Kusura Near Afyon Karahisar, Oxford, 1937)

EK 58-RESİM 43

Kusura: A tabakası seramik örnekleri (W. Lamb, 1937, fig 6)

EK 59-RESİM 44

Kusura: C tabakası buluntu örnekleri (W. Lamb, 1937, fig. 10)

EK 60-RESİM 45

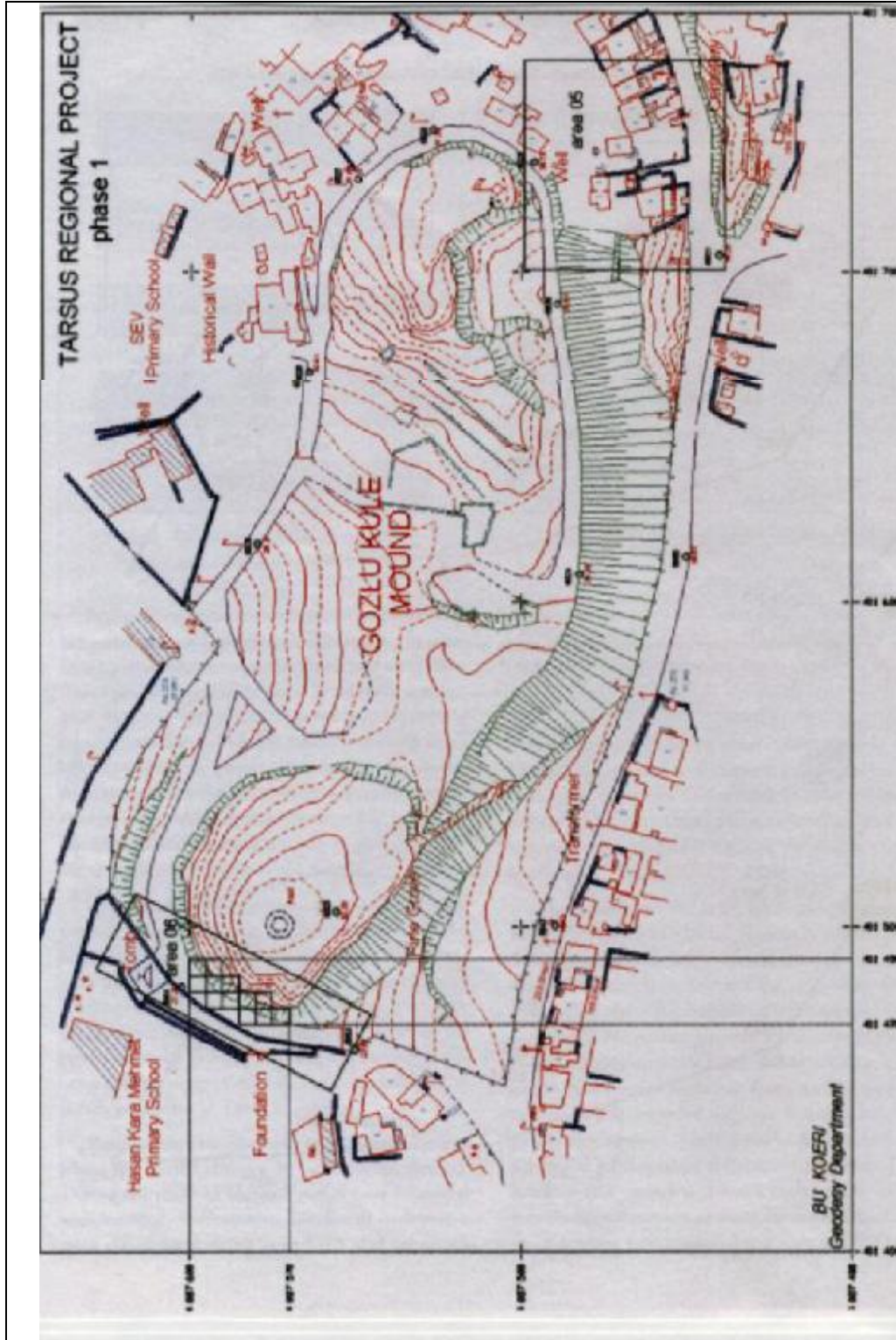
Kusura Figür örnekleri (W. Lamb, 1937, fig. 11)

EK 61-RESİM 46

Kusura Küp Mezarı (W. Lamb, 1937)

EK 62-PLAN 9

Gözlükule planı (A. Özyar, "Field Seasons 2001-2003 of the Tarsus-Gözlükule Interdisciplinary Research Project", Field Seasons 2001-2003 of the Tarsus-Gözlükule Interdisciplinary Research Project, İstanbul, 2005, fig. 4)

EK 63-RESİM 47-50

a)

b)

c)

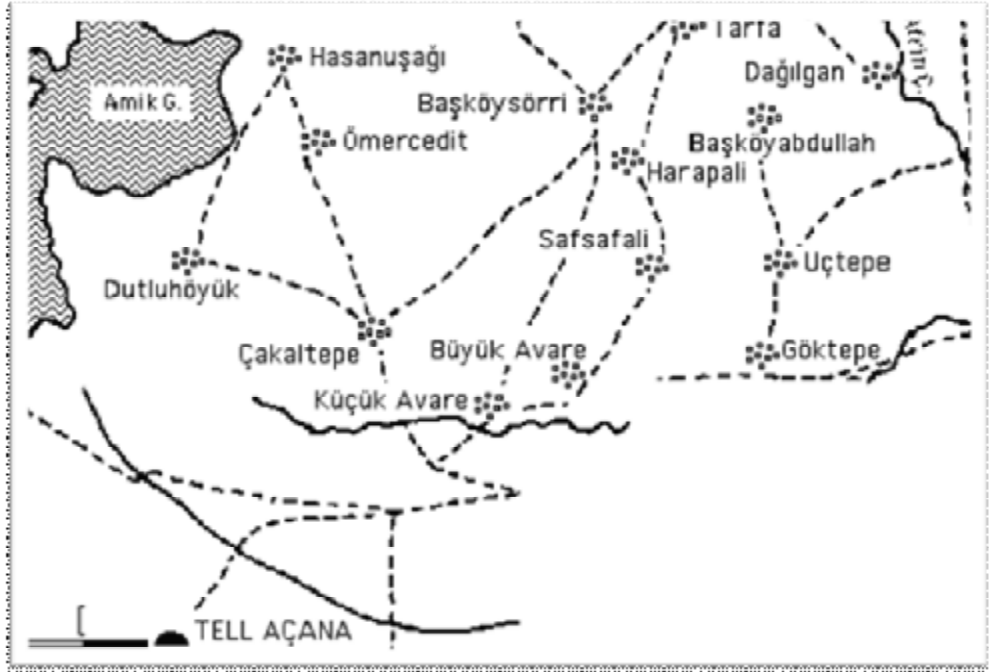

d)

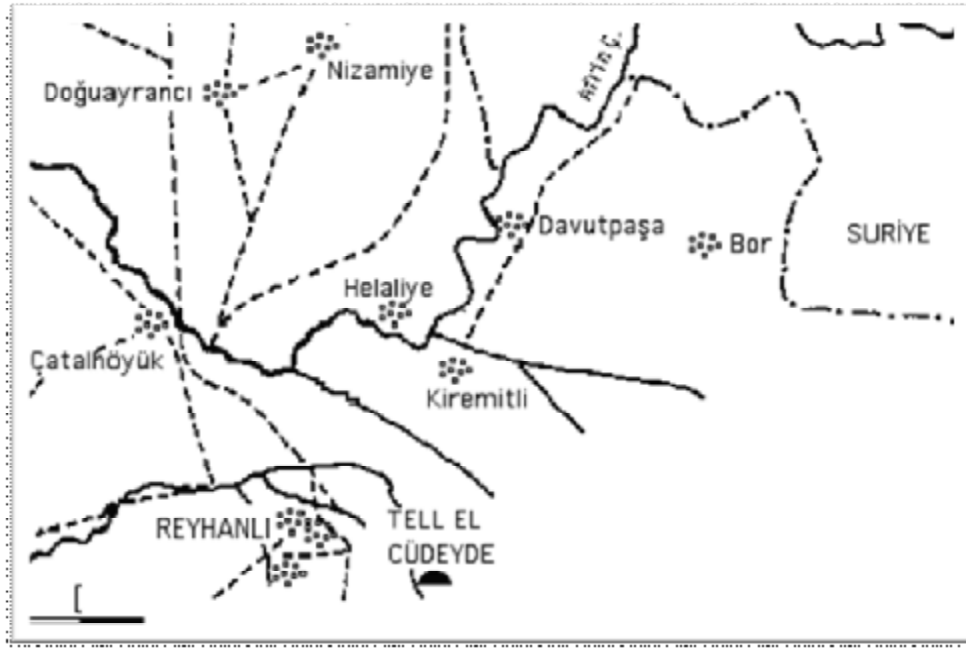
Gözlükule Buluntuları (H., Goldman, Excavations at Gözli Kule, Tarsus, From the Neolithic through the Bronze Age, Vol: II, Text-Plates, Princeton, 1956, fig. 303 n. 974; fig. 287 n. 781; fig. 305 n. 987; fig.305 n. 991)

EK 64-HARİTA 10

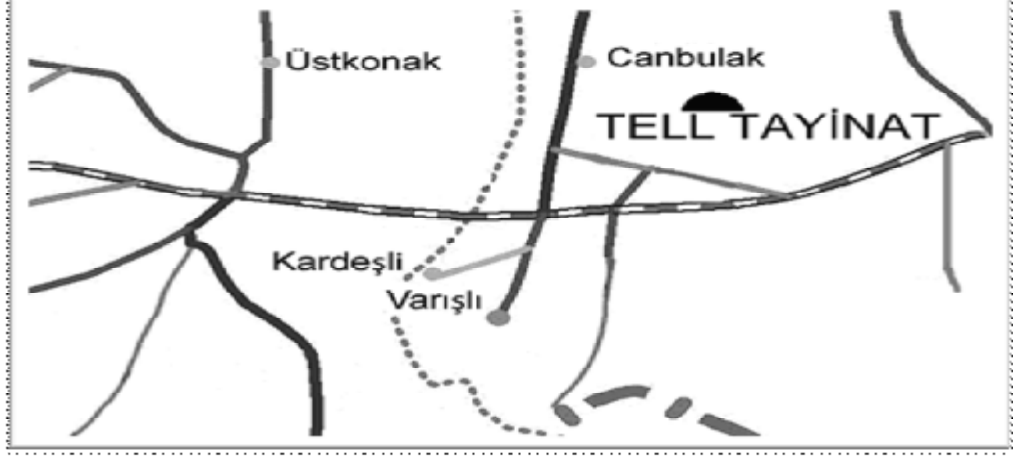
Tell Açıana Haritası Savaş, Harmankaya, "Tell Açıana", TAY, <http://tayproject.org> Erişim Tarihi (22.01.2012)

EK 65-HARİTA 11

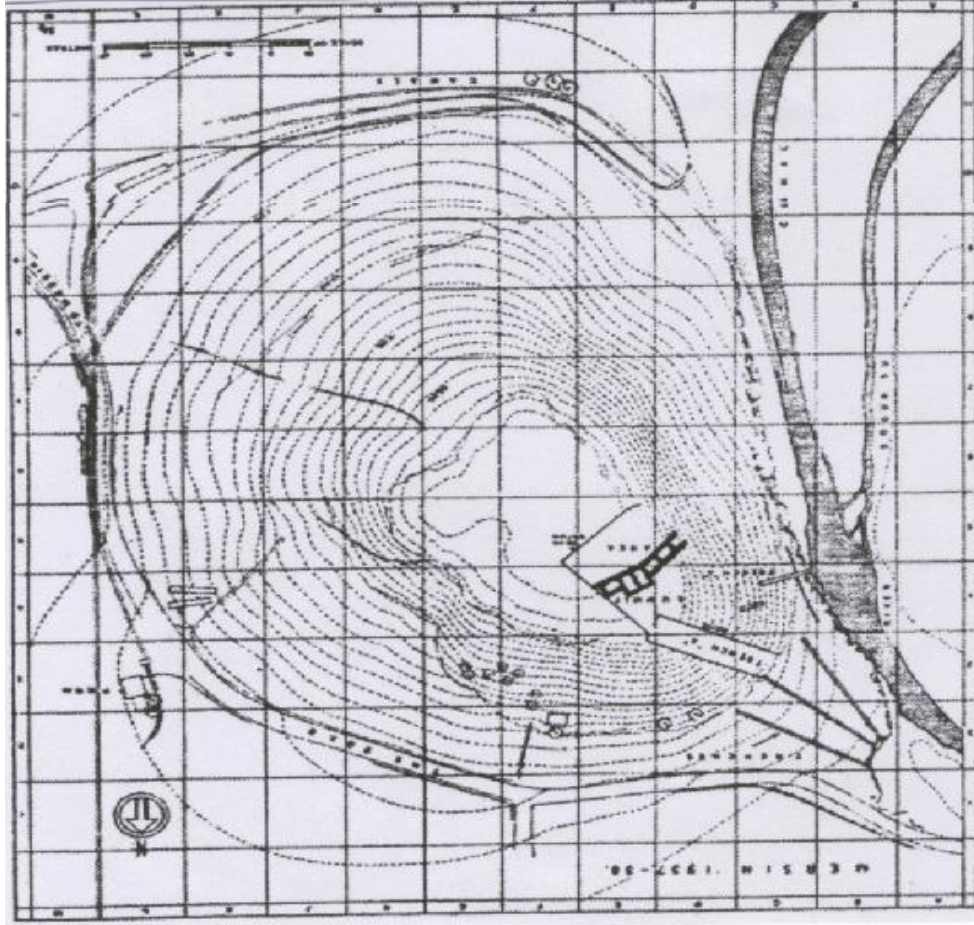
Tell El Cüdeyde Haritası Savaş, Harmankaya, "Tell El Cüdeyde", TAY, <http://tayproject.org> Erişim Tarihi (22.01.2012)

EK 66-HARİTA 12

Tell Tayinat Haritası: Savaş, Harmankaya, "Tell Tayinat", TAY, <http://tayproject.org> Erişim Tarihi (22.01.2012)

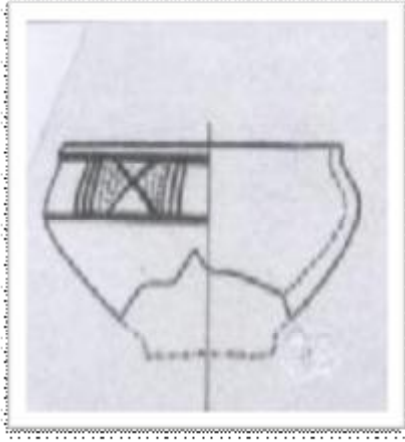
EK 67-PLAN 10

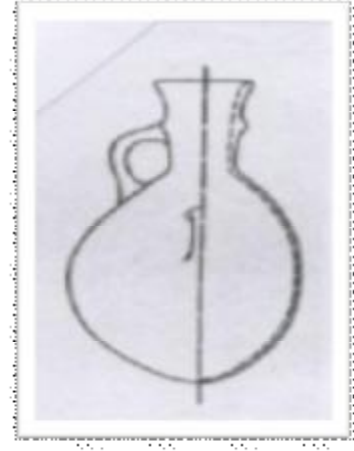
Yumuktepe Planı (J., Garstang, Prehistoric Mersin, Yumuktepe in Southern Turkey, Oxford, 1953, fig. 2)

EK 68-RESİM 51-53

a)

b)

c)

Yumuktepe Buluntuları (Garstang, 1953, fig. 144 n. 13; fig. 157 n. 15; fig. 143 n. 2)

EK 69-HARİTA 13

Arslantepe'nin Coğrafi Konumu: Anadolu Uygarlıkları, <http://www.anadoluuygarliklari.com/anadolu-da-ilk-yerlesimler/154-arslantepe> Erişim Tarihi (01.03.2012)

EK 70-RESİM 54

KRONOLOJİ	TABAKALAR	TARİHLER
GEÇ Roma VE Bizans	I	
DEMİR ÇAĞLARI	II-III	1100 – 712 M.Ö.
SON Bronz II	IV	1600-1200 M.Ö.
SON Bronz I	VB	1750 - 1600 M.Ö.
ORTA Bronz	VA	2000 - 1750 M.Ö.
ERKEN Bronz III	VID	2500 - 2000 M.Ö.
ERKEN Bronz II	VIC	2750 - 2500 M.Ö.
ERKEN Bronz I	VIB	3000 - 2750 M.Ö.
GEÇ KALKOLİTİ K 5	VIA	3350 - 3000 M.Ö.
GEÇ KALKOLİTİ K 3-4	VII	3800 - 3350 M.Ö.
GEÇ KALKOLİTİ K 1-2	VIII	4250-3900 M.Ö.

Arslantepe Tabakalanması

EK 71-RESİM 55

Melid'de Bulunan Fırtına Tanrısı Heykeli (Malatya Müzesi)

EK 72-RESİM 56

Arslantepede: a) Tanrı Karhuha, Tanrıça Kurbaba; b) Kral Fırtına Tanrısına Kurban sunuyor; c) İlluyanka yılanını öldüren Fırtına Tanrısı (Veli, Sevin, Anadolu Arkeolojisi, Der Yayınları, İstanbul, 2003, s. 196-197)